॥ अथ श्रीवाल्मीकिरामायणे अरण्यकांड प्रारंभः ॥

आरण्यकांडम्.

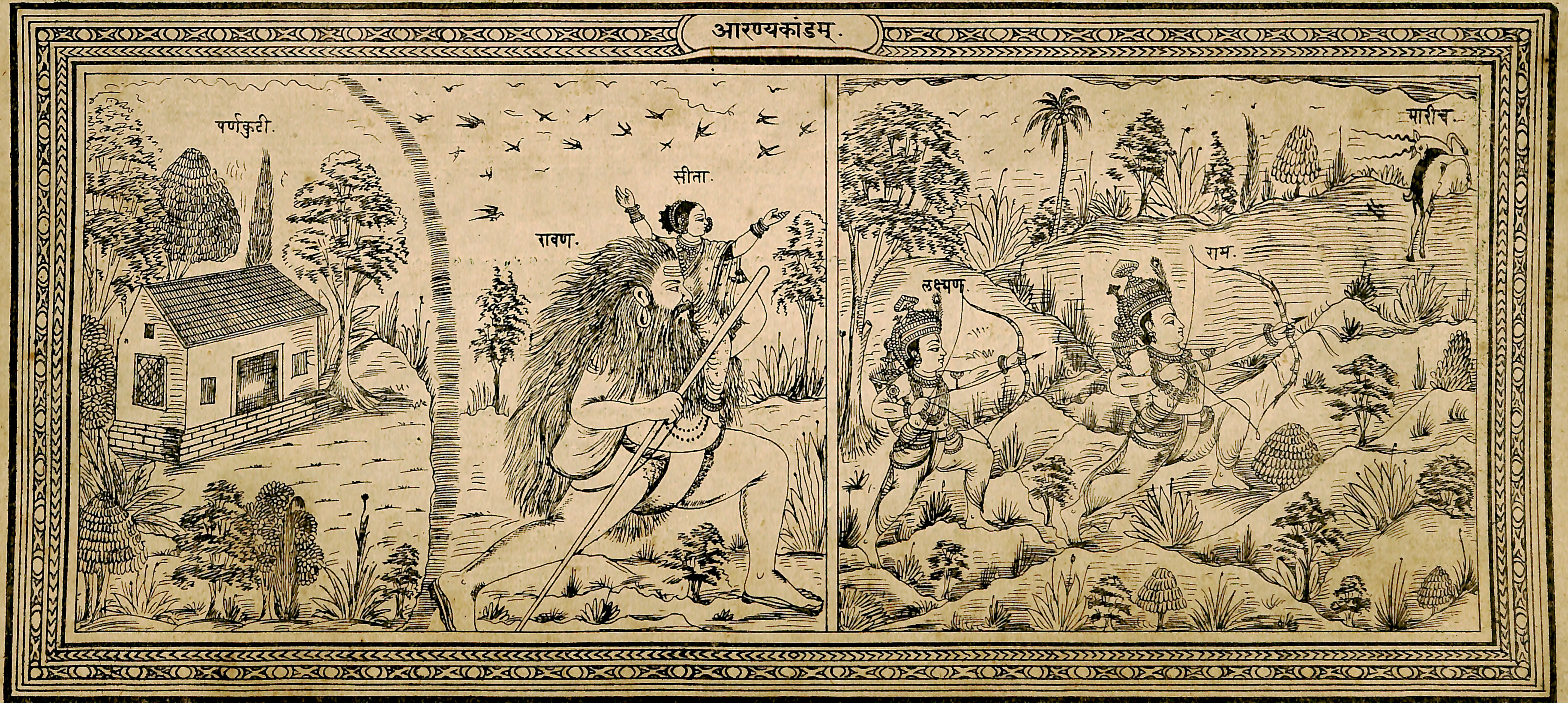
पर्णकुटी.
सीता.
रावण.
लक्ष्मण.
राम.
मारीच.

श्रीगणेशायनमः ॥ ॥ अथऋषिदर्शितवर्त्मनारामस्यदंडकारण्यप्रवेशमाह प्रविश्येति ऋषिदर्शितवर्त्मनेतिशेषः दंडकारण्यंतत्संज्ञकंमहारण्यं दंडकस्यराज्ञोदेशःशुक्रशापवशादरण्यमभूत्ततःप्रभृतिदंडकारण्यसंज्ञातस्य प्रायेणमहाराष्ट्रदेशोयं आत्मवान्स्वायत्तचित्तः दुर्धर्षोद्विषद्भिरप्रधृष्यः दुर्धर्षमितिपाठेरक्षोयुतत्वादशक्यप्रवेशमित्यर्थः मंडलंसमूहः ॥ १ ॥ आश्रममंडलंवर्णयति कुशेति परिक्षिप्तंव्याप्तं ब्राह्मीलक्ष्मीःब्रह्मविद्याभ्यासजनितस्तेजोविशेषः तत्समावृतत्वादेवगगनेप्रदीप्तं दुर्दर्शंरक्षआदिभिर्द्रष्टुमशक्यंसूर्यमंडलंयथातथाभुविस्थितम् ॥ २ ॥ शरण्यंवासायार्हंसर्वत्राणार्हंच सुसंमृष्टाजिरंअलंकृतप्रांगणम् ॥ ३ ॥ अप्सरसांगणैरुपनृत्तंउपसमीपेकृतनर्तनं अतिमनोरमदेशत्वात् अतएवतैःपूजितंच अग्निशरणैरग्निहोत्रगृहैःस्रुगादिभिर्यज्ञोपकरणैश्चशोभितम् ॥ ४ ॥ आरण्यैररण्यभवैः ॥ ५ ॥ बलिहोमार्चितंवैश्वदेवहोमबलिहरणैःसत्कृतं ब्रह्मघोषोवेदघोष

श्रीगणेशायनमः ॥ प्रविश्यतुमहारण्यंदंडकारण्यमात्मवान् ॥ रामोददर्शदुर्धर्षस्तापसाश्रममंडलम् ॥१॥ कुशचीरपरिक्षिप्तंब्राह्म्यालक्ष्म्यासमावृतम् ॥ यथाप्रदीप्तंदुर्दर्शंगगनेसूर्यमंडलम् ॥ २ ॥ शरण्यंसर्वभूतानांसुसंमृष्टाजिरंसदा ॥ मृगैर्बहुभिराकीर्णंपक्षिसंघैःसमावृतम् ॥ ३ ॥ पूजितंचोपनृत्तंचनित्यमप्सरसांगणैः ॥ विशालैरग्निशरणैःस्रुग्भांडैरजिनैःकुशैः ॥ ४ ॥ समिद्भिस्तोयकलशैःफलमूलैश्चशोभितम् ॥ आरण्यैश्चमहावृक्षैःपुण्यैःस्वादुफलैर्वृतम् ॥ ५ ॥ बलिहोमार्चितंपुण्यंब्रह्मघोषनिनादितम् ॥ पुष्पैश्चान्यैःपरिक्षिप्तंपद्मिन्याचसपद्मया ॥६॥ फलमूलाशनैर्दांतैश्चीरकृष्णाजिनांबरैः ॥ सूर्यवैश्वानराभैश्चपुराणैर्मुनिभिर्युतम् ॥ ७ ॥ पुण्यैश्चनियताहारैःशोभितंपरमर्षिभिः ॥ तद्ब्रह्मभवनप्रख्यंब्रह्मघोषनिनादितम् ॥ ८ ॥ ब्रह्मविद्भिर्महाभागैर्ब्राह्मणैरुपशोभितम् ॥ तद्दृष्ट्वाराघवःश्रीमांस्तापसाश्रममंडलम् ॥ ९ ॥ अभ्यगच्छन्महातेजाविज्यंकृत्वामहद्धनुः ॥ दिव्यज्ञानोपपन्नास्तेरामंदृष्ट्वामहर्षयः ॥ १० ॥ अभिजग्मुस्तदाप्रीतावैदेहींचयशस्विनीम् ॥ तेतुसोममिवोद्यंतंदृष्ट्वावैधर्मचारिणम् ॥ ११ ॥ लक्ष्मणंचैवदृष्ट्वातुवैदेहींचयशस्विनीम् ॥ मंगलानिप्रयुंजानाःप्रत्यगृह्णन्दृढव्रताः ॥ १२ ॥

स्तेननिनादितंसंजातनिनादं पद्मिनीसरः सपद्मयापद्मपुष्पयुक्तया ॥ ६ ॥ पुराणैर्वृद्धैः ॥ ७ ॥ ब्रह्मभवनंब्रह्मलोकः ब्रह्मघोषोवेदघोषः ॥ ८ ॥ ब्रह्मविद्भिःसर्वत्रब्रह्मानन्यत्वज्ञानवद्भिः ब्राह्मणैरुक्तलक्षणैरन्वर्थब्राह्मणैस्तादृशैर्युक्तत्वादेवब्रह्मभवनप्रख्यत्वमाश्रमस्य ॥ ९ ॥ विज्यंअवरोपितगुणं आश्रमवर्तिमृगादित्रासनिवृत्त्यर्थमितिभावः दिव्यज्ञानोपपन्नाःआदिगुर्ववतारोरामोरावणादीन्हानिष्यतीत्येवंज्ञानयुक्ताःतेरामंसीतांचचाल्लक्ष्मणंचदृष्ट्वाप्रीताअभिजग्मुःआभिमुख्येनजग्मुः उद्यंतंसोममिवतद्वत्प्रियदर्शनं सोमोस्माकंब्राह्मणानांराजेतिश्रुतेःस्वकुलरक्षकसोमराजमिवस्वरक्षकंधर्मचारिणंरामंदृष्ट्वालक्ष्मणंयशस्विनींपातिव्रत्ययशोवतींरक्षःकुलसंहारजयशोवतींचसीतांदृष्ट्वा अतएवाग्रेरक्षणप्रार्थनोपपद्यते मंगलानिआशीर्वादान्प्रत्यगृह्णन्संरक्षकेष्टदेवताबुद्ध्याप्रतिगृहीतवंतः ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ रूपसंहननं अंगान्यभूषितान्येवप्रेक्षणीयैर्विभूषणैः येनभूषितवद्भांतितद्रूपमितिकथ्यतइतिलक्षितंरूपंतद्युक्तंसंहननंआपादकेशंसुश्लिष्टसंधिबंधः अंगप्रत्यंगकानांचसन्निवेशोयथोचितं सुश्लिष्टसंधिबंधोयस्तत्सौंदर्यमिहोच्यतेइत्युक्तलक्षणंसौंदर्यं लक्ष्मीं

कांतिंलावण्यं मुक्ताफलेषुच्छायायास्तरलत्वमिवांतरा प्रतिभातियदंगेषुलावण्यंतन्निगद्यते सौकुमार्यपरचित्तग्राहितालक्षणंमार्दवंवा विस्मितानामद्भुतवस्तुदर्शनवतांयआकारो
मुखप्रसादविस्फारितेक्षणत्वादिरूपस्तथाविधाकाराविस्मितचित्ताइतियावत् वनवासिनइतिरामविशेषणं तादृशस्यापीदृशंरूपादीत्याश्चर्यम् ॥ १३ ॥ तदेवाह वैदेहीमिति
अनिमेषैर्निमेषरहितैः आश्चर्यभूतान्रूपादिभिर्विस्मयप्रापकान्सर्वेतेवनवासिनःऋषयोमृगादयश्च तद्दर्शनानंदविच्छेदभयेनचनिमेषराहित्यम् ॥ १४ ॥ अत्राश्रममंडले अति
थिंन्यायतःपूजार्हं पर्णशालायांप्रातिस्विक्याम् ॥ १५ ॥ रामस्यसत्कृत्येतिकर्मणःशेषत्वविवक्षायांषष्ठी भवद्दर्शनादिभिर्वयंधन्याइत्यादिप्रियवचनैःसत्कृत्यसलिलंसलिलादि
पूजाद्रव्यंआजन्हुः रामपूजार्थमितिशेषः ॥ १६ ॥ आश्रमंचस्ववासस्थानभूतम् ॥ १७ ॥ प्रांजलयः निजकुलदेवतावतारत्वात् अन्यथाहिक्षत्रियेब्राह्मणांजलिकरणस्यानौ
चित्यंस्यात् ॥ १८ ॥ पूजनीयोदेवताबुद्ध्यापालकत्वेनगुरुत्वाद्वा मान्योराजबुद्ध्यासत्कारार्हः तदेवाह राजेत्यादि दंडधरोदुष्टनिग्रहकर्ता सर्वलोकप्रसिद्धंपूजाहेतुमाह इंद्रस्ये

रूपसंहननंलक्ष्मींसौकुमार्यंसुवेषताम् ॥ ददृशुर्विस्मिताकारारामस्यवनवासिनः ॥ १३ ॥ वैदेहींलक्ष्मणंरामंनेत्रैरनिमिषैरिव ॥ आश्चर्य
भूतान्ददृशुःसर्वेतेवनवासिनः ॥ १४ ॥ अत्रैनंहिमहाभागाःसर्वभूतहितेरताः ॥ अतिथिंपर्णशालायांराघवंसन्न्यवेशयन् ॥ १५ ॥ ततोरा
मस्यसत्कृत्यविधिनापावकोपमाः ॥ आजन्हुस्तेमहाभागाःसलिलंधर्मचारिणः ॥ १६ ॥ मंगलानिप्रयुंजानामुदापरमयायुताः ॥ मूलंपुष्पं
फलंसर्वमाश्रमंचमहात्मनः ॥ १७॥ निवेदयित्वाधर्मज्ञास्तेतुप्रांजलयोब्रुवन् ॥ धर्मपालोजनस्यास्यशरण्यश्चमहायशाः॥ १८॥ पूजनीय
श्चमान्यश्चराजादंडधरोगुरुः ॥ इंद्रस्यैवचतुर्भागःप्रजारक्षतिराघव ॥ १९ ॥ राजातस्माद्वरान्भोगान्रम्यान्भुंक्तेनमस्कृतः ॥ तेवयंभव
तारक्ष्याभवद्विषयवासिनः ॥ २० ॥ नगरस्थोवनस्थोवात्वंनोराजाजनेश्वरः ॥ न्यस्तदंडावयंराजन्जितक्रोधाजितेंद्रियाः ॥ २१ ॥ रक्षणी
यास्त्वयाशश्वद्गर्भभूतास्तपोधनाः ॥ एवमुक्त्वाफलैर्मूलैःपुष्पैरन्यैश्चराघवम् ॥ वन्यैश्चविविधाहारैःसलक्ष्मणमपूजयन् ॥ २२ ॥ तथान्ये

तिइंद्रस्याशेषयागपूज्यस्यचतुर्भागःचतुर्थांशः यद्वेंद्रस्यपरमात्मनोविष्णोश्चतुर्थांशः एवकारेणनयस्यकस्यापिदेवतासामान्यस्येतिसूचितम् ॥ १९ ॥ नमस्कृतोलोकैरितिशेषः
एवंराजमात्रस्याप्येवंविधत्वेसाक्षाद्भगवतस्त्वैवंविधत्वमितिकिमुवक्तव्यमितिध्वनिः तेवयंऋषयः रक्ष्यत्वेहेतुर्भवद्विषयवासिनइति विषयोदेशः सार्वभौमत्त्वाद्दंडकारण्यमपितद्दे
शएवेतिभावः विष्णववतारत्वात्सर्वोदेशस्त्वैवेतिगूढोभिप्रायः ॥ २० ॥ ननुवनस्थेनबलहीनेनमयाकथंभवंतोरक्ष्यास्तत्राह नगरस्थइति नगरमयोध्या त्वंनोराजारक्षकः राजा
जनेश्वरइत्याभ्यामिहामुत्रचत्वमेवरक्षकःसर्वशक्तिसंपन्नस्यनगरवनवासाभ्यामुपचयापचययोरभावादितिध्वनितं ननुमहाप्रभावानांकुतोरक्षकांतरापेक्षेत्यतआह न्यस्तेति त्यक्त
भूतनिग्रहाः तत्रहेतुर्जितक्रोधाः तपोनाशभयात् ॥ २१ ॥ अतोरक्षितव्याः गर्भभूताः यथामातुर्गर्भेप्राप्तोजीवोमात्रारक्ष्यतेतद्वद्रक्ष्याइत्यर्थः अन्यैर्नीवारादिभिर्विविधाहारैः स
लक्ष्मणमित्यनेनलक्ष्मणस्याप्याहारभक्षणंस्पष्टमुक्तम् ॥ २२ ॥ अन्येसिद्धाःसंकल्पसिद्धाः न्यायोधर्मस्तदनुरुद्धंवृत्तंचरित्रंयेषांते ॥ यथान्यायंईश्वराईपदार्थोपस्थापनेनेश्वरंत

र्पयामासुः ॥ २३ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेप्रथमःसर्गः ॥ १ ॥ उदयनंप्रतिउदयकाले अन्वगाहतप्राविशत्
॥ १ ॥ ध्वस्तवृक्षलतागुल्मं विराधसंचारवशादितिशेषः दुर्दर्शसलिलाशयंउक्तहेतुवशादेव ॥ २ ॥ निष्कूजमानाःशकुनयोयत्रतत् ॥ विराधभयादेवं झिल्लिकागणमात्रशब्द
युतंवनमध्यंददर्शेतिसंबंधः ॥ ३ ॥ घोरमृगास्तरक्ष्वादयः पुरुषादंराक्षसम् ॥ ४ ॥ गभीराक्षंमहाकूपवदगाधचक्षुषं विकटंविशालं बीभत्संकुत्सितं विषमंनिम्नोन्नतसंस्थानं
विकृतंवक्ष्यमाणधर्मैर्विपरीतवेषं अतएवघोरदर्शनम् ॥ ५ ॥ वसामांसांतर्गतस्नेहः व्यादितास्यंव्यात्तास्यमित्यर्थः ॥ ६ ॥ पृषताबिंदुयुक्तामृगाः ॥ ७ ॥ भक्षणार्थेसिंहादीन्

तापसाःसिद्धारामंवैश्वानरोपमाः ॥ न्यायवृत्तायथान्यायंतर्पयामासुरीश्वरम् ॥ २३ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअ
रण्यकांडेप्रथमःसर्गः ॥ १ ॥ ॥ छ ॥ ॥ कृतातिथ्योथरामस्तुसूर्यस्योदयनंप्रति ॥ आमंत्र्यसमुनीन्सर्वान्वनमेवान्वगाहत ॥ १ ॥
नानामृगगणाकीर्णमृक्षशार्दूलसेवितम् ॥ ध्वस्तवृक्षलतागुल्मंदुर्दर्शसलिलाशयम् ॥ २॥ निष्कूजमानशकुनिझिल्लिकागणनादितम् ॥ ल
क्ष्मणानुचरोरामोवनमध्यंददर्शह ॥ ३ ॥ सीतयासहकाकुत्स्थस्तस्मिन्घोरमृगायुते ॥ ददर्शगिरिशृंगाभंपुरुषादंमहास्वनम् ॥ ४ ॥ ग
भीराक्षंमहावक्त्रंविकटंविकटोदरम् ॥ बीभत्संविषमंदीर्घंविकृतंघोरदर्शनम् ॥ ५ ॥ वसानंचर्मवैयाघ्रंवसार्द्रंरुधिरोक्षितम् ॥ त्रासनंसर्वभू
तानांव्यादितास्यमिवांतकम् ॥ ६ ॥ त्रीन्सिंहांश्चतुरोव्याघ्रान्द्वौवृकौपृषतान्दश ॥ सविषाणंवसादिग्धंगजस्यचशिरोमहत् ॥ ७ ॥ अव
सज्ज्यायसेशूलेविनदंतंमहास्वनम् ॥ सरामंलक्ष्मणंचैवसीतांदृष्ट्वाचमैथिलीम् ॥ ८ ॥ अभ्यधावत्सुसंक्रुद्धःप्रजाःकालइवांतकः ॥ सकृ
त्वाभैरवंनादंचालयन्निवमेदिनीम् ॥ ९ ॥ अंकेनादायवैदेहीमपक्रम्यतदाब्रवीत् ॥ युवांजटाचीरधरौसभार्यौक्षीणजीवितौ ॥ १० ॥ प्रविष्टौ
दंडकारण्यंशरचापासिपाणिनौ ॥ कथंतापसयोर्वांचवासःप्रमदयासह ॥ ११ ॥ अधर्मचारिणौपापौकौयुवांमुनिदूषकौ ॥ अहंवनमिदंदु
र्गंविराधोनामराक्षसः ॥ १२ ॥ चरामिसायुधोनित्यमृषिमांसानिभक्षयन् ॥ इयंनारीवरारोहाममभार्याभविष्यति ॥ १३ ॥ युवयोःपाप

आयसेशूलेऽवसज्ज्यमहास्वनंयथातथाविनदंतम् ॥ ८ ॥ कालेयुगांतकाले क्रुद्धोंतकःप्रजाअभिउद्दिश्ययथाधावतितथाअभ्यधावत् ॥ ९ ॥ अंकेनकटिप्रदेशेन सभार्यौ भा
र्याशब्दोयोषिन्मात्रवाची ॥ एकयायोषितासहितौ यद्वा विराधस्येदंनिंदोक्तिरूपमेववाक्यम् ॥ १० ॥ तदेवाह कथमिति प्रमदयाएकयासहद्वयोर्वासःकथंचेत्यन्वयः ॥ ११ ॥
अतएवाह अधर्मचारिणौमुनिदूषकौ मुनिवेषविरुद्धशरचापासिधारणात्एकभार्यारक्तत्वाच्च अतएवपापौ तयोर्भीत्युत्पादनायविराधःस्वयमेवस्वस्वरूपमाह अहमिति ॥ १२ ॥
॥ १३ ॥ मृधेयुद्धे ॥ १४ ॥ सगर्वितं भावेनिष्ठा सगर्वमितियावत् उद्वेगाद्भयात् ॥ १५ ॥ परिशुष्यताशोकसंकुचितेनमुखेनोपलक्षितइव ॥ १६ ॥ प्रवेशितांविराधेनेति
शेषः ॥ १७ ॥ अस्मासुविषयेयद्दुःखंकैकेय्यावनेसंपादनीयतयाऽभिप्रेतंयत्स्वस्यप्रियंवरवृतंचतत्क्षिप्रमद्यैवसुसंवृत्तंसिद्धं यापुत्रार्थेपुत्रप्रयोजननिमित्तंराज्येनराज्याभिषेकमात्रे

णनतुष्यति दीर्घदर्शिनीअस्मन्नाशेनस्वपुत्रस्यचिरंराज्यंपश्यंती ॥ १८ ॥ १९ ॥ ययादीर्घदर्शिन्यासर्वभूतहितोहंवनमपिप्रस्थापितःपितृराज्यदार्ढ्यायययामेमध्यमामाताकौसल्या
तःकनिष्ठत्वात्सुमित्रातोज्येष्ठत्वात्साऽद्यादिवसेइदानीमस्मिन्कालेसकामाजाता कौसल्यापेक्षयाकनिष्ठत्वात्पूर्वंयवीयसीत्युक्तिरपिनासंगता तीर्थस्तुकौसल्यासुमित्राभ्यांकनीयसीइ
तरदशरथपत्नीभ्योज्येष्ठेत्याह भगवतोपीदृशोक्तिस्तुलक्ष्मणोत्साहवर्धनायेतिशेषः ॥ २० ॥ तदर्थमेवपुनरप्याह परेति पितुर्मरणात्स्वराज्यहरणादधिकदुःखजनकोवैदेहीपरस्प
र्शः इतोधिकंदुःखजनकंतुनमेकिंचिदितिदुःखातिशयोव्यंग्यः ॥ २१ ॥ बाष्पशोकाभ्यांनेत्रचित्तगताभ्यांपरिप्लुतोव्याप्तस्तथाक्रुद्धःकैकेयींप्रतिविराधंप्रतिच रुद्धोनागइवआहि

योश्वाहंपास्यामिरुधिरंमृधे ॥ तस्यैवंब्रुवतोदुष्टंविराधस्यदुरात्मनः ॥१४॥ श्रुत्वासगर्वितंवाक्यंसंभ्रांताजनकात्मजा ॥ सीताप्रवेपितोद्वेगा
त्प्रवातेकदलीयथा ॥ १५ ॥ तांदृष्ट्वाराघवःसीतांविराधांकगतांशुभाम् ॥ अब्रवील्लक्ष्मणंवाक्यंमुखेनपरिशुष्यता ॥ १६ ॥ पश्यसौम्यन
रेंद्रस्यजनकस्यात्मसंभवाम् ॥ ममभार्यांशुभाचारांविराधांकेप्रवेशिताम् ॥ १७॥ अत्यंतसुखसंवृद्धांराजपुत्रींयशस्विनीम् ॥ यदभिप्रेत
मस्मासुप्रियंवरवृतंचयत् ॥ १८ ॥ कैकेय्यास्तुसुसंवृत्तंक्षिप्रमद्यैवलक्ष्मण ॥ यानतुष्यतिराज्येनपुत्रार्थेदीर्घदर्शिनी ॥ १९ ॥ ययाहंसर्वभू
तानांप्रियःप्रस्थापितोवनम् ॥ अद्येदानींसकामासायामातामध्यमामम ॥ २० ॥ परस्पर्शात्तुवैदेह्यानदुःखतरमस्तिमे ॥ पितुर्विनाशात्सौ
मित्रेस्वराज्यहरणात्तथा ॥ २१ ॥ इतिब्रुवतिकाकुत्स्थेबाष्पशोकपरिप्लुतः ॥ अब्रवील्लक्ष्मणःक्रुद्धोरुद्धोनागइवश्वसन् ॥ २२ ॥ अनाथइव
भूतानांनाथस्त्वंवासवोपमः ॥ मयाप्रेष्येणकाकुत्स्थकिमर्थंपरितप्यसे ॥ २३ ॥ शरेणनिहतस्याद्यमयाक्रुद्धेनरक्षसः ॥ विराधस्यगतासोर्हि
महीपास्यतिशोणितम् ॥ २४ ॥ राज्यकामेममक्रोधोभरतेयोबभूवह ॥ तंविराधेविमोक्ष्यामिवज्रीवज्रमिवाचले ॥ २५ ॥ ममभुजबलवेगवे
गितःपततुशरोस्यमहान्महोरसि ॥ व्यपनयतुतनोश्चजीवितंपततुततश्चमहींविघूर्णितः ॥ २६ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०अ०द्विती
यःसर्गः ॥ २ ॥ ॥ छ ॥ ॥ अथोवाचपुनर्वाक्यंविराधःपूरयन्वनम् ॥ पृच्छतोममहिब्रूतंकौयुवांक्वगमिष्यतः ॥ १ ॥ तमुवाचततो

तुंडिकेनमंत्ररुद्धःपेटीरुद्धोवासर्पइवेत्यर्थः श्वसन्रामविषाददर्शनेन ॥ २२ ॥ अनाथइवनाथापेक्षःप्राणीनाथरहितःसन्यथाशोचतितद्वत् कीदृशस्त्वं भूतानांसर्वजीवानांनाथ
स्त्राता तेनतस्यनाथनिरपेक्षत्वंध्वनितं तदुपपादकमेववासवोपमइत्यपि मयाप्रेष्येण युक्तइतिशेषः ॥ २३ ॥ किंत्वयाशक्यंतत्राह शरेणेति ॥ २४ ॥ विराधेमोक्ष्यामि भरते
नराज्याकामनायाःप्रदर्शितत्वात्तमुपेक्ष्य ॥ २५ ॥ भुजबलवेगेनधनुष्कर्षणवेगेनवेगितःआहितवेगःमहींपततु विराधइतिशेषः ॥ विघूर्णितःसंजातभ्रमणः ॥ २६ ॥ ॥ इति
श्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेमाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेद्वितीयःसर्गः ॥ २ ॥ ॥ छ ॥ ॥ अथेति वनंपूरयन्नित्यस्यशब्देनेतिशेषः युवयोःस्वरूपंपृच्छ

तेमह्यंब्रूतं लोणमध्यमद्विवचनं प्रश्नप्रकारः कावित्यादि ॥ १ ॥ ज्वलिताननंराक्षसत्वान्मुखनिःसृताग्निज्वालया आत्मनःइक्ष्वाकुसंबंधिकुलमुवाचेत्यर्थः ॥ २ ॥ क्षत्रियौ इक्ष्वाकुवंशजावितिशेषः वनगोचरौ बहुव्रीहिः कुतश्चिद्धेतोरितिशेषः ॥ ३ ॥ निबोधममवचनान्ममस्वरूपमितिशेषः ॥ ४ ॥ जवस्यजवनाम्नः ॥ ५ ॥ लोकेप्राणिलोके शस्त्रेणशस्त्रसामान्येन किंच अच्छेद्याभेद्यत्वंप्राणवियोजनायच्छेदभेदाशक्यगात्रत्वंचप्राप्तमित्यर्थः ॥ ६ ॥ यदेवमतउत्सृज्येत्यादि अनपेक्षौप्रमदाशयायुद्धाशयाचरहितौ वां

रामोराक्षसंज्वलिताननम् ॥ पृच्छंतंसुमहातेजाइक्ष्वाकुकुलमात्मनः ॥ २ ॥ क्षत्रियौवृत्तसंपन्नौविद्धिनौवनगोचरौ ॥ त्वांतुवेदितुमिच्छावः कस्त्वंचरसिदंडकान् ॥ ३ ॥ तमुवाचविराधस्तुरामंसत्यपराक्रमम् ॥ हंतवक्ष्यामितेराजन्निबोधममराघव ॥ ४ ॥ पुत्रःकिलजवस्याहंमाताममशतह्रदा ॥ विराधइतिमामाहुःपृथिव्यांसर्वराक्षसाः ॥ ५ ॥ तपसाचाभिसंप्राप्ताब्रह्मणोहिप्रसादजा ॥ शस्त्रेणावध्यतालोकेऽच्छेद्याभेद्यत्वमेवच ॥ ६ ॥ उत्सृज्यप्रमदामेनामनपेक्षौयथागतम् ॥ त्वरमाणौपलायेथांनवांजीवितमाददे ॥ ७ ॥ तंरामःप्रत्युवाचेदंकोपसंरक्तलोचनः ॥ राक्षसंविकृताकारंविराधंपापचेतसम् ॥ ८ ॥ क्षुद्रधिक्त्वांतुहीनार्थंमृत्युमन्वेषसेध्रुवम् ॥ रणेप्राप्स्यसिसंतिष्ठनमेजीवन्विमोक्ष्यसे ॥ ९ ॥ ततःसज्यंधनुःकृत्वारामःसुनिशितान्शरान् ॥ सुशीघ्रमभिसंधायराक्षसंनिजघानह ॥ १० ॥ धनुषाज्यागुणवतासप्तबाणान्मुमोचह ॥ रुक्मपुंखान्महावेगान्सुपर्णानिलतुल्यगान् ॥ ११ ॥ तेशरीरंविराधस्यभित्त्वाबर्हिणवाससः ॥ निपेतुःशोणितादिग्धाधरण्यांपावकोपमाः ॥ १२ ॥ सविद्धोन्यस्यवैदेहींशूलमुद्यम्यराक्षसः ॥ अभ्यद्रवत्सुसंक्रुद्धस्तदारामंसलक्ष्मणम् ॥ १३ ॥ सविनद्यमहानादंशूलंशक्रध्वजोपमम् ॥ प्रगृह्याशोभततदाव्यात्ताननइवांतकः ॥ १४ ॥ अथतौभ्रातरौदीप्तंशरवर्षंववर्षतुः ॥ विराधेराक्षसेतस्मिन्कालांतकयमोपमे ॥ १५ ॥ सप्रहस्यमहारौद्रःस्थित्वाऽजृंभतराक्षसः ॥ जृंभमाणस्यतेबाणाःकायान्निष्पेतुराशुगाः ॥ १६ ॥ स्पर्शात्तुवरदानेनप्राणान्संरोध्यराक्षसः ॥ विराधःशूलमुद्यम्यराघवावभ्यधावत ॥ १७ ॥ तच्छूलंवज्रसंकाशंगगनेज्वलनोपमम् ॥ द्वाभ्यांशराभ्यांचिच्छेदरामःश

युवयोः ॥ ७ ॥ ८ ॥ हीनार्थंपरदारस्पर्शलक्षणहीनकर्मकरं अतएवत्वांधिक् मृत्युमन्वेषसेध्रुवंउक्तदुष्कर्मकरणादितिशेषः तंचमृत्युंरणेसम्यक्प्राप्स्यसितिष्ठक्षणमितिशेषः ॥ ९ ॥ अभिसंधाय धनुषीतिशेषः ॥ १० ॥ ज्यागुणवताज्यारूपरज्जुमताज्याशब्दवतेतिवा सुपर्णानिलाभ्यांतुल्यंगच्छंतितान् ॥ ११ ॥ बर्हिणवाससःबर्हिणोमयूरस्तत्संबंधिबर्हवाससइत्यर्थः शोणितादिग्धाःरक्तालिप्ताः ॥ १२ ॥ सविद्धोपिरामबाणताडितोपिवरदानमाहात्म्यादगतासुर्यथामात्रेणवैदेहींहित्वाशूलमुद्यम्याभ्यद्रवत् ॥ १३ ॥ महानादंविनद्यकृत्वा शक्रध्वजोपमंदैर्घ्येणस्थौल्येनच व्यात्ताननोविवृताननः ॥ १४ ॥ कालांतकयमाःप्राणतनुमनःसंहारप्रधानाःसंहाररुद्रस्यमूर्तयस्तत्सदृशे ॥ १५ ॥ प्रहस्यशस्त्रावध्ये

मयिवृत्थैषबाणपातइतिहासः तेबाणाःरामलक्ष्मणविसृष्टाःजृंभणेनशरीरलग्नाअपिकायान्निर्जग्मुः आशुगाःशीघ्रगाइत्यर्थेकेवलंयौगिकम् ॥ १६ ॥ स्पर्शात्तुवरदानेन वरदान
संबंधादित्यर्थः संरोध्यधृत्वा परमदुःखंप्राप्तोपीतिशेषः ॥ १७ ॥ तच्छूलंकरस्थमूलभागमेवेतिशेषःगगनेज्वलनोपमं शिखाभागावच्छेदेनेतिभावः ॥ १८ ॥ अशनिर्वज्रम्
॥ १९ ॥ तदाआपतनकालएवप्रहरतामित्यर्थः ॥ २० ॥ भुजाभ्यांपरिगृह्य एकैकेनैकैकम् ॥ २१ ॥ तस्याभिप्रायंकाननांतर्नयनविषयम् ॥ २२ ॥ यथेच्छतितथावहतुय

स्त्रभृतांवरः ॥ १८ ॥ तद्रामविशिखैश्छिन्नंशूलंतस्यापतद्भुवि ॥ पपाताशनिनाच्छिन्नंमेरोरिवशिलातलम् ॥ १९ ॥ तौखड्गौक्षिप्रमुद्यम्य
कृष्णसर्पाविवोद्यतौ ॥ तूर्णमापेततुस्तस्यतदाप्रहरतांबलात् ॥ २० ॥ सवध्यमानःसुभृशंभुजाभ्यांपरिगृह्यतौ ॥ अप्रकंप्यौनरव्याघ्रौरौ
द्रःप्रस्थातुमैच्छत ॥ २१ ॥ तस्याभिप्रायमाज्ञायरामोलक्ष्मणमब्रवीत् ॥ वहत्वयमलंतावत्पथानेनतुराक्षसः ॥ २२ ॥ यथावेच्छतिसौमि
त्रेतथावहतुराक्षसः ॥ अयमेवहिनःपंथायेनयातिनिशाचरः ॥ २३ ॥ सतुस्वबलवीर्येणसमुत्क्षिप्यनिशाचरः ॥ बालाविवस्कंधगतौचका
रातिबलोद्धतः ॥ २४ ॥ तावारोप्यततःस्कंधंराघवौरजनीचरः ॥ विराधोविनदन्घोरंजगामाभिमुखोवनम् ॥ २५ ॥ वनंमहामेघनिभंप्र
विष्टोद्रुमैर्महद्भिर्विविधैरुपेतम् ॥ नानाविधैःपक्षिकुलैर्विचित्रंशिवायुतंव्यालमृगैर्विकीर्णम् ॥ २६ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीये
आदिकाव्येअरण्यकांडेतृतीयःसर्गः ॥ ३ ॥ ॥ छ ॥ ॥ ह्रियमाणौतुकाकुत्स्थौदृष्ट्वासीतारघूत्तमौ ॥ उच्चैःस्वरेणचुक्रोशप्रगृह्यसुमहा
भुजौ ॥ १ ॥ एषदाशरथीरामःसत्यवाञ्छीलवाञ्शुचिः ॥ रक्षसारौद्ररूपेणह्रियतेसहलक्ष्मणः ॥ २ ॥ मामृक्षाभक्षयिष्यंतिशार्दूलद्वीपि
नस्तथा ॥ मांहरोत्सृजकाकुत्स्थौनमस्तेराक्षसोत्तम ॥ ३ ॥ तस्यास्तद्वचनंश्रुत्वावैदेह्यारामलक्ष्मणौ ॥ वेगंप्रचक्रतुर्वीरौवधेतस्यदुरात्मनः
॥ ४ ॥ तस्यरौद्रस्यसौमित्रिःसव्यंबाहुंबभंजह ॥ रामस्तुदक्षिणंबाहुंतरसातस्यरक्षसः ॥ ५ ॥ सभग्नबाहुःसंविग्नःपपाताशुविमूर्छितः ॥
धरण्यांमेघसंकाशोवज्रभिन्नइवाचलः ॥ ६ ॥ मुष्टिभिर्बाहुभिःपद्भिःसूदयंतौतुराक्षसम् ॥ उद्यम्योद्यम्यचाप्येनंस्थंडिलेनिष्पिपेषतुः

थास्येष्टंभवतितथावहतु अनेननिर्भयत्वंदर्शितं तत्रहेतुमाह अयमेवेति ॥ २३ ॥ स्कंधगतौचकारस्कंधावारोपयामास ॥ २४ ॥ २५ ॥ शिवायुतंशिवाभिर्वृतम् ॥ २६ ॥
इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेतृतीयःसर्गः ॥ ३ ॥ ॥ छ ॥ ॥ सुमहांतौस्वभुजौप्रगृह्यउद्यम्य ॥ १ ॥ क्रोशनप्रकारमा
ह एषइति ॥ २ ॥ शार्दूलद्वीपिनःसविंहविंदुव्याघ्राः मांहरतेनमइत्युक्तीरामलक्ष्मणयोःप्रेमातिशयत्वात् ॥ ३ ॥ वेगंत्वराम् ॥ ४ ॥ बाहुंबभंज नैतावतापिप्राणहानिरितिनव
रदानविरोधः अभेद्याच्छेद्यत्वंचप्राणनाशक्षमावयवविशेषपरंबोध्यं बभंजमुष्टिप्रहारेणेतिशेषः अभेद्याच्छेद्यत्ववरस्तुशस्त्रकरणकतद्विषयइत्यन्ये ॥ ५ ॥ संविग्नःखिन्नः ॥ ६ ॥

सूदयंतौहिंसंतौ ॥ ७ ॥ नममार वरदानबलादितिभावः ॥ ८ ॥ भयेषुभयकालेषु अभयदः स्वगुणादिश्रवणस्मरणकीर्तनादिना ॥ ९ ॥ निखनावहेभूमौगर्तेपातयावहे ॥ ॥ १० ॥ ११ ॥ प्रदरोगर्तः कंठेआक्रम्य गयामिव ॥ १२ ॥ प्रश्रितंशापांतकालप्राप्तेःप्रश्रयप्राप्तिः ॥ १३ ॥ प्रदरकरणरूपप्राणांतव्यापारात्पूर्वंरामस्त्वमितिनज्ञातः ॥ १४॥ इदानींकथंतेज्ञानंतत्राह कौसल्येत्यादि त्वयाकौसल्यासुप्रजाइतित्वंविदितः कौसल्यापुत्रइतिज्ञातोसीत्यर्थः एवंचकौसल्यायामीश्वरोवतीर्णोवैदेहीचलक्ष्मीर्लक्ष्मणश्चतवांशइति

॥ ७ ॥ सविद्धोबहुभिर्बाणैःखड्गाभ्यांचपरिक्षतः ॥ निष्पिष्टोबहुधाभूमौनममारसराक्षसः ॥ ८ ॥ तंप्रेक्ष्यरामःसुभृशमवध्यमचलोपमम् ॥ भयेष्वभयदःश्रीमानिदंवचनमब्रवीत् ॥ ९ ॥ तपसापुरुषव्याघ्रराक्षसोयंनशक्यते ॥ शस्त्रेणयुधिनिर्जेतुंराक्षसंनिखनावहे ॥ १० ॥ कुंजरस्येवरौद्रस्यराक्षसस्यास्यलक्ष्मण ॥ वनेस्मिन्सुमहच्छ्वभ्रंखन्यतांरौद्रवर्चसः ॥ ११ ॥ इत्युक्त्वालक्ष्मणंरामःप्रदरःखन्यतामिति ॥ तस्थौविराधमाक्रम्यकंठेपादेनवीर्यवान् ॥ १२ ॥ तच्छ्रुत्वाराघवेणोक्तंराक्षसःप्रश्रितंवचः ॥ इदंप्रोवाचकाकुत्स्थंविराधःपुरुषर्षभम् ॥ १३ ॥ हतोहंपुरुषव्याघ्रशक्रतुल्यबलेनवै ॥ मयातुपूर्वंत्वंमोहान्नज्ञातःपुरुषर्षभ ॥ १४ ॥ कौसल्यासुप्रजास्तातरामस्त्वंविदितोमया ॥ वैदेहीचमहाभागालक्ष्मणश्चमहायशाः ॥ १५ ॥ अभिशापादहंघोरांप्रविष्टोराक्षसींतनुम् ॥ तुंबुरुर्नामगंधर्वःशप्तोवैश्रवणेनहि ॥ १६ ॥ प्रसाद्यमानश्चमयासोब्रवीन्मांमहायशाः ॥ यदादाशरथीरामस्त्वांवधिष्यतिसंयुगे ॥ १७ ॥ तदाप्रकृतिमापन्नोभवान्स्वर्गंगमिष्यति ॥ अनुपस्थीयमानोमांसक्रुद्धोव्याजहारह ॥ १८ ॥ इतिवैश्रवणोराजारंभासक्तमुवाचह ॥ तवप्रसादान्मुक्तोहमभिशापात्सुदारुणात् ॥ १९ ॥ भुवनंस्वंगमिष्यामिस्वस्तिवोस्तुपरंतप ॥ इतोवसतिधर्मात्माशरभंगःप्रतापवान् ॥ २० ॥ अध्यर्धयोजनेतातमहर्षिःसूर्यसन्निभः ॥ तंक्षिप्रमभिगच्छत्वंसतेश्रेयोभिधास्यति ॥ २१ ॥ अवटेचापिमांराममनिक्षिप्यकुशलीव्रज ॥ रक्षसांगतसत्त्वानामेषधर्मःसनातनः ॥ २२ ॥ अवटेयेनिधीयंतेतेषांलोकाःसनातनाः ॥ एवमुक्त्वातुकाकुत्स्थंविराधःशरपीडितः ॥ २३ ॥ बभूवस्वर्गसंप्राप्तोन्यस्तदेहोमहाबलः ॥ तच्छ्रुत्वाराघवो

सूचितम् ॥ १५ ॥ एवंज्ञानेकारणमाह अभिशापादिति तुंबुरुरहं वैश्रवणेनशप्तस्तस्माच्छापाद्राक्षसींतनुंप्रविष्टोऽतोमेज्ञानशक्तिरस्तीत्यर्थः ॥ १६ ॥ १७ ॥ प्रकृतिंगांधर्वीं प्रकृतक्रोधकारणमाह अनुपस्थीयमानः अवसरेष्वसेव्यमानः व्याजहारेत्यस्यराक्षसींतनुंप्रविशेतीतिशेषः ॥ १८ ॥ अनुपस्थानेकारणमाह इतीति उक्तंशापंतत्प्रतीकारंचोवाचेत्यर्थः शापमुक्तिकालजानं दपारवश्यात्पुनरुक्तिर्नदोषाय रंभासक्तंपुरानघेतिपाठेपुनरुक्त्यभावएव ॥ १९ ॥ स्वभुवनंस्वंलोकं भवनमितिपाठांतरम् ॥ २० ॥ अध्यर्धयोजनेसार्धयोजने ॥ ॥ २१ ॥ गतसत्त्वानांगतप्राणानां सनातनःपरंपराप्राप्तः अतएवकलिराक्षसेषुयवनेष्वेतद्धर्मप्रवृत्तिः ॥ २२ ॥ उक्तमेवाविवृणोतिअवटेइति ॥ २३ ॥ न्यस्तदेहोऽवटनिक्षि

त्तदेहः स्वर्गसंप्राप्तः संप्राप्तस्वर्गइत्यर्थः बभूवतथाभवितुमुद्यतोबभूवेत्यर्थः यद्वा बभूवेत्यर्थेनसंक्षिप्ततयोक्तस्यविस्तरमाह तच्छ्रुत्वेति अवटनिक्षेपेणस्वर्गप्राप्तिंश्रुत्वा ॥ २४ ॥
कुंजरस्येव निखननार्थमिवेत्यर्थः खन्यतामिति शीघ्रमितिशेषः ममातर्कितस्यैतन्मरणोपायस्यानेनापिकथनान्निश्चितत्वेनशीघ्रताकार्येत्याशयः ॥ २५ ॥ पादेनकंठेआक्रम्य
तस्थौ श्वभ्राद्दूरं परिलुंठनव्यावृत्त्यर्थम् ॥ २६ ॥ विराधस्यमहात्मनः महात्मनोमहाशरीरस्य गंधर्वत्वप्रत्यापत्त्यभिप्रायेणरामस्वरूपज्ञानाभिप्रायेणचकविना महात्मनइतिप्रयुक्तं
वा ॥ २७ ॥ मुक्तकंठं श्वभ्रेक्षेपणार्थंरामेणमुक्तकंठाक्रमणम् शंकुवत्काठिनकर्णं उत्क्षिप्यचालयित्वा महास्वनत्वादेवभैरवस्वनत्वंयथातथाधन्योहमतिधन्योहमितिनदंतंश्वभ्रेप्रा
क्षिपत् ॥ २८ ॥ आशुविक्रमौक्षिप्रकारिणौ संयतिस्थिरौदृढचित्तौ आहवेनिर्जितंबलेनोत्क्षिप्यसंचाल्यगर्तेचिक्षिपतुः ॥ २९ ॥ अवध्यतांशस्त्रेणावध्यतांप्रेक्ष्य असह्यतामितिपा

वाक्यंलक्ष्मणंव्यादिदेशह ॥ २४ ॥ कुंजरस्येवरौद्रस्यराक्षसस्यास्यलक्ष्मण ॥ वनेस्मिन्सुमहाञ्छ्वभ्रःखन्यतांरौद्रकर्मणः ॥ २५ ॥ इत्यु
क्त्वालक्ष्मणंरामःप्रदरःखन्यतामिति ॥ तस्थौविराधमाक्रम्यकंठेपादेनवीर्यवान् ॥ २६ ॥ ततःखनित्रमादायलक्ष्मणःश्वभ्रमुत्तमम् ॥ अ
खनत्पार्श्वतस्तस्यविराधस्यमहात्मनः ॥ २७ ॥ तंमुक्तकंठमुत्क्षिप्यशंकुकर्णंमहास्वनम् ॥ विराधंप्राक्षिपच्छ्वभ्रेनदंतंभैरवस्वनम् ॥ २८ ॥
तमाहवेदारुणमाशुविक्रमौस्थिरावुभौसंयतिरामलक्ष्मणौ ॥ मुदान्वितौचिक्षिपतुर्भयावहंनदंतमुत्क्षिप्यबलेनराक्षसम् ॥ २९ ॥ अवध्य
तांप्रेक्ष्यमहासुरस्यतौशितेनशस्त्रेणतदानरर्षभौ ॥ समर्थ्यचात्यर्थविशारदावुभौबिलेविराधस्यवधंप्रचक्रतुः ॥ ३० ॥ स्वयंविराधेनहिमृत्यु
मात्मनःप्रसह्यरामेणयथार्थमीप्सितः ॥ निवेदितःकाननचारिणास्वयंनमेवधःशस्त्रकृतोभवेदिति ॥ ३१ ॥ तदेवरामेणनिशम्यभाषितंकृताम
तिस्तस्यबिलप्रवेशने ॥ बिलंचतेनातिबलेनरक्षसाप्रवेश्यमानेनवनंविनादितम् ॥ ३२ ॥ प्रहृष्टरूपाविवरामलक्ष्मणौविराधमुर्व्यांप्रदरेनि
पात्यतम् ॥ ननंदतुर्वीतभयौमहावनेदिविस्थितौचंद्रदिवाकराविव ॥ ३३ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम० वा० आ०अरण्यकांडेचतुर्थःसर्गः ॥ ४ ॥
हत्वातुतंभीमबलंविराधंराक्षसंवने ॥ ततःसीतांपरिष्वज्यसमाश्वास्यचवीर्यवान् ॥ १ ॥ अब्रवीद्भ्रातरंरामोलक्ष्मणंदीप्ततेजसम् ॥ कष्टंवन

ठेप्यवध्यतामित्येवार्थः प्रेक्ष्यविचार्य समर्थ्यबिलंसंपाद्यतत्रबिलेवधंप्रचक्रतुः मृत्पूरणेनेतिशेषः ॥ ३० ॥ उक्तमेवार्थमुपसंहरति स्वयमिति यथार्थस्वप्रयोजनोचितम् रामेणक
र्त्राप्रसह्यस्वयंस्वस्ययोमृत्युरीप्सितस्तमात्मनोमृत्युंप्रसह्यउद्दिश्यप्रपद्येतिपाठेप्ययमेवार्थः काननचारिणाविराधेनमेवधःशस्त्रकृतोनभवेदितिनिवेदितोभूद्रामइतिशेषः ॥ ३१ ॥
तदेवभाषितंविराधोक्तंशस्त्रेणमेनमृत्युरित्येवंरूपम् ॥ ३२ ॥ प्रहृष्टरूपाविव इवशब्दएवार्थे दिविस्थितौचंद्रदिवाकराविवमहावनेविजह्रतुः नीलत्वाद्विशालत्वाच्चवनस्याकाश
सादृश्यं उभावपिचंद्रवत्कलासंपन्नौसूर्यवत्प्रतापयुतौ ॥ ३३ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेचतुर्थःसर्गः ॥ ४ ॥ ७॥
समाश्वास्यसमाश्वास्येव विराधाद्भीतामिवेतिशेषः ॥ १ ॥ इदंवनंकष्टंपीडाजनकंदुर्गंविषमंक्रमणायोग्यंच वयंचेतःपूर्वंकदापिवनगोचरानस्मःकदापीदृशंवनंनदृष्टंयस्मात् ॥ २ ॥

अतःशीघ्रंशरभंगंगच्छामहेगच्छामइत्यर्थः इत्युक्त्वेतिशेषः ॥ ३ ॥ भावितः शुद्धआत्मायस्यतस्य समीपेमहदद्भुतंददर्श ॥ ४ ॥ तदेवाह विभ्राजमानमिति वपुषावपुःकां
त्या विबुधानुगंदेवानुचरं बहुव्रीहिः ॥ ५ ॥ वसुधामसंस्पृशंतं रथादवरुह्यापीतिशेषः विबुधेश्वरंशक्रं अतिशयप्रभावदाभरणं विरजस्कमंबरंधर्तुंशीलंयस्यतम् ॥ ६ ॥ तद्वि
धैस्तद्विधाभरणादिमद्भिः हरितैःश्यामवर्णैःतादृशंरथंचददर्श ॥ ७ ॥ पांडुराभ्रस्येवघनाअधिकाप्रख्याकांतिर्यस्यतत् ॥ ८ ॥ चामरव्यजनेवालव्यजने रुक्मंस्वर्णं महाधनेरत्न

मिदंदुर्गंनचस्मोवनगोचराः ॥ २ ॥ अभिगच्छामहेशीघ्रंशरभंगंतपोधनम् ॥ आश्रमंशरभंगस्यराघवोभिजगामह ॥ ३ ॥ तस्यदेवप्रभा
वस्यतपसाभावितात्मनः ॥ समीपेशरभंगस्यददर्शमहदद्भुतम् ॥ ४ ॥ विभ्राजमानंवपुषासूर्यवैश्वानरप्रभम् ॥ रथप्रवरमारूढमाकाशेविबु
धानुगम् ॥ ५ ॥ असंस्पृशंतंवसुधांददर्शविबुधेश्वरम् ॥ संप्रभाभरणंदेवंविरजोंबरधारिणम् ॥ ६ ॥ तद्विधैरेवबहुभिःपूज्यमानंमहात्म
भिः ॥ हरितैर्वाजिभिर्युक्तमंतरिक्षगतंरथम् ॥ ७ ॥ ददर्शादूरतस्तस्यतरुणादित्यसन्निभम् ॥ पांडुराभ्रघनप्रख्यंचंद्रमंडलसन्निभम् ॥
॥ ८ ॥ अपश्यद्विमलंछत्रंचित्रमाल्योपशोभितम् ॥ चामरव्यजनेचाग्र्येरुक्मदंडेमहाधने ॥ ९ ॥ गृहीतेवरनारीभ्यांधूयमानेचमूर्धनि ॥ गं
धर्वामरसिद्धाश्चबहवःपरमर्षयः ॥ १० ॥ अंतरिक्षगतंदेवंगीर्भिरग्र्याभिरैडयन् ॥ सहसंभाषमाणेतुशरभंगेनवासवे ॥ ११ ॥ दृष्ट्वाश
तक्रतुंतत्ररामोलक्ष्मणमब्रवीत् ॥ रामोथरथमुद्दिश्यभ्रातुर्दर्शयताद्भुतम् ॥ १२ ॥ अर्चिष्मंतंश्रियाजुष्टमद्भुतंपश्यलक्ष्मण ॥ प्रतपंतमिवादि
त्यमंतरिक्षगतंरथम् ॥ १३ ॥ येहयाःपुरुहूतस्यपुराशक्रस्यनःश्रुताः ॥ अंतरिक्षगतादिव्यास्तइमेहरयोध्रुवम् ॥ १४ ॥ इमेचपुरुषव्या
घ्रयेतिष्ठंत्यभितोदिशम् ॥ शतंशतंकुंडलिनोयुवानःखड्गपाणयः ॥ १५ ॥ विस्तीर्णविपुलोरस्काःपरिघायतबाहवः ॥ शोणांशुवसनाःसर्वे
व्याघ्राइवदुरासदाः ॥ १६ ॥ उरोदेशेषुसर्वेषांहाराज्वलनसंनिभाः ॥ रूपंबिभ्रतिसौमित्रेपंचविंशतिवार्षिकम् ॥ १७ ॥ एतद्धिकिलदेवा
नांवयोभवतिनित्यदा ॥ यथेमेपुरुषव्याघ्रादृश्यंतेप्रियदर्शनाः ॥ १८ ॥ इहैवसहवैदेह्यामुहूर्तंतिष्ठलक्ष्मण ॥ यावज्जानाम्यहंव्यक्तंकएष

युतत्वाद्बहुमूल्ये ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ उक्तलक्षणेवासवेशरभंगेनसंभाषमाणेतुतंशतक्रतुंदृष्ट्वाज्ञात्वारामोब्रवीत् उक्तस्यैवप्रपंचोरामोथेति उद्दिश्यहस्तेननिर्दिश्य दर्शयत अ
दर्शयतेत्यर्थः ॥ १२ ॥ १३ ॥ पुरुबहुयथातथायज्वभिराहूयतेयागायेतिपुरुहूतः नःअस्माभिः ॥ १४ ॥ शतंशतंअष्टदिक्ष्वितिशेषः शतशब्दोऽनंतवाची ॥ १५ ॥ विस्तीर्णवि
पुलानिअतिशयेनविशालानिउरांसियेषांते आयतादीर्घाः शोणांशूनिशोणप्रभानिवसनानियेषां शोणाश्मवसनाइतिपाठेपद्मरागसदृशवसनाइत्यर्थः शोणांश्वित्येवप्राचीनःपाठ
इतिकतकः ॥ १६ ॥ ज्वलनसन्निभाःदीप्तिमात्रेण ॥ १७ ॥ एतद्धिपंचविंशतिवर्षप्रमाणकं नित्यदेत्यार्षं येइमेदेवाःयथायादृशाशुभदर्शनवयस्कादृश्यंतेएतद्देवैषांनित्यदावयइ

तिपूर्वेणसंबंधः ॥ १८ ॥ यावज्जानामिज्ञास्यामितावत्तिष्ठेत्यन्वयः कएषरथेइंद्रत्वेनानुमितोपिप्रमाणांतरेणापिज्ञातव्यइत्यर्थः ॥ १९ ॥ उक्तानुवादपूर्वंव्यापारांतरोपदेशस्तमेव
मित्यादि इहैवस्थीयतामित्येवमुक्तेत्यर्थः ॥ २० ॥ अनुज्ञाप्यगमनायकृतानुमतिकंकृत्वा ॥ २१ ॥ यावदसौमांनाभिभाषतेतावन्मांनिष्ठांस्थानांतरंस्वर्गंवानयतमयासहगच्छ
त ततोवनचारित्वाद्धेतोर्मामांअद्रष्टुमर्हति द्रष्टुंनार्हतीत्यर्थः अइतिनिषेधार्थमव्ययंपृथक्पदं विपदीवास्थितेनैवंवैभवस्यदर्शनमनुचितमित्यर्थः ॥ २२ ॥ कृतार्थंनिस्तीर्णविपदं
जितवंतंरावणमितिशेषः तदावैभवयुक्तमिमंद्रक्ष्यामीतिशेषः कतकस्त्वेतत्पद्यंप्रक्षिप्तमित्याह तद्वृथैव मद्रीत्याव्याख्यानेसर्वसामंजस्यात् रामोयावन्मांनाभिभाषतेतावत्कर्मणोरा
वणवधस्यनिष्ठांसमाप्तिंनयत ततोमांद्रष्टुमर्हति अन्यैःसुदुष्करंमहत्कर्मतेनकर्तव्यमस्तिरावणवधरूपमतस्तत्करणेनकृतार्थंकृतदेवप्रयोजनंरावणजयिनंद्रष्टास्मिइतितीर्थव्याख्याने

द्युतिमान्रथे ॥ १९ ॥ तमेवमुक्त्वासौमित्रिमिहैवस्थीयतामिति ॥ अभिचक्रामकाकुत्स्थःशरभंगाश्रमंप्रति ॥ २० ॥ ततःसमभिगच्छं
तंप्रेक्ष्यरामंशचीपतिः॥ शरभंगमनुज्ञाप्यविबुधानिदमब्रवीत् ॥ २१ ॥ इहोपयात्यसौरामोयावन्मांनाभिभाषते ॥ निष्ठांनयततावत्तुततो
मांद्रष्टुमर्हति ॥२२॥ जितवंतंकृतार्थंहितदाहमचिरादिमम् ॥ कर्मह्यनेनकर्तव्यंमहदन्यैःसुदुष्करम् ॥ २३ ॥ अथवज्रीतमामंत्र्यमानयि
त्वाचतापसम् ॥ रथेनहययुक्तेनययौदिवमरिंदमः ॥ २४ ॥ प्रयातेतुसहस्राक्षेराघवःसपरिच्छदः ॥ अग्निहोत्रमुपासीनंशरभंगमुपागमत्
॥२५॥ तस्यपादौचसंगृह्यरामःसीताचलक्ष्मणः ॥ निषेदुस्तदनुज्ञातालब्धवासानिमंत्रिताः ॥२६॥ ततःशक्रोपयानंतुपर्यपृच्छतराघवः ॥
शरभंगश्चतत्सर्वंराघवायन्यवेदयत् ॥ २७ ॥ मामेषवरदोरामब्रह्मलोकंनिनीषति ॥ जितमुग्रेणतपसादुष्प्रापमकृतात्मभिः ॥ २८ ॥ अ
हंज्ञात्वानरव्याघ्रवर्तमानमदूरतः ॥ ब्रह्मलोकंनगच्छामित्वामदृष्ट्वाप्रियातिथिम् ॥ २९ ॥ त्वयाहंपुरुषव्याघ्रधार्मिकेणमहात्मना ॥ समाग
म्यगमिष्यामित्रिदिवंचावरंपरम् ॥ ३० ॥ अक्षयानरशार्दूलजितालोकामयाशुभाः ॥ ब्राह्म्याश्चनाकपृष्ठ्याश्चप्रतिगृह्णीष्वमामकान् ॥ ३१ ॥

संप्रत्यदर्शनहेतुस्तुपूर्वोक्तएवोपरितोबोध्यः ॥ २३ ॥ अथवज्रीति देवैरालापोत्तरंततापसंशरभंगमामंत्र्यमानयित्वासंपूज्यचादिवंययौ ॥ २४ ॥ सपरिच्छदःस्त्रीभ्रातृसहितः ॥
॥ २५ ॥ पादौसंगृह्यरामईश्वरोपिब्राह्मणाएवंपूज्याइत्यन्यान्शिक्षयितुमेवंचकार तदनुज्ञाताःआसनावस्थानायकृतानुमतिकाः अतएवलब्धवासाःलब्धवासस्थानाः निमंत्रि
ताःभोजनाद्यर्थं तादृशानिषेदुः ॥ २६ ॥ शक्रोपयानंइंद्रागमनप्रयोजनम् ॥ २७ ॥ निवेदनप्रकारमाह मामेषइति उग्रेणतपसामयाजितंब्रह्मलोकमेषवरदइंद्रोब्रह्माज्ञयामां
निनीषति यद्वा देवेंद्रवेषधारीब्रह्मैवायं अकृतात्मभिःअननुष्ठितभगवदुपासनैः ॥ २८ ॥ तर्हिकिमितिविलंबितंतत्राह अहमिति ज्ञात्वायोगचक्षुषा नगच्छामियोगसिद्ध्यास्वे
च्छयादेहत्यागात्त्वांप्रियातिथिंअतिप्रियमातिथिम् ॥ २९ ॥ त्वयासमागम्य त्वत्समागमश्चसकृदपिसंवृत्तएतावत्कालपर्यंतानुष्ठितोपासनातोधिकफलदइतिभावः त्रिदिवमव
रंपरंच परोब्रह्मलोकः ॥ ३० ॥ समागमस्ययथाधिकफलताभवतितथाकरोति अक्षयाइति केतेलोकास्तत्राह ब्राह्म्याइति उभयत्रष्यत्रआर्षः ब्रह्मलोकानाकपृष्ठलोकाश्चजि

ताःमामकास्तान्प्रतिगृह्णीष्वस्वकृतत्वेनांगीकुरुष्व अनेनसर्वकर्मणांभगवदर्पणमकरोदितिसूचितं कामतोकामतोवापियत्करोमिशुभाशुभं तत्सर्वंत्वयिसंन्यस्तंत्वत्प्रयुक्तःकरो
म्यहं नाहंकर्तासर्वमेतद्ब्रह्मैवकुरुतेतथा एतद्ब्रह्मार्पणंप्रोक्तमृषिभिस्तत्त्वदर्शिभिरितिकौर्मोक्तिः भगवत्यर्पितधर्माणामनंतफलत्वंगीतादिषुस्पष्टमेव मुक्तिपर्यवसायित्वात् ॥
॥ ३१ ॥ ॥ ३२ ॥ अहमेवेति तपसेत्यर्थः त्वद्दत्तप्रतिग्रहेनाहमधिकारीत्यापाततोर्थः वास्तवस्तुऋषेःपरमभक्तस्यानुग्रहायतदर्पितधर्मांगीकारमाहभगवान् अहमेवेति मयि
न्यासत्वेनस्थापितानिमांस्त्वदर्जितान्सर्वांल्लोकांस्तुभ्यमहमेवाहरिष्यामिप्रापयिष्यामीत्युक्त्वाइतरजनप्रतारणायाह आवासंत्विति प्रदिष्टमुपदिष्टम् ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ इहारण्ये
वसति अदूरेइतिशेषः ॥ ३५ ॥ प्रतिस्रोतां आवंतत्वमार्ष मंदाकिनींतामिवपुण्यांतन्नामिकांवा चित्रकूटस्थेयमेव प्रतिस्रोतसंकूलाव्रज पूर्ववाहिन्यांपुरुषेणपश्चिमाभिमुखत

एवमुक्तोनरव्याघ्रःसर्वशास्त्रविशारदः ॥ ऋषिणाशरभंगेनराघवोवाक्यमब्रवीत् ॥ ३२ ॥ अहमेवाहरिष्यामिसर्वांल्लोकान्महामुने ॥ आ
वासंत्वहमिच्छामिप्रदिष्टमिहकानने ॥ ३३ ॥ राघवेणैवमुक्तस्तुशक्रतुल्यबलेनवै ॥ शरभंगोमहाप्राज्ञःपुनरेवाब्रवीद्वचः ॥ ३४ ॥ इहराम
महातेजाःसुतीक्ष्णोनामधार्मिकः ॥ वसत्यरण्येनियतःसतेश्रेयोविधास्यति ॥ ३५ ॥ इमांमंदाकिनींरामप्रतिस्रोतामनुव्रज ॥ नदीपुष्पो
डुपवहांततस्तत्रगमिष्यसि ॥ ३६ ॥ एषपंथानरव्याघ्रमुहूर्तंपश्यतातमाम् ॥ यावज्जहामिगात्राणिजीर्णांत्वचमिवोरगः ॥ ३७ ॥ ततोग्निं
ससमाधायहुत्वाचाज्येनमंत्रवत् ॥ शरभंगोमहातेजाःप्रविवेशहुताशनम् ॥ ३८ ॥ तस्यरोमाणिकेशांश्चतदावह्निर्महात्मनः ॥ जीर्णांत्वचं
तदस्थीनियच्चमांसंचशोणितम् ॥ ३९ ॥ सचपावकसंकाशःकुमारःसमपद्यत ॥ उत्थायाग्निचयात्तस्माच्छरभंगोव्यरोचत ॥ ४० ॥ सलो
कानाहिताग्नीनामृषीणांचमहात्मनाम् ॥ देवानांचव्यतिक्रम्यब्रह्मलोकंव्यरोहत ॥ ४१ ॥ सपुण्यकर्माभुवनेद्विजर्षभःपितामहंसानुचरंदद
र्शह ॥ पितामहश्चापिसमीक्ष्यतंद्विजंननंदसुस्वागतमित्युवाच ॥ ४२ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेपं

यागमनेप्रतिस्रोतस्त्वंभवति पुष्पवल्लघुउडुपवहाउडुपंप्लवः पुष्पसमूहवहामितिवा ॥ ३६ ॥ एषपंथाइतिमार्गोपदेशः अथऋषिर्भगवत्प्रार्थितस्योत्तरंगत्वास्वाभीष्टंभगवंतंप्रा
र्थयते मुहूर्ततातपश्यमां अयंकृतार्थोभवत्वित्यभिध्यानपूर्वकंकटाक्षेणेतिशेषः तातेतिगूढंजगज्जनकेत्यर्थमपि गात्राणिगात्रावयवान् ॥ ३७ ॥ ततोग्निंसइति वृद्धःशौचक्रिया
लुप्तःप्रत्याख्यातभिषक्क्रियाः आत्मानंघातयेद्यस्तुभृग्वग्न्यनशनांबुभिरित्युक्तेऽग्निप्रवेशेंत्येष्टिमार्गेणाग्निंसमाधायमंत्रवत्तदुक्तमंत्रैर्हुत्वाचअग्निप्रवेशोक्तमंत्रैरुपनिषदुक्तैःप्रविवेश ॥
॥ ३८ ॥ तस्येति तस्यशरभंगस्यरोमादीनिवह्निर्ददाहेतिशेषः ॥ ३९ ॥ स्वर्गारोहणार्थंदिव्यशरीरपरिग्रहमग्निप्रवेशस्यपूर्वकृतोपासनस्यचफलभूतमाह सचेति ॥ ४० ॥ आ
हिताग्निलोकाःकर्मणापितृलोकइतिश्रुताश्चंद्रप्रदक्षिणाः ऋषिलोकाविद्ययादेवलोकइतिश्रुताःसूर्यप्रदक्षिणाः देवानामाजानदेवानांब्रह्मविष्णुरुद्राणांचलोकाः यान्ध्रुवःप्रदक्षिणं
करोति ततोब्रह्मलोकंतुर्यंव्यरोहतारूढवान् ॥ ४१ ॥ पितामहंब्रह्मादित्रयसमष्टिरूपम् ॥ ४२ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्य

कांडेपंचमःसर्गः ॥ ५ ॥ ॥ छ ॥ ॥ मुनिसंघाःदंडकारण्यवासिनःसमागतामिलिताःअभ्यगच्छंतस्वरक्षणप्रार्थनार्थमितिशेषः ॥ १ ॥ वैखानसाइति येनखास्तेवैखानसायेवालास्तेवालखिल्याइतिश्रुतेः प्रजापतेर्नखलोमजाः संप्रक्षलाःभगवतःपादप्रक्षालनजामहर्षयः अश्वस्तानिकाःसंप्रक्षालाइत्यन्ये मरीचिपाःरविचंद्रान्यतरकिरणजीवनाः अश्मकुट्टाः अपक्वकुट्टितान्नभक्षकाः ॥ २ ॥ दंतोलूखलिनःदंतातिरिक्तावहननसाधनरहिताः उन्मज्जकाःकंठदघ्नेजलेस्थित्वातपःकुर्वंतः गात्रशय्याअनास्तरणशायिनः अशय्यानिद्राहीनाःअनवकाशिकाःएकपादस्यास्थित्यवकाशदानरहिताःएकपादस्थितिमंतइतियावत् ॥ ३ ॥ आकाशनिलयाःअनावृतप्रदेशस्थायिनः स्थंडिलशायिनःउपलिप्तानास्तीर्णस्थलशयनाः ॥ ४ ॥ ऊर्ध्ववासिनःगिरिशिखराद्यूर्ध्वप्रदेशेनित्यंवासशालिनः व्रतोपवासिनइतिपाठस्तुचिंत्यः तस्यसाधारणधर्मत्वादितिकतकः आर्द्रपटवाससः नित्यमार्द्रवस्त्रवसनशीलाः सजपाःसदाजपपराः तपोनिष्ठाःसदास्वाध्यायाध्ययनशीलाःतपोहिस्वाध्यायइत्युक्तेः पंचतपोन्विताःग्रीष्मेपंचाग्निमध्यस्थाः ॥ ५ ॥ ब्राह्मयाश्रियाब्रह्मवि

चमःसर्गः ॥ ५ ॥ ॥ छ ॥ ॥ शरभंगेदिवंप्राप्तेमुनिसंघाःसमागताः ॥ अभ्यगच्छंतकाकुत्स्थंरामंज्वलिततेजसम् ॥ १ ॥ वैखानसावालखिल्याःसंप्रक्षलामरीचिपाः ॥ अश्मकुट्टाश्चबहवःपत्राहाराश्चतापसाः ॥ २ ॥ दंतोलूखलिनश्चैवतथैवोन्मज्जकाःपरे ॥ गात्रशय्याअशय्याश्चतथैवानवकाशिकाः ॥ ३ ॥ मुनयःसलिलाहारावायुभक्षास्तथापरे ॥ आकाशनिलयाश्चैवतथास्थंडिलशायिनः ॥ ४ ॥ तथोर्ध्ववासिनोदांतास्तथार्द्रपटवाससः ॥ सजपाश्चतपोनिष्ठास्तथापंचतपोन्विताः ॥ ५ ॥ सर्वेब्राह्म्याश्रियायुक्तादृढयोगसमाहिताः ॥ शरभंगाश्रमेराममभिजग्मुश्चतापसाः ॥ ६ ॥ अभिगम्यचधर्मज्ञारामंधर्मभृतांवरम् ॥ ऊचुःपरमधर्मज्ञमृषिसंघाःसमागताः ॥ ७ ॥ त्वमिक्ष्वाकुकुलस्यास्यपृथिव्याश्चमहारथः ॥ प्रधानश्चापिनाथश्चदेवानांमघवानिव ॥ ८ ॥ विश्रुतस्त्रिषुलोकेषुयशसाविक्रमेणच ॥ पितृव्रतत्वंसत्यंच त्वयिधर्मश्चपुष्कलः ॥ ९ ॥ त्वामासाद्यमहात्मानंधर्मज्ञंधर्मवत्सलम् ॥ अर्थित्वान्नाथवक्ष्यामस्तच्चनःक्षंतुमर्हसि ॥ १० ॥ अधर्मःसुमहा

द्यानुष्ठानजनितब्रह्मवर्चसेन दृढयोगसमाहिताःयोगैकाग्रचित्ताः ॥ ६ ॥ ७ ॥ किमूचुस्तत्राह त्वमिति इक्ष्वाकुकुलस्यपृथिव्याश्च चेनसकलत्रैलोक्यस्येतिगूढम् प्रधानत्वेन जगद्धारणकर्तृत्वंनाथत्वेनपालकत्वंगर्भितम् देवानांमघवानिव ॥ ८ ॥ यशसाविक्रमेणचश्रुतःप्रसिद्धःतेनरूपेणेतिशेषः पितृवचनपालनंव्रतंयस्यतद्भावःसत्यंसत्यवचनंच त्वयितिष्ठतीतिशेषः किंचत्वयिस्मृतेधर्मश्चपुष्कलः अंगहीनोपिसकलांगपूर्णोभवतीत्यर्थः प्रमादात्कुर्वतांकर्मप्रच्यवेताध्वरेषुच तद्विष्णोःस्मरणादेवसंपूर्णस्यादितिश्रुतिरितिस्मृतेः ॥ ९ ॥ धर्मज्ञंशरणागतरक्षणरूपधर्मज्ञंधर्मवत्सलंधर्मानुष्ठातृप्रियम् त्वामासाद्यशरणंप्राप्यअर्थित्वादर्थिभावेनयत्क्रूरमपिवक्ष्यामस्तत्क्षंतुमर्हसीतियोजना यद्यपिसत्सुकार्यवतांपुंसामलमेवाग्रतःस्थितिरितिन्यायेनत्वदग्रेऽवस्थानमेवसकलमनोरथपूरकत्वान्नःकार्यसाधनंतथाप्यार्त्यतिशयेनकिंचिद्वक्ष्यमाणंक्षंतव्यमितिभावः ॥ १० ॥ जगद्रक्षणतत्परस्यविनापिकथनंस्वरक्षणेपिप्रवृत्तिरस्त्येवतथाप्यार्त्यतिशयेनलोकरीत्याराजधर्मंबोधयंति अधर्मइति नचरक्षतिविषयवासिनइत्यपकृष्यते बलिषड्भागंकरभागरूपंषष्ठांशम् यद्वा ब

लयेपूजायैदत्तंषड्भागंषष्ठांशंप्रजाभिः स्वानिष्टपरिहारायेत्यर्थः ॥ ११ ॥ अथरक्षणेऽभ्युदयमाहुः युंजानइति युंजानःप्रजारक्षणेयतमानःसर्वान्देशवासिनःस्वान्प्राणानिवप्राणैरि
ष्टान्प्राणेभ्योप्यधिकप्रियान्सुतानिवनित्ययुक्तःसदासावधानःरक्षन् ॥ १२ ॥ इहशाश्वतीम् अस्यैवविवरणम् बहुवार्षिकींकीर्तिमैहिकीमामुष्मिकंचब्रह्मलोकरूपंफलंप्राप्नोति
तदाहुः ब्रह्मणइति ॥ १३ ॥ ननुषष्ठांशग्रहात्प्रजारक्षणावश्यकत्वेपिवनवासिरक्षणंकुतस्तत्राह यदिति यदितिसामान्येनपुंसकम् प्रजाःवानप्रस्थप्रजाः चतुर्भागश्चतुर्थांशः इ
दमुपलक्षणंषड्भागस्यापि तत्रोपवासिभिक्षाहारिधर्मात्षड्भागप्राप्तिः तेनधर्मषडभागप्रतिपादकस्मृत्यविरोधः राजपरिपालितदेशभवफलाद्यशनवतोधर्माच्चतुर्थोभागः तद
न्नभोजनादिपुष्टांगधर्मात्त्वर्धराज्ञः अन्नप्रदातुस्तस्यार्धकर्तुश्चार्धनसंशयइतिस्मृतेरितिबोध्यम् ॥ १४ ॥ अथविवक्षितमर्थमाहुः सोयमितिब्राह्मणभूयिष्ठइत्यनेनक्षत्रवैश्यवानप्र

न्नाथभवेत्तस्यतुभूपतेः ॥ योहरेद्बलिषड्भागंनचरक्षतिपुत्रवत् ॥ ११ ॥ युंजानःस्वानिवप्राणान्प्राणैरिष्टान्सुतानिव ॥ नित्ययुक्तःसदारक्ष
न्सर्वान्विषयवासिनः ॥ १२ ॥ प्राप्नोतिशाश्वतींरामकीर्तिंसबहुवार्षिकीम् ॥ ब्रह्मणःस्थानमासाद्यतत्रचापिमहीयते ॥ १३ ॥ यत्करोतिप
रंधर्मंमुनिर्मूलफलाशनः ॥ तत्रराज्ञश्चतुर्भागःप्रजाधर्मेणरक्षतः ॥ १४ ॥ सोयंब्राह्मणभूयिष्ठोवानप्रस्थगणोमहान् ॥ त्वन्नाथोनाथवद्राम
राक्षसैर्हन्यतेभृशम् ॥ १५ ॥ एहिपश्यशरीराणिमुनीनांभावितात्मनाम् ॥ हतानांराक्षसैर्घोरैर्बहूनांबहुधावने ॥ १६ ॥ पंपानदीनिवासा
नामनुमंदाकिनीमपि ॥ चित्रकूटालयानांचक्रियतेकदनंमहत् ॥ १७ एवंवयंनमृष्यामोविप्रकारंतपस्विनाम् ॥ क्रियमाणंवनेघोरंरक्षोभि
र्भीमकर्मभिः ॥ १८ ॥ ततस्त्वांशरणार्थंचशरण्यंसमुपस्थिताः ॥ परिपालयनोरामवध्यमानान्निशाचरैः ॥ १९ ॥ परात्वत्तोगतिर्वीरपृथि
व्यांनोपपद्यते ॥ परिपालयनःसर्वान्राक्षसेभ्योनृपात्मज ॥ २० ॥ एतच्छ्रुत्वातुकाकुत्स्थस्तापसानांतपस्विनाम् ॥ इदंप्रोवाचधर्मात्मा
सर्वानेवतपस्विनः ॥२१॥ नैवमर्हथमांवक्तुमाज्ञाप्योहंतपस्विनाम् ॥ केवलेनस्वकार्येणप्रवेष्टव्यंवनंमया ॥२२ ॥ विप्रकारमपाक्रष्टुंरा

स्थसत्तापितत्रबोधिता त्वंनाथोरक्षकोयस्यसत्वन्नाथःसोप्यनाथवद्बध्यतेऽतस्त्वादृशस्योपेक्षानुचितेतिभावः ॥ १५ ॥ स्ववचसोमिथ्यात्वपरिहारायाहुः एहीति मुनयोमननशी
लाः भावितात्मानोनिदिध्यासननिष्ठाः शरीराणिकेवलंहत्वा त्यक्तानि बहुधाबहुप्रकारैरंगप्रत्यंगच्छेदनादिभिः ॥ १६ ॥ सकलदंडकारण्यपीडामाहुः पंपेत्यादि पंपाचनद्य
श्चतत्रनिवासोयेषांतेषाम् पंपारूपानदीवा अनुमंदाकिनीमपीति अनुर्लक्षणेकर्मप्रवचनीयः मंदाकिन्याअत्रत्यपुण्यनद्यास्तीरवासिनाम् मंदाकिन्याविस्तीर्णप्रवाहत्वाद्दुरवगाह
तयापृथगुक्तिःराघवाख्याने ॥ १७ ॥ विप्रकारंदुःखंनमृष्यामःसोढुमशक्ताः ॥ १८ ॥ शरण्यंरक्षणसमर्थम् शरणार्थंरक्षणार्थम् ॥ १९ ॥ त्वत्तःपरागतिस्त्वदन्यस्त्राता ॥२०॥
तपस्विनांतपोबलयुतानांतापसानामृषीणाम् ॥ २१ ॥ तदेवाहनैवमिति एवंउक्तंप्रार्थनारूपंवचः आज्ञाप्यःशिष्यादिरिवेदंकुर्वितिशिक्षणीयः केवलेनोपाध्यंतररहितेनस्वका
र्येणपितृवचनपरिपालनात्मकेनहेतुनामयाऽवश्यंवनंप्रवेष्टव्यमेव सच मेवनप्रवेशोराक्षसैःक्रियमाणंभवतामिमंविप्रकारमपाक्रष्टुमपिभविष्यतीत्यर्थइतितीर्थकतकौ भवच्छत्रुहन

नंकेवलंमदीयमेवकार्यंबहुधर्मोपचयजनकत्वान्मदिष्टसाधनमेवयद्यपिस्वविप्रकारनाशेभवंतःसमर्थाएवतथापिममधर्मोपचयायैवैषाभवदीयाममप्रेरणेतिभावः अन्वयस्त्वत्रस्फुट
एवेत्यन्ये किंचपित्राज्ञापरिपालनार्थमिदंवनंप्रविष्टएवास्मि प्रविष्टेचमयिसोर्थोऽवश्यंभाव्यएवेतिभवतामेवंप्रार्थनमनवसरमितिभावः ॥ २२ ॥ २३ ॥ तदेवाह भवतामिति य
दृच्छयाआगतएवाहंभवतामर्थसिद्ध्यर्थमपिभविष्याम्येवेतिशेषः पितुस्त्वित्यनेनयुक्तएवार्थःकविनाश्लोकांतरेणवर्ण्यते इयमपिशैलीकवेरितिकतकतीर्थौ यतःशत्रून्हंतुमिच्छामि
अतस्तस्ययदृच्छयावनमागतस्यमेऽयंवनवासोमहाफलोभविष्यतीतिस्वगतोविचारः अथऋषिधैर्यायप्रकाशंप्रतिजानीतेपश्यंत्वितिसर्वथाहनिष्यामीतियावत् ॥ २४ ॥ २५ ॥
वरंउक्तवचनात्मना धर्मेधृतात्माधर्मेस्थितचित्तः आर्यपूज्यंदत्तंयस्यसः तपोधनैःसहसुतीक्ष्णमभिजगाम ॥ २६ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकी

**क्षसैर्भवतामिमम् ॥ पितुस्तुनिर्देशकरःप्रविष्टोहमिदंवनम् ॥ २३ ॥ भवतामर्थसिद्ध्यर्थमागतोहंयदृच्छया ॥ तस्यमेऽयंवनेवासोभविष्य
तिमहाफलः ॥ २४ ॥ तपस्विनांरणेशत्रून्हंतुमिच्छामिराक्षसान् ॥ पश्यंतुवीर्यमृषयःसभ्रातुर्मेतपोधनाः ॥ २५ ॥ दत्वावरंचापितपोधना
नांधर्मेधृतात्मासहलक्ष्मणेन ॥ तपोधनैश्चापिसहार्यदत्तःसुतीक्ष्णमेवाभिजगामवीरः ॥ २६ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम० वा० आ० अर०
षष्ठःसर्गः ॥ ६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ रामस्तुसहितोभ्रात्रासीतयाचपरंतपः ॥ सुतीक्ष्णस्याश्रमपदंजगामसहतैर्द्विजैः ॥ १ ॥ सगत्वादूर
मध्वानंनदीस्तीर्त्वाबहूदकाः ॥ ददर्शविमलंशैलंमहामेरुमिवोन्नतम् ॥ २ ॥ ततस्तदिक्ष्वाकुवरौसततंविविधैर्द्रुमैः ॥ काननंतौविविशतुः
सीतयासहराघवौ ॥ ३ ॥ प्रविष्टस्तुवनंघोरंबहुपुष्पफलद्रुमम् ॥ ददर्शाश्रममेकांतेचीरमालापरिष्कृतम् ॥ ४ ॥ तत्रतापसमासीनंमल
पंकजधारिणम् ॥ रामःसुतीक्ष्णंविधिवत्तपोधनमभाषत ॥ ५ ॥ रामोहमस्मिभगवन्भवंतंद्रष्टुमागतः ॥ तन्माभिवदधर्मज्ञमहर्षेसत्यवि
क्रम ॥ ६ ॥ सनिरीक्ष्यततोधीरोरामंधर्मभृतांवरम् ॥ समाश्लिष्यचबाहुभ्यामिदंवचनमब्रवीत् ॥ ७ ॥ स्वागतंतेरघुश्रेष्ठरामसत्यभृतांव**

येआदिकाव्येअरण्यकांडेषष्ठःसर्गः ॥ ६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ द्विजैःप्रार्थनार्थमागतैर्वानप्रस्थैः ॥ १ ॥ विमलंपवित्रम् महामेघमिवेतिपाठेस्थितमितिशेषःनैल्यस्थौल्या
भ्यांसादृश्यम् उन्नतमितिस्वरूपकथनम् ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ अत्रततस्तदिक्ष्वाकुवरावित्यादिश्लोकत्रयंप्रक्षिप्तमितिकतकः मलपंकजधारिणंमलस्यसर्वाघस्यशांतयेपंकजेपद्मा
सनेस्थित्वाधारणशीलम् यद्वा पंकजेहृदयपंकजेधारिणमैश्वरयोगधारणशीलमित्यर्थइतिकतकः तीर्थस्तु मलपंकजटाधरमितिपठित्वा मलंउद्वर्तनादिसंस्काराभावाच्छरीरजंपं-
कोवनसंचाराच्छरीरलग्नइतिभेदइत्याह विधिवदुपगम्येतिशेषः ॥ ५ ॥ तन्माभिवदेति माइतिमाम् उक्तयोगधारणशीलत्वेनवाग्व्यवहाराभावादेवंप्रार्थना सत्यविक्रमअक्षत
तपःस्वभाव ॥ ६ ॥ सनिरीक्ष्येति उक्तवचनात्समाधितोव्युत्थायरामंदृष्ट्वेत्यर्थः ॥ ७ ॥ सनाथइवसस्वामिकइव अत्रायमाश्रमोब्रह्मचर्याद्याश्रमव्यवहार्योयंदेहस्त्वयाजीवरूपे
णाक्रांतोपिसांप्रतमद्यबहिश्चक्षुषानुभवन्सनाथइव माययासच्चिदानंदस्यैवैवंशरीररूपेणप्रतिभासमानस्यईदृशस्यत्वद्रूपस्यदर्शनेनचित्तशुद्ध्यापूर्वंजीवाभेदेनाहमितिप्रतीत्यागृही

तस्यतद्वैलक्षण्येनेदानींग्रहाद्भेदनिबंधमसनाथत्वव्यवहारः इवेनजडानामप्यतिरिक्तत्वाभावःसूचितइतिध्वनिः ॥ ८ ॥ अतस्त्वांप्रतीक्षमाणइति त्वांस्वात्मभूतम् महायशइतिसं
बोधनम् देवलोकंदेवस्यब्रह्मणोलोकम् ॥ ९ ॥ ननुकात्रमदागमनसंभावनातत्राह चित्रेति यदाराज्यभ्रष्टश्चित्रकूटमुपादायप्राप्यस्थितोसितदाप्रभृतिमेमयाश्रुतोसि आश्रमो
यमित्यस्यव्यंग्येर्थेतु चित्रंविचित्रफलहेतुकूटंदुरवगाहत्वात्संसारंप्राप्यराज्यभ्रष्टोविद्यासंसर्गेणस्वाराज्यान्नित्यशुद्धबुद्धमुक्तस्वरूपाद्भ्रष्टस्तद्योगात्संसारंप्राप्तस्त्वमेवमयाश्रुतिवाक्ये
भ्यःश्रुतोसिअतस्तत्प्रतीक्षयादेवलोकंगतइतिव्यंग्योर्थः नन्विदानींकृतेदेवलोकारोहणप्रसक्तिस्तत्राह इहेति शरभंगाह्वानानंतरमिहाप्यागतइत्यर्थः ॥ १० ॥ पुण्येनकर्मणा
जितानित्यनेनश्रवणसंपत्तावपिनिदिध्यासनसंपत्त्यभावोस्योक्तः पूजावचनेषुपौनरुक्त्यंनदोषाय देवादिपदानांप्रवृत्तिनिमित्तभेदस्यस्पष्टत्वान्नपौनरुक्त्यमितिकेचित् ॥ ११ ॥

**र ॥ आश्रमोयंत्वयाक्रांतःसनाथइवसांप्रतम् ॥ ८ ॥ प्रतीक्षमाणस्त्वामेवनारोहेहंमहायशः ॥ देवलोकमितोवीरदेहंत्यक्त्वामहीतले ॥ ९ ॥
चित्रकूटमुपादायराज्यभ्रष्टोसिमेश्रुतः ॥ इहोपयातःकाकुत्स्थदेवराजःशतक्रतुः ॥ १० ॥ उपागम्यचमेदेवोमहादेवःसुरेश्वरः ॥ सर्वा
ल्लोँकाञ्जितानाहममपुण्येनकर्मणा ॥ ११ ॥ तेषुदेवर्षिजुष्टेषुजितेषुतपसामया ॥ तत्प्रसादात्सभार्यस्त्वंविहरस्वसलक्ष्मणः ॥ १२ ॥
तमुग्रतपसंदीप्तंमहर्षिंसत्यवादिनम् ॥ प्रत्युवाचात्मवान्रामोब्रह्माणमिववासवः ॥ १३ ॥ अहमेवाहरिष्यामिस्वयंलोकान्महामुने ॥
आवासंत्वहमिच्छामिप्रदिष्टमिहकानने ॥ १४ ॥ भवान्सर्वत्रकुशलःसर्वभूतहितेरतः ॥ आख्यातंशरभंगेनगौतमेनमहात्मना ॥ १५ ॥
एवमुक्तस्तुरामेणमहर्षिर्लोकविश्रुतः ॥ अब्रवीन्मधुरंवाक्यंहर्षेणमहतायुतः ॥ १६ ॥ अयमेवाश्रमोरामगुणवान्रम्यतामिति ॥ ऋषिसं
घानुचरितःसदामूलफलैर्युतः ॥ १७ ॥ इममाश्रममागम्यमृगसंघामहीयसः ॥ अहत्वाप्रतिगच्छंतिलोभयित्वाकुतोभयाः ॥ १८ ॥ ना
न्योदोषोभवेदत्रमृगेभ्योन्यत्रविद्धिवै ॥ तच्छ्रुत्वावचनंतस्यमहर्षेर्लक्ष्मणाग्रजः ॥ १९ ॥ उवाचवचनंधीरोविगृह्यसशरंधनुः ॥ तानहंसुम**

अथसर्वंपुण्यमनंतफलत्वायभगवत्यर्पयाति तेष्विति ॥ १२ ॥ १३ ॥ अहमेवेति तपसेत्यर्थः त्वत्तःप्रतिग्रहेनाहमधिकारीतिआपाततोर्थः वास्तवस्तुतद्दत्तपुण्यांगीकारेणानुगृ
ह्णातिभगवान् अहमेवेतिन्यासत्वेनत्वयास्थापितंतुभ्यंप्रापयिष्यामि ॥ अहमेवेत्यनेनसर्वकर्मफलदातासर्वोपासनास्वहमेवेतिसूचितम् अथलोकदृष्ट्येतरजनप्रतारणायआवास
मिति प्रदिष्टं त्वयेतिशेषः ॥ १४ ॥ गौतमेनगौतमगोत्रेणशरभंगेन सर्वत्रइहपरत्रचकुशलइत्याख्यातम् एवंचानभिज्ञोहमित्युत्तरंदातुमशक्यमित्याशयः ॥ १५ ॥ १६ ॥
अयमेवअस्मदीयः ॥ १७ ॥ अनेनगुणमुक्त्वादोषमाह इममिति इममाश्रमंदंडकारण्याश्रमं महीयसःअतिशयितमहत्त्ववतोपि अहत्वाहननमकृत्वालोभयित्वारूपकांतिगति
विशेषैःचित्तक्षोभंकृत्वागच्छंतीत्यर्थः अनेनभाविमारीचवृत्तांतःसूचितःअकुतोभयाःतेइव ॥ १८ ॥ अत्रदंडकारण्ये नान्योदोषोभवेदत्रेत्यस्यैवविवरणं मृगेभ्योन्यत्रनभयमितिवि
द्धीत्यर्थःदंडकारण्याभिप्रायेणमुन्युक्तंतदाश्रममात्राभिप्रायंपरिकल्प्यरामोऽवादीदित्याह तच्छ्रुत्वामृगेभ्योभयविषयंवचनम् ॥ १९ ॥ २० ॥ हन्यांप्राप्तकालेलिङ् प्राप्तमृगहननं

कुर्यां परंत्वेवंकृत्वाऽत्रस्थातुमशक्यमित्याह भवानिति तत्रमृगसंघवधेभवान्मयाभिषज्येत अभिषंगःपराभवः कृतपराभवोयोभवेत्ततःपरंमेकृच्छ्रतरंकिंस्यान्नकिमपि ॥ २१ ॥ यदेवमतएतस्मिन्निति चिरंचिरकालंवासंनसमर्थयेनेच्छामि मृगसंघवधंविनास्थातुमशक्यंतद्वधेनचभवतांपीडेत्याशयः उपरमंउपरम्य क्वचिदुपरम्येत्येवपाठः संध्यामुपागमत्संध्यांवंदितुमुपागतवान् ॥ २२ ॥ २३ ॥ संध्यानिवृत्तौरजनीमभ्यवहारार्हांसमीक्ष्येतियावत् ॥ २४ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआ

हाभागमृगसंघान्समागतान् ॥ २० ॥ हन्यांनिशितधारेणशरेणानतपर्वणा ॥ भवांस्तत्राभिषज्येतकिंस्यात्कृच्छ्रतरंततः ॥ २१ ॥ एतस्मिन्नाश्रमेवासंचिरंतुनसमर्थये ॥ तमेवमुक्त्वोपरमंरामःसंध्यामुपागमत् ॥ २२ ॥ अन्वास्यपश्चिमांसंध्यांतत्रवासमकल्पयत् ॥ सुतीक्ष्णस्याश्रमेरम्येसीतयालक्ष्मणेनच ॥ २३ ॥ ततःशुभंतापसयोग्यमन्नंस्वयंसुतीक्ष्णःपुरुषर्षभाभ्याम् ॥ ताभ्यांसुसत्कृत्यददौमहात्मासंध्यानिवृत्तौरजनींसमीक्ष्य ॥ २४ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम० वा० आ० अरण्यकांडेसप्तमःसर्गः ॥ ७ ॥ ॥ छ ॥ ॥ रामस्तुसहसौमित्रिःसुतीक्ष्णेनाभिपूजितः ॥ परिणाम्यनिशांतत्रप्रभातेप्रत्यबुध्यत ॥ १ ॥ उत्थायचयथाकालंराघवःसहसीतया ॥ उपस्पृश्यसुशीतेनतोयेनोत्पलगंधिना ॥ २ ॥ अथतेग्निंसुरांश्चैववैदेहीरामलक्ष्मणौ ॥ काल्यंविधिवदभ्यर्च्यतपस्विशरणेवने ॥ ३ ॥ उदयंतंदिनकरंदृष्ट्वाविगतकल्मषाः ॥ सुतीक्ष्णमभिगम्येदंश्लक्ष्णंवचनमब्रुवन् ॥ ४ ॥ सुखोषिताःस्मभगवंस्त्वयापूज्येनपूजिताः ॥ आपृच्छामःप्रयास्यामोमुनयस्त्वरयंतिनः ॥ ५ ॥ त्वरामहेवयंद्रष्टुंकृत्स्नमाश्रममंडलम् ॥ ऋषीणांपुण्यशीलानांदंडकारण्यवासिनाम् ॥ ६ ॥ अभ्यनुज्ञातुमिच्छामःसहैभिर्मुनिपुंगवैः ॥ धर्मनित्यैस्तपोदांतैर्विशिखैरिवपावकैः ॥ ७ ॥ अविषह्यातपोयावत्सूर्योनातिविराजते ॥ अमार्गेणागतांलक्ष्मींप्राप्येवान्वयवर्जितः ॥८॥ तावदिच्छामहेगंतुमित्युक्त्वाचरणौमुनेः ॥ ववंदेसहसौमित्रिःसीतयासहराघवः ॥९॥ तौसंस्पृशंतौचरणावुत्थाप्यमुनिपुंगवः ॥ गाढमाश्लिष्यसस्नेहमिदंवचनमब्रवीत् ॥ १० ॥ अरिष्टंगच्छपंथानंरामसौमित्रिणासह ॥ सीतयाचानयासार्धंछाययेवानुवृत्तया ॥ ११ ॥ पश्याश्रमपदंरम्यंदंडकारण्यवासिनाम् ॥ एषांतपस्विनांवीरतपसाभावितात्मनाम् ॥ १२ ॥ सुप्राज्यफल

दिकाव्येअरण्यकाडेसप्तमःसर्गः ॥ ७ ॥ ॥ छ ॥ परिणाम्यअतिवाह्य ॥ १ ॥ उपस्पृश्यस्नात्वा उत्पलगंधिनाउत्पलगंधवता ॥ २ ॥ काल्यंयथाकालप्राप्तमित्यभ्यर्चनक्रियाविशेषणम् ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ अभ्यनुज्ञातुमिच्छामःत्वत्कर्तृकंगमनानुज्ञानंप्रार्थयामःविशिखैर्विधूमैः ॥ ७ ॥ अविषह्यातपःसोढुमशक्यातपोयावन्नातएवातिविराजतेतावद्गंतुमिच्छामइत्यन्वयः अमार्गेणान्यायेनागतांलक्ष्मीमैश्वर्यंप्राप्यान्वयवर्जितःअन्वयःसंबंधस्तद्विवर्जितः गुरुसाधुजनसेवारहितोदुष्प्रभुरिवअकुलजइववा

यावदविषह्यप्रतापोनततःपूर्वंगंतुमिच्छामइत्यर्थः ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ अरिष्टंनिरुपद्रवम् ॥ ११ ॥ आश्रमपदामिति जातावेकवचनम् ॥ १२ ॥ उक्तविशेषणविशिष्टानिवना
निसरांसिचद्रक्ष्यसेइत्यन्वयः शांतपक्षिगणत्वंपरस्परविरोधाभावात् ॥ १३ ॥ कारंडवैर्विकीर्णानिव्याप्तानि ॥ १४ ॥ १५ ॥ तेत्वया सकलऋषीणामाश्रमान्दृष्ट्वापुनरपिममाश्रमंप्र
त्यागंतव्यमित्यर्थः ॥ १६ ॥ १७ ॥ ततोधनुरादिदानानंतरंविमलौनिशितौखड्गौचददौ ॥ १८ ॥ चापे चापशब्दोद्विलिंगः ॥ १९ ॥ २० ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरा
मायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेअष्टमःसर्गः ॥ ८ ॥ राक्षसवधप्रतिज्ञांपुनरुक्तांकारयितुंतेजोवृद्ध्यर्थंचराक्षसवधमापाततोनिषेधतीसीताअब्रवीत् सीतेतिशेषः
हृद्ययेत्युक्तिमत्त्वेनहृदयंगमया स्निग्धयास्नेहप्रवृत्तया ॥ १ ॥ अधर्ममिति यद्यपिभवान्महान्महापुरुषोऽथापिसुसूक्ष्मेणविधिनासूक्ष्मेणमार्गेणविचारणेसतिभवान्अधर्मंतुप्रा

मूलानिपुष्पितानिवनानिच ॥ प्रशस्तमृगयूथानिशांतपक्षिगणानिच ॥ १३ ॥ फुल्लपंकजखंडानिप्रसन्नसलिलानिच ॥ कारंडवविकीर्णा
नितटाकानिसरांसिच ॥ १४ ॥ द्रक्ष्यसेदृष्टिरम्याणिगिरिप्रस्रवणानिच ॥ रमणीयान्यरण्यानिमयूराभिरुतानिच ॥ १५ ॥ गम्यतांवत्स
सौमित्रेभवानपिचगच्छतु ॥ आगंतव्यंचतेदृष्ट्वापुनरेवाश्रमंप्रति ॥ १६ ॥ एवमुक्तस्तथेत्युक्त्वाकाकुत्स्थःसहलक्ष्मणः ॥ प्रदक्षिणंमुनिंकृ
त्वाप्रस्थातुमुपचक्रमे ॥ १७ ॥ ततःशुभतरेतूणीधनुषीचायतेक्षणा ॥ ददौसीतातयोर्भ्रात्रोःखड्गौचविमलौततः १८ ॥ आबध्यचशुभेतू
णीचापेचादायसस्वने ॥ निष्क्रांतावाश्रमाद्गंतुमुभौतौरामलक्ष्मणौ ॥ १९ ॥ शीघ्रंतौरूपसंपन्नावनुज्ञातौमहर्षिणा ॥ प्रस्थितौधृतचापासी
सीतयासहराघवौ ॥ २० ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०अ०अष्टमःसर्गः ॥ ८ ॥ ॥ ९ ॥ सुतीक्ष्णेनाभ्यनुज्ञातंप्रस्थितंरघुनंदनम् ॥
हृद्ययास्निग्धयावाचाभर्तारमिदमब्रवीत् ॥ १ ॥ अधर्मंतुसुसूक्ष्मेणविधिनाप्राप्यतेमहान् ॥ निवृत्तेनचशक्योयंव्यसनात्कामजादिह ॥
॥ २ ॥ त्रीण्येवव्यसनान्यद्यकामजानिभवंत्युत ॥ मिथ्यावाक्यंतुपरमंतस्माद्गुरुतरावुभौ ॥ ३ ॥ परदाराभिगमनंविनावैरंचरौद्रता ॥
मिथ्यावाक्यंनतेभूतंनभविष्यतिराघव ॥ ४ ॥ कुतोभिलषणंस्त्रीणांपरेषांधर्मनाशनम् ॥ तवनास्तिमनुष्येंद्रनचाभूत्तेकदाचन ॥ ५ ॥

प्यतेप्राप्नोति छांदसःश्यन् अतिदुर्बलमृगवधप्रतिज्ञयावनप्रवेशेसतीत्यर्थः वर्तमानसामीप्येलट् अयमधर्मस्तुकामजाद्व्यसनाद्विनिवृत्तेनत्वयानिवर्तयितुंशक्यः ॥ २ ॥ किंतत्काम
जंव्यसनंकश्चायमधर्मोयस्तन्निवृत्त्यानिवर्तनीयइत्याशंकायामाह त्रीण्येवेति कानित्रीणीत्यतोमिथ्येति स्वदेहस्त्रीपुत्रादिरागवशान्मिथ्यावाक्यप्रवृत्तिःपुंसस्तत्परमकंव्यसनस्व
रूपंतदनंतरंततोपिगुरुतरौअत्यंतगुरुव्यसनभूतौ ॥ ३ ॥ कौतौतत्राह परदारेति विनावैरंरौद्रतारौद्रभावावलंबनं मृगाणामत्यंतदुर्बलत्वेनतेषुवैरप्रसक्त्यभावादितिभावः एवं
व्यसनत्रयंनिरूप्यप्रकृतेऽधर्मप्राप्तिपरिहारायव्यसनंपरिशेषयितुमाह मिथ्येति ॥ ४ ॥ परदाराभिमर्शनमपित्वयिनास्तीत्याह कुतइति कुतोपिहेतोरित्यर्थकंकुतइतिपूर्वान्वयि
धर्मनाशनंपरेषांस्त्रीणामभिलषणंतत्पूर्वकंतत्स्पर्शादितवनास्तिवर्तमानकाले नाभूत्पूर्वंच ततःपरंनभविष्यतिच ॥ ५ ॥ किंबहुनामनस्यपिएतन्नविद्यते अनेनेच्छायाअपिनिरा

सः तस्यैवोपपादनं स्वदारेति ॥ ६ ॥ यतस्त्वंधर्मिष्ठत्वादिगुणःअतस्त्वयिधर्मःप्रतिष्ठितः सर्वंसत्यंचत्वयिप्रतिष्ठितम् ॥ ७ ॥ ननुउक्तव्यसनेमयिनभविष्यतइतिकथंतवनिर्णयोत
आह तच्चेति वोढुंशक्यंअग्रेपितत्परिपालनंकर्तुंशक्यं यतस्तत्परिपालनकारणंजितेंद्रियत्वंत्वय्यस्तिअतोनभविष्यतइतिनिर्णयः ॥ ८ ॥ तृतीयंतुव्यसनंप्रसक्तमित्याह तृतीयमि
ति यत्मोहात्निर्वैरंपरप्राणाभिहिंसनं क्रियतेतदिदंरौद्राख्यंमृगयारूपंतृतीयंव्यसनंतेतच्चतत्तुतत्सदृशंतुसमुपस्थितम् राक्षसैःस्वापराधाकरणान्निर्वैरत्वमस्येतिबोध्यम् ॥ ९ ॥
कुतोस्याधर्मस्यममप्राप्तिरतआह प्रतिज्ञातइति ॥ १० ॥ ननुप्रतिज्ञामात्रेणकथमधर्मप्राप्तिस्तत्राह एतदिति प्रतिज्ञातरक्षोवधार्थमित्यर्थः दंडकाइतिविश्रुतंप्रसिद्धंवन
मित्यर्थः प्रस्थितेनत्वयापूर्वंप्रतिज्ञातत्वात्तत्कर्तव्यमेवेतितत्प्रसक्तिरितिभावः ॥ ११ ॥ ततोहेतोस्त्वांप्रस्थितंदृष्ट्वात्वद्वृत्तंसत्यप्रतिज्ञत्वरूपंचरित्रंदृष्ट्वातवनिःश्रेयसंपारलौकिकं

मनस्यपितथारामनचैतद्विद्यतेक्वचित् ॥ स्वदारनिरतश्चैवनित्यमेवनृपात्मज ॥ ६ ॥ धर्मिष्ठःसत्यसंधश्चपितुर्निर्देशकारकः ॥
त्वयिधर्मश्चसत्यंचत्वयिसर्वंप्रतिष्ठितम् ॥ ७ ॥ तच्चसर्वंमहाबाहोसत्यंवोढुंजितेंद्रियैः ॥ तववश्येंद्रियत्वंचभूतानांशुभदर्शन ॥ ८ ॥ तृती
यंयदिदंरौद्रंपरप्राणाभिहिंसनम् ॥ निर्वैरंक्रियतेमोहात्तच्चतेसमुपस्थितम् ॥ ९ ॥ प्रतिज्ञातस्त्वयावीरदंडकारण्यवासिनाम् ॥ ऋषीणांर
क्षणार्थायवधःसंयतिरक्षसाम् ॥ १० ॥ एतन्निमित्तंवचनंदंडकाइतिविश्रुतम् ॥ प्रस्थितस्त्वंसहभ्रात्राधृतबाणशरासनः ॥ ११ ॥ तत
स्त्वांप्रस्थितंदृष्ट्वाममचिंताकुलंमनः ॥ त्वद्वृत्तंचिंतयंत्यावैभवेन्निःश्रेयसंहितम् ॥ १२ ॥ नहिमेरोचतेवीरगमनंदंडकान्प्रति ॥ कारणंत
त्रवक्ष्यामिवदंत्याःश्रूयतांमम ॥ १३ ॥ त्वंहिबाणधनुष्पाणिर्भ्रात्रासहवनंगतः ॥ दृष्ट्वावनचरान्सर्वान्कच्चित्कुर्याःशरव्ययम् ॥ १४ ॥
क्षत्रियाणामिहधनुर्हुताशस्येंधनानिच ॥ समीपतःस्थितंतेजोबलमुच्छ्रयतेभृशम् ॥ १५ ॥ पुराकिलमहाबाहोतपस्वीसत्यवाञ्छुचिः ॥
कस्मिंश्चिदभवत्पुण्येवनेरतमृगद्विजे ॥ १६ ॥ तस्यैवतपसोविघ्नंकर्तुमिंद्रःशचीपतिः ॥ खड्गपाणिरथागच्छदाश्रमंभटरूपधृक् ॥ १७ ॥
तस्मिंस्तदाश्रमपदेनिहितःखड्गउत्तमः ॥ सन्यासविधिनादत्तःपुण्येतपसितिष्ठतः ॥ १८ ॥ सतच्छस्त्रमनुप्राप्यन्यासरक्षणतत्परः ॥ वने

सुखंहितमिहलोकसुखंचिंतयंत्याममममनश्चिंताकुलंभवेद्भवति रक्षसांबलवत्त्वेनतेभ्योऽनिष्टसंभावनयैहिकसुखभंगोपिसंभावितइतिभावः ॥ १२ ॥ यदेवमतोनहिमेइति
कारणंतद्गमनारुचौममेति सकाशादितिशेषः ॥ १३ ॥ हियतस्त्वंवनंगतःसर्वान्वनचरान्राक्षसान्दृष्ट्वाशरव्ययंकच्चित्कुर्याःकरिष्यसि इदमेवहिंसालक्षणाधर्मप्राप्तौकारणम्
॥ १४ ॥ शरमोक्षमकृत्वाऽवस्थानंत्वशक्यमित्याह क्षत्रियाणामिति समीपतःस्थितंधनुर्यत्समीपस्थितंतस्यपुंसस्तेजोबलंतेजसआधिक्यंकरोतियथावन्हेस्तेजसआधिक्यमिंधना
निकुर्वते ॥ १५ ॥ अत्रेतिहासमाह पुरेति रतमृगद्विजेइति उपशांतमृगपक्षिके तपस्तेपइतिशेषः ॥ १६ ॥ भटोयोधः ॥ १७ ॥ तदातस्मिन्नाश्रमेपुण्येतपसितिष्ठत
स्तस्यमुनेः शेषेषष्ठी तस्मैमुनयेसखड्गःन्यासविधिनाकालांतरेआदानायरक्षणार्थस्थापनकर्मणा ॥ १८ ॥ आत्मनःप्रत्ययंविश्वासंरक्षन्नेवाविचरति ॥ १९ ॥ तदेवदर्शयति य

त्रेति ॥ २० ॥ परिवहन्अरक्षणेऽधर्मंकलंकंचपश्यंस्तपसिनिश्चयरूपांस्वांबुद्धिंत्यक्त्वारौद्रींबुद्धिंचकार ॥ २१ ॥ रौद्राभिरतःरौद्रकर्मणिप्रीतिमान् अधर्मेणकर्षितोहीनधर्मःकृतः
संवासात्धारणात् ॥ २२ ॥ शस्त्रसंयोगकारणमितिबहुव्रीहिः अग्निसंयोगोयथाकाष्ठानांविकारहेतुस्तद्वच्छस्त्रसंयोगःशस्त्रिणोविकारहेतुः ॥ २३ ॥ स्नेहाद्भवद्विषयाद्बहुमाना
त्त्वत्कर्तृकान्मद्विषयात् किंच बहुमानोनाममदीयोऽयंभर्तेत्येवमभिमानः स्मारये पुरावृत्तमितिशेषः अत्रस्नेहोहेतुः बहुमानाच्चत्वांतुशिक्षयेइत्यर्थः तदेवशिक्षणंकरोति नकथंच
नेति यत्तुतीर्थःस्मारयेत्वांनाशिक्षयेइतिपठातिव्याचष्टेच तत्तुउत्तरवाक्येकरिष्यमाणशिक्षणेनव्याहतमितिकतकः ॥ २४ ॥ साकेत्यत्राह बुद्धिरिति अस्यैवप्रपंचोऽपराधंविनेति
हंतुं राक्षसानितिशेषः नमंस्यतेतवयत्नमौचित्येनेतिशेषः लोकान्वीरनकामयेइतिपाठेलोकान्हंतुंनेच्छामिराक्षसवदितरप्राणिवधस्याप्येवंसतिप्रसंगादितिभावः ॥ २५ ॥ नन्व

तुविचरत्येवरक्षन्प्रत्ययमात्मनः ॥ १९ ॥ यत्रगच्छत्युपादातुंमूलानिचफलानिच ॥ नविनायातितंखड्गंन्यासरक्षणतत्परः ॥ २० ॥ नि
त्यंशस्त्रंपरिवहन्क्रमेणसतपोधनः ॥ चकाररौद्रींस्वांबुद्धिंत्यक्त्वातपसिनिश्चयम् ॥ २१ ॥ ततःसरौद्राभिरतःप्रमत्तोधर्मकर्षितः ॥ तस्यश
स्त्रस्यसंवासाज्जगामनरकंमुनिः ॥ २२ ॥ एवमेतत्पुरावृत्तंशस्त्रसंयोगकारणम् ॥ अग्निसंयोगवद्धेतुःशस्त्रसंयोगउच्यते ॥ २३ ॥ स्नेहाच्च
बहुमानाच्चस्मारयेत्वांतुशिक्षये ॥ नकथंचनसाकार्यागृहीतधनुषात्वया ॥ २४ ॥ बुद्धिर्वैरंविनाहंतुंराक्षसान्दंडकाश्रितान् ॥ अपराधंविना
हंतुंलोकोवीरनमंस्यते ॥ २५ ॥ क्षत्रियाणांतुवीराणांवनेषुनियतात्मनाम् ॥ धनुषाकार्यमेतावदार्तानामभिरक्षणम् ॥ २६ ॥ क्वचशस्त्रं
क्वचवनंक्वचक्षात्रंतपःक्वच ॥ व्याविद्धमिदमस्माभिर्देशधर्मस्तुपूज्यताम् ॥ २७ ॥ कदर्यकलुषाबुद्धिर्जायतेशस्त्रसेवनात् ॥ पुनर्गत्वात्वयो
ध्यायांक्षत्रधर्मंचरिष्यसि ॥ २८ ॥ अक्षयातुभवेत्प्रीतिःश्वश्रूश्वशुरयोर्मम ॥ यदिराज्यंहिसंन्यस्यभवेस्त्वंनिरतोमुनिः ॥ २९ ॥ धर्मादर्थः
प्रभवतिधर्मात्प्रभवतेसुखम् ॥ धर्मेणलभतेसर्वंधर्मसारमिदंजगत् ॥ ३० ॥ आत्मानंनियमैस्तैस्तैःकर्षयित्वाप्रयत्नतः ॥ प्राप्यतेनिपुणै

स्मदपराधाकरणेऽपिआर्तमुनिजनरक्षणार्थमेवतेषांवधोऽस्त्वित्यतआह क्षत्रियाणामिति क्षत्रियाणांक्षत्रधर्मार्हपदप्रतिष्ठितानामतएववीराणांराज्यरक्षणशेषतयायुद्धादिप्रवृत्तिमतां
एतावद्धनुषाकार्यंयद्वनेषुवसतांनियतात्मनामार्तानामभिरक्षणम् ॥ २६ ॥ अस्माकंतुनात्राप्यधिकारइत्याह क्वचेति क्षात्रंदुष्टवधादि तपोजटावल्कलादिधारणपूर्वकमस्माभि
रिदानीमनुतिष्ठासितमिदम् व्याविद्धंपरस्परव्याहतम् तस्माद्देशधर्मस्तपोवनधर्मस्तुपूज्यतांसेव्यताम् ॥ २७ ॥ यतःशस्त्रसेवनात्कदर्याणांकृपणानामिवकलुषाबुद्धिर्जायतेध
र्मानुष्ठानविरोधिनी अतःशस्त्रसेवनंवनेनकर्तव्यमितिध्वनिः ननुक्षत्रियस्यममयुद्धमेवधर्मोऽतआह पुनरिति सएवतस्यदेशःकालश्चेत्यर्थः ॥ २८ ॥ शस्त्रसेवननिषेधमेवद्रढयाति
अक्षयेति यदिराज्यंत्यक्त्वावनेनिरतस्त्वंमुनिवृत्तिर्भवेस्तदाममश्वश्रूश्वशुरयोरक्षयाप्रीतिर्भवेत् श्वशुरस्यवनवासोचितधर्मानुष्ठानेनस्वर्गलाभजाप्रीतिःश्वश्र्वास्तुयुद्धादिराहित्येन
सुखवासजाप्रीतिरितिबोध्यम् ॥ २९ ॥ हिंसालक्षणस्याधर्मत्वान्मुनिधर्मानुष्ठानमेवोचितमित्याह धर्मादिति धर्मात्अहिंसाप्रधानात् ॥ ३० ॥ सर्वथाधर्मएवसंपाद्यइत्याह

आत्मानमिति आत्मानंस्थूलदेहद्वयमित्यर्थः निपुणैःसमर्थैःसुखंसुखसाधनोधर्मः ॥ ३१ ॥ उपसंहरति नित्यमिति त्रैलोक्यमपित्रिलोकवर्तिप्रजापुमर्थापुमर्थतत्साधनकला
पइत्यर्थः तुभ्यंत्वया ॥ ३२ ॥ अथविनयेनक्षमापयति स्त्रीति माचिरेणविलंबोमास्त्वित्यर्थः अत्रेदंगूढंसीतातात्पर्यं यदिसकलरक्षःक्षयेणसकलत्रिभुवनवर्तिआर्तरक्षणमनप
राधिपीडांविहायकर्तुंशक्यंतदाक्षात्रधर्मंचर नोचेच्छुद्धतपोधर्मंचरेतिधनुषाकार्यमेतावदार्तानामभिरक्षणमित्यनेनेदंध्वनितं क्षत्रियाणांतुवीराणांवनेषुनियतात्मनामितिपूर्वार्धस्यवने
ष्वपिवसतांक्षत्रियाणांवीराणामुत्तरार्धोक्तमावश्यकमितिगूढतात्पर्यं ॥३३॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरा॰वाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेनवमःसर्गः ॥ ९ ॥ ॥ ७॥ एवं
युद्धस्यापाततःसीतयाधर्मत्वंप्रतिपादितंतद्वाक्याविरोधेनैवधर्मत्वंप्रतिपादयतिरामः वाक्यमिति संवर्धितइतिपाठेसंवर्धिततेजाः धर्मेस्थितइतिपाठांतरम् ॥ १ ॥ कुलंव्यपदिशं

धर्मोनसुखाल्लभतेसुखम् ॥ ३१ ॥ नित्यंशुचिमतिःसौम्यचरधर्मंतपोवने ॥ सर्वंतुविदितंतुभ्यंत्रैलोक्यमपितत्त्वतः ॥ ३२ ॥ स्त्रीचापलादे
तदुपाहृतंमेधर्मंचवक्तुंतवकःसमर्थः ॥ विचार्यबुद्ध्यातुसहानुजेनयद्रोचतेतत्कुरुमाचिरेण ॥ ३३ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम॰ वा॰ आ॰ अरण्य
कांडेनवमःसर्गः ॥ ९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वाक्यमेतत्तुवैदेह्याव्याहृतंभर्तृभक्तया ॥ श्रुत्वाधर्मेस्थितोरामःप्रत्युवाचाथजानकीम् ॥
॥ १ ॥ हितमुक्तंत्वयादेविस्निग्धयासदृशंवचः ॥ कुलंव्यपदिशंत्याचधर्मज्ञेजनकात्मजे ॥ २ ॥ किंनुवक्ष्याम्यहंदेवित्वयैवोक्तमिदंवचः ॥
क्षत्रियैर्धार्यतेचापोनार्तशब्दोभवेदिति ॥ ३ ॥ तेचार्तादंडकारण्येमुनयःसंशितव्रताः ॥ मांसीतेस्वयमागम्यशरण्यंशरणंगताः ॥ ४ ॥ व
संतःकालकालेषुवनेमूलफलाशनाः ॥ नलभंतेसुखंभीरुराक्षसैःक्रूरकर्मभिः ॥५॥ भक्ष्यंतेराक्षसैर्भीमैर्नरमांसोपजीविभिः ॥ तेभक्ष्यमाणा
मुनयोदंडकारण्यवासिनः ॥ ६ ॥ अस्मानभ्यवपद्येतिमामूचुर्द्विजसत्तमाः ॥ मयातुवचनंश्रुत्वातेषामेवंमुखाच्च्युतम् ॥ ७ ॥ कृत्वावचनशु
श्रूषांवाक्यमेतदुदाहृतम् ॥ प्रसीदंतुभवंतोमेह्रीरेषातुममातुला ॥८॥ यदीदृशैरहंविप्रैरुपस्थेयैरुपस्थितः ॥ किंकरोमीतिचमयाव्याहृतंद्वि

त्याक्षत्रियाणांतुवीराणामित्यादिनाक्षत्रियकुलधर्मंबोधयंत्या ॥ २ ॥ अत्रोत्तरमहंकिंनुवक्ष्यामि त्वयैवोत्तरंदत्तमित्यर्थः इदंशब्दार्थः क्षत्रियैरिति रक्षकाभावकृतआर्तानांशब्दोमा
भूदित्यर्थंक्षत्रियैश्चापोधार्यतइत्येषोर्थोधनुषाकार्यमेतावदार्तानामभिरक्षणमितिवाक्येनोक्तइतिशेषः ॥ ३ ॥ त्वद्वचनस्यायमेवानुष्ठानकालइत्याह तेचेति संशितव्रतास्तीक्ष्णव्रताः
स्वयमागम्यशरणंगताइत्यनेननाहंगर्वादिदोषेणरक्षोवधार्थंप्रवर्तेकिंत्वस्मच्छरणागतेषुवैरेणममापिवैरमर्थादायातमितिनिर्वैरंवधप्रसक्तिर्नमेइत्युक्तम् ॥ ४ ॥ कालकालेषुसर्वका
लेष्वित्यर्थः राक्षसैरित्यस्यवध्यमानाइतिशेषः ॥ ५ ॥ ६ ॥ अभ्यवपद्यअनुगृहाणेतिमामूचुः पद्यतेरार्षंपरस्मैपदंएवंरक्षेत्येवं तेषांमुखाच्च्युतंवचनंश्रुत्वा ॥ ७ ॥ वचनशुश्रूषांवच
नानुपालनलक्षणशुश्रूषांकृत्वा मनसिकृत्वेत्यर्थः चरणशुश्रूषामित्यपिपाठः यदीदृशैरुपस्थितैःअस्माभीरक्षणार्थमुपास्यैरुपस्थितः रक्षणार्थमितिशेषः एषाममअह्रीरकीर्तिरतः
प्रसीदंतुइत्यर्थः तीर्थस्तु एषाममह्रीरतःप्रसीदंतुइतिव्याचष्टे ॥ ८ ॥ किंकरोमिकिंकरवाणीत्यर्थः लोडर्थेलडार्षः ॥ ९ ॥ सर्वैः एवंमयोक्तैस्तैःसर्वैरित्यर्थः ॥ १० ॥

स्मस्मः तत्ररक्षःपीडाविषये रक्षत्विति भवच्छब्दयोगात्प्रथमपुरुषः पर्वकालेषुदर्शपूर्णमासेष्टिकालेषु ॥ ११ ॥ धर्षयंतिअभिभवंति ॥ १२ ॥ गतिंत्रातारम् ॥ १३ ॥
॥ १४ ॥ तेनअतिक्लेशार्जिततपोव्ययभयेन ॥ १५ ॥ रक्षकस्त्वम् भवेतिशेषः त्वन्नाथाःत्वंनाथोयेषांते कात्स्न्र्येनकृत्स्नरक्षःपीडानिवर्तनेन ॥ १६ ॥ चतुर्दशवर्षप
र्यंतंपित्राज्ञयाराज्यत्यागेपिअग्रेराज्यसंबंधस्यावश्यकत्वाच्छरणागतरक्षणेऽस्त्येवाधिकारः किंच क्षत्रजातेरेवात्राधिकारोनतुराज्यपदस्थस्यैवेतितात्पर्यं संश्रुतंप्रतिज्ञातम् जीवमा

जसंनिधौ ॥ ९ ॥ सर्वैरेवसमागम्यवागियंसमुदाहृता ॥ राक्षसैर्दंडकारण्येबहुभिःकामरूपिभिः ॥ १० ॥ अर्दिताःस्मभृशंरामभवान्न
स्तत्ररक्षतु ॥ होमकालेतुसंप्राप्तेपर्वकालेषुचानघ ॥ ११ ॥ धर्षयंतिस्मदुर्धर्षाराक्षसाःपिशिताशनाः ॥ राक्षसैर्धर्षितानांचतापसानांतपः
स्विनाम् ॥ १२ ॥ गतिंमृगयमाणानांभवान्नःपरमागतिः ॥ कामंतपःप्रभावेणशक्ताहंतुंनिशाचरान् ॥ १३ ॥ चिरार्जितंनचेच्छामस्तपः
खंडयितुंवयम् ॥ बहुविघ्नंतपोनित्यंदुश्चरंचैवराघव ॥ १४ ॥ तेनशापंनमुंचामोभक्ष्यमाणाश्चराक्षसैः ॥ तदर्द्यमानान्रक्षोभिर्दंडकारण्य
वासिभिः॥१५॥ रक्षकस्त्वंसहभ्रात्रात्वन्नाथाहिवयंवने ॥ मयाचैतद्वचःश्रुत्वाकात्स्न्र्येनपरिपालनम् ॥१६॥ ऋषीणांदंडकारण्येसंश्रुतंजनका
त्मजे ॥ संश्रुत्यचनशक्ष्यामिजीवमानःप्रतिश्रवम् ॥ १७ ॥ मुनीनामन्यथाकर्तुंसत्यमिष्टंहिमेसदा ॥ अप्यहंजीवितंजह्यांत्वांवासीतेसल
क्ष्मणाम् ॥ १८ ॥ नतुप्रतिज्ञांसंश्रुत्यब्राह्मणेभ्योविशेषतः ॥ तदवश्यंमयाकार्यमृषीणांपरिपालनम् ॥ १९ ॥ अनुक्तेनापिवैदेहिप्रति
ज्ञायकथंपुनः ॥ ममस्नेहाच्चसौहार्दादिदमुक्तंत्वयावचः ॥ २० ॥ परितुष्टोस्म्यहंसीतेनह्यनिष्टोनुशास्यते ॥ सदृशंचानुरूपंचकुलस्यतव
शोभने॥ सधर्मचारिणीमेत्वंप्राणेभ्योपिगरीयसी ॥२१॥ इत्येवमुक्त्वावचनंमहात्मासीतांप्रियांमैथिलराजपुत्रीम्॥ रामोधनुष्मान्सहलक्ष्मणे
नजगामरम्याणितपोवनानि ॥ २२ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम॰ वा॰ आ॰ अरण्यकांडेदशमःसर्गः ॥ १० ॥ ॥ ७ ॥ अग्रतःप्रय
यौरामःसीतामध्येसुशोभना ॥ पृष्ठतस्तुधनुष्पाणिर्लक्ष्मणोनुजगामह ॥ १ ॥ तौपश्यमानौविविधान्शैलप्रस्थान्वनानिच ॥ नदीश्चवि

नःजीवन् प्रतिश्रवंप्रतिज्ञाम् ॥ १७ ॥ नशक्ष्यामीत्यत्रहेतुः सत्यमिष्टमित्यादि ॥ १८ ॥ यस्मैकस्मैअपिप्रतिज्ञांप्रतिज्ञायनजह्यांकिंपुनर्ब्राह्मणेभ्यइत्यर्थः ॥ १९ ॥
अनुक्तेनापिऋषिभिरितिकार्यमितिचशेषः प्रतिज्ञायकथंपुनर्नकार्यमितिशेषः स्नेहःप्रीतिः सौहार्दंशोभनहृदयता प्रीतौसत्यामपितादृशहृदयत्वाभावेएवमनुशासनादर्शनादुभ
यमुक्तम् ॥ २० ॥ नह्यनिष्टोऽनुशास्यते यस्मिन्यस्यप्रीतिर्नास्तिनासावनुशिष्यते हितंनोपदिश्यतइत्यर्थः सदृशंतवस्नेहस्य त्वदुक्तंवचइतिशेषः कुलस्यानुरूपम् ॥ २१ ॥
॥ २२ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरा॰वाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेदशमःसर्गः ॥ १० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ अग्रतइति ॥ १ ॥ ॥ २ ॥

जलजाःखगा दात्यूहादयः ॥ ३ ॥ यूथबंधान्यूथरूपेणसंबद्धान् पृषतामितिषष्ठी विषाणिनोमहिषानित्यन्वयः ॥ ४ ॥ दिवाकरेलंबमानेसायान्हइत्यर्थः योजना
यतं चतुर्दिक्षुयोजनायतम् ॥ ५ ॥ पद्मपुष्करसंबाधं पद्मानि रक्तानि पुष्करंपुंडरीकं तैः संबाधः संमर्दोयस्मिंस्तंपद्मानांपुष्करेजलेसंबाधोनैबिडय्यंयत्रतमितिकतकः
गजयूथैरलंकृतंतीरेजलेचेतिशेषः हंसा राजहंसाः कादंबाः कलहंसाः जलजातिभिः जलेजातिर्जन्मयेषांतैर्मत्स्यादिभिः ॥ ६ ॥ गीतवादित्रनिर्घोषोगीतोपेतवाद्यशब्दः
नतुकश्चनेतिगीतादिकर्तेत्यर्थः ॥ ७ ॥ धर्मभृतंनामधर्मभृतनामकं धर्मभृन्नामकं वाशरणागतेष्वनुयायिष्वेकम् ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ पंचाप्सरसांक्रीडासाधनत्वात्पंचाप्सरोना

विधारम्याजग्मतुःसहसीतया ॥ २ ॥ सारसांश्चक्रवाकांश्चनदीपुलिनचारिणः ॥ सरांसिचसपद्मानियुतानिजलजैःखगैः ॥ ३ ॥ यूथबं
धांश्चपृषतांमदोन्मत्तान्विषाणिनः ॥ महिषांश्चवराहांश्चगजांश्चद्रुमवैरिणः ॥ ४ ॥ तेगत्वादूरमध्वानंलंबमानेदिवाकरे ॥ ददृशुःसहितार
म्यंतटाकंयोजनायतम् ॥ ५ ॥ पद्मपुष्करसंबाधंगजयूथैरलंकृतम् ॥ सारसैर्हंसकादंबैःसंकुलंजलजातिभिः ॥ ६ ॥ प्रसन्नसलिलेरम्येत
स्मिन्सरसिशुश्रुवे ॥ गीतवादित्रनिर्घोषोनतुकश्चनदृश्यते ॥७॥ ततःकौतूहलाद्रामोलक्ष्मणश्चमहारथः ॥ मुनिंधर्मभृतंनामप्रष्टुंसमुपचक्र
मे ॥ ८ ॥ इदमत्यद्भुतंश्रुत्वासर्वेषांनोमहामुने ॥ कौतूहलंमहज्जातंकिमिदंसाधुकथ्यताम् ॥ ९ ॥ तेनैवमुक्तोधर्मात्माराघवेणमुनिस्तदा॥
प्रभावंसरसःक्षिप्रमाख्यातुमुपचक्रमे ॥ १० ॥ इदंपंचाप्सरोनामतटाकंसार्वकालिकम् ॥ निर्मितंतपसाराममुनिनामांडकर्णिना ॥ ११ ॥
सहितेपेतपस्तीव्रंमांडकर्णिर्महामुनिः ॥ दशवर्षसहस्राणिवायुभक्षोजलाशये ॥ १२ ॥ ततःप्रव्यथिताःसर्वेदेवाःसाग्निपुरोगमाः ॥ अब्रुव
न्वचनंसर्वेपरस्परसमागताः ॥ १३ ॥ अस्माकंकस्यचित्स्थानमेषप्रार्थयतेमुनिः ॥ इतिसंविग्नमनसःसर्वेतत्रादिवौकसः ॥१४॥ ततःकर्तुंत
पोविघ्नंसर्वदेवैर्नियोजिताः ॥ प्रधानाप्सरसःपंचविद्युच्चलितवर्चसः ॥ १५ ॥ अप्परोभिस्ततस्ताभिर्मुनिर्दृष्टपरावरः ॥ नीतोमदनवश्यत्वं
देवानांकार्यसिद्धये ॥ १६ ॥ ताश्चैवाप्सरसःपंचमुनेःपत्नीत्वमागताः ॥ तटाकेनिर्मितंतासांतस्मिन्नंतर्हितंगृहम् ॥ १७ ॥ तत्रैवाप्सरसः
पंचनिवसंत्योयथासुखम् ॥ रमयंतितपोयोगान्मुनिंयौवनमास्थितम् ॥ १८ ॥ तासांसंक्रीडमानानामेषवादित्रनिःस्वनः ॥ श्रूयतेभूष

मत्वेनप्रसिद्धं सर्वकालोदकपूर्त्यादिगुणकं सार्वकालिकं ॥ ११ ॥ १२ ॥ अग्निरूपपुरोगमसहिताः साग्निपुरोगमाः सर्वेप्रव्यथिताअभूवन् ततःसर्वेऽब्रुवन्नित्यर्थः ॥ १३ ॥
इतिसंविग्नमनसोऽभूवन्नितिशेषः ॥ १४ ॥ ततउद्विग्नसर्वदेवैस्तपोविघ्नायनियुक्ताः विद्युच्चालितवर्चसः चलितविद्युत्कांतयः प्रधानाप्सरसः पंचेत्यनेनतत्परिवारभूतान्यसत्ता
ध्वनिता ताआगता इतिशेषः ॥ १५ ॥ दृष्टपरावरः दृष्टैहिकपारलौकिकधर्माधर्मः ॥ १६ ॥ निर्मितंते नैवमुनिना क्रीडार्थमितिशेषः ॥ १७ ॥ तत्रैव निर्मितेगृहे तपोयोगो
यौवनेहेतुः ॥ १८ ॥ भूषणोन्मिश्रः वलयादिभूषणध्वनिमिश्रः ॥ १९ ॥ वचनंतदर्थआश्चर्यमिति प्रतिजग्राह ॥ २० ॥ एवंकथयमानः आश्चर्यमित्येवं कथयन्ब्राह्मयाल

क्ष्म्या ब्रह्मविद्यानुष्ठानजलक्ष्म्याब्रह्मवर्चसेनेतियावत् ॥ २१ ॥ प्रविश्याश्रममंडलमित्यनुषंगः आश्रममंडले उवासेतिशेषः ॥ २२ ॥ तद्वासप्रकारमाह उषित्वेति एकस्या
श्रमेइतिशेषः अथपर्यायेणसर्वेषामाश्रमान् जगाम ॥ २३ ॥ किंच येषामृषीणामाश्रमे पूर्वमुषितवान् पुनरपितेषामाश्रमान्जगाम तद्भक्त्यतिशयात् यथासुतीक्ष्णाश्रमे पु
नरागमनं एकत्रवासाभावादेवाह क्वचिदिति परिदशान्दशत्वसंख्यांपरिगतान्दशसंख्यान्मासानित्यर्थः ॥ २४ ॥ परान्वर्षतोऽधिकान् एवमधिकानित्याद्यपि ॥ २५ ॥ २६ ॥

णोन्मिश्रोगीतशब्दोमनोहरः ॥ १९ ॥ आश्चर्यमितितस्यैतद्वचनंभावितात्मनः ॥ राघवःप्रतिजग्राहसहभ्रात्रामहायशाः ॥ २० ॥ एवं
कथयमानःसददर्शाश्रममंडलम् ॥ कुशचीरपरिक्षिप्तंब्राह्म्यालक्ष्म्यासमावृतम् ॥ २१ ॥ प्रविश्यसहवैदेह्यालक्ष्मणेनचराघवः ॥ तदात
स्मिन्सकाकुत्स्थःश्रीमत्याश्रममंडले ॥२२॥ उषित्वाससुखंतत्रपूज्यमानोमहर्षिभिः ॥ जगामचाश्रमांस्तेषांपर्यायेणतपस्विनाम् ॥ २३ ॥
येषामुषितवान्पूर्वंसकाशेसमहास्त्रवित् ॥ क्वचित्परिदशान्मासानेकसंवत्सरंक्वचित् ॥ २४ ॥ क्वचिच्चचतुरोमासान्पंचषट्चपरान्क्वचित् ॥
अपरत्राधिकान्मासानध्यर्धमाधिकंक्वचित् ॥ २५ ॥ त्रीन्मासानष्टमासांश्चराघवोन्यवसत्सुखम् ॥ तत्रसंवसतस्तस्यमुनीनामाश्रमेषुवै ॥
॥ २६ ॥ रमतश्चानुकूल्येनययुःसंवत्सरादश ॥ परिसृत्यचधर्मज्ञोराघवःसहसीतया ॥ २७ ॥ सुतीक्ष्णस्याश्रमपदंपुनरेवाजगामह ॥
सतमाश्रममागम्यमुनिभिःपरिपूजितः ॥ २८ ॥ तत्रापिन्यवसद्रामःकिंचित्कालमरिंदमः ॥ अथाश्रमस्थोविनयात्कदाचित्तंमहामुनिम् ॥
॥ २९ ॥ उपासीनःसकाकुत्स्थःसुतीक्ष्णमिदमब्रवीत् ॥ अस्मिन्नरण्येभगवन्नगस्त्योमुनिसत्तमः ॥ ३० ॥ वसतीतिमयानित्यंकथाःक
थयतांश्रुतम् ॥ नतुजानामितंदेशंवनस्यास्यमहत्तया ॥ ३१ ॥ कुत्राश्रमपदंरम्यंमहर्षेस्तस्यधीमतः ॥ प्रसादार्थंभगवतःसानुजःसह
सीतया ॥ ३२ ॥ अगस्त्यमधिगच्छेयमभिवादयितुंमुनिम् ॥ मनोरथोमहानेषहृदिसंपरिवर्तते ॥ ३३ ॥ यदहंतंमुनिवरंशुश्रूषेयमपि
स्वयम् ॥ इतिरामस्यसमुनिःश्रुत्वाधर्मात्मनोवचः ॥ ३४ ॥ सुतीक्ष्णःप्रत्युवाचेदंप्रीतोदशरथात्मजम् ॥ अहमप्येतदेवत्वांवक्तुकामःस
लक्ष्मणम् ॥ ३५ ॥ अगस्त्यमभिगच्छेतिसीतयासहराघव ॥ दिष्ट्यात्विदानीमर्थेस्मिन्स्वयमेवब्रवीषिमाम् ॥ ३६ ॥ अयमाख्यामिते

रमतः रममाणस्य परिसृत्यसर्वमुन्याश्रमान् अटित्वा परिवृत्येतिपाठांतरंप्रतिश्रुत्येतिपांक्तःपाठः यतःपुनरागंतव्यमिति प्रतिज्ञायगतोऽतःपुनराजगामेत्यर्थः ॥ २७ ॥ २८ ॥
॥ २९ ॥ उपासीनःसमीपस्थः ॥ ३० ॥ कथाःकथयतां सकाशादितिशेषः ॥ ३१ ॥ ३२ ॥३३॥ मनोरथाभिनयोयदहमित्यादि ॥ ३४ ॥ एतच्छब्दार्थोऽगस्त्यमित्या
दि ॥ ३५ ॥ अस्मिन्नर्थे मदुपदिदिक्षितार्थे ॥ ३६ ॥ योजनादाश्रमादस्मादभिचत्वारिवैततइतिकतकपाठे अस्मादाश्रमाद्योजनादभि अधिकं चत्वारियोजनानीत्यर्थः

दक्षिणेनगंतव्यानीति ततस्तद्भ्रातुराश्रमइत्यर्थः पाठांतरेतु चतुर्योजनोत्तरामिति स्पष्टएवार्थः ॥ ३७ ॥ तदाश्रमचिन्हं स्थलीप्रायवनोद्देशत्वादि ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ तत्राग
स्त्यभ्रात्राश्रमे इध्मवाहेतिअस्यनाम अगस्त्यःप्राग्दुहितरमुपयेमे धृतव्रतां यस्यांदृढव्रतोजातइध्मवाहात्मजोमुनिरितिभागवतं तु देवराच्चसुतोत्पत्तिरितिन्यायेनेत्येके दक्षिणां
दिशमायोजनमंतरं अवकाशं गत्वा तत्रागस्त्याश्रमंद्रक्ष्यसि ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ मुनेःश्रुत्वेति वचनमितिशेषः ॥ ४४ ॥ मार्गवशानुगान् मार्गवशात्प्राप्तान्

रामयत्रागस्त्योमहामुनिः ॥ योजनान्याश्रमात्तातयाहिचत्वारिवैततः ॥ दक्षिणेनमहाञ्छ्रीमानगस्त्यभ्रातुराश्रमः ॥ ३७ ॥ स्थलीप्रायव
नोद्देशेपिप्पलीवनशोभिते ॥ बहुपुष्पफलेरम्येनानाविहगनादिते ॥ ३८ ॥ पद्मिन्योविविधास्तत्रप्रसन्नसलिलाशयाः ॥ हंसकारंडवाकी
र्णाश्चक्रवाकोपशोभिताः ॥ ३९ ॥ तत्रैकांरजनींव्युष्यप्रभातेरामगम्यताम् ॥ दक्षिणांदिशमास्थायवनखंडस्यपार्श्वतः ॥ ४० ॥ तत्राग
स्त्याश्रमपदंगत्वायोजनमंतरम् ॥ रमणीयेवनोद्देशेबहुपादपशोभिते ॥ ४१ ॥ रंस्यतेतत्रवैदेहीलक्ष्मणश्चत्वयासह ॥ सहिरम्योवनोद्देशो
बहुपादपसंयुतः ॥ ४२ ॥ यदिबुद्धिःकृताद्रष्टुमगस्त्यंतंमहामुनिम् ॥ अद्यैवगमनेबुद्धिंरोचयस्वमहामते ॥ ४३ ॥ इतिरामोमुनेःश्रुत्वा
सहभ्रात्राभिवाद्यच ॥ प्रतस्थेगस्त्यमुद्दिश्यसानुजःसहसीतया ॥ ४४ ॥ पश्यन्वनानिचित्राणिपर्वतांश्चाभ्रसन्निभान् ॥ सरांसिसरितश्चै
वपथिमार्गवशानुगान् ॥ ४५ ॥ सुतीक्ष्णेनोपदिष्टेनगत्वातेनपथासुखम् ॥ इदंपरमसंहृष्टोवाक्यंलक्ष्मणमब्रवीत् ॥ ४६ ॥ एतदेवाश्रम
पदंनूनंतस्यमहात्मनः ॥ अगस्त्यस्यमुनेर्भ्रातुर्दृश्यतेपुण्यकर्मणः ॥ ४७ ॥ यथाहीमेवनस्यास्यज्ञाताःपथिसहस्रशः ॥ सन्नताःफलभारे
णपुष्पभारेणचद्रुमाः ॥ ४८ ॥ पिप्पलीनांचपक्वानांवनादस्मादुपागतः ॥ गंधोयंपवनोत्क्षिप्तःसहसाकटुकोदयः ॥ ४९ ॥ तत्रतत्रचदृश्यं
तेसंक्षिप्ताःकाष्ठसंचयाः ॥ लूनाश्चपरिदृश्यंतेदर्भावैदूर्यवर्चसः ॥ ५० ॥ एतच्चवनमध्यस्थंकृष्णाभ्रशिखरोपमम् ॥ पावकस्याश्रमस्थस्य
धूमाग्रंसंप्रदृश्यते ॥ ५१ ॥ विविक्तेषुचतीर्थेषुकृतस्नानाद्विजातयः ॥ पुण्योपहारंकुर्वंतिकुसुमैःस्वयमर्जितैः ॥ ५२ ॥ ततःसुतीक्ष्णवचनं
यथासौम्यमयाश्रुतम् ॥ अगस्त्यस्याश्रमोभ्रातुर्नूनमेषभविष्यति ॥ ५३ ॥ निगृह्यतरसामृत्युंलोकानांहितकाम्यया ॥ यस्यभ्रात्राकृते

॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ नूनमेतदेवेत्यत्रहेतुमाह यथाहीति यथायादृशचिन्हवत्तयावनंश्रुतं तथैवास्य फलभारेण पुष्पभारेण च सन्नताः सहस्रशोद्रुमाः ज्ञाताः ज्ञायमा
ना वर्तंते ॥ ४८ ॥ असाधारणलिंगानुभवमप्याह पिप्पलीनामिति पिप्पलीफलानामित्यर्थः कटुकोदयः कटुकरससंबंध्युदयः ॥ ४९ ॥ ५० ॥ कृष्णाभ्रंनीलाभ्रं शिखरंप
र्वतशिखरंचोपमायस्य ॥ ५१ ॥ विविक्तेषु निर्मलेषु एकांतेषुच स्वयमेवार्जितैः देवपूजार्थमितिशेषः ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ मृत्युंतत्तुल्यंदैत्यंशरण्यावासयोग्या लोकानां ॥५४॥

कोसौमृत्युतुल्योऽसुरोयोऽगस्त्येन निगृहीतोलोकरक्षणायेत्यतस्तदाख्यायिकामाह इहेति वनेइत्यर्थः एकदाकस्मिंश्चित्पूर्वकाले ॥५५॥ ब्राह्मणरूपंब्राह्मणसदृशवेषं संस्कृतं
वदन्ब्राह्मणवदितिशेषः एतदुभयंविश्वासार्थं ॥ ५६ ॥ संस्कृतंकृत्वा श्राद्धोचितपाकसंस्कारसंस्कृतंकृत्वा ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ मेषवन्नदन्मृतसंजीवनीवैभवादुदरांतारितिशेषः

यंदिक्शरण्यापुण्यकर्मणा ॥ ५४ ॥ इहैकदाकिलक्रूरोवातापिरपिचेल्वलः ॥ भ्रातरौसहितावास्तांब्राह्मणघ्नौमहासुरौ ॥ ५५ ॥ धारयन्
ब्राह्मणंरूपमिल्वलःसंस्कृतंवदन् ॥ आमंत्रयतिविप्रान्सश्राद्धमुद्दिश्यनिर्घृणः ॥ ५६ ॥ भ्रातरंसंस्कृतंकृत्वाततस्तंमेषरूपिणम् ॥ तान्द्वि
जान्भोजयामासश्राद्धदृष्टेनकर्मणा ॥ ५७॥ ततोभुक्तवतांतेषांविप्राणामिल्वलोऽब्रवीत् ॥ वातापेनिष्क्रमस्वेतिस्वरेणमहतावदन् ॥ ५८॥
ततोभ्रातुर्वचःश्रुत्वावातापिर्मेषवन्नदन् ॥ भित्त्वाभित्त्वाशरीराणिब्राह्मणानांविनिष्पतत् ॥ ५९ ॥ ब्राह्मणानांसहस्राणितैरेवंकामरूपिभिः
विनाशितानिसंहत्यनित्यशःपिशिताशनैः ॥ ६० ॥ अगस्त्येनतदादेवैःप्रार्थितेनमहर्षिणा ॥ अनुभूयकिलश्राद्धेभक्षितःसमहासुरः ॥
॥ ६१ ॥ ततःसंपन्नमित्युक्त्वादत्वाहस्तेवनेजनम् ॥ भ्रातरंनिष्क्रमस्वेतिइल्वलःसमभाषत ॥ ६२ ॥ सतदाभाषमाणंतुभ्रातरंविप्रघाति
नम् ॥ अब्रवीत्प्रहसन्धीमानगस्त्योमुनिसत्तमः ॥ ६३ ॥ कुतोनिष्क्रमितुंशक्तिर्मयाजीर्णस्यरक्षसः ॥ भ्रातुस्तुमेषरूपस्यगतस्ययमसा
दनम् ॥ ६४ ॥ अथतस्यवचःश्रुत्वाभ्रातुर्निधनसंश्रितम् ॥ प्रधर्षयितुमारेभेमुनिंक्रोधान्निशाचरः ॥ ६५ ॥ सोऽभ्यद्रवद्द्विजेंद्रंतंमुनिनादी
प्ततेजसा ॥ चक्षुषाऽनलकल्पेननिर्दग्धोनिधनंगतः ॥ ६६॥ तस्यायमाश्रमोभ्रातुस्तटाकवनशोभितः ॥ विप्रानुकंपयायेनकर्मेदंदुष्करंकृ
तम् ॥ ६७ ॥ एवंकथयमानस्यतस्यसौमित्रिणासह ॥ रामस्यास्तंगतःसूर्यःसंध्याकालोभ्यवर्तत ॥ ६८ ॥ उपास्यपश्चिमांसंध्यांसह
भ्रात्रायथाविधि ॥ प्रविवेशाश्रमपदंतमृषिंचाभ्यवादयत् ॥ ६९ ॥ सम्यक्प्रतिगृहीतस्तुमुनिनातेनराघवः ॥ न्यवसत्तांनिशामेकांप्राश्य
मूलफलानिच ॥ ७० ॥ तस्यांरात्र्यांव्यतीतायामुदितेरविमंडले ॥ भ्रातरंतमगस्त्यस्यआमंत्रयतराघवः ॥ ७१ ॥ अभिवादयेत्वाभगव
न्सुखमस्म्युषितोनिशाम् ॥ आमंत्रयेत्वांगच्छामिगुरुंतेद्रष्टुमग्रजम् ॥ ७२ ॥ गम्यतामितितेनोक्तोजगामरघुनंदनः ॥ यथोद्दिष्टेनमार्गेण

विनिष्पतत्विनिर्गतवान् अडभावआर्षः ॥ ५९ ॥ संहत्यसमेत्य ॥ ६० ॥ प्रार्थितेनप्रार्थितासुरद्वयसंहारेण महर्षिणागस्त्येन श्राद्धेश्राद्धव्यापारमनुभूयभक्षितः सोऽसुरोवा
तापिः ॥ ६१ ॥ ततइल्वलःश्राद्धांतेसंपन्नमित्युक्त्वाहस्तोदकंदत्वाभ्रातरंनिष्क्रमस्वेत्यभ्यभाषत ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ मयाजीर्णस्यभुक्तस्येतिशेषः ॥ ६४ ॥ प्रधर्षयितुंहिंसितुम्
॥ ६५ ॥ चक्षुषाचक्षुर्वीक्षणेन अनलकल्पेनाग्नितुल्येन ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ अभिवादयेत्वेतिपादेनवाक्षरत्वमार्षम् ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ नीवाराज

लकदंवाः वंजुलोऽशोकः तिनिशोधवः चिरिबिल्वोनक्तमालः ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ यथाश्रुतास्तथास्निग्धपत्रावृक्षादृश्यंतेइतिशेषः अतोनिकटआश्रमः ॥ ७८॥
अगंविंध्यंस्तंभयतीत्यगस्त्यः पृषोदरादिः स्वेनकर्मणाविंध्यस्तंभनकर्मणा परिश्रांतश्रमापहंता ॥ ७९ ॥ प्राज्यैर्भूरिभिर्धूमैःपाकयज्ञधूमैराकुलंवनंयस्मिन् ॥ ८० ॥ ८१ ॥
यस्यप्रभावाद्राक्षसैरियमगस्त्याश्रमप्रदेशवर्तिनीदक्षिणादिग्दृश्यतेकेवलम् त्रासात्महर्षिभीत्यानोपभुज्यते नस्वदेशत्वेनांगीक्रियतइत्यर्थः ॥ ८२ ॥ निर्वैराःप्राणिषुवैररहिताः

वनंतच्चावलोकयन् ॥ ७३ ॥ नीवारान्पनसान्सालान्वंजुलांस्तिनिशांस्तथा ॥ चिरिबिल्वान्मधूकांश्चबिल्वानथचतिंदुकान् ॥ ७४ ॥ पु
ष्पितान्पुष्पिताग्राभिर्लताभिरुपशोभितान् ॥ ददर्शरामःशतशस्तत्रकांतारपादपान् ॥ ७५ ॥ हस्तिहस्तैर्विमृदितान्वानरैरुपशोभितान्
मत्तैःशकुनिसंघैश्चशतशःप्रतिनादितान् ॥७६॥ ततोब्रवीत्समीपस्थंरामोराजीवलोचनः ॥ पृष्ठतोनुगतंवीरंलक्ष्मणंलक्ष्मिवर्धनम् ॥७७॥
स्निग्धपत्रायथावृक्षायथाक्षांतामृगद्विजाः ॥ आश्रमोनातिदूरस्थोमहर्षेर्भावितात्मनः ॥ ७८ ॥ अगस्त्यइतिविख्यातोलोकेस्वेनैवकर्मणा
आश्रमोदृश्यतेतस्यपरिश्रांतश्रमापहः ॥ ७९ ॥ प्राज्यधूमाकुलवनश्चीरमालापरिष्कृतः ॥ प्रशांतमृगयूथश्चनानाशकुनिनादितः ॥८०॥
निगृह्यतरसामृत्युंलोकानांहितकाम्यया ॥ दक्षिणादिक्कृतायेनशरण्यापुण्यकर्मणा ॥ ८१ ॥ तस्येदमाश्रमपदंप्रभावाद्यस्यराक्षसैः ॥
दिगियंदक्षिणात्रासाद्दृश्यतेनोपभुज्यते ॥ ८२ ॥ यदाप्रभृतिचाक्रांतादिगियंपुण्यकर्मणा ॥ तदाप्रभृतिनिर्वैराःप्रशांतारजनीचराः ॥८३॥
नाम्नाचेयंभगवतोदक्षिणादिक्प्रदक्षिणा ॥ प्रथितात्रिषुलोकेषुदुर्धर्षाक्रूरकर्मभिः ॥ ८४ ॥ मार्गंनिरोद्धुंसततंभास्करस्याचलोत्तमः ॥ संदे
शंपालयंस्तस्यविंध्यशैलोनवर्धते ॥ ८५ ॥ अयंदीर्घायुषस्तस्यलोकेविश्रुतकर्मणः ॥ अगस्त्यस्याश्रमःश्रीमान्विनीतमृगसेवितः ॥८६॥
एषलोकार्चितःसाधुर्हितेनित्यंरतःसताम् ॥ अस्मानधिगतानेषश्रेयसायोजयिष्यति ॥ ८७ ॥ आराधयिष्याम्यत्राहमगस्त्यंतंमहामुनि
म् ॥ शेषंचवनवासस्यसौम्यवत्स्याम्यहंप्रभो ॥ ८८ ॥ अत्रदेवाःसगंधर्वाःसिद्धाश्चपरमर्षयः ॥ अगस्त्यंनियताहाराःसततंपर्युपासते ॥
॥ ८९ ॥ नात्रजीवेन्मृषावादीक्रूरोवायदिवाशठः ॥ नृशंसःपापवृत्तोवामुनिरेषतथाविधः ॥ ९० ॥ अत्रदेवाश्चयक्षाश्चनागाश्चपतगैःसह

प्रशांताःत्यक्तक्रूरकर्माणः ॥ ८३ ॥ भगवतोऽगस्त्यस्यमहिम्नाप्रदक्षिणाएतदाश्रमावच्छेदेननिर्वैरत्वादिसंपादनसमर्था क्रूरकर्मभीरक्षोभिर्दुर्धर्षाऽतोनाम्नाचनाम्नापिसंपूर्णादि
गेवदाक्षिणेतित्रिषुलोकेषुप्रथिता ॥ ८४ ॥ मेरुस्पर्धयाभास्करमार्गंनिरोद्धुंवर्धितुकामोप्यचलोविंध्यस्तस्यागस्त्यस्यसंदेशंमदागमनपर्यंतंमावर्धस्वेत्येवमाज्ञांपालयन्नवर्धतेऽद्यापी
तिशेषः ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ अधिगतान्स्वाश्रमंप्राप्तान्छ्रेयसायोजयिष्यति दिव्यशस्त्रादिदानेनेतिगूढोभिसंधिः ॥ ८७ ॥ प्रभोशुश्रूषणसमर्थेत्यर्थः ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ क्रूरःनि

र्दयः शठोगूढविप्रियकारी नृशंसोघातुकः तथाविधःदुर्वृत्तासहिष्णुः ॥ ९० ॥ पतगागरुडादयः धर्मंस्वर्गादिजनकम् ॥ ९१ ॥ अत्रआश्रमे सिद्धाःतपसेतिशेषः नवैर्देहैर्दि
व्यदेहैः ॥ ९२ ॥ अत्राश्रमे भूतैःप्राणिभिःकर्तृभिःशुभैःसत्कर्मभिराराधितादेवादयआश्रममाहात्म्यादल्पकालेनैवराज्यादीनिप्रयच्छंतीत्यर्थः ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ॥ इति
श्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेएकादशःसर्गः ॥ ११ ॥ ॥ छ ॥ ॥ १ ॥ २ ॥ हितःशुभकारी अनुकूलस्तदिच्छा
वशवर्ती पूज्यविषयानुरागोभक्तिस्तद्वान्भक्तः यदीतिसंभावनायाम् बहुदिनंवनेवासादस्मच्छ्रवणंतवापिसंभावितमित्यर्थः ॥ ३ ॥ भगवंतंद्रष्टुमिच्छामहेऽतोदर्शनार्थमागताइ

वसंतिनियताहाराधर्ममाराधयिष्णवः ॥ ९१ ॥ अत्रसिद्धामहात्मानोविमानैःसूर्यसन्निभैः ॥ त्यक्त्वादेहान्नवैर्देहैःस्वर्याताःपरमर्षयः ॥९२॥
यक्षत्वममरत्वंचराज्यानिविविधानिच ॥ अत्रदेवाःप्रयच्छंतिभूतैराराधिताःशुभैः ॥ ९३ ॥ आगताःस्माश्रमपदंसौमित्रेप्रविशाग्रतः ॥ नि
वेदयेहमांप्राप्तमृषयेसहसीतया ॥ ९४ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेअरण्यकांडेएकादशःसर्गः ॥ ११ ॥ ॥ छ ॥ ॥ सप्रवि
श्याश्रमपदंलक्ष्मणोराघवानुजः ॥ अगस्त्यशिष्यमासाद्यवाक्यमेतदुवाचह ॥ १ ॥ राजादशरथोनामज्येष्ठस्तस्यसुतोबली ॥ रामःप्राप्तो
मुनिंद्रष्टुंभार्ययासहसीतया ॥ २ ॥ लक्ष्मणोनामतस्याहंभ्रातात्ववरजोहितः ॥ अनुकूलश्चभक्तश्चयदितेश्रोत्रमागतः ॥ ३ ॥ तेवयंवनम
त्युग्रंप्रविष्टाःपितृशासनात् ॥ द्रष्टुमिच्छामहेसर्वेभगवंतंनिवेद्यताम् ॥ ४ ॥ तस्यतद्वचनंश्रुत्वालक्ष्मणस्यतपोधनः ॥ तथेत्युक्त्वाग्निशर
णंप्रविवेशनिवेदितुम् ॥ ५ ॥ सप्रविश्यमुनिश्रेष्ठंतपसादुष्प्रधर्षणम् ॥ कृतांजलिरुवाचेदंरामागमनमंजसा ॥ ६ ॥ यथोक्तंलक्ष्मणेनैववशि
ष्योगस्त्यस्यसंमतः ॥ पुत्रौदशरथस्येमौरामोलक्ष्मणएवच ॥७॥ प्रविष्टावाश्रमपदंसीतयासहभार्यया ॥ द्रष्टुंभवंतमायातौशुश्रूषार्थमरिं
दमौ ॥ ८ ॥ यदत्रानंतरंतत्त्वमाज्ञापयितुमर्हसि ॥ ततःशिष्यादुपश्रुत्यप्राप्तंरामंसलक्ष्मणं ॥ ९ ॥ वैदेहींचमहाभागामिदंवचनमब्रवीत् ॥
दिष्ट्यारामश्चिरस्याद्यद्रष्टुंमांसमुपागतः ॥ १० ॥ मनसाकांक्षितंह्यस्यमयाप्यागमनंप्रति ॥ गम्यतांसत्कृतोरामःसभार्यःसहलक्ष्मणः ॥
॥ ११ ॥ प्रवेश्यतांसमीपंमेकिमयंनप्रवेशितः ॥ एवमुक्तस्तुमुनिनाधर्मज्ञेनमहात्मना ॥ १२ ॥ अभिवाद्याब्रवीच्छिष्यस्तथेतिनियतांज

तिनिवेद्यतामित्यर्थः ॥ ४ ॥ अग्निशरणमग्निहोत्रगृहम् निवेदितुंनिवेदयितुम् ॥ ५ ॥ अंजसाशीघ्रम् ॥ ६ ॥ संमतइष्टः ॥ ७ ॥ द्रष्टुंतदनंतरंकियत्कालंशुश्रूषार्थंसेवार्थंचा
गतौ ॥ ८ ॥ अनंतरंतत्त्वंवक्तव्यतत्त्वंउपश्रुत्य भगवदागमनश्रवणानंदमनुभूयेत्यर्थइतितीर्थः ॥ ९ ॥ मांद्रष्टुंसमागतइतियत्तद्दिष्ट्याममभाग्येन किंचांतर्भावितण्यर्थोदृशिः
मामात्मानंदर्शयितुम् यद्वनेवसतश्चिरस्यचिरकालस्यगमनेप्यागतस्तद्दिष्ट्यामद्भाग्येनोद्बुद्धेनेत्यर्थः ॥ १० ॥ तदेवाह मनसेति एतदागमनमुद्दिश्यकांक्षितंइच्छाकृतेतियावत् स
त्कृतः आचारोपचारव्यवहारैरित्यर्थः ॥ ११ ॥ किमसौनप्रवेशितः कस्माद्धेतोर्विलंबःकृतइत्यर्थः ॥ १२ ॥ अभिवाद्यआगमननियोगप्रयुक्तंपुनरभिवादनंकृत्वा तथेतिआन

यामीत्येवम् ॥ १३ ॥ स्वयंप्रविशतु भगवतावगतवृत्तांतत्वान्नास्यशिष्यमुखापेक्षेतिभावः आश्रमपदंआश्रमप्रांतदेशम् ॥ १४ ॥ लक्ष्मणःकाकुत्स्थंरामंप्रदर्शयामासशिष्य
मितिशेषः तंदृष्टुंरामांशिष्यःअगस्त्यवचनंउच्यतइतिवचनंअगस्त्योक्तंवाक्यंप्रश्रितंप्रीतियुक्तंब्रुवन्प्रावेशयदित्यन्वयः ॥ १५ ॥ सुसत्कृतंपाद्यार्घ्यादिभिरग्रेगत्यामार्गप्रदर्शने
नचसत्कृतम् ॥ १६ ॥ अगस्त्याश्रमस्थदेवतास्थानदर्शनमाह सतत्रेति तत्राश्रमेसरामः ब्रह्मणोहिरण्यगर्भस्यकल्पितंस्थानम् अग्निरत्ररुद्रः ॥ १७ ॥ भगःस्थूलमंडलाभिमा
नी ॥ १८ ॥ धाताकार्यप्रजापतिः विधाताविश्वकर्मेतिकतकः ॥ १९ ॥ गायत्रीतिसरस्वतीसावित्र्योरप्युपलक्षणम् ॥ २० ॥ एषांस्थानानिपश्यतीत्यन्वयः एतेनपूजास्थाने

लिः ॥ तदानिष्क्रम्यसंभ्रांतःशिष्योलक्ष्मणमब्रवीत् ॥ १३ ॥ कोऽसौरामोमुनिंद्रष्टुमेतुप्रविशतुस्वयम् ॥ ततोगत्वाश्रमपदंशिष्येणसहल
क्ष्मणः ॥ १४ ॥ दर्शयामासकाकुत्स्थंसीतांचजनकात्मजाम् ॥ तंशिष्यःप्रश्रितंवाक्यमगस्त्यवचनंब्रुवन् ॥ १५ ॥ प्रावेशयद्यथान्यायंस
त्कारार्हंसुसत्कृतम् ॥ प्रविवेशततोरामःसीतयासहलक्ष्मणः ॥ १६ ॥ प्रशांतहरिणाकीर्णमाश्रमंह्यवलोकयन् ॥ सतत्रब्रह्मणःस्थानमग्नेः
स्थानंतथैवच ॥१७॥ विष्णोःस्थानंमहेंद्रस्यस्थानंचैवविवस्वतः ॥ सोमस्थानंभगस्थानंस्थानंकौबेरमेवच ॥१८॥ धातुर्विधातुःस्थानंचवा
योःस्थानंतथैवच ॥ स्थानंचपाशहस्तस्यवरुणस्यमहात्मनः ॥ १९ ॥ स्थानंतथैवगायत्र्यावसूनांस्थानमेवच ॥ स्थानंचनागराजस्यगरुडस्था
नमेवच ॥ २० ॥ कार्तिकेयस्यचस्थानंधर्मस्थानंचपश्यति ॥ ततःशिष्यैःपरिवृतोमुनिरप्यभिनिष्पतत् ॥ २१ ॥ तंददर्शाग्रतोरामोमुनी
नांदीप्ततेजसम् ॥ अब्रवीद्वचनंवीरोलक्ष्मणंलक्ष्मिवर्धनम् ॥ २२ ॥ बहिर्लक्ष्मणनिष्क्रामत्यगस्त्योभगवानृषिः ॥ औदार्येणावगच्छामि
निधानंतपसामिदम् ॥ २३ ॥ एवमुक्त्वामहाबाहुरगस्त्यंसूर्यवर्चसम् ॥ जग्राहापततस्तस्यपादौचरघुनंदनः ॥ २४ ॥ अभिवाद्यतुध
र्मात्मातस्थौरामःकृतांजलिः ॥ सीतयासहवैदेह्यातदारामःसलक्ष्मणः ॥ २५ ॥ प्रतिगृह्यचकाकुत्स्थमर्चयित्वासनोदकैः ॥ कुशलप्रश्नमु
क्त्वाचआस्यतामितिसोब्रवीत् ॥ २६ ॥ अग्निंहुत्वाप्रदायार्घ्यमतिथीन्प्रतिपूज्यच ॥ वानप्रस्थेनधर्मेणसतेषांभोजनंददौ ॥ २७ ॥ प्रथमं

एतावतांदेवानांपूजावश्यकीतिसूचितम् अभिनिष्पतत् अडभावआर्षः अभ्युत्थानंकृतवानित्यर्थः ॥ २१ ॥ मुनीनामग्रतःस्थितमितिशेषः ईदृशंतमगस्त्यंददर्शेत्यन्वयः
॥ २२ ॥ औदार्येणतेजोविशेषजनितौन्नत्येन ॥ २३ ॥ एवमगस्त्यमुक्त्वालक्ष्मणंप्रतिबोधयित्वा आपततःआश्रमादागच्छतस्तस्यऋषेःपादौजग्राह हस्ताभ्यांमूर्ध्नाचपादौस्पृ
ष्ट्वानमश्चकारेत्यर्थः ॥ २४ ॥ योगरूढिभ्यांरामशब्दद्वयापौनरुक्त्यम् ॥ २५ ॥ प्रतिगृह्यउत्थापनपूर्वकमालिंग्येत्यर्थः ॥ २६ ॥ अर्चनस्यैवाविस्तरोपदेशोग्निमिति वैश्वदेवहो
मंकृत्वेत्यर्थः अतिथीन्रामादीन् ॥ २७ ॥ आसीनंपश्चादासीनमित्यर्थइतिप्राञ्चः ममतुभाति प्रथममितिभोजनंददावित्यनेनान्वेति अथोपविश्य अतिथिपूजाव्यग्रतयाता

वत्पर्यंतमनुपवेशनमिति ॥ २८ ॥ एवंक्षत्रियपूजानुचितेत्याशंकांसमाधित्सुःप्रकृतंधर्ममुवाचेत्याह अन्यथेति अन्यथासमुदाचरन् एवमतिथिपूजनमकुर्वन्नित्यर्थः दुःसाक्षीकू
टसाक्षी एवंचप्रत्यवायपरिहारायैवमतिथिपूजावश्यकीत्याशयः ॥ २९ ॥ त्वदधिकोऽतिथिश्चनास्तीत्याह राजेति सर्वलोकराजा सर्वलोकनियंतृत्वेनेश्वरत्वंगर्भितम् धर्मचारी
धर्माचरणेनतत्प्रवर्तकः ईदृशस्त्वंप्रियातिथिःसन्प्राप्तोऽतःपूजनीयोमान्यश्च मान्यत्वेनेतःपरंत्वमेवास्माकमाराधनीयइतिसूचितम् ॥ ३० ॥ ३१ ॥ हेम्नावज्रेणचभूषितम् वैष्ण
वमिति परशुरामाद्गृहीत्वावरुणहस्तेदत्तंयद्रामेणतदेववरुणादादायमहेंद्रोगस्त्येनिक्षिप्तवानितिकतकः योगेनमहेंद्रपदेनात्रवरुणएवेत्यन्ये ॥ ३२ ॥ ब्रह्मणादत्तोब्रह्मदत्तस्तदा

चोपविश्याथधर्मज्ञोमुनिपुंगवः ॥ उवाचराममासीनंप्रांजलिंधर्मकोविदम् ॥ २८ ॥ अन्यथाखलुकाकुत्स्थतपस्वीसमुदाचरन् ॥ दुःसाक्षी
वपरेलोकेस्वानिमांसानिभक्षयेत् ॥ २९ ॥ राजासर्वस्यलोकस्यधर्मचारीमहारथः ॥ पूजनीयश्चमान्यश्चभवान्प्राप्तःप्रियातिथिः ॥ ३० ॥
एवमुक्त्वाफलैर्मूलैःपुष्पैश्चान्यैश्चराघवम् ॥ पूजयित्वायथाकामंततोगस्त्यस्तमब्रवीत् ॥ ३१ ॥ इदंदिव्यंमहच्चापंहेमवज्रविभूषितम् ॥
वैष्णवंपुरुषव्याघ्रनिर्मितंविश्वकर्मणा ॥ ३२ ॥ अमोघःसूर्यसंकाशोब्रह्मदत्तःशरोत्तमः ॥ दत्तोममम‍हेंद्रेणतूणीचाक्षय्यसायकौ ॥ ३३ ॥
संपूर्णौनिशितैर्बाणैर्ज्वलद्भिरिवपावकैः ॥ महारजतकोशोयमसिर्हेमविभूषितः ॥ ३४ ॥ अनेनधनुषारामहत्वासंख्येमहासुरान् ॥ आजहा
रश्रियंदीप्तांपुराविष्णुर्दिवौकसाम् ॥ ३५ ॥ तद्धनुस्तौचतूणीचशरंखड्गंचमानद ॥ जयायप्रतिगृह्णीष्ववज्रंवज्रधरोयथा ॥ ३६ ॥ एवमु
क्त्वामहातेजाःसमस्तंतद्वरायुधम् ॥ दत्वारामायभगवानगस्त्यःपुनरब्रवीत् ॥ ३७ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेअरण्यकांडे
द्वादशःसर्गः ॥ १२ ॥ ॥ छ ॥ ॥ रामप्रीतोस्मिभद्रंतेपरितुष्टोस्मिलक्ष्मण ॥ अभिवादयितुंयन्मांप्राप्तौस्थःसहसीतया ॥ १ ॥ अ
ध्वश्रमेणवांखेदोबाधतेप्रचुरश्रमः ॥ व्यक्तमुत्कंठतेवापिमैथिलीजनकात्मजा ॥ २ ॥ एषाचसुकुमारीचखेदैश्चनविमानिता ॥ प्राज्यदो
षंवनंप्राप्ताभर्तृस्नेहप्रचोदिता ॥ ३ ॥ यथैषारमतेरामइहसीतातथाकुरु ॥ दुष्करंकृतवत्येषावनेत्वामभिगच्छती ॥ ४ ॥ एषाहिप्रकृतिःस्त्री

ख्यश्च तूणीचेतिचेनधनुःशरयोरुभयोरिंद्रदत्तत्वंगम्यते ॥ ३३ ॥ महारजतंसुवर्णम् हेमविभूषितोमुष्टिदेशे ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ वज्रंवज्रधरोयथेत्यनेनत्वदीयमेवत्वयास्वीक्रियत
इतिध्वनितम् ॥ ३६ ॥ वरायुधंवरस्यविष्णोरायुधंच ॥ ३७ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरा॰वा॰आदिकाव्येअरण्यकांडेद्वादशःसर्गः ॥ १२ ॥ ॥ छ ॥ ॥ रा
मप्रीतोस्मि लक्ष्मणत्वयिचपरितुष्टोस्मि रामसेवातत्परत्वेनपरितोषः भगवद्विषयप्रीतेरेवभक्तित्वेनत्वद्भक्तोऽहमितिध्वनितम् स्थइतिअस्तेर्लटिमध्यमपुरुषाद्विवचनम् ॥ १ ॥ अ
ध्वश्रमेणअध्वगमनादिप्रयुक्तखेदादिकार्यकारीश्रमः खेदोदुःखम् प्रचुरश्रमस्तज्जंदुःखंबाधते मैथिलीमितिशेषः अतएवेयंव्यक्तमुत्कंठते क्वचिद्विश्रांतयेइतिशेषः ॥ २ ॥
नविमानिताइतःप्राक्कदापिनपीडिता खेदैःखेदजनकैः दुःखैरितिपाठांतरम् प्राज्यदोषंप्रभूतदोषम् ॥ ३ ॥ ४ ॥ दुष्करकरणप्रतिपादनशेषतयालोकव्यवहारमाह एषेति आ

सृष्टेःसृष्टिमारभ्य समस्थंधनधान्यादियुक्ततयासम्यगवस्थितम् विषमस्थंदरिद्ररोगादिग्रस्तम् ॥ ५ ॥ एकत्रानवस्थानाद्विद्युतांचाचल्यमनुगच्छंती बहुकालागतस्नेहबंधच्छेदे
नशस्त्रतैक्ष्ण्यानुगमः निंद्यकार्यकरणेवाय्वादिशैघ्र्यानुगमः ॥ ६ ॥ श्लाघ्यादोषराहित्यपूर्वकंगुणसंपदासद्भिःप्रशंसनीया व्यपदेश्यापतिव्रतास्वग्रगण्या ॥ ७ ॥ अयंदेशोमदा
श्रमरूपःआगमनमात्रेणालंकृतः हेराम यत्रदेशेइतःपरंवत्स्यसिसोलंकृतोभविष्यतीतिकिंवक्तव्यमित्यर्थः ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ किंतुकिंचिद्वक्तव्यमस्तीत्यर्थः व्यादिशबोध
य आश्रमपदंवासस्थानम् निरतः प्रीतः॥११॥ ध्यात्वावासोचितंदेशमितिशेषः ततउवाचेत्यर्थेसंधिरार्षः ॥१२॥ तत्रपंचवटसमूहसत्त्वात्पंचवटीतिनाम्नाभिविश्रुतःप्रसिद्धः

णामासृष्टेरघुनंदन ॥ समस्थमनुरज्यंतेविषमस्थंत्यजंतिच ॥ ५ ॥ शतह्रदानांलोलत्वंशस्त्राणांतीक्ष्णतांतथा ॥ गरुडानिलयोःशैघ्र्यमनु
गच्छंतियोषितः ॥ ६ ॥ इयंतुभवतोभार्यादोषैरेतैर्विवर्जिता ॥ श्लाघ्याचव्यपदेश्याचयथादेवेष्वरुंधती ॥ ७ ॥ अलंकृतोयंदेशश्चयत्रसौ
मित्रिणासह ॥ वैदेह्याचानयारामवत्स्यसित्वमरिंदम ॥ ८ ॥ एवमुक्तस्तुमुनिनाराघवःसंयतांजलिः ॥ उवाचप्रसृतंवाक्यमृषिंदीप्तमिवा
नलम् ॥९॥ धन्योऽस्म्यनुगृहीऽतोस्मियस्यमेमुनिपुंगवः ॥ गुणैःसभ्रातृभार्यस्यगुरुर्नपरितुष्यति ॥ १० ॥ किंतुव्यादिशमेदेशंसोदकं
बहुकाननम् ॥ यत्राश्रमपदंकृत्वावसेयंनिरतःसुखम् ॥ ११ ॥ ततोऽब्रवीन्मुनिश्रेष्ठःश्रुत्वारामस्यभाषितम् ॥ ध्यात्वामुहूर्तंधर्मात्माततोवा
चवचःशुभं ॥ १२ ॥ इतोद्वियोजनेतातबहुमूलफलोदकः ॥ देशोबहुमृगःश्रीमान्पंचवट्यभिविश्रुतः ॥ १३ ॥ तत्रगत्वाश्रमपदंकृत्वासौ
मित्रिणासह ॥ रमस्वत्वंपितुर्वाक्यंयथोक्तमनुपालयन् ॥ १४ ॥ विदितोह्येषवृत्तांतोममसर्वस्तवानघ ॥ तपसश्चप्रभावेनस्नेहाद्दशरथस्य
च ॥ १५ ॥ हृदयस्थंचतेच्छंदोविज्ञातंतपसामया ॥ इहवासंप्रतिज्ञायमयासहतपोवने ॥ १६ ॥ अतश्चत्वामहंब्रूमिगच्छपंचवटीमिति ॥
सहिरम्योवनोद्देशोमैथिलीतत्ररंस्यते ॥ १७ ॥ सदेशःश्लाघनीयश्चनातिदूरेचराघव ॥ गोदावर्याःसमीपेचमैथिलीतत्ररंस्यते ॥ १८ ॥
प्राज्यमूलफलैश्चैवनानाद्विजगणैर्युतः ॥ विविक्तश्चमहाबाहोपुण्योरम्यस्तथैवच ॥ १९ ॥ भवानपिसदाचारःशक्तश्चपरिरक्षणे ॥ अपि

॥ १३ ॥ १४ ॥ एषवृत्तांतःपितृवचनपरिपालनायवनवासरूपः तवस्नेहात्तपसःप्रभावेणचविदितः नह्यस्निग्धवृत्तांतंतपसाज्ञातुंयततेकश्चित् दशरथस्यचवृत्तांतःकैकेयीवश
त्वप्राणत्यागादिरूपस्ततएवमेविदितः ॥ १५ ॥ यदिहवासंप्रतिज्ञाय आराधयिष्याम्यत्राहमगस्त्यंतंमहामुनिं शेषंचवनवासस्यसौम्यवत्स्याम्यहंप्रभोइत्यनेनममसमीपेइहम
दाश्रमेवासंप्रतिज्ञायपुनर्मांप्रतिव्यादिशमेवासमित्येतद्दसितन्मूलंतेहृदयस्थंछंदःअभिप्रायोमयाज्ञातम् अत्रावस्थानेप्रतिज्ञातराक्षसवधनिर्वाहोनभवतिअत्रराक्षसागमनाभावा
दित्येवंरूपइतिभावः ॥ १६ ॥ अतस्त्वदभिप्रायज्ञानात्त्वांपंचवटींगच्छेतिब्रूमिब्रवीमि नतुशिष्टव्यवहारोचितमपीहातिष्ठेतिब्रवीमीत्यर्थः तद्गमनार्थवादमाह सहीति ॥ १७ ॥
॥ १८ ॥ विविक्तःएकांतःपुण्यःपुण्यजनकोरम्योदृष्टिमनसोः ॥ १९ ॥ परिरक्षणेशक्तस्तापसानामितिशेषः भवानपीत्यनेनस्वस्यापितापसरक्षणेसामर्थ्यबोधनेनस्वाश्रमेरक्षसा

मपीडासूचिता अत्रपंचवट्याश्रमे पालयिष्यसिप्रतिज्ञातपालननिर्वाहंकरिष्यसि ॥ २० ॥ अस्यमधूकवनस्योत्तरेणेत्यर्थः न्यग्रोधंतदुपलक्षितमाश्रमंगच्छता ॥ २१ ॥ स्थ
लंनिर्वनंदेशं उपारुह्यप्राप्य कस्यचित्पर्वतस्याविदूरतःसमीपतःपंचवटीत्येवख्यातोदेशः ॥ २२ ॥ सत्कृत्यप्रदक्षिणनमस्कारादिभिः ॥ २३ ॥ २४ ॥ विषक्तेतूणीययोस्ते पूर्व
पदेपुंवत्त्वम् ॥ २५ ॥ ॥ इतिश्रीरा०वाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेत्रयोदशःसर्गः ॥ १३ ॥ ॥ छ ॥ ॥ अंतरा मध्ये ॥ १ ॥ तंपक्षिणंराक्षसंमेनातेविज्ञातवंतौ।

चात्रवसन्नामतापसान्पालयिष्यसि ॥ २० ॥ एतदालक्ष्यतेवीरमधूकानांमहावनम् ॥ उत्तरेणास्यगंतव्यंन्यग्रोधमपिगच्छता ॥ २१ ॥
ततःस्थलमुपारुह्यपर्वतस्याविदूरतः ॥ ख्यातःपंचवटीत्येवनित्यपुष्पितकाननः ॥ २२ ॥ अगस्त्येनैवमुक्तस्तुरामःसौमित्रिणासह ॥ सत्कृ
त्यामंत्रयामासतमृषिंसत्यवादिनम् ॥ २३ ॥ तौतुतेनाभ्यनुज्ञातौकृतपादाभिवंदनौ ॥ तमाश्रमंपंचवटींजग्मतुःसहसीतया ॥ २४ ॥ गृ
हीतचापौतुनराधिपात्मजौविषक्ततूणीसमरेष्वकातरौ ॥ यथोपदिष्टेनपथामहर्षिणाप्रजग्मतुःपंचवटींसमाहितौ ॥ २५ ॥ ॥ इत्यार्षेश्री
मद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिका० अरण्यकांडेत्रयोदशःसर्गः ॥ १३ ॥ ॥ छ ॥ ॥ अथपंचवटींगच्छन्नंतरारघुनंदनः ॥ आ
ससादमहाकायंगृध्रंभीमपराक्रमम् ॥ १ ॥ तंदृष्ट्वातौमहाभागौवनस्थंरामलक्ष्मणौ ॥ मेनातेराक्षसंपक्षिंब्रुवाणौकोभवानिति ॥ २ ॥ त
तोमधुरयावाचासौम्ययाप्रीणयन्निव ॥ उवाचवत्समांविद्धिवयस्यंपितुरात्मनः ॥ ३ ॥ सतंपितृसखंमत्वापूजयामासराघवः ॥ सतस्यकुल
मव्यग्रमथपप्रच्छनामच ॥ ४ ॥ रामस्यवचनंश्रुत्वाकुलमात्मानमेवच ॥ आचचक्षेद्विजस्तस्मैसर्वभूतसमुद्भवम् ॥ ५ ॥ पूर्वकालेमहा
बाहोयेप्रजापतयोभवन् ॥ तान्मेनिगदतःसर्वानादितःशृणुराघव ॥ ६ ॥ कर्दमःप्रथमस्तेषाविकृतस्तदनंतरम् ॥ शेषश्चसंश्रयश्चैवबहुपुत्रश्च
वीर्यवान् ॥ ७ ॥ स्थाणुर्मरीचिरत्रिश्चक्रतुश्चैवमहाबल ॥ पुलस्त्यश्चांगिराश्चैवप्रचेताःपुलहस्तथा ॥ ८ ॥ दक्षोविवस्वानपरोऽरिष्टनेमिश्चराघ
व ॥ कश्यपश्चमहातेजास्तेषामासीच्चपश्चिमः ॥ ९ ॥ प्रजापतेस्तुदक्षस्यबभूवुरितिविश्रुताः ॥ षष्टिर्दुहितरोरामयशस्विन्योमहायशः ॥
॥ १० ॥ कश्यपःप्रतिजग्राहतासामष्टौसुमध्यमाः ॥ अदितिंचदितिंचैवदनूमपिचकालकाम् ॥ ११ ॥ ताम्रांक्रोधवशांचैवमनुंचाप्यनला

तंराक्षसंब्रुवाणौपरस्परंकथयंतौ कोभवानितिपप्रच्छतुरितिशेषः ॥ २ ॥ आत्मनःपितुःश्रीरामस्यतवपितुरित्यर्थः ॥ ३ ॥ ४ ॥ वचनंवंशनामप्रश्नविषयकंवचनमित्यर्थः स्वो
त्पत्तिकथनप्रसंगात्सर्वभूतसमुद्भवमाचचक्षइत्यर्थः आत्मानमात्मनामचेत्यर्थः ॥ ५ ॥ पूर्वकालेब्रह्मणोऽहरादिकाले तान्प्रजापतीन् ॥ ६ ॥ कर्दमाद्याःसप्तदशप्रजापतयो
बभूवुः ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ दक्षस्यषष्टिर्दुहितरोबभूवुरित्यन्वयः महायशइतिरामसंबुद्धिः ॥ १० ॥ दक्षकन्यानांकश्यपपत्नीनांनामान्याह अदितिमित्यादि अष्टावित्युपलक्ष

णम् कश्यपायत्रयोदशेत्यन्यत्रोक्तेः वक्ष्यमाणसंतानोपयोगिन्योष्टावितिवा ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ तन्मनास्तत्सदृशपुत्राभिलाषवती इदंदितिदनुकालकानांविशेषणम्
अमनसस्तथामनोरथहीनाः तत्फलंतासांकन्यासंतानंवक्ष्यति ॥ १४ ॥ अश्विनौचेत्यंतास्त्रयस्त्रिंशत् ॥ १५ ॥ तेषांदितिपुत्राणाम् वनैरर्णवैश्चसहितासवनार्णवा ॥ १६ ॥
॥ १७ ॥ क्रौंच्यादिसंतानमाह उलूकानिति ॥ १८ ॥ १९ ॥ संबोधननाममध्येमध्येभद्रंतेइतिप्रयोगः हेरामतेभद्रमस्तुशृण्वितिशेषः ॥ २० ॥ क्रोधवशाकश्यपषष्ठपत्नी

मपि ॥ तास्तुकन्यास्ततःप्रीतःकश्यपःपुनरब्रवीत् ॥ १२ ॥ पुत्रांस्त्रैलोक्यभर्तॄन्वैजनयिष्यथमत्समान् ॥ अदितिस्तन्मनारामदि
तिश्चदनुरेवच ॥ १३ ॥ कालकाचमहाबाहोशेषास्त्वमनसोभवन् ॥ अदित्यांजज्ञिरेदेवास्त्रयस्त्रिंशदरिंदम ॥ १४ ॥ आदित्यावस
वोरुद्राअश्विनौचपरंतप ॥ दितिस्त्वजनयत्पुत्रान्दैत्यांस्तातयशस्विनः ॥ १५ ॥ तेषामियंवसुमतीपुरासीत्सवनार्णवा ॥ दनुस्त्वजनय
त्पुत्रमश्वग्रीवमरिंदम ॥ १६ ॥ नरकंकालकंचैवकालकापिव्यजायत ॥ क्रौंचींभासींतथाश्येनींधृतराष्ट्रींतथाशुकीम् ॥ १७ ॥ ताम्रातुसुषुवे
कन्याःपंचैतालोकविश्रुताः ॥ उलूकान्जनयत्क्रौंचीभासीभासान्व्यजायत ॥ १८ ॥ श्येनीश्येनांश्चगृध्रांश्चव्यजायतसुतेजसः ॥ धृतराष्ट्री
तुहंसांश्चकलहंसांश्चसर्वशः ॥ १९ ॥ चक्रवाकांश्चभद्रंतेविजज्ञेसापिभामिनी ॥ शुकीनतांविजज्ञेतुनतायांविनतासुता ॥ २० ॥ दशक्रोधव
शारामविजज्ञेप्यात्मसंभवाः ॥ मृगींचमृगमंदांचहरींभद्रमदामपि ॥ २१ ॥ मातंगीमथशार्दूलींश्वेतांचसुरभींतथा ॥ सर्वलक्षणसंपन्नांसुरसां
कद्रुकामपि ॥ २२ ॥ अपत्यंतुमृगाःसर्वेमृग्यानरवरोत्तम ॥ ऋक्षाश्चमृगमंदायाःसृमराश्चमरास्तथा ॥ २३ ॥ ततस्त्विरावतींनामजज्ञेभ
द्रमदासुताम् ॥ तस्यास्त्वैरावतःपुत्रोलोकनाथोमहागजः ॥ हर्याश्चहरयोपत्यंवानराश्चतपस्विनः ॥ गोलांगूलाश्चशार्दूलीव्याघ्रांश्चाजनय
त्सुतान् ॥ २५ ॥ मातंग्यास्त्वथमातंगाअपत्यंमनुजर्षभ ॥ दिशागजंतुकाकुत्स्थश्वेताव्यजनयत्सुतान् ॥ २६ ॥ ततोदुहितरौरामसुरभिर्देव्य
जायत ॥ रोहिणींनामभद्रंतेगंधर्वींचयशस्विनीम् ॥ २७ ॥ रोहिण्यजनयद्गावोगंधर्वीवाजिनःसुतान् ॥ सुरसाजनयन्नागान्रामकद्रूश्चपन्न
गान् ॥ २८ ॥ मनुर्मनुष्यान्जनयत्कश्यपस्यमहात्मनः ॥ ब्राह्मणान्क्षत्रियान्वैश्यान्शूद्रांश्चमनुजर्षभ ॥ २९ ॥ मुखतोब्राह्मणाजाताउर

तस्यादशापत्यान्याह मृगींचेति ॥ २१ ॥ २२ ॥ सृमराःश्यामकेशपुच्छाः चमराःश्वेतकेशपुच्छाइतिभेदः ॥ २३ ॥ २४ ॥ हरयःसिंहाः गोलांगूलाइतिपूर्वान्वयि ॥
॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ गावोगाइत्यर्थः नागाबहुफणाःसर्पास्तदन्येपन्नगाइतितीर्थः निर्विषानागास्तदन्येपन्नगाइतिकतकः ॥ २८ ॥ जनयदजनयदित्यर्थः ॥ २९ ॥
उरसःबाहुमध्यात् क्वचित्तुबाहुभ्यामितिपाठः ॥ ३० ॥ अनलापिव्यजायतेत्यनेनकश्यपस्याष्टानामपिपत्नीनांसंतानान्युक्त्वास्ववंशप्रदर्शनायाह विनताचेत्यादि शुकीपौत्री

शुकीपुत्रीनतातस्याविनतापुत्रीत्यर्थः सुरसाकद्रूश्चनाम्नासुते ॥ ३१ ॥ नागसहस्रंपन्नगसहस्रमित्यर्थः अतोनोक्तेनविरोधः ॥ ३२ ॥ श्येनीपुत्रमिति ननुताम्रापुत्र्यौशुकीश्ये
न्यौ साश्येनीशुकीपौत्रीपुत्रस्यारुणस्यकथंभार्येतिचेत् तत्संतानपरंपरापतिताअन्यैषाश्येनीत्यदोषः विधिनिषेधयोर्मनुष्याधिकारत्वाद्वा ॥ ३३ ॥ वाससहायःवासस्थानेसीतार
क्षणेसहायभूतः यदीच्छसिउक्तार्थमितिशेषः तदेवाह सीतामिति त्वयियातेमृगयाद्यर्थम् ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ परिदायरक्षणार्थं जटायुषेइतिशेषः परिधायेतिपाठेपरिवार्येत्य

सःक्षत्रियास्तथा ॥ ऊरुभ्यांजज्ञिरेवैश्याःपद्भ्यांशूद्राइतिश्रुतिः ॥ ३० ॥ सर्वान्पुण्यफलान्वृक्षाननलापिव्यजायत ॥ विनताचशुकीपौत्रीक
द्रूश्चसुरसास्वसा ॥ ३१ ॥ कद्रूर्नागसहस्रंतुविजज्ञेधरणीधरान् ॥ द्वौपुत्रौविनतायास्तुगरुडोऽरुणएवच ॥ ३२ ॥ तस्माज्जातोहमरुणा
त्संपातिश्चममाग्रजः ॥ जटायुरितिमांविद्धिश्येनिपुत्रमरिंदम ॥ ३३ ॥ सोहंवाससहायस्तेभविष्यामियदीच्छसि ॥ सीतांचतातरक्षिष्ये
त्वयियातेसलक्ष्मणे ॥ ३४ ॥ जटायुषंतुप्रतिपूज्यराघवोमुदापरिष्वज्यचसन्नतोऽभवत् ॥ पितुर्हिशुश्रावसखित्वमात्मवान्जटायुषासंकथि
तंपुनःपुनः ॥ ३५ ॥ सतत्रसीतांपरिदायमैथिलींसहैवतेनातिबलेनपक्षिणा ॥ जगामतांपंचवटींसलक्ष्मणोरिपून्दिधक्षन्सवनानिपालयन्
॥ ३६ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेचतुर्दशःसर्गः ॥ १४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ॥
ततःपंचवटींगत्वानानाव्यालमृगायुताम् ॥ उवाचलक्ष्मणंरामोभ्रातरंदीप्ततेजसम् ॥ १ ॥ आगताःस्मयथोद्दिष्टंयंदेशंमुनिरब्रवीत् ॥ अ
यंपंचवटीदेशःसौम्यपुष्पितकाननः ॥ २ ॥ सर्वतश्चार्यतांदृष्टिःकानननेनिपुणोह्यसि ॥ आश्रमःकतरस्मिन्नोदेशेभवतिसंमतः ॥ ३ ॥ र
मतेयत्रवैदेहीत्वमहंचैवलक्ष्मण ॥ तादृशोदृश्यतांदेशःसन्निकृष्टजलाशयः ॥ ४ ॥ वनरामण्यकंयत्रजलरामण्यकंतथा ॥ सन्निकृष्टंचय
स्मिंस्तुसमित्पुष्पकुशोदकम् ॥ ५ ॥ एवमुक्तस्तुरामेणलक्ष्मणःसंयतांजलिः ॥ सीतासमक्षंकाकुत्स्थमिदंवचनमब्रवीत् ॥ ६ ॥ परवान
स्मिकाकुत्स्थत्वयिवर्षशतंस्थिते ॥ स्वयंतुरुचिरेदेशेक्रियतामितिमांवद ॥ ७ ॥ सुप्रीतस्तेनवाक्येनलक्ष्मणस्यमहाद्युतिः ॥ विमृशन्रोचया

र्थः ॥ ३६ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेचतुर्दशःसर्गः ॥ १४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ व्यालःश्वापदसर्पयोरितिकोशः
मृगाहरिणादयः ॥ १ ॥ यंदेशंमुनिरब्रवीत्यथोद्दिष्टंतंदेशमागताःस्मेत्यन्वयः ॥ २ ॥ दृष्टिश्चार्यतां प्रेक्ष्यतामित्यर्थः निपुणआश्रमोचितदेशज्ञानइतिशेषः संमतः सीता
याइतिशेषः ॥ ३ ॥ तदेवाह रमतइति त्वंरमसेऽहंरमेइत्यर्थः ॥ ४ ॥ वनरामण्यकंवनस्यरमणीयत्वम् ॥ ५ ॥ संयतांजलिःबद्धांजलिः ॥ ६ ॥ हेकाकुत्स्थत्वयिस्थितेवि
द्यमानेवर्षशतमपिअहंपरवानेवत्वदधीनएव नकदाचिदपिमेस्वातंत्र्यमित्यर्थः स्वयंतुत्वमयंरुचिरोदेशइतिविचार्यतत्ररुचिरेदेशेक्रियतामितिवद ॥ ७ ॥ विमृशन्पर्यालोचयन्

॥ ८ ॥ हस्तेनस्वहस्तेन हस्तेलक्ष्मणस्यहस्ते लक्ष्मणंगृहीत्वेत्यर्थः अनेनस्नेहाधिक्यमंतरंगत्वंस्वामित्वंचदर्शितम् ॥ ९ ॥ १० ॥ आदित्यसंकाशैस्तद्वदुज्ज्वलैरितिशेषः प
द्मशोभितापद्मश्रियाशोभायुक्ता ॥ ११ ॥ यथाख्यातंतथेयंगोदावरीदृश्यतइत्यर्थः ॥ १२ ॥ मृगयूथैःपानार्थमागतैर्निपीडिता निबिडेतियावत् ॥ १३ ॥ प्रांशवउन्नताः
फुल्लैर्विकासितपुष्पवद्भिः ॥ १४ ॥ सौवर्णैःसुवर्णाभैःपरमभक्तिभिर्गवाक्षितागजाइव भक्तिभिर्गवाक्षाकारनीलपीतादिवर्णरचनारूपालंकारैरलंकृताः ॥ १५ ॥ सालाद्याद्वृ

मासदेशंसर्वगुणान्वितम् ॥ ८ ॥ सतंरुचिरमाक्रम्यदेशमाश्रमकर्मणि ॥ हस्तेगृहीत्वाहस्तेनरामःसौमित्रिमब्रवीत् ॥ ९ ॥ अयंदेशः
समःश्रीमान्पुष्पितैस्तरुभिर्वृतः ॥ इहाश्रमपदंरम्यंयथावत्कर्तुमर्हसि ॥ १० ॥ इयमादित्यसंकाशैःपद्मैःसुरभिगंधिभिः ॥ अदूरेदृश्यतेरम्या
पद्मिनीपद्मशोभिता ॥ ११ ॥ यथाख्यातमगस्त्येनमुनिनाभावितात्मना ॥ इयंगोदावरीरम्यापुष्पितैस्तरुभिर्वृता ॥ १२ ॥ हंसकारंडवा
कीर्णाचक्रवाकोपशोभिता ॥ नातिदूरेनचासन्नेमृगयूथनिपीडिता ॥ १३ ॥ मयूरनादितारम्याःप्रांशवोबहुकंदराः ॥ दृश्यंतेगिरयःसौ
म्याःफुल्लैस्तरुभिरावृताः ॥ १४ ॥ सौवर्णैराजतैस्ताम्रैर्देशेदेशेतथाशुभैः ॥ गवाक्षिताइवाभांतिगजाःपरमभक्तिभिः ॥ १५ ॥
सालैस्तालैस्तमालैश्चखर्जूरैःपनसैर्द्रुमैः ॥ नीवारैस्तिनिशैश्चैवपुन्नागैश्चोपशोभिताः ॥ १६ ॥ चूतैरशोकैस्तिलकैःकेतकैरपिचंपकैः ॥ पुष्पगु
ल्मलतोपेतैस्तैस्तैस्तरुभिरावृताः ॥१७॥ स्यंदनैश्चंदनैर्नीपैःपनसैर्लकुचैरपि ॥ धवाश्वकर्णखदिरैःशमीकिंशुकपाटलैः ॥ १९ ॥ इदंपुण्यमि
दंरम्यमिदंबहुमृगद्विजम् ॥ इहवत्स्यामसौमित्रेसार्धमेतेनपक्षिणा ॥ १९ ॥ एवमुक्तस्तुरामेणलक्ष्मणःपरवीरहा ॥ अचिरेणाश्रमंभ्रातुश्च
कारसुमहाबलः ॥ २० ॥ पर्णशालांसुविपुलांतत्रसंघातमृत्तिकाम् ॥ सुस्तंभांमस्करैर्दीर्घैःकृतवंशांसुशोभनाम् ॥ २१ ॥ शमीशाखाभि
रास्तीर्यदृढपाशावपाशिताम् ॥ कुशकाशशरैःपर्णैःसुपरिच्छादितांतथा ॥ २२ ॥ समीकृततलांरम्यांचकारसुमहाबलः ॥ निवासंराघ
वस्यार्थेप्रेक्षणीयमनुत्तमम् ॥ २३ ॥ सगत्वालक्ष्मणःश्रीमान्नदींगोदावरींतदा ॥ स्नात्वापद्मानिचादायसफलःपुनरागतः ॥ २४ ॥ ततःपुष्प
बलिंकृत्वाशांतिंचसयथाविधि ॥ दर्शयामासरामायतदाश्रमपदंकृतम् ॥ २५ ॥ सतंदृष्ट्वाकृतंसौम्यमाश्रमंसहसीतया ॥ राघवःपर्ण

क्षविशेषाः ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ इदंस्थलं पक्षिणाजटायुषा ॥ १९ ॥ २० ॥ संघातामृत्तिकायस्यांसा दीर्घैर्मस्करैर्वेणुभिःकृतवंशांकृतवंशकार्याम् ॥ २१ ॥ आ
स्तीर्येतितिर्यग्वंशपरिक्षेपोपरीतिशेषः दृढपाशावपाशितांदृढबंधनबद्धाम् ॥ २२ ॥ तलंभूतलं राघवस्यार्थेनिवासंएकांतभूतंचकारेतिशेषः ॥ २३ ॥ सगत्वेति एवंसंपादना
नंतरमितिशेषः सफलःमार्गस्थवृक्षेभ्योगृहीतफलः ॥ २४ ॥ कृत्वास्वयमेवेतिशेषः शांतिंवास्तुशांतिम् ॥ २५ ॥ आहारयत्प्राप्तवान् ॥ २६ ॥ २७ ॥ ईदृशेमहतिकर्म

णिदातुंप्रदेयोर्थउचितः यन्निमित्तंयत्प्रदेयनिमित्तंतेमयापरिष्वंगःकृतोन्यस्यदेयस्याभावात् ॥ २८ ॥ भावोऽभिप्रायःकृतमुपकारः नसंवृत्तोनमृतःकिंतुजीवत्येव पितृवदेवत्व
यापरिपालनादितिभावः ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेपंचदशःसर्गः ॥ १५ ॥ ॥ छ ॥
अथकविःशूर्पणखादर्शनंवक्तुंकामोद्दीपकंहेमंतंवर्णयतिलक्ष्मणमुखेन वसतइति पंचवट्यामितिशेषः इष्टोरामस्येतिशेषः कामिनांचशरद्व्यपायेशरदृतुगमने हेमंतऋतुरिति ऋ
त्यकइतिसंध्यभावः भिन्नपदत्वंवा ॥ १ ॥ २ ॥ पृष्ठतःरामस्येतिशेषः ॥ ३ ॥ येनहेमंतेन शुभोऽयंसंवत्सरःसुपक्वसस्यादिसंपत्त्याअलंकृतइवाभाति ॥ ४ ॥ हेमंतधर्मानाह

शालायांहर्षमाहारयत्परम् ॥ २६ ॥ सुसंहृष्टःपरिष्वज्यबाहुभ्यांलक्ष्मणंतदा ॥ अतिस्निग्धंचगाढंचवचनंचेदमब्रवीत् ॥ २७ ॥ प्री
तोस्मितेमहत्कर्मत्वयाकृतमिदंप्रभो ॥ प्रदेयोयन्निमित्तंतेपरिष्वंगोमयाकृतः ॥ २८ ॥ भावज्ञेनकृतज्ञेनधर्मज्ञेनचलक्ष्मण ॥ त्वयापुत्रे
णधर्मात्मानसंवृत्तःपितामम ॥ २९ ॥ एवंलक्ष्मणमुक्त्वातुराघवोलक्ष्मिवर्धनः ॥ तस्मिन्देशेबहुफलेन्यवसत्ससुखंसुखी ॥ ३० ॥ कंचि
त्कालंसधर्मात्मासीतयालक्ष्मणेनच ॥ अन्वास्यमानोन्यवसत्स्वर्गलोकेयथामरः ॥ ३१ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०अर०पंचदशःसर्गः
॥ १५ ॥ ॥ छ ॥ ॥ वसतस्तस्यतुसुखंराघवस्यमहात्मनः ॥ शरद्व्यपायेहेमंतऋतुरिष्टःप्रवर्तत ॥ १ ॥ सकदाचित्प्रभा
तायांशर्वर्यांरघुनंदनः ॥ प्रययावभिषेकार्थंरम्यांगोदावरींनदीम् ॥ २ ॥ प्रह्वःकलशहस्तस्तुसीतयासहवीर्यवान् ॥ पृष्ठतोनुव्रजन्भ्रा
तासौमित्रिरिदमब्रवीत् ॥ ३ ॥ अयंसकालःसंप्राप्तःप्रियोयस्तेप्रियंवद ॥ अलंकृतइवाभातियेनसंवत्सरःशुभः ॥ ४ ॥ नीहारपरुषोलो
कःपृथिवीसस्यमालिनी ॥ जलान्यनुपभोग्यानिसुभगोहव्यवाहनः ॥ ५ ॥ नवाग्रयणपूजाभिरभ्यर्च्यपितृदेवताः ॥ कृताग्रयणकाःका
लेसंतोविगतकल्मषाः ॥ ६ ॥ प्राज्यकामाजनपदाःसंपन्नतरगोरसाः ॥ विचरंतिमहीपालायात्रार्थंविजिगीषवः ॥ ७ ॥ सेवमानेदृढंसूर्ये
दिशमंतकसेविताम् ॥ विहीनतिलकेवस्त्रीनोत्तरादिक्प्रकाशते ॥ ८ ॥ प्रकृत्याहिमकोशाढ्योदूरसूर्यश्चसांप्रतम् ॥ यथार्थनामासुव्यक्तं
हिमवान्हिमवान्गिरिः ॥ ९ ॥ अत्यंतसुखसंचारामध्याह्नेस्पर्शतःसुखाः ॥ दिवसाःसुभगादित्याश्छायासलिलदुर्भगाः ॥ १० ॥ मृदुसू

नीहारेणपरुषःकठिनस्पर्शशरीरः वस्त्रादिस्पर्शसहशरीरइतिकश्चित् जलानुपभोगःशैत्यातिशयात् सुभगइष्टः ॥ ५ ॥ कालेआग्रयणानुष्ठानकाले नवाग्रयणपूजाभिःनवान्न
प्राशनाययदाग्रयणाख्यंकर्मतद्रूपपूजाभिःपितॄन्देवांश्चसंतर्प्यकृताग्रयणकाःसंतोविगतकल्मषाअभवन् ॥ ६ ॥ प्राज्यंभूरियथाभवतितथासंपन्नोऽन्नप्राप्तिविषयःकामोयेषांतेप्रा
ज्यकामाः संपन्नतरगोरसाःबहुलतरक्षीरादयोजनपदाभवंतीतिशेषः तथाभूतेषुजनपदेषुयात्रार्थंदर्शनार्थम् ॥ ७ ॥ अंतकसेवितांदिशंदक्षिणाम् ॥ ८ ॥ प्रकृत्यास्वभावेन
हिमकोशैर्घनीभूतहिमसमूहैराढ्योहिमवानितिसांप्रतम् यतोदूरसूर्योऽतःसुव्यक्तंप्रकटंहिमवान्सन्हिमवानितियथार्थनामाभवति ॥ ९ ॥ मध्याह्नेसुखःसंचारोयेषुते यथामध्या

ह्नेस्पर्शतआतपस्पर्शतःसुखजनकाः अतएवसुभगादित्याःसुसेव्यादित्याः छायाःसलिलानिचदुर्भगानिअसेव्यानियेषु ॥ १० ॥ नीहारःसूर्यावरकंहिमं मृदुसूर्याईषदुष्णसूर्याः
पटुशीताःशून्यारण्याः हिमनाशितपर्णत्वात् हिमध्वस्ताःहिमध्वस्तपंकजाः ॥ ११ ॥ निवृत्ताकाशशयनाःनिवृत्तानावृतप्रदेशशयनाःपुष्यनीताःपुष्यनक्षत्रबोधितरात्रिकालप
रिमाणाः हिमारुणाःहिमधूसराः कपोतवर्णेप्यरुणशब्दः शीतंवृद्धतरंयासुताः आयामादैर्घ्यवत्यस्त्रियामारात्रयः ॥ १२ ॥ रवौसंक्रांतंसौभाग्यंसुभगत्वंउपभोग्यस्वरूपंयस्यसः
तुषारधूसरमंडलःनिःश्वासांधोनिःश्वासमलिनआदर्शइवनप्रकाशते ॥ १३ ॥ आतपश्यामाआतपेनवैवर्ण्यंप्राप्तासीतेवलक्ष्यतेसत्तामात्रेण नतुशोभतइत्यर्थः ॥ १४ ॥ प्रकृ

र्याःसुनीहाराःपटुशीताःसमाहिताः ॥ शून्यारण्याहिमध्वस्तादिवसाभांतिसांप्रतम् ॥ ११ ॥ निवृत्ताकाशशयनाःपुष्यनीताहिमारुणाः
शीतवृद्धतरायामास्त्रियामायांतिसांप्रतम् ॥ १२ ॥ रविसंक्रांतसौभाग्यस्तुषारारुणमंडलः ॥ निःश्वासांधइवादर्शश्चंद्रमानप्रकाशते ॥
॥ १३ ॥ ज्योत्स्नातुषारमलिनापौर्णमास्यांनराजते ॥ सीतेवचातपश्यामालक्ष्यतेनचशोभते ॥ १४ ॥ प्रकृत्याशीतलस्पर्शोहिमविद्धश्च
सांप्रतम् ॥ प्रवातिपश्चिमोवायुःकालेद्विगुणशीतलः ॥ १५ ॥ बाष्पच्छन्नान्यरण्यानियवगोधूमवंतिच ॥ शोभंतेभ्युदितेसूर्येनदद्भिःक्रौं
चसारसैः ॥ १६ ॥ खर्जूरपुष्पाकृतिभिःशिरोभिःपूर्णतंडुलैः ॥ शोभंतेकिंचिदालंबाःशालयःकनकप्रभाः ॥ १७ ॥ मयूखैरुपसर्पद्भिर्हिमनी
हारसंवृतैः ॥ दूरमप्युदितःसूर्यःशशांकइवलक्ष्यते ॥ १८ ॥ आग्राह्यवीर्यःपूर्वाह्णेमध्याह्नेस्पर्शतःसुखः ॥ संसक्तःकिंचिदापांडुरातपःशो
भतेक्षितौ ॥ १९ ॥ अवश्यायनिपातेनकिंचित्प्रक्लिन्नशाद्वला ॥ वनानांशोभतेभूमिर्निविष्टतरुणातपा ॥ २० ॥ स्पृशन्सुविपुलंशीतमुदकं
द्विरदःसुखम् ॥ अत्यंततृषितोवन्यःप्रतिसंहरतेकरम् ॥ २१ ॥ एतेहिसमुपासीनाविहगाजलचारिणः ॥ नावगाहंतिसलिलमप्रगल्भा
इवाहवम् ॥ २२ ॥ अवश्यायतमोनद्धानीहारतमसावृताः ॥ प्रसुप्ताइवलक्ष्यंतेविपुष्पावनराजयः ॥ २३ ॥ बाष्पसंछन्नसलिलारुतवि
ज्ञेयसारसाः ॥ हिमार्द्रवालुकास्तीरैःसरितोभांतिसांप्रतम् ॥ २४ ॥ तुषारपतनाच्चैवमृदुत्वाद्भास्करस्यच ॥ शैत्यादगाग्रस्थमपिप्रायेणर

त्याशीतलस्पर्शःपश्चिमदिग्वायुः सांप्रतंहिमाविद्धत्वात्कालेप्रातःकालेद्विगुणशीतलः ॥ १५ ॥ बाष्पऊष्मातेनच्छन्नानिअरण्यानि प्रातःकालेकूपोदकादिष्विववनादप्यूष्माप्रादु
र्भवतिइत्यनुभवप्रमाणकमितितीर्थः यवगोधूमाद्यंकुरेष्ववश्यायबिंदुदर्शनाद्वृक्षेषुचतद्दर्शनाद्बाष्पच्छन्नानि बाष्पोनेत्रजलेपीत्यन्ये ॥ १६ ॥ खर्जूरपुष्पाकृतित्वंप्रलंबत्वेनपीत
त्वेनच किंचिदालंबाःकिंचिन्नम्राः कनकप्रभाःपरिणतत्वात् ॥ १७ ॥ नीहारोहिमातिशयरूपःवृक्षपर्वताद्यदर्शनसंपादनक्षमः तत्संवृतैरुपसर्पद्भिर्मयूखैरुपलक्षितः शशांक
सदृशइत्यर्थः ॥ १८ ॥ आग्राह्यवीर्यईषद्ग्राह्यौष्ण्यःस्पर्शतःसुखःसुखस्पर्शः ॥ १९ ॥ अवश्यायोहिमबिंदुः ॥ २० ॥ प्रतिसंहरतेकरं दुस्पर्शशैत्यवशादितिभावः ॥ २१ ॥
समुपासीनाःजलसमीपदेशामितिशेषः नावगाहंतिनावगाहंते ॥ २२ ॥ अवश्यायतमोभ्यांनद्धारात्रौ नीहारतमसावृताःप्रत्यूषे ॥ २३ ॥ बाष्पोधूमःऊष्मावा ॥ २४ ॥ अ

गाग्रस्थंपवताग्रस्थम् ॥ २५ ॥ जरयाकालकृतयाझर्झरितानिघूर्णनानियेषांतैःशीर्णानिकेसराणिकर्णिकानिचयेषांतैः ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ निरुदरःअतुंदिलः क्रियापरनारीविषयेनिषेधश्चक्षुरादींद्रियनिवर्तनंयस्यसः तत्रहेतुर्जितेंद्रियत्वम् ॥ ३१ ॥ सौख्यान्सौख्यसाधनान् आर्यंत्वांसर्वात्मनाश्रितः त्वत्सदृशव्यवहारवान् सर्वात्मनाइतरव्यासंगत्यागपूर्वकंत्वद्विषयमननादिमानित्यर्थइतिकतकः ॥ ३२ ॥ स्वर्गोजितएवस्वाधीनःकृतः यतोवनस्थमपित्वांतापस्येतापसधर्मेस्थित्वाअनुविधीयतेअनुकरो

सवज्जलम् ॥ २५ ॥ जराझर्झरितैःपत्रैःशीर्णकेसरकर्णिकैः ॥ नालशेषाहिमध्वस्तानभांतिकमलाकराः ॥ २६॥ अस्मिंस्तुपुरुषव्याघ्रकालेदुःखसमन्वितः ॥ तपश्चरतिधर्मात्मात्वद्भक्त्याभरतःपुरे ॥ २७ ॥ त्यक्त्वाराज्यंचमानंचभोगांश्चविविधान्बहून् ॥ तपस्वीनियताहारःशेतेशीतेमहीतले ॥ २८ ॥ सोपिवेलामिमांनूनमभिषेकार्थमुद्यतः ॥ वृतःप्रकृतिभिर्नित्यंप्रयातिसरयूंनदीम् ॥ २९ ॥ अत्यंतसुखसंवृद्धःसुकुमारोहिमार्दितः ॥ कथंत्वपररात्रेषुसरयूमवगाहते ॥३०॥ पद्मपत्रेक्षणःश्यामःश्रीमान्निरुदरोमहान् ॥ धर्मज्ञःसत्यवादीचह्रीनिषेधोजितेंद्रियः ॥ ३१ ॥ प्रियाभिभाषीमधुरोदीर्घबाहुररिंदमः ॥ संत्यज्यविविधान्सौख्यानार्यंसर्वात्मनाश्रितः ॥ ३२ ॥ जितःस्वर्गस्तवभ्रात्राभरतेनमहात्मना ॥ वनस्थमपितापस्येयस्त्वामनुविधीयते ॥ ३३ ॥ नपित्र्यमनुवर्ततेमातृकंद्विपदाइति ॥ ख्यातोलोकप्रवादोयंभरतेनान्यथाकृतः ॥ ३४ ॥ भर्तादशरथोयस्याःसाधुश्चभरतःसुतः ॥ कथंनुसांबाकैकेयीतादृशीक्रूरदर्शिनी ॥३५॥ इत्येवंलक्ष्मणेवाक्यंस्नेहाद्वदतिधार्मिके ॥ परिवादंजनन्यास्तमसहन्राघवोऽब्रवीत् ॥ ३६ ॥ नतेऽबामध्यमातातगर्हितव्याकदाचन ॥ तामेवेक्ष्वाकुनाथस्यभरतस्यकथांकुरु ॥ ३७ ॥ निश्चितैवहिमेबुद्धिर्वनवासेदृढव्रता ॥ भरतस्नेहसंतप्ताबालिशीक्रियतेपुनः ॥ ३८॥ संस्मराम्यस्यवाक्यानिप्रियाणिमधुराणिच ॥ हृद्यान्यमृतकल्पानिमनःप्रल्हादनानिच ॥ ३९ ॥ कदाह्यहंसमेष्यामिभरतेनमहात्मना ॥ शत्रुघ्नेनचवीरेणत्वयाचरघुनंदन ॥ ४० ॥ इत्येवंविलपंस्तत्रप्राप्यगोदावरींनदीम् ॥ चक्रेभिषेकंकाकुत्स्थःसानुजःसहसीतया ॥ ४१ ॥ तर्पयित्वाथसलिलैस्तैःपि

तिसेवतइत्यर्थः धीङोदैवादिकस्यरूपम् ॥ ३३ ॥ द्विपदामनुष्याःपित्र्यंस्वभावंनानुवर्ततेकिंतुमातृकंस्वभावमनुवर्ततइतिप्रसिद्धोलोकवादोभरतेनान्यथाकृतः पितृस्वभावएवांगीकृतोनमातुरित्यर्थः ॥ ३४ ॥ भरतंस्तुत्वाकैकेयींनिंदति भर्तेत्यादि ॥ ३५ ॥ स्नेहाद्भरतरामयोःस्नेहात् ॥ ३६ ॥ नगर्हितव्या दैवकृतत्वात्तद्बुद्धेः तामेवपूर्वोक्तामेव ॥ ॥ ३७ ॥ बालिशीक्रियते गुणाश्रयस्यभरतस्यवियोगमसहमानाचांचल्यंप्राप्नोतीत्यर्थः ॥ ३८ ॥ स्नेहमेवप्रकाशयति संस्मरामीति प्रियाण्यपिकेनचिदुच्यमानानिकर्णकठोराणिभवंतीतिमधुराणीति हृद्यानिमंत्रवत्परहृदयबंधनानि सामान्यतोमाधुर्यमुक्त्वाऽतिशयेनाह अमृतकल्पानीति अतएवमनःप्रल्हादनानि ॥ ३९ ॥ त्वयेत्यस्यसहितइतिशेषः

॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ रुद्रोपमयासंहारविष्टचित्तत्वंदर्शयति ॥४३॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेषोडशःसर्गः ॥ १६ ॥
ततःअवगाहनोत्तरम् ॥ १ ॥ पौर्वाह्णिकंप्रातःकालिकं पर्णशालांबाह्याम् ॥ २ ॥ ३ ॥ चित्रयाचित्रानक्षत्रेण ॥ ४ ॥ ५ ॥ शूर्पणखा नखमुखात्संज्ञायामितिङीषोऽभावः

तृन्दैवतानपि ॥ स्तुवंतिस्मोदितंसूर्यंदेवताश्चतथानघाः ॥ ४२ ॥ कृताभिषेकःसरराजरामःसीताद्वितीयःसहलक्ष्मणेन ॥ कृताभिषेकस्त्व
गराजपुत्र्यारुद्रःसनंदिर्भगवानिवेशः ॥ ४३ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम॰ वा॰ आदिकाव्येअरण्यकांडेषोडशःसर्गः ॥ १६ ॥ ॥ ७ ॥
कृताभिषेकोरामस्तुसीतासौमित्रिरेवच ॥ तस्माद्गोदावरीतीरात्ततोजग्मुःस्वमाश्रमम् ॥ १ ॥ आश्रमंतदुपागम्यराघवःसहलक्ष्मणः ॥ कृ
त्वापौर्वाह्णिकंकर्मपर्णशालामुपागमत् ॥२॥ उवाससुखितस्तत्रपूज्यमानोमहर्षिभिः ॥ सरामःपर्णशालायामासीनःसहसीतया ॥३॥ विररा
जमहाबाहुश्चित्रयाचंद्रमाइव ॥ लक्ष्मणेनसहभ्रात्राचकारविविधाःकथाः ॥ ४ ॥ तदासीनस्यरामस्यकथासंसक्तचेतसः ॥ तंदेशंराक्षसी
काचिदाजगामयदृच्छया ॥ ५ ॥ सातुशूर्पणखानामदशग्रीवस्यरक्षसः ॥ भगिनीराममासाद्यददर्शत्रिदशोपमम् ॥ ६ ॥ दीप्तास्यंचम
हाबाहुंपद्मपत्रायतेक्षणम् ॥ गजविक्रांतगमनंजटामंडलधारिणम् ॥ ७ ॥ सुकुमारंमहासत्त्वंपार्थिवव्यंजनान्वितम् ॥ राममिंदीवरश्यामं
कंदर्पसदृशप्रभम् ॥ ८ ॥ बभूवेंद्रोपमंदृष्ट्वाराक्षसीकाममोहिता ॥ सुमुखंदुर्मुखीरामंवृत्तमध्यंमहोदरी ॥ ९ ॥ विशालाक्षंविरूपाक्षीसुके
शंताम्रमूर्धजा ॥ प्रियरूपंविरूपासासुस्वरंभैरवस्वना ॥ १० ॥ तरुणंदारुणावृद्धादक्षिणंवामभाषिणी ॥ न्यायवृत्तंसुदुर्वृत्ताप्रियमप्रियद
र्शना ॥ ११ ॥ शरीरजसमाविष्टाराक्षसीराममब्रवीत् ॥ जटीतापसवेषेणसभार्यःशरचापधृक् ॥ १२ ॥ आगतस्त्वमिमंदेशंकथंराक्षससे
वितम् ॥ किमागमनकृत्यंतेतत्त्वमाख्यातुमर्हसि ॥ १३ ॥ एवमुक्तस्तुराक्षस्याशूर्पनख्यापरंतपः ॥ ऋजुबुद्धितयासर्वमाख्यातुमुपचक्रमे
॥ १४ ॥ आसीद्दशरथोनामराजात्रिदशविक्रमः ॥ तस्याहमग्रजःपुत्रोरामोनामजनैःश्रुतः ॥ १५ ॥ भ्रातायंलक्ष्मणोनामयवीयान्मामनु
व्रतः ॥ इयंभार्याचवैदेहीममसीतेतिविश्रुता ॥१६॥ नियोगात्तुनरेंद्रस्यपितुर्मातुश्चयंत्रितः ॥ धर्मार्थंधर्मकांक्षीचवनंवस्तुमिहागतः ॥ १७॥

॥ ६ ॥ दीप्तास्यंकांतिमन्मुखं गजस्येवमंदतयाविक्रांतंगमनंयस्य ॥ ७ ॥ व्यंजनंलक्षणम् ॥ ८ ॥ सुमुखमित्यादि विषयालंकारोऽत्र ॥ ९ ॥ १० ॥ दारुणा अदारुणमि
तिशेषः दक्षिणंसुभाषिणं वामभाषिणी दुष्टभाषिणी ॥ ११ ॥ शरीरजःकामः ॥ १२ ॥ तत्त्वंयथातथाआख्यातुमर्हसि ॥ १३ ॥ शूर्पनख्येतियौगिकं ऋजुबुद्धितयातयेव
॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ नियोगात्आज्ञाबलाद्यंत्रितःनियतः धर्मकांक्षीपितृवाक्यनिर्वहणरूपधर्माभिलाषी धर्मार्थंतस्यैवधर्मस्यपरिपालनाय ॥ १७ ॥ कस्यत्वंकन्येतिशेषः

कासिकिंनामासि कस्यवंशजेतिशेषः राक्षसी एवंमनोज्ञांगत्वस्यकामरूपत्वंविनाऽसंभवात्कामरूपत्वंचराक्षसीत्वंविनानेतिभावः ॥ १८ ॥ मदनार्दितारामदर्शनादितिशेषः ॥
॥ १९ ॥ २० ॥ यदितेश्रोत्रमागतः प्रायःश्रुतएवभविष्यतीतिभावः ॥ २१ ॥ सदाप्रवृद्धनिद्रइत्यन्वयः ॥ २२ ॥ भ्रातरौखरदूषणौ विभीषणवत्त्रिशिराअराक्षसस्वभाव
त्वान्नोक्तः ॥ २३ ॥ तान्रावणादीन्वीर्येणसमतिक्रांताततोधिकाऽतस्तान्समतिक्रांता त्वदभिसरणेतन्निमित्तभयरहितेत्यावृत्त्यायोज्यं हेरामत्वात्वांपूर्वदर्शनात्प्रथमदर्शनक्षणमा
रभ्ययद्वाऽपूर्वदर्शनाद्देवादिष्वितःप्रागदृष्टदिव्यत्वद्रूपदर्शनाद्धेतोर्भावेनत्वांपुरुषोत्तमंभर्तारंसर्वजगतांभर्तारंसमुपेतास्मि ॥ २४ ॥ प्रभावसंपन्नाप्रकृष्टेनभावेनशृंगारेणसंपन्ना

त्वांतुवेदितुमिच्छामिकस्यत्वंकासिकस्यवा ॥ त्वंहितावन्मनोज्ञांगीराक्षसीप्रतिभासिमे ॥ १८ ॥ इहवाकिंनिमित्तंत्वमागताब्रूहित
त्त्वतः ॥ साब्रवीद्वचनंश्रुत्वाराक्षसीमदनार्दिता ॥ १९ ॥ श्रूयतांरामतत्त्वार्थंवक्ष्यामिवचनंमम ॥ अहंशूर्पणखानामराक्षसीकामरूपिणी
॥ २० ॥ अरण्यंविचरामीदमेकासर्वभयंकरा ॥ रावणोनाममेभ्रातायदितेश्रोत्रमागतः ॥ २१ ॥ प्रवृद्धनिद्रश्चसदाकुंभकर्णोमहाबलः ॥
विभीषणस्तुधर्मात्मानतुराक्षसचेष्टितः ॥ २२ ॥ प्रख्यातवीर्यौचरणेभ्रातरौखरदूषणौ ॥ २३ ॥ तानहंसमतिक्रांतारामत्वापूर्वदर्शनात् ॥
समुपेतास्मिभावेनभर्तारंपुरुषोत्तमम् ॥ २४ ॥ अहंप्रभावसंपन्नास्वच्छंदबलगामिनी ॥ चिरायभवभर्तामेसीतयाकिंकरिष्यसि ॥ २५ ॥
विकृताचविरूपाचनसेयंसदृशीतव ॥ अहमेवानुरूपातेभार्यारूपेणपश्यमाम् ॥ २६ ॥ इमांविरूपामसतींकरालांनिर्णतोदरीम् ॥अनेनस
हतेभ्रात्राभक्षयिष्यामिमानुषीम् ॥२७॥ ततःपर्वतशृंगाणिवनानिविविधानिच ॥ पश्यन्सहमयाकामीदंडकान्विचरिष्यसि ॥२८॥ इत्येव
मुक्तःकाकुत्स्थःप्रहस्यमदिरेक्षणाम् ॥ इदंवचनमारेभेवक्तुंवाक्यविशारदः ॥ २९ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअर
ण्यकांडेसप्तदशःसर्गः ॥ १७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ॥ तांतुशूर्पणखांरामःकामपाशावपाशिताम् ॥ स्वेच्छयाश्लक्ष्णयावाचास्मि

यद्वा प्रभावेणशक्त्यतिशयेनसंपन्ना अतएवस्वच्छंदेनस्वेच्छयाबलेनचसर्वलोकगमनशीला यदेवमतश्चिरायेति ॥ २५ ॥ आत्मनोदेवयोनिभेदत्वेनाभिमतग्रहणसामर्थ्याभि
मानेनस्वस्मिन्रामप्रवृत्तयेसीतादूषणमाह विकृताचेति विकृतामायास्वरूपतयापरिणामाख्यविकारवती विरूपानानारूपोच्चावचकार्यकारिणी अतएवशुद्धमुक्तस्वभावस्यत
वनसदृशीतिपरमार्थः यथाश्रुतार्थस्तुस्पष्टएव अहमेवानुरूपा उभयोरपिमायाधिष्ठातृत्वादित्यर्थः ॥ २६ ॥ वैरूप्यमेवाह निर्णतोदरींअत्यंतनिम्नोदरीं असतींस्वपुरुषस्यदुस्त
रानेकसंसारदुःखदत्वात् कार्यरूपेणसतींच त्वयासहप्रौढ्यानिर्मनुष्येवनेआगमनाचासतीं सतीहिवृद्धानांश्वश्रवादीनांसविधेएवपातिव्रत्यरक्षणायतिष्ठेदित्याशयः ॥ २७ ॥ २८ ॥
॥ २९ ॥ ॥ इतिश्रीरा॰ श्रीरा॰ वा॰ आ॰ अरण्यकांडेसप्तदशःसर्गः ॥ १७ ॥ तामिति कामपाशेनावपाशितांसंजातपाशबंधां स्वेच्छयेतिपाठेपरिहासविनोदेनेत्यर्थः अत

एवस्मितपूर्वमितितीर्थः स्वच्छंदामितिपाठोयुक्तः स्वेच्छाचारिणीमित्यर्थः ॥ १ ॥ कृतदारःऊढभार्यः भवतीतिसंबुद्धिः इयंभार्याममदयिता सन्निहिताचेतिशेषः ससपत्नता
सशत्रुता पत्युर्भार्यांतरंहिभार्यांतरस्यशत्रुभूतंभवति सपत्नीसाहित्यमितिवार्थः अगुणवचनत्वेप्यार्षःपुंवद्भावः सपत्नीशब्दश्चसपत्नप्रकृतिकोपिभर्तुर्द्वितीयभार्यायामेवरूढइति
ध्येयम् ॥ २ ॥ अकृतदारःअकृतपरदारपरिग्रहइति धातूनामनेकार्थत्वादसन्निहितदारइतिवात्वादिस्थोर्थः नहिरामोमिथ्याब्रूते परिहासादौमिथ्याभाषणेनदोषइत्यनेनसूच्यते
इतिवयम् एवमुत्तरत्रापि ॥ ३ ॥ अपूर्वीइतःप्राग्भार्यासुखानभिज्ञोऽतएवभार्ययार्थीप्रयोजनवान् आंतराशयस्तु इतःपूर्वंपरभार्यासुखानभिज्ञःभार्ययार्थीस्वभार्यार्थीति अस्यते

तपूर्वमथाब्रवीत् ॥ १ ॥ कृतदारोस्मिभवतिभार्येयंदयितामम ॥ त्वद्विधानांतुनारीणांसुदुःखाससपत्नता ॥ २ ॥ अनुजस्त्वेषमेभ्राताशी
लवान्प्रियदर्शनः ॥ श्रीमानकृतदारश्चलक्ष्मणोनामवीर्यवान् ॥ ३ ॥ अपूर्वीभार्ययाचार्थीतरुणःप्रियदर्शनः ॥ अनुरूपश्चतेभर्तारूपस्या
स्यभविष्यति ॥ ४ ॥ एनंभजविशालाक्षिभर्तारंभ्रातरंमम ॥ असपत्नावरारोहेमेरुमर्कप्रभायथा ॥ ५ ॥ इतिरामेणसाप्रोक्ताराक्षसीकाम
मोहिता ॥ विसृज्यरामंसहसाततोलक्ष्मणमब्रवत् ॥ ६ ॥ अस्यरूपस्यतेयुक्ताभार्याहंवरवर्णिनी ॥ मयासहसुखंसर्वान्दंडकान्विचरिष्यसि
॥ ७ ॥ एवमुक्तस्तुसौमित्रीराक्षस्यावाक्यकोविदः ॥ ततःशूर्पनखींस्मित्वालक्ष्मणोयुक्तमब्रवीत् ॥ ८ ॥ कथंदासस्यमेदासीभार्याभवितु
मिच्छसि ॥ सोहमार्येणपरवान्भ्रात्राकमलवर्णिनी ॥ ९ ॥ समृद्धार्थस्यसिद्धार्थामुदितामलवर्णिनी ॥ आर्यस्यत्वंविशालाक्षिभार्याभवयवी
यसी ॥ १० ॥ एतांविरूपामसतींकरालांनिर्णतोदरीम् ॥ भार्यांवृद्धांपरित्यज्यत्वामेवैषभजिष्यति ॥ ११ ॥ कोहिरूपमिदंश्रेष्ठंसंत्यज्यव
रवर्णिनि ॥ मानुषीषुवरारोहेकुर्याद्भावंविचक्षणः ॥ १२ ॥ इतिसालक्ष्मणेनोक्ताकरालानिर्णतोदरी ॥ मन्यतेतद्वचःसत्यंपरिहासाविचक्ष
णा ॥ १३ ॥ सारामंपर्णशालायामुपविष्टंपरंतपम् ॥ सीतयासहदुर्धर्षमब्रवीत्काममोहिता ॥ १४ ॥ इमांविरूपामसतींकरालांनिर्णतोदरी
म् ॥ वृद्धांभार्यामवष्टभ्यनमांत्वंबहुमन्यसे ॥ १५ ॥ अद्येमांभक्षयिष्यामिपश्यतस्तवमानुषीम् ॥ त्वयासहचरिष्यामिनिःसपत्नायथासुख

रूपस्यायमनुरूपोभविष्यति यद्यंगीकरिष्यतीशेषः ॥ ४ ॥ भर्तारमेनंभजेत्यन्वयः भर्तृत्वेनसेवस्वेतियावत् असपत्नासांप्रतमितिशेषः अर्कप्रभामेरुंयथाभजातितथा एवंविधो
पिवादोरामस्यस्वंप्रतिकाममोहतःप्राप्तायाद्राकूधिक्कारेदुःखंमाभूदित्याहुः ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ शूर्पनखीमितिशुद्धयौगिकम् ॥ ८ ॥ दासस्यमेभार्याभूत्वाकथंदासीभवितुमि
च्छसीतियोजना परवान्पराधीनः कमलवर्णिनीरक्तकमलसदृशवर्णवती ॥ ९ ॥ १० ॥ एतामिति परमार्थस्तु विशिष्टरूपांविरूपांत्रैलोक्यसुंदरीम् असतींनविद्यतेऽन्यासती
यस्यास्ताम् करालांअवयवसन्निवेशैर्युक्तैर्निम्नोन्नताम् निर्णतोदरींतनुमध्याम् अर्थांतरमपिप्रागुक्तरीत्याद्रष्टव्यम् वृद्धांज्ञानवृद्धांअनादिंच ॥ ११ ॥ १२ ॥ करालादारुणा प
रिहासाविचक्षणातत्तद्वाक्येपरिहासत्वज्ञानरहिता ॥ १३ ॥ ॥ १४ ॥ ॥ १५ ॥ पश्यतस्तव पश्यंतंत्वामनादृत्य ॥ १६ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ १७ ॥ निगृह्यवाचेतिशेषः ॥ १८ ॥ अनार्यैःपरिहासोनकथमपिकार्यइत्यत्रानुभवंप्रमाणयति पश्यवैदेहींभक्षयितुमुद्युक्ताऽस्मत्कृतपरिहासदोषादितिशेषः इदंपरिहासेना
प्यनृतवचनंसत्यनिष्ठस्यरामस्यसर्वानर्थमूलम् मूलविद्यायांमायायांवीजावेशमूलंचेतिकतकः हेसौम्यकथंचिज्जीवतीमेवेत्युत्तरश्लोकान्वयि ॥ १९ ॥ इमांस्वतोविरूपाम् वि
रूपय पार्श्वस्थितइतिशेषः ॥ २० ॥ कर्णनासेइतिआर्षत्वादेकवत्त्वाभावः ॥ २१ ॥ २२ ॥ विविधान्नादान्ननादचकारेत्यर्थः ॥ २३ ॥ प्रगृह्यउद्यम्य ॥ २४ ॥ अशनि
रिवगगनाद्भूमौपपात ॥ २५ ॥ अथास्याःखरंप्रतिस्ववृत्तांतकथनंकविःसंक्षिप्याह ततइति भयजनितमोहेनाविसंज्ञतयामूर्छिताव्याप्ता राघवंवनमागतंशशंस आत्मविरूपणं
चशशंस अत्रेदंबोध्यम् दशवर्षगमनोत्तरंपुनःसुतीक्ष्णाश्रमगमनंरामस्यतत्रचवर्षाकालापगमपर्यंतंस्थित्वाकिंचिच्छिष्टेएकादशेऽगस्त्याश्रमगमनंततोवर्षाकालारंभेपंचवट्यां

म् ॥ १६ ॥ इत्युक्त्वामृगशावाक्षीमलातसदृशेक्षणा ॥ अभ्यगच्छत्सुसंक्रुद्धामहोल्कारोहिणीमिव ॥ १७ ॥ तांमृत्युपाशप्रतिमामापतंतींम
हाबलः ॥ निगृह्यरामःकुपितस्ततोलक्ष्मणमब्रवीत् ॥ १८ ॥ क्रूरैरनार्यैःसौमित्रेपरिहासःकथंचन ॥ नकार्यःपश्यवैदेहींकथंचित्सौम्यजीव
तीम् ॥ १९ ॥ इमांविरूपामसतीमतिमत्तांमहोदरीम् ॥ राक्षसींपुरुषव्याघ्रविरूपयितुमर्हसि ॥ २० ॥ इत्युक्तोलक्ष्मणस्तस्याःक्रुद्धोराम
स्यपश्यतः ॥ उद्धृत्यखड्गंचिच्छेदकर्णनासेमहाबलः ॥ २१ ॥ निकृत्तकर्णनासातुविस्वरंसाविनद्यच ॥ यथागतंप्रदुद्रावघोराशूर्पणखावन
म् ॥ २२ ॥ साविरूपामहाघोराराक्षसीशोणितोक्षिता ॥ ननादविविधान्नादान्यथाप्रावृषितोयदः ॥ २३ ॥ साविक्षरंतीरुधिरंबहुधाघोरद
र्शना ॥ प्रगृह्यबाहूगर्जंतीप्रविवेशमहावनम् ॥ २४ ॥ ततस्तुसाराक्षससंघसंवृतंखरंजनस्थानगतंविरूपिता ॥ उपेत्यतंभ्रातरमुग्रतेजसंपपा
तभूमौगगनाद्यथाशनिः ॥ २५ ॥ ततःसभार्यंभयमोहमूर्छितासलक्ष्मणंराघवमागतंवनम् ॥ विरूपणंचात्मनिशोणितोक्षिताशशंससर्वं
भगिनीखरस्यसा ॥ २६ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेअष्टादशःसर्गः ॥ १८ ॥ ॥ छ ॥ ॥ तांतथापा

वासः मयूरनादितारम्याइतितत्रोक्तेः एवंवसतस्तस्यशरद्व्यपायेहेमंतर्तुःप्रविष्टइत्युक्तेरत्रद्वादशवर्षपूर्तिः पंचमेपंचमेवर्षेद्वौद्वावधिकमासकावित्युक्तेर्मार्गशुक्लैकादश्यांत्रयोदशा
रंभः अतएवपाद्मेउक्तम् तत्रतुद्वादशाब्दानिरामस्यअतिचक्रमुः कस्मिंश्चिदथकालेतुराक्षसीकामरूपिणी तत्रशूर्पणखाभेजेराघवंरावणानुजेतिकेचित् अन्येतुत्रयोदशेकिंचिद
वशिष्टेशूर्पणखागमनंततोमाघेसीताहरणमित्याहुः भारतेयुधिष्ठिरवनवासस्यअधिकमासंगृहीत्वाऽर्वागेवसमाप्तेः पंचमेपंचमेवर्षेद्वौमासावुपजायतः एषामभ्याधिकामासाःपंच
चद्वादशक्षपाः त्रयोदशानांवर्षाणामितिमेवर्ततेमतिरितिभीष्मेणोक्तत्वात्तद्रीत्यात्रापितथैवोचितमितिपूर्वव्याख्यैवयुक्तेतिममभाति यत्तुतत्रत्रयोदशाब्दानिरामस्यअतिचक्रमुरिति
पाद्मेपाठःक्वचित् तत्रापिप्रवेशमात्रेणतदतिक्रमव्यवहारः यथान्येतुवादिनामर्धावस्थितौतद्व्यवहारइतिबोध्यम् प्रचुरस्तुद्वादशाब्दानीत्येवपाठः ॥ २६ ॥ ॥ इतिश्रीरामा
भिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेअष्टादशःसर्गः ॥ १८ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ अथपूर्वसर्गांतेसंक्षिप्ततया

कथितार्थस्यैवविस्तारः तामिति ॥ १ ॥ प्रमोहोविसंज्ञता संभ्रमश्चित्ताप्रतिष्ठानम् एवंरूपाअतिप्रसिद्धसौंदर्यात्वंकेनविरूपितेत्यन्वयः ॥ २ ॥ आशिषिदंष्ट्रायांविषंयस्यतम् पृषोदरा
दित्वात्साधुः अभिसमापन्नमभिमुखेस्थितम् तुदतिव्यथयति ॥ ३ ॥ उत्तमंविषंत्वद्विरूपतालक्षणम् ॥ ४॥ अंतकसमात्वंकस्यसमीपंगतायेनेमामवस्थांनीता अंतकसमात्वंकेनेमाम
वस्थांनीतासतीअत्रागतेत्यर्थोवा ॥ ५ ॥ महात्मनांमध्येइतिशेषः ॥ ६ ॥ महेंद्रमिति सहस्राक्षत्वपाकशासनत्वेविशेषणे महेंद्रमित्यस्यांतरेणेतिशेषः पश्यामीत्यत्रतमित्यध्याहारः मनु

तितांदृष्ट्वाविरूपांशोणितोक्षिताम् ॥ भगिनींक्रोधसंतप्तःखरःपप्रच्छराक्षसः ॥ १ ॥ उत्तिष्ठतावदाख्याहिप्रमोहंजहिसंभ्रमम् ॥ व्य
क्तमाख्याहिकेनत्वमेवंरूपाविरूपिता ॥ २ ॥ कःकृष्णसर्पमासीनमाशीविषमनागसम् ॥ तुदत्यभिसमापन्नमंगुल्यग्रेणलीलया ॥ ३ ॥
कालपाशंसमासज्यकंठेमोहान्नबुध्यते ॥ यस्त्वामद्यसमासाद्यपीतवान्विषमुत्तमम् ॥ ४ ॥ बलविक्रमसंपन्नाकामगाकामरूपिणी ॥ इमाम
वस्थांनीतात्वंकेनांतकसमागता ॥ ५ ॥ देवगंधर्वभूतानामृषीणांचमहात्मनाम् ॥ कोयमेवंमहावीर्यस्त्वांविरूपांचकारह ॥ ६ ॥ नहिप
श्याम्यहंलोकेयःकुर्यान्ममविप्रियम् ॥ अमरेषुसहस्राक्षंमहेंद्रंपाकशासनम् ॥ ७ ॥ अद्याहंमार्गणैःप्राणानादास्येजीवितांतगैः ॥ सलिले
क्षीरमासक्तंनिष्पिबन्निवसारसः ॥ ८ ॥ निहतस्यमयासंख्येशरसंकृत्तमर्मणः ॥ सफेनंरुधिरंकस्यमेदिनीपातुमिच्छति ॥ ९ ॥ कस्यप
त्ररथाःकायान्मांसमुत्कृत्यसंगताः ॥ प्रहृष्टाभक्षयिष्यंतिनिहतस्यमयारणे ॥ १० ॥ तंनदेवानगंधर्वानपिशाचानराक्षसाः ॥ मयापकृष्टं
कृपणंशक्तास्त्रातुंमहाहवे ॥ ११ ॥ उपालभ्यशनैःसंज्ञांतंमेशंसितुमर्हसि ॥ येनत्वंदुर्विनीतेनवनेविक्रम्यनिर्जिता ॥ १२ ॥ इतिभ्रातुर्वचः
श्रुत्वाक्रुद्धस्यचविशेषतः ॥ ततःशूर्पणखावाक्यंसबाष्पमिदमब्रवीत् ॥ १३ ॥ तरुणौरूपसंपन्नौसुकुमारौमहाबलौ ॥ पुंडरीकविशालाक्षौ
चीरकृष्णाजिनांबरौ ॥ १४ ॥ फलमूलाशनौदांतौतापसौब्रह्मचारिणौ ॥ पुत्रौदशरथस्यास्तांभ्रातरौरामलक्ष्मणौ ॥१५॥ गंधर्वराजप्रतिमौ
पार्थिवव्यंजनान्वितौ ॥ देवौवादानवावेतौनतर्कयितुमुत्सहे ॥ १६ ॥ तरुणीरूपसंपन्नासर्वाभरणभूषिता ॥ दृष्टातत्रमयानारीतयोर्मध्ये

ष्यादीनांतुस्वाप्रियकरणेसंभावनैवनेतिभावः क्वचित्तुअंतरेणसहस्राक्षमित्येवपाठः ॥ ७ ॥ जीवितस्यांतंगमयंतिप्रापयंतितैः तृषयानिष्पिबन्सारसोहंसोयथासलिलेआसक्तंक्षी
रमादत्तेएवंप्राणानादास्येइत्यर्थः ॥ ८ ॥ शरैःसंकृत्तानिमर्माणियस्यतस्यकंठकर्तनकालिकम् सफेनमित्युपलक्षणम् दीर्घधारंसोष्णंच ॥ ९ ॥ संगतामिलिताः पत्ररथाःपक्षि
णः ॥ १० ॥ ११ ॥ विक्रम्यशौर्यंकृत्वा ॥ १२ ॥ १३ ॥ श्रीरामचंद्रेदोषाणामभावाद्गुणोक्त्यैवतंबोधयति तरुणावित्यादि व्याख्यातप्रायम् ॥ १४ ॥ १५ ॥ देवौवेति
यद्यपिदशरथपुत्रावितितत्सकाशाच्छ्रुतमथापिअमानुषचारित्र्यदर्शनादनिश्चयइतिभावः ॥ १६ ॥ १७ ॥ तांप्रमदामधिकृत्यनिमित्तीकृत्यताभ्यामुभाभ्यांसंभूयैकनियोगादपरे

णेमामवस्थांनीता यथाऽनाथाऽसतीकुलटातथेत्यन्वयः ॥ १८ ॥ तस्याहतायाइतिविपरिणामः रुधिरंपातुमिच्छामीत्यनेनस्वस्यास्तत्कामुकीत्वशंकांवारयति ॥ १९ ॥ उ
क्तमेवार्थमुत्कटेच्छाद्योतनायपुनराह एषइति ॥ २० ॥ चतुर्दशेति प्रभुतयारामेमानुषबुद्ध्याचसेनारहितानामेवचतुर्दशानांप्रेषणं यद्यपियाज्ञवल्क्यसुताराजंस्त्रयोवैलोकविश्रु
ताः चंद्रकांतमहामेघविजयाब्राह्मणोत्तमाः खरश्चदूषणश्चैवत्रिशिराब्रह्मवित्तमाः आसंस्तेषांचाशिष्याश्चचतुर्दशसहस्रधेतिशांतिधर्मेभीष्मोक्तेरग्रेतेषांशिवशापेनराक्षसत्वंदाशर

सुमध्यमा ॥ १७ ॥ ताभ्यामुभाभ्यांसंभूयप्रमदामधिकृत्यताम् ॥ इमामवस्थांनीताहंयथाऽनाथाऽसतीतथा ॥१८॥ तस्याश्चानृजुवृत्ताया
स्तयोश्चहतयोरहम् ॥ सफेनंपातुमिच्छामिरुधिरंरणमूर्धनि ॥ १९ ॥ एषमेप्रथमःकामःकृतस्तत्रत्वयाभवेत् ॥ तस्यास्तयोश्चरुधिरंपिबे
यमहमाहवे ॥ २० ॥ इतितस्यांब्रुवाणायांचतुर्दशमहाबलान् ॥ व्यादिदेशखरःक्रुद्धोराक्षसानंतकोपमान् ॥ २१ ॥ मानुषौशस्त्रसंपन्नौ
चीरकृष्णाजिनांबरौ ॥ प्रविष्टौदंडकारण्यंघोरंप्रमदयासह ॥ २२ ॥ तौहत्वातांचदुर्वृत्तामुपावर्तितुमर्हथ ॥ इयंचभगिनीतेषांरुधिरंममपा
स्यति ॥ २३ ॥ मनोरथोयमिष्टोस्याभगिन्याममराक्षसाः ॥ शीघ्रंसंपाद्यतांगत्वातौप्रमथ्यस्वतेजसा ॥ २४ ॥ युष्माभिर्निहतौदृष्ट्वाता
वुभौभ्रातरौरणे ॥ इयंप्रहृष्टामुदितारुधिरंयुधिपास्यति ॥ २५ ॥ ॥ इतिप्रतिसमादिष्टाराक्षसास्तेचतुर्दश ॥ तत्रजग्मुस्तयासार्धंघना
वातेरिताइव ॥ २६ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेएकोनविंशःसर्गः ॥ १९ ॥ ॥ छ ॥ ॥
ततःशूर्पणखाघोराराघवाश्रममागता ॥ राक्षसानाचचक्षेतौभ्रातरौसहसीतया ॥ १ ॥ तेरामंपर्णशालायामुपविष्टंमहाबलम् ॥ ददृशुःसी
तयासार्धंलक्ष्मणेनापिसेवितम् ॥ २ ॥ तांदृष्ट्वाराघवःश्रीमानागतांस्तांश्चराक्षसान् ॥ अब्रवीद्भ्रातरंरामोलक्ष्मणंदीप्ततेजसम् ॥ ३ ॥ मु
हूर्तंभवसौमित्रेसीतायाःप्रत्यनंतरः ॥ इमानस्यावधिष्यामिपदवीमागतानिह ॥४॥ वाक्यमेतत्ततःश्रुत्वारामस्यविदितात्मनः ॥ तथेतिलक्ष्म
णोवाक्यंराघवस्यप्रपूजयन् ॥५॥ राघवोपिमहच्चापंचामीकरविभूषितम् ॥ चकारसज्जंधर्मात्मातानिरक्षांसिचाब्रवीत् ॥६ ॥ थैर्विष्णोर्हस्तेनशाप

मोक्षश्चोक्तस्तथापिशापवशादेवराक्षसयोनित्वाद्भगवद्रूपाज्ञानमादौप्राणवियोगकालेचशापांतंस्मृत्वातत्सरूपज्ञानात्स्वस्वरूपप्राप्तिः ब्रह्मवित्तमाइत्यत्रब्रह्मवेदइत्याहुः ॥ २१ ॥
॥ २२ ॥ ममभगिनीयंतेषांरुधिरंपास्यतीत्यन्वयः अत्ररुधिरंममपास्यतीतिविपरीतार्थापत्तियुक्तवाक्येनतेषांसान्निधानप्रयुक्तोबुद्धिमोहःसूचितःकविना ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥
वातनुन्नामेघाइवजग्मुरितिसंबंधः ॥ २६ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआ॰ अरण्यकांडेएकोनविंशःसर्गः ॥ १९ ॥ ततइति सहसीतया वर्तमाना
वितिशेषः ॥१॥ २ ॥३॥ प्रत्यनंतरःप्रत्यासन्नःपालकइतियावत् अस्याःपदवींमार्गं अस्याःपक्षपातेनास्मद्वधार्थमागतानितियावत् ॥ ४ ॥ ५ ॥ चामीकरंस्वर्णम् ॥ ६ ॥

॥ ७ ॥ उपहिंसथयूयमस्मानितिशेषः ॥ ८ ॥ अनपकारिणामस्माकंहिंसार्थयायुष्मत्प्रवृत्त्यायुष्मद्वधार्थमस्मदपेक्षितनिमित्तंसंपन्नमित्याह युष्मानिति विप्रकारान्भव
त्कृतपीडारूपान्निमित्तात्जातनियोगेनयुष्मान्हंतुंसशरासनोऽहंसंप्राप्तःसंप्राप्तनिमित्तः यद्वा विप्रकारानित्यर्शआद्यजंतं अस्मास्वस्मदीयेषुचव्यथावैरवतोयुष्मानित्यर्थः ॥ ९ ॥
अतःसंतुष्टा मत्तःप्राप्तयुद्धसंतोषा यूयमत्रतिष्ठतैवनोपावर्तितुमर्हथ उपसर्पितुमितिपाठेप्ययमेवार्थः इहार्थःइहलोकेदेहेचेत्यर्थः ॥ १० ॥ ब्रह्मघ्नाइत्यर्थः ॥ ११ ॥ अ

पुत्रौदशरथस्यावांभ्रातरौरामलक्ष्मणौ ॥ प्रविष्टौसीतयासार्द्धंदुश्चरंदंडकावनम् ॥७॥ फलमूलाशनौदांतौतापसौब्रह्मचारिणौ ॥ वसंतौदंड
कारण्येकिमर्थमुपहिंसथ ॥ ८ ॥ युष्मान्पापात्मकान्हंतुंविप्रकारान्महाहवे ॥ ऋषीणांतुनियोगेनसंप्राप्तःसशरासनः ॥९॥ तिष्ठतैवात्रसंतु
ष्टानोपावर्तितुमर्हथ ॥ यदिप्राणैरिहार्थोवोनिवर्तध्वंनिशाचराः ॥ १० ॥ तस्यतद्वचनंश्रुत्वाराक्षसास्तेचतुर्दश ॥ ऊचुर्वाचंसुसंक्रुद्धाब्रह्म
घ्नाःशूलपाणयः ॥ ११ ॥ संरक्तनयनाघोरारामंसंरक्तलोचनम् ॥ परुषामधुराभाषंहृष्टादृष्टपराक्रमम् ॥ १२ ॥ क्रोधमुत्पाद्यनोभर्तुःखर
स्यसुमहात्मनः ॥ त्वमेवहास्यसेप्राणान्सद्योस्माभिर्हतोयुधि ॥ १३ ॥ काहितेशक्तिरेकस्यबहूनांरणमूर्धनि ॥ अस्माकमग्रतःस्थातुंकिंपु
नर्योद्धुमाहवे ॥ १४ ॥ एभिर्बाहुप्रयुक्तैश्चपरिघैःशूलपट्टिशैः ॥ प्राणांस्त्यक्ष्यसिवीर्यंचधनुश्चकरपीडितम् ॥१५॥ इत्येवमुक्त्वासंरब्धा
राक्षसास्तेचतुर्दश ॥ उद्यतायुधनिस्त्रिंशारामभेवाभिदुद्रुवुः ॥ १६ ॥ चिक्षिपुस्तानिशूलानिराघवंप्रतिदुर्जयम् ॥ तानिशूलानिकाकुत्स्थः
समस्तानिचतुर्दश ॥ १७ ॥ तावद्भिरेवचिच्छेदशरैःकांचनभूषितैः ॥ ततःपश्चन्महातेजानाराचान्सूर्यसन्निभान् ॥ १८ ॥ जग्राहपरम
क्रुद्धश्चतुर्दशशिलाशितान् ॥ गृहीत्वाधनुरायम्यलक्ष्यानुद्दिश्यराक्षसान् ॥१९॥ मुमोचराघवोबाणान्वज्रानिवशतक्रतुः ॥ तेभित्त्वारक्षसां
वेगाद्वक्षांसिरुधिरप्लुताः ॥ २० ॥ विनिष्पेतुस्तदाभूमौवल्मीकादिवपन्नगाः ॥ तैर्भग्नहृदयाभूमौभिन्नमूलाइवद्रुमाः ॥ २१ ॥ निपेतुः
शोणितस्नाताविकृताविगतासवः ॥ तान्भूमौपतितान्दृष्ट्वाराक्षसीक्रोधमूर्च्छिता ॥ २२ ॥ उपगम्यखरंसातुकिंचित्संशुष्कशोणिता ॥
पपातपुनरेवार्तासनिर्यासेववल्लरी ॥ २३ ॥ भ्रातुःसमीपेशोकार्तासससर्जनिनदंमहत् ॥ सस्वरंमुमुचेवाष्पंविवर्णवदनातदा ॥ २४ ॥

दृष्टपराक्रममितिछेदः संधिरार्षः ॥ १२ ॥ १३ ॥ स्थातुमपिकातेशक्तिरितियोजना ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ तावद्भिश्चतुर्दशरक्षोविमुक्तचतुर्द
शशूलसंख्याकैः ॥ १८ ॥ शिलाशितान्शाणोपलनिघृष्टान् ॥ १९ ॥ २० ॥ विनिष्पेतुःविनिष्पत्यचनिममज्जुः वल्मीकाद्वल्मीकंप्राप्यपन्नगाइव निमग्नाइत्यर्थः
॥ २१ ॥ ॥ २२ ॥ नासाकर्णक्षतांशेकिंचित्संशुष्कशोणितत्वात्सनिर्यासावल्लरीव ॥ २३ ॥ २४ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥

उत्तरसर्गार्थस्यसंक्षेपतःकथनम् ॥ २५ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअर॰ विंशतितमःसर्गः ॥ २० ॥ ॥ अनर्थार्थंस्वकु
लस्येतिशेषः ॥ १ ॥ २ ॥ भक्ताअतएवमय्यनुरक्ताअतएवममहिताःपरैर्हन्यमानाअपियेनहन्यंतेनहंतुंशक्यंते ममवचोनकुर्युरितिचन तत्किमर्थंरुद्यतइत्यर्थः ॥ ३ ॥ यत्कृते
यच्छोकनिमित्तम् ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ अहमिदानींपूर्वंत्वत्समीपंप्राप्तास्मित्वयाचपरिसांत्वितास्मि शूराश्चमदर्थंप्रेषितास्तद्वृत्तांतंवक्ष्यामीति ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ क्षणेनैव न

निपातितान्प्रेक्ष्यरणेतुराक्षसान्प्रधाविताशूर्पणखापुनस्ततः ॥ वधंचतेषांनिखिलेनरक्षसांशशंससर्वंभगिनीखरस्यसा ॥ २५ ॥ ॥ इत्या
र्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकियेआदिकाव्येअरण्यकांडेविंशतितमःसर्गः ॥ २० ॥ ॥ छ ॥ ॥ सपुनःपतितान्दृष्ट्वाक्रोधाच्छूर्पणखांपुनः ॥
उवाचव्यक्तयावाचातामनर्थार्थमागताम् ॥ १ ॥ मयात्विदानींशूरास्तेराक्षसाःपिशिताशनाः ॥ त्वत्प्रियार्थंविनिर्दिष्टाःकिमर्थंरुद्यतेपुनः ॥
॥ २ ॥ भक्ताश्चैवानुरक्ताश्चहिताश्चममनित्यशः ॥ हन्यमानानहन्यंतेननकुर्युर्वचोमम ॥ ३ ॥ किमेतच्छ्रोतुमिच्छामिकारणंयत्कृतेपुनः ॥
हानाथेतिविनर्दंतीसर्पवच्चेष्टसेक्षितौ ॥ ४ ॥ अनाथवद्विलपसिकिंनुनाथेमयिस्थिते ॥ उत्तिष्ठोत्तिष्ठमामैवंवैक्लव्यंत्यज्यतामिति ॥ ५ ॥
इत्येवमुक्तादुर्धर्षाखरेणपरिसांत्विता ॥ विमृज्यनयनेसास्त्रेखरंभ्रातरमब्रवीत् ॥६॥ अस्मीदानीमहंप्राप्ताहतश्रवणनासिका ॥ शोणितौघ
परिक्लिन्नात्वयाचपरिसांत्विता ॥ ७ ॥ प्रेषिताश्चत्वयाशूराराक्षसास्तेचतुर्दश ॥ निहंतुंराघवंघोरंमत्प्रियार्थंसलक्ष्मणम् ॥ ८ ॥ तेतुरामेण
सामर्षाःशूलपट्टिशपाणयः ॥ समरेनिहताःसर्वेसायकैर्मर्मभेदिभिः ॥९॥ तान्भूमौपतितान्दृष्ट्वाक्षणेनैवमहाजवान् ॥ रामस्यचमहत्कर्म
महांस्त्रासोभवन्मम ॥ १० ॥ सास्मिभीतासमुद्विग्नाविषण्णाचनिशाचर ॥ शरणंत्वांपुनःप्राप्तासर्वतोभयदर्शिनी ॥ ११ ॥ विषादनक्राध्यु
षितेपरित्रासोर्मिमालिनि ॥ किंमांनत्रायसेमग्नांविपुलेशोकसागरे ॥१२॥ एतेचनिहताभूमौरामेणनिशितैःशरैः ॥ येचमेपदवींप्राप्ताराक्ष
साःपिशिताशनाः ॥ १३ ॥ मयितेयद्यनुक्रोशोयदिरक्षःसुतेषुच ॥ रामेणयदिशक्तिस्तेतेजोवास्तिनिशाचर ॥ १४ ॥ दंडकारण्यनिलयं
जहिराक्षसकंटकम् ॥ यदिराममित्रघ्नंनत्वमद्यवधिष्यसि ॥ १५ ॥ तवचैवाग्रतःप्राणांस्त्यक्ष्यामिनिरपत्रपा ॥ बुद्ध्याहमनुपश्यामिनत्वं
रामस्यसंयुगे ॥ १६ ॥

॥ तुचिरकालयुद्धपूर्वमित्यर्थः रामस्यचमहत्कर्मदृष्ट्वेत्यनुषंगः ॥ १० ॥ भीताअतएवसमुद्विग्नाकंपमानाअतएवविषण्णा
दुःखिता सर्वतोभयदर्शिनी सर्वतोरामप्रतिभासनात् ॥ ११ ॥ १२ ॥ येचमेपदवींप्राप्तास्तएतेभूमौस्थितेनपदातिनारामेणहताः ॥ १३ ॥ यदितेशक्तिर्योद्धुमितिशेषः
॥ १४ ॥ १५ ॥ निरपत्रपा छिन्नकर्णनासिकत्वात् खरस्यक्रोधोत्पत्त्यर्थमाह बुद्ध्येति ॥ १६ ॥

सबलोपिचतुरंगबलोपेतोपि महारणेइत्युत्तरान्वयि मिथ्यामृषैवस्वस्मिन्नारोपितोविक्रमोयेन ॥१७॥ अतस्त्वंसहबांधवस्त्वरितोजनस्थानादपयाहिनिर्गच्छ समरेतौत्वंजहिहेकुल
पांसनअन्यथातु ॥ १८ ॥ तदेवव्याचष्टे मानुषाविति तौहंतुंयदिनशक्नोषितदानिर्वीर्यत्वादिगुणस्यतेइहकीदृशोवासोजुगुप्सितएवेत्यर्थः ॥ १९ ॥ तामेवशक्तिंद्रढयति रामतेजइति
२० ॥ प्रदरोदरीनिम्नोदरी ॥२१॥२२॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेएकविंशःसर्गः ॥२१॥ ॥छ॥ आधर्षि
तःकोपादवमानितः खरस्तीक्ष्णगुणः खरतरंतीक्ष्णतरम् ॥ १ ॥ तवापमानेत्यस्यत्वत्कृतापमानेत्यर्थः धारयितुमात्मनीतिशेषः ममेतिमयेत्यर्थेसंबंधेषष्ठी लवणांभइवोल्बणम्

स्थातुंप्रतिमुखेशक्तःसबलोपिमहारणे ॥ शूरमानीनशूरस्त्वंमिथ्यारोपितविक्रमः ॥ १७ ॥ अपयाहिजनस्थानात्त्वरितःसहबांधवः ॥
जहित्वंसमरेमूढान्यथातुकुलपांसन ॥ १८ ॥ मानुषौतौनशक्नोषिहंतुंवैरामलक्ष्मणौ ॥ निःसत्वस्याल्पवीर्यस्यवासस्तेकीदृशस्त्विह
॥ १९ ॥ रामतेजोभिभूतोहित्वंक्षिप्रंविनशिष्यसि ॥ सहितेजःसमायुक्तोरामोदशरथात्मजः ॥ २० ॥ भ्राताचास्यमहावीर्योयेनचास्मिवि
रूपिता ॥ एवंविलप्यबहुशोराक्षसीप्रदरोदरी ॥ २१ ॥ भ्रातुःसमीपेशोकार्तानष्टसंज्ञाबभूवह ॥ कराभ्यामुदरंहत्वारुरोदभृशदुःखिता ॥
॥ २२ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेअरण्यकांडेएकविंशःसर्गः ॥ २१ ॥ ॥ छ ॥ ॥ एवमाधर्षितःशूरःशूर्पनख्या
खरस्ततः ॥ उवाचरक्षसांमध्येखरःखरतरंवचः ॥ १ ॥ तवापमानप्रभवःक्रोधोयमतुलोमम ॥ नशक्यतेधारयितुंलवणांभइवोल्बणम् ॥
॥ २ ॥ नरामंगणयेवीर्यान्मानुषंक्षीणजीवितम् ॥ आत्मदुश्चरितैःप्राणान्हतोयोद्यविमोक्ष्यते ॥ ३ ॥ बाष्पःसंधार्यतामेषसंभ्रमश्चविमुच्य
ताम् ॥ अहंरामंसहभ्रात्रानयामियमसादनम् ॥ ४ ॥ परश्वधहतस्याद्यमंदप्राणस्यभूतले ॥ रामस्यरुधिरंरक्तमुष्णंपास्यसिराक्षसि ॥
॥ ५ ॥ संप्रहृष्टावचःश्रुत्वाखरस्यवदनाच्च्युतम् ॥ प्रशशंसपुनर्मौर्ख्याद्भ्रातरंरक्षसांवरम् ॥ ६ ॥ तयापरुषितःपूर्वंपुनरेवप्रशंसितः ॥ अ
ब्रवीद्दूषणंनामखरःसेनापतिंतदा ॥ ७ चतुर्दशसहस्राणिममचित्तानुवर्तिनाम् ॥ रक्षसांभीमवेगानांसमरेष्वनिवर्तिनाम् ॥ ८ ॥ नीलजी
मूतवर्णानांलोकहिंसाविहारिणाम् ॥ सर्वोद्योगमुदीर्णानांरक्षसांसौम्यकारय ॥ ९ ॥ उपस्थापयमेक्षिप्रंरथंसौम्यधनूंषिच ॥ शरांश्चचि

व्रणइतिशेषः व्रणेनिक्षिप्तंलवणयुक्तमंभइवधारयितुंनशक्यतइत्यर्थइतितीर्थः लवणांभोलवणसमुद्रांभइवेत्यर्थइतिकतकः ॥ २ ॥ आत्मदुश्चरितैस्त्वाद्दिरूपकरणरूपैःस्वयंहत
एवमद्दर्शनात्प्राणान्मोक्ष्यतेतंरामंनगणयेइत्यन्वयः वीर्यात्स्वपराक्रमात् ॥ ३ ॥ संभ्रमोभयम् ॥ ४ ॥ परश्वधहतस्येति परश्वधस्तस्यमुख्यमायुधमित्यनेनज्ञायते रुधिरंरक्तंर
क्तवर्णमित्यर्थः ॥ ५ ॥ मौर्ख्यात्अव्यवस्थितचित्ततालक्षणात् पुनःप्रशशंसच त्वत्समोवीरोनास्तीत्येवमादि ॥ ६ ॥ तदेवाह तयेति ॥ ७ ॥ यानिलोकानांप्राणिनांहिंसैवासा
धारण्येनविहारःक्रीडायेषांरक्षसांचतुर्दशसहस्राणिवर्ततेतेषांसर्वोद्योगंसर्वप्रकारेणोद्योगंचतुरंगबलोपेततयासर्वायुधसामग्रीसमेततयाचोद्योगंकारय ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥

पौलस्त्यानांराक्षसानामग्रेरामस्यवधार्थंनिर्यातुमिच्छामीत्यन्वयः ॥११॥ शबलैश्चित्रवर्णैः आचचक्षे उपस्थितमितिशेषः ॥ १२ ॥ वैदूर्यमयौकूबरौयुगंधरौयस्यतम् असंबाधं
विशालम् ॥ १३ ॥ मांगल्यैर्मंगलमलंकारस्तत्प्रयोजनैःकांचनैरितिमत्स्यादिसर्वान्वयि ॥ १४ ॥ किंकिणीक्षुद्रघंटिका अमर्षात्क्रोधात् ॥ १५ ॥ तन्महत्सैन्यंप्रेक्ष्यतत्प्रति
निर्यातेत्यब्रवीत् ॥ दूषणःदूषणश्चेत्यर्थः ॥ १६ ॥ ततउभयनियोगानंतरम् राक्षसंरक्षसामिदम् ॥ १७ ॥ मुद्गरादयआयुधविशेषाः वज्रैर्वज्राकारैरष्टास्त्रैरायुधैः ॥ १८ ॥

त्रान्खड्गांश्चशक्तीश्चविविधाःशिताः ॥ १० ॥ अग्रेनिर्यातुमिच्छामिपौलस्त्यानांमहात्मनाम् ॥ वधार्थंदुर्विनीतस्यरामस्यरणकोविद ॥
॥ ११ ॥ इतितस्यब्रुवाणस्यसूर्यवर्णंमहारथम् ॥ सदश्वैःशबलैर्युक्तमाचचक्षेथदूषणः ॥ १२ ॥ तंमेरुशिखराकारंतप्तकांचनभूषणम् ॥
हेमचक्रमसंबाधंवैदूर्यमयकूबरम् ॥ १३ ॥ मत्स्यैःपुष्पैर्द्रुमैःशैलैश्चंद्रकांतैश्चकांचनैः ॥ मांगल्यैःपक्षिसंघैश्चताराभिश्चसमावृतम् ॥ १४ ॥
ध्वजनिस्त्रिंशसंपन्नंकिंकिणीवरभूषितम् ॥ सदश्वयुक्तंसोमर्षादारुरोहखरस्तदा ॥ १५ ॥ खरस्तुतन्महत्सैन्यंरथचर्मायुधध्वजम् ॥ निर्या
तेत्यब्रवीत्प्रेक्ष्यदूषणःसर्वराक्षसान् ॥ १६ ॥ ततस्तद्राक्षसंसैन्यंघोरचर्मायुधध्वजम् ॥ निर्जगामजनस्थानान्महानादंमहाजवम् ॥ १७ ॥
मुद्गरैःपट्टिशैःशूलैःसुतीक्ष्णैश्चपरश्वधैः ॥ खड्गैश्चक्रैरथस्थैश्चभ्राजमानैःसतोमरैः ॥ १८ ॥ शक्तिभिःपरिघैर्घोरैरतिमात्रैश्चकार्मुकैः ॥ गदा
सिमुसलैर्वज्रैर्गृहीतैर्भीमदर्शनैः ॥ १९ ॥ राक्षसानांसुघोराणांसहस्राणिचतुर्दश ॥ निर्यातानिजनस्थानात्खरचित्तानुवर्तिनाम् ॥ २० ॥
तांस्तुनिर्धावतोदृष्ट्वाराक्षसान्भीमदर्शनान् ॥ खरस्याथरथःकिंचिज्जगामतदनंतरम् ॥ २१ ॥ ततस्ताञ्छबलानश्वांस्तप्तकांचनभूषितान्
खरस्यमतमाज्ञायसारथिःपर्यचोदयत् ॥ २२ ॥ संचोदितोरथःशीघ्रंखरस्यरिपुघातिनः ॥ शब्देनापूरयामासदिशःसप्रदिशस्तथा ॥
॥ २३ ॥ प्रवृद्धमन्युस्तुखरःखरस्वरोरिपोर्वधार्थंत्वरितोयथांतकः ॥ अचूचुदत्सारथिमुन्नदन्पुनर्महाबलोमेघइवाश्मवर्षवान् ॥ २४ ॥
॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेद्वाविंशःसर्गः ॥ २२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ तत्प्रयातंबलंघोरम
शिवंशोणितोदकम् ॥ अभ्यवर्षन्महाघोरस्तुमुलोगर्दभारुणः ॥ १ ॥ निपेतुस्तुरगास्तस्यरथयुक्तामहाजवाः ॥ समेपुष्पचितेदेशेराज

॥ १९ ॥ २० ॥ खरस्यरथोपिसेनास्थानात्किंचिदनंतरंसर्वसेनानिर्याणंकिंचित्कालंप्रतीक्ष्यजगामेत्यर्थः ॥ २१ ॥ मतमाज्ञायाभीष्टंज्ञात्वा ॥ २२ ॥ संचोदितइत्यादिश्लोक
द्वयंकतकसंख्यारीत्याप्रक्षिप्तम् ॥ २३ ॥ २४ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेद्वाविंशःसर्गः ॥ २२ ॥ ॥ ७ ॥
अथखरप्रस्थानेउत्पातवर्णनम् शोणितसहितमुदकम् प्रयातंप्रस्थितम् गर्दभारुणोधूसरः तुमुलस्तुमुलशब्दः अभ्यवर्षत्मेघइतिशेषः ॥ १ ॥ रथयुक्ताःरथेयुक्ताः पुष्पचितेपु

ष्पयुते अनेनपातनिमित्तराहित्यम् ॥ २ ॥ रुधिरोरक्तवर्णःपर्यंतःप्रांतभागोयस्य अलातचक्रप्रतिमंतद्वर्तुलम् दिवाकरंप्रतिगृह्यसूर्यमंडलेनात्यंतंसंबध्य ॥ ३ ॥ ४ ॥ खरस्वनाःपरुषशब्दाः ॥ ५ ॥ अभिदीप्तायांरवियुक्तायाम् विवस्वदाप्ताभवतिप्रदीप्तेतिवसंतराजोक्तेः शिवाःयातुधानानामशिवमशुभंव्याजन्हुः ॥ ६ ॥ प्रभिन्नगजेतिपाठेमत्तगजेत्यर्थः प्रभिन्नगिरीतिपाठेगैरिकादिधातुस्राविणइत्यर्थः तोयमिवशोणितंधरंति अनाकाशमप्रकाशम् ॥ ७ ॥ उद्धतंसांद्रम् ॥ ८ ॥ क्षतजार्द्रसवर्णाभारुधिरार्द्रवस्त्रादिसमानवर्णा संध्येतिविशेष्यम् कालंविनाबभौ मेघेष्वितिशेषः ॥ ९ ॥ युद्धेनित्यमशिवकराःअशुभशंसिन्यःशिवाघोरनिदर्शनाभयदर्शिकाः खरबलस्यचाभिमुखंनेदुः पूर्वंदिगभिमु

मार्गेयदृच्छया ॥ २ ॥ श्यामंरुधिरपर्यंतंबभूवपरिवेषणम् ॥ अलातचक्रप्रतिमंप्रतिगृह्यादिवाकरम् ॥ ३ ॥ ततोध्वजमुपागम्यहेमदंडसमुच्छ्रितम् ॥ समाक्रम्यमहाकायस्तस्थौगृध्रःसुदारुणः ॥ ४ ॥ जनस्थानसमीपेचसमाक्रम्यखरस्वनाः ॥ विस्वरान्विविधान्नादान्मांसादान्मृगपक्षिणः ॥ ५ ॥ व्याजन्हुरभिदीप्तायांदिशिवैभैरवस्वनम् ॥ अशिवंयातुधानानांशिवाघोरामहास्वनाः ॥ ६ ॥ प्रभिन्नगजसंकाशास्तोयशोणितधारिणः ॥ आकाशंतदनाकाशंचक्रुर्भीमांबुवाहकाः ॥ ७ ॥ बभूवतिमिरंघोरमुद्धतंरोमहर्षणं ॥ दिशोवाप्रदिशोवापिसुव्यक्तंनचकाशिरे ॥ ८ ॥ क्षतजार्द्रसवर्णाभासंध्याकालंविनाबभौ ॥ खरंचाभिमुखंनेदुस्तदाघोराम्मृगाःखगाः ॥ ९ ॥ कंकगोमायुगृध्राश्चचुक्रुशुर्भयशंसिनः ॥ नित्याशिवकरायुद्धेशिवाघोरनिदर्शनाः ॥ १० ॥ नेदुर्बलस्याभिमुखंज्वालोद्गारिभिराननैः ॥ कबंधःपरिघाभासोदृश्यतेभास्करांतिके ॥ ११ ॥ जग्राहसूर्यंस्वर्भानुरपर्वणिमहाग्रहः ॥ प्रवातिमारुतःशीघ्रंनिष्प्रभोभूद्दिवाकरः ॥ १२ ॥ उत्पेतुश्चविनारात्रिंताराःखद्योतसप्रभाः ॥ संलीनमीनविहगानलिन्यःशुष्कपंकजाः ॥ १३ ॥ तस्मिन्क्षणेबभूवुश्चविनापुष्पफलैर्द्रुमाः ॥ उद्धूतश्चविनावातंरेणुर्जलधरारुणः ॥ १४ ॥ चीचीकूचीतिवाश्यंतोबभूवुस्तत्रसारिकाः ॥ उल्काश्चापिसनिर्घोषानिपेतुर्घोरदर्शनाः ॥ १५ ॥ प्रचचालमहीचापिसशैलवनकानना ॥ खरस्यचरथस्थस्यनर्दमानस्यधीमतः ॥ १६ ॥ प्राकंपतभुजःसव्यःस्वरश्चास्यावसज्जत ॥ सास्त्रासंपद्यतेदृष्टिःपश्यमानस्यसर्वतः ॥१७॥ ललाटेचरुजोजातानचमोहान्न्यवर्तत ॥ तान्समीक्ष्यमहोत्पातानुत्थितान्रोमहर्षणान् ॥ १८ ॥

खंशिवाशब्द उक्तः इदानींखरसैन्याभिमुख्येनेतिभेदः परिघाभासःपरिघआयुधविशेषस्तत्सदृशः कबंधोधूमकेतुरितितीर्थः ॥ १० ॥ ११ ॥ शीघ्रंप्रचंडंयथाभवतितथेत्यर्थःसंमुखइतिशेषः ॥ १२ ॥ खद्योतसप्रभत्वंनिस्तेजस्थत्वेनचांचल्येनच ॥ १३ ॥ विनापुष्पफलैः पुष्पादिरहिताःबभूवुरित्यर्थः उद्धूतउत्क्षिप्तः जलधरारुणःधूसरः ॥ १४ ॥ चीचीकूचीतिशब्दानुकरणम् वाश्यंतःआर्षं नतुशिक्षितंशब्दामित्यर्थः ॥ १५ ॥ १६ ॥ सव्योवामः स्वरश्चावसज्जत हीनोभूदित्यर्थः ॥ १७ ॥ तानुत्पातानुत्थितान्समीक्ष्यापिमोहात्नन्यवर्ततयुद्धयात्रायाइतिशेषः ॥ १८ ॥

॥ १९ ॥ २० ॥ बलोत्सिक्तंबलाधिकम् ॥ २१ ॥ यन्निमित्तंशूर्पणखानिमित्तम् विपयर्यः क्रूरबुद्धिरूपः ॥ २२ ॥ २३ ॥ एतन्म मपराजयाभावरूपंवस्तु ॥
॥२४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ पुण्यकर्मणःपुण्यकर्माणइत्यर्थेआर्षं ॥ २७ ॥ येलोकानांसंमतागोब्राह्मणव्यतिरिक्तास्तेभ्यश्चस्वास्तिइत्यर्थः ॥ २८ ॥ ॥ २९ ॥ ३० ॥

अब्रवीद्राक्षसान्सर्वान्प्रहसन्सखरस्तदा ॥ महोत्पातानिमान्सर्वानुत्थितान्घोरदर्शनान् ॥ १९ ॥ नचिंतयाम्यहंवीर्याद्बलवान्दुर्बलानिव ॥
ताराअपिशरैस्तीक्ष्णैःपातयेयंनभस्तलात् ॥ २० ॥ मृत्युंमरणधर्मेणसंक्रुद्धोयोजयाम्यहम् ॥ राघवंतंबलोत्सिक्तंभ्रातरंचापिलक्ष्मणम् ॥
॥ २१ ॥ अहत्वासायकैस्तीक्ष्णैर्नोपावर्तितुमुत्सहे ॥ यन्निमित्तंतुरामस्यलक्ष्मणस्यविपर्ययः ॥ २२ ॥ सकामाभगिनीमेऽस्तुपीत्वातुरुधिरं
तयोः ॥ नक्कचित्प्राप्तपूर्वोमेसंयुगेषुपराजयः ॥ २३ ॥ युष्माकमेतत्प्रत्यक्षंनानृतंकथयाम्यहम् ॥ देवराजमपिक्रुद्धोमत्तैरावतगामिनम् ॥
॥ २४ ॥ वज्रहस्तंरणेहन्यांकिंपुनस्तौचमानवौ ॥ सातस्यगर्जितंश्रुत्वाराक्षसानांमहाचमूः ॥२५॥ प्रहर्षमतुलंलेभेमृत्युपाशावपाशिता ॥
समेयुश्चमहात्मानोयुद्धदर्शनकांक्षिणः ॥२६॥ ऋषयोदेवगंधर्वाःसिद्धाश्चसहचारणैः ॥ समेत्यचोचुःसहितास्तेन्योन्यंपुण्यकर्मणः ॥२७॥
स्वस्तिगोब्राह्मणेभ्यस्तुलोकानांयेचसंमताः ॥ जयतांराघवोयुद्धेपौलस्त्यान्रजनीचरान् ॥ २८ ॥ चक्रहस्तोयथाविष्णुःसर्वानसुरसत्तमान्
एतच्चान्यच्चबहुशोब्रुवाणाःपरमर्षयः ॥२९॥ जातकौतूहलास्तत्रविमानस्थाश्चदेवताः ॥ ददृशुर्वाहिनींतेषांराक्षसानांगतायुषाम् ॥ ३० ॥
रथेनतुखरोवेगात्सैन्यस्याग्राद्विनिःसृतः ॥ श्येनगामीपृथुग्रीवोयज्ञशत्रुर्विहंगमः ॥ ३१ ॥ दुर्जयःपरवीराक्षःपरुषःकालकार्मुकः ॥ हेम
मालीमहामालीसर्पास्योरुधिराशनः ॥ द्वादशैतेमहावीर्याःप्रतस्थुरभितःखरं ॥ महाकपालःस्थूलाक्षःप्रमाथस्त्रिशिरास्तथा ॥ चत्वारएतेसेना
ग्रेदूषणंपृष्ठतोऽन्वयुः ॥ ३३ ॥ साभीमवेगासमराभिकांक्षिणीसुदारुणाराक्षसवीरसेना ॥ तौराजपुत्रौसहसाभ्युपेतामालाग्रहाणामिवचंद्रसूर्यौ
॥३४॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआ०अरण्यकांडेत्रयोविंशःसर्गः ॥ २३ ॥ ॥ छ ॥ ॥ आश्रमंप्रतियातेतुखरेखरपराक्रमे ॥
तानेवौत्पातिकान्रामःसहभ्रात्राददर्शह ॥१॥ तानुत्पातान्महाघोरान्रामोदृष्ट्वात्यमर्षणः ॥ प्रजानामहितान्दृष्ट्वावाक्यंलक्ष्मणमब्रवीत् ॥२॥

सैन्यस्याग्राद्विनिःसृतःपूर्वंसैन्यसंबद्धएवतदग्रभागेस्थितःइदानींतुसेनांबहुदूरेपृष्ठतस्त्यक्त्वास्वयमेवाग्रेगतइत्यर्थः श्येनगाम्यादयोद्वादशखरामात्याः ॥ ३१ ॥ ॥ ३२ ॥
॥ ३३ ॥ सासेना तौराजपुत्रौसहसातत्क्षणमेवाभ्युपेतेत्यन्वयः ॥ ३४ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणातिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेत्रयो
विंशःसर्गः ॥ २३ ॥ ॥ छ ॥ ॥ औत्पातिकान्उत्पातान् स्वार्थेठक् ॥ १ ॥ अत्यमर्षणोऽत्यस्वस्थचित्तः प्रजानांप्रकृतत्वाद्राक्षसाएवात्रप्रजाः ॥ २ ॥ सर्वभूतापहा

रिणस्तत्सूचकान्प्रकृतेसर्वेराक्षसान् संहर्तुंतत्संहारंसूचयितुम् ॥ ३ ॥ ४ ॥ राक्षसानांदुर्निमित्तान्युक्त्वास्वस्यजयसूचकान्याह सधूमाइति उत्पातवशाद्धूमसंवृद्धाः ममयुद्धे
ऽभिनंद आनंदोयेषांसंजातस्तादृशाःअतएवविचेष्टंतेतूणीरेषुचलंति स्वगतानंदस्यशरेषूपचारः चापानिचविचेष्टंतेस्वाधिष्ठातृदेवतासान्निध्यात्स्फुरज्ज्यानिभवंति ॥ ५ ॥ अग्रतः
आसन्नदेशकाले नःभयंजीवितसंशयश्चप्राप्तः अभयंप्राप्तंचादसुराणांजीवितस्यसंशयःप्राप्तइत्यर्थइतितीर्थः ॥ ६ ॥ संप्रहारोरणः एवंभयेष्वपिस्वस्याभयसूचकंनिमित्तमाह
अयमिति स्फुरमाणःस्फुरन्दक्षिणइतिशेषः तीर्थव्याख्यानेजयसूचकांतरमाहेतिव्याख्येयम् ॥ ७ ॥ सन्निकर्षेआसन्नकालेजयमित्यादेराख्यातीत्यनेनान्वयः तवाप्ययंगंशुभसूच

इमान्पश्यमहाबाहोसर्वभूतापहारिणः ॥ समुत्थितान्महोत्पातान्संहर्तुंसर्वराक्षसान् ॥ ३ ॥ अमीरुधिरधारास्तुविसृज्यंतेखरस्वनाः ॥
॥ व्योम्निमेघाविवर्तंतेपरुषागर्दभारुणाः ॥ ४ ॥ सधूमाश्चशराःसर्वेममयुद्धाभिनंदिताः ॥ रुक्मपृष्ठानिचापानिविचेष्टंतेविचक्षण ॥ ५ ॥
यादृशाइहकूजंतिपक्षिणोवनचारिणः ॥ अग्रतोनोभयंप्राप्तंसंशयोजीवितस्यच ॥ ६ ॥ संप्रहारस्तुसुमहान्भविष्यतिनसंशयः ॥ अयमा
ख्यातिमेबाहुःस्फुरमाणोमुहुर्मुहुः ॥ ७ ॥ सन्निकर्षेतुनःशूरजयंशत्रोःपराजयम् ॥ सुप्रभंचप्रसन्नंचतववक्त्रंहिलक्ष्यते ॥ ८ ॥ उद्यतानांहि
युद्धार्थंयेषांभवतिलक्ष्मण ॥ निष्प्रभंवदनंतेषांभवत्यायुःपरिक्षयः ॥ ९ ॥ रक्षसांनर्दतांघोषःश्रूयतेयंमहाध्वनिः ॥ आहतानांचभेरीणांरा
क्षसैःक्रूरकर्मभिः ॥ १० ॥ अनागतविधानंतुकर्तव्यंशुभमिच्छता ॥ आपदाशंकमानेनपुरुषेणविपश्चिता ॥ ११ ॥ तस्माद्गृहीत्वावैदेहीं
शरपाणिर्धनुर्धरः ॥ गुहामाश्रयशैलस्यदुर्गांपादपसंकुलाम् ॥ १२ ॥ प्रतिकूलितुमिच्छामिनहिवाक्यमिदंत्वया ॥ शापितोममपादाभ्यांग
म्यतांवत्समाचिरम् ॥ १३ ॥ त्वंहिशूरश्चबलवान्हन्याएतान्नसंशयः ॥ स्वयंनिहंतुमिच्छामिसर्वानेवनिशाचरान् ॥ १४ ॥ एवमुक्तस्तुरा
मेणलक्ष्मणःसहसीतया ॥ शरानादायचापंचगुहांदुर्गांसमाश्रयत् ॥ १५ ॥ तस्मिन्प्रविष्टेतुगुहांलक्ष्मणेसहसीतया ॥ हंतनिर्युक्तमित्यु
क्त्वारामःकवचमाविशत् ॥ १६ ॥ सतेनाग्निनिकाशेनकवचेनविभूषितः ॥ बभूवरामस्तिमिरेमहानग्निरिवोत्थितः ॥ १७ ॥ सचापमुद्य
म्यमहच्छरानादायवीर्यवान् ॥ संबभूवास्थितस्तत्रज्यास्वनैःपूरयन्दिशः ॥१८॥

कमित्याह सुप्रभमिति ॥८॥ येषांचवदनंनिष्प्रभंभवतितेषामा
युःक्षयोभवति वर्तमानसामीप्येलट् नैवमस्माकमितिशेषः येषामायुःक्षयोभवतितेषांवदनंनिष्प्रभमितिव्याख्यानेबीजंचिंत्यम् ॥ ९ ॥ १० ॥ अनागतस्याजिगमिषितस्यानिष्ट
स्याविधानंप्रति विधानंपरिहारः ॥११॥ आश्रमंहित्वाशैलस्यदुर्गामितरैर्गंतुमशक्यांगुहामाश्रय ॥१२ ॥ इदंवाक्यंमयोच्यमानंत्वयाप्रतिकूलितुंविपरीतंकर्तुंनेच्छामि भिन्नकर्तृ
केतुमुनार्षः उक्तंकुर्वित्यर्थः माचिरमविलंबेन ॥१३॥ त्वंहीति अनेनासामर्थ्यान्मांवारयतीतिशंकानिराकृता स्वयमिति तथैवशापोद्धारस्यसत्त्वादितिभावः ॥ १४ ॥ १५ ॥
हंतेतिहर्षे नियुक्तंशीघ्रमस्मदुक्तंनिर्व्यूढमित्युक्त्वाकवचमाविशत्धृतवान् ॥१६॥ नानारत्नकांत्याऽग्निसादृश्यंकवचे ॥१७॥ संबभूवास्थितःसम्यगास्थितोबभूवेत्यर्थः ॥ १८ ॥

॥ १९॥ लोकेब्रह्मर्षिसत्तमाः त्रैलोक्येपिब्रह्मर्षित्वेनप्रसिद्धाइत्यर्थः पुण्यकर्मणःपुण्यकर्माणःअदीर्घत्वमार्षम् ॥ २० ॥ गोब्राह्मणानामितिषष्ठीचतुर्थ्यर्थेआर्षी तेभ्यइत्यर्थः लोका
नांयेभिसंगताइतिपाठेलोकानांलोकपालानांसंगताः हविर्होमादिद्वारोपकारकाइत्यर्थः ॥२१ ॥ २२ ॥ धर्मात्मा अच्छद्मयोधीत्यर्थः ॥ २३ ॥ सगणाविद्याधरादिदशदेवयोनि
गणसहिताः इतीत्यस्यवदंतइतिशेषः ॥२४॥ तेजसावैष्णवेनक्षात्रेण एतेनसहजस्वभावोभगवतोब्राह्मएव क्षात्रस्तुस्वेच्छयाकार्यायभगवतास्वीक्रियतइतिसूचितम् ॥ २५ ॥

ततोदेवाःसगंधर्वाःसिद्धाश्चसहचारणैः ॥ समेयुश्चमहात्मानोयुद्धदर्शनकांक्षया ॥ १९ ॥ ऋषयश्चमहात्मानोलोकेब्रह्मर्षिसत्तमाः ॥ स
मेत्यचोचुःसहितास्तेन्योन्यंपुण्यकर्मणः ॥ २० ॥ स्वस्तिगोब्राह्मणानांचलोकानांचेतिसंस्थिताः ॥ जयतांराघवोयुद्धेपौलस्त्यान्रजनीचरा
न् ॥ २१ ॥ चक्रहस्तोयथायुद्धेसर्वानसुरपुंगवान् ॥ एवमुक्त्वापुनःप्रोचुरालोक्यचपरस्परम् ॥ २२ ॥ चतुर्दशसहस्राणिरक्षसांभीमक
र्मणाम् ॥ एकश्चरामोधर्मात्माकथंयुद्धंभविष्यति ॥ २३ ॥ ॥ इतिराजर्षयःसिद्धाःसगणाश्चद्विजर्षभाः ॥ जातकौतूहलास्तस्थुर्विमानस्था
श्चदेवताः ॥ २४ ॥ आविष्टंतेजसारामंसंग्रामशिरसिस्थितम् ॥ दृष्ट्वासर्वाणिभूतानिभयाद्विव्यथिरेतदा ॥ २५ ॥ रूपमप्रतिमंतस्यरा
मस्याक्लिष्टकर्मणः ॥ बभूवरूपंक्रुद्धस्यरुद्रस्येवमहात्मनः ॥२६ ॥ ॥ इतिसंभाष्यमाणेतुदेवगंधर्वचारणैः ॥ ततोगंभीरनिर्ह्रादंघोरचर्मा
युधध्वजम् ॥ २७ ॥ अनीकंयातुधानानांसमंतात्प्रत्यपद्यत ॥ वीरालापान्विसृजतामन्योन्यमभिगच्छताम् ॥२८॥ चापानिविस्फारय
तांजृंभतांचाप्यभीक्ष्णशः ॥ विप्रघुष्टस्वनानांचदुंदुभींश्चाभिनिघ्नताम् ॥ २९ ॥ तेषांसुविपुलःशब्दःपूरयामासतद्वनम् ॥ तेनशब्देनवित्र
स्तास्त्रासितावनचारिणः ॥ ३० ॥ दुद्रुवुर्यत्रनिःशब्दंपृष्ठतोनावलोकयन् ॥ तच्चानीकंमहावेगंरामंसमनुवर्तत ॥ ३१ ॥ धृतनानाप्रहरणं
गंभीरंसागरोपमम् ॥ रामोपिचारयंश्चक्षुःसर्वतोरणपंडितः ॥ ३२ ॥ ददर्शखरसैन्यंतद्युद्धायाभिमुखोगतः ॥ वितत्यचधनुर्भीमंतूण्याश्चो
द्धृत्यसायकान् ॥ ३३ ॥ क्रोधमाहारयत्तीव्रंवधार्थंसर्वरक्षसाम् ॥ दुष्प्रेक्ष्यश्चाभवत्क्रुद्धोयुगांताग्निरिवज्वलन् ॥ ३४ ॥ तंदृष्ट्वातेजसावि
ष्टंप्राव्यथन्वनदेवताः ॥ तस्यरुष्टस्यरूपंतुरामस्यददृशेतदा ॥ दक्षस्येवक्रतुंहंतुमुद्यतस्यपिनाकिनः ॥ ३५ ॥

॥ रुद्रस्यरूपमिवरामस्यरूपम
प्रतिमम् ॥२६॥ इतिवाक्येसंभाषमाणेत्वित्यर्थः ॥२७॥ अन्योन्यमभिगच्छतांएवंयुद्धंकर्तव्यमितिचबोधनार्थमितिशेषः ॥ २८ ॥ जृंभतांदेहममताराहित्येनयुद्धप्रवृत्तेयमादक
द्रव्यस्वीकारजंजृंभणं अभीक्ष्णशःपुनःपुनः पुनःपुनरित्येवपाठः विप्रघुष्टःअतिशयेनकृतःस्वनोयैस्तेषाम् ॥ २९ ॥ ३० ॥ यत्रनिःशब्दंशब्दाभावस्तंदेशंदुद्रुवुःपृष्ठतोनावलोक
यन् भीतिवशादितिशेषः ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ सर्वरक्षसांवधार्थं सर्वरक्षोवधद्वारत्वादस्ययुद्धस्येतिभावः क्रोधमाहारयत्प्राप्तवान् ॥ ३४ ॥ प्राव्यथन्प्राव्यथंत ॥ ३५ ॥

नीलाभ्रजालस्थानीयाराक्षसाः सूर्योदयःसूर्यकिरणस्थानीयःकार्मुकादिसंबंधः ॥ ३६ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकाडेचतु
विंशःसर्गः ॥ २४ ॥ ॥ छ ॥ ॥ उकारांतोपिधनुःशब्दोधनुर्वाचकः अवष्टब्धमवलंबितंधनुर्येनतम् ॥ १ ॥ रामस्याभिमुखंरथश्चोद्यतामितिसूतमचोदयत् ॥ २ ॥ ३ ॥

तत्कार्मुकैराभरणैरथैश्चतद्वर्मभिश्चाग्निसमानवर्णैः ॥ बभूवसैन्यंपिशिताशनानांसूर्योदयेनीलमिवाभ्रजालम् ॥ ३६ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम॰
वा॰ आ॰ अर॰ चतुर्विंशःसर्गः ॥ २४ ॥ ॥ छ ॥ ॥ अवष्टब्धधनुंरामंक्रुद्धंतंरिपुघातिनम् ॥ ददर्शाश्रममागम्यखरःस
हपुरःसरैः ॥१॥ तंदृष्ट्वासगुणंचापमुद्यम्यखरनिःस्वनम् ॥ रामस्याभिमुखंसूतंचोद्यतामित्यचोदयत् ॥ २ ॥ सखरस्याज्ञयासूतस्तुरगा
न्समचोदयत् ॥ यत्ररामोमहाबाहुरेकोधुन्वन्धनुःस्थितः ॥ ३ ॥ तंतुनिष्पतितंदृष्ट्वासर्वतोरजनीचराः ॥ मुंचमानामहानादंसचिवाःपर्यवा
रयन् ॥ ४ ॥ सतेषांयातुधानानांमध्येरथगतःखरः ॥ बभूवमध्येताराणांलोहितांगइवोद्धतः ॥ ५ ॥ ततःशरसहस्रेणराममप्रतिमौजसम्
अर्दयित्वामहानादंननादसमरेखरः ॥ ६ ॥ ततस्तंभीमधन्वानंक्रुद्धाःसर्वेनिशाचराः ॥ रामंनानाविधैःशस्त्रैरभ्यवर्षंतदुर्जयम् ॥७॥ मुद्गरै
रायसैःशूलैःप्रासैःखड्गैःपरश्वधैः ॥ राक्षसाःसमरेशूरंनिजघ्नूरोषतत्पराः ॥ ८ ॥ तेबलाहकसंकाशामहाकायामहाबलाः ॥ अभ्यधावंतका
कुत्स्थंरथैर्वाजिभिरेवच ॥ ९ ॥ गजैःपर्वतकूटाभैरामंयुद्धेजिघांसवः ॥ तेरामेशरवर्षाणिव्यसृजन्रक्षसांगणाः ॥ १० ॥ शैलेंद्रमिवधा
राभिर्वर्षमाणामहाघनाः ॥ सर्वैःपरिवृतोरामोराक्षसैःक्रूरदर्शनैः ॥ ११ ॥ तिथिष्विवमहादेवोवृतःपारिषदांगणैः ॥ तानिमुक्तानिशस्त्राणि
यातुधानैःसराघवः ॥ १२ ॥ प्रतिजग्राहविशिखैर्नद्योघानिवसागरः ॥ सतैःप्रहरणैर्घोरैर्भिन्नगात्रोनविव्यथे ॥ १३ ॥ रामःप्रदीप्तैर्बहुभि
र्वज्रैरिवमहाचलः ॥ सविद्धःक्षतजादिग्धःसर्वगात्रेषुराघवः ॥ १४ ॥ बभूवरामःसंध्याभ्रैर्दिवाकरइवावृतः ॥ विषेदुर्देवगंधर्वाःसिद्धाश्चपरम
र्षयः ॥ १५ ॥ एकंसहस्रैर्बहुभिस्तदादृष्ट्वासमावृतम् ॥ ततोरामस्तुसंक्रुद्धोमंडलीकृतकार्मुकः ॥ १६ ॥ ससर्जनिशितान्बाणाञ्छतशोथ
सहस्रशः ॥ दुरावारान्दुर्विषहान्कालपाशोपमान्रणे ॥ १७ ॥

सचिवाःश्येनगाम्यादयः ॥ ४ ॥ लोहितांगो
भौमःसइव क्रोधेनास्यापिरक्तांगत्वात् ॥ ५ ॥ अर्दयित्वाअर्दयित्वेव ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ बलाहकामेघाः ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ तिथिषुप्रदोषतिथिषु पारिषदां नुडभावआ
र्षः ॥ १२ ॥ प्रतिजग्राहतानिशस्त्राणिस्वशरैरवरुरोध नद्योघाःनदीप्रवाहाः ॥ १३ ॥ वज्रैरिवमहाचलइत्यनेनलेशतोपिव्यथाभावः सविद्धःअनेनद्रष्टॄणांकिंचिद्व्रणित्वंसूचय
ति आदिग्धःआलिप्तः ॥ १४ ॥ अतएवदेवादयोविषेदुः ॥ १५ ॥ १६ ॥ दुरावारान्अशक्यनिवारणान् दुर्विषहान्अतिपीडाजनकानितियावत् ॥ १७ ॥

कंकपत्रान्तद्युतशरान् लीलयेतियुगपत्सकलप्रपंचसंहारस्वरूपस्यएतावन्मात्रंलीलैवेतिनाश्चर्यायेतिभावः ॥१८॥ रुधिराप्लुतास्तत्सिक्ताः ॥ १९ ॥ अतएवदीप्ताग्निसमतेजसः
चापमंडलात् संधानमोचनशैघ्र्यान्मंडलाकारताचापस्य ॥ २० ॥ चर्माणिफलकान् ॥ २१ ॥ सहस्ताभरणान्सांगदान् ॥२२॥ २३ ॥ छेदभेदौद्वैधीभावविदारणरूपौ प

मुमोचलीलयाकंकपत्रान्कांचनभूषणान् ॥ तेशराःशत्रुसैन्येषुमुक्तारामेणलीलया ॥ १८ ॥ आददूरक्षसांप्राणान्पाशाःकालकृताइव ॥ भि
त्त्वाराक्षसदेहांस्तांस्तेशरारुधिराप्लुताः ॥ १९ ॥ अंतरिक्षगतारेजुर्दीप्ताग्निसमतेजसः ॥ असंख्येयास्तुरामस्यसायकाश्चापमंडलात् ॥
॥ २० ॥ विनिष्पेतुरतीवोग्ररक्षःप्राणापहारिणः ॥ तैर्धनूंषिध्वजाग्राणिचर्माणिकवचानिच ॥ २१ ॥ बाहून्सहस्ताभरणानूरून्करिकरोप
मान् ॥ चिच्छेदरामःसमरेशतशोथसहस्रशः ॥ २२ ॥ हयान्कांचनसन्नाहान्रथयुक्तान्ससारथीन् ॥ गजांश्चसगजारोहान्सहयान्सादिन
स्तदा ॥ २३ ॥ चिच्छिदुर्बिभिदुश्चैवरामबाणागुणच्युताः ॥ पदातीन्समरेहत्वाअनयद्यमसादनम् ॥ २४ ॥ ततोनालीकनारा
चैस्तीक्ष्णाग्रैश्चविकर्णिभिः ॥ भीममार्तस्वरंचक्रुश्छिद्यमानानिशाचराः ॥२५॥ तत्सैन्यंविविधैर्बाणैरर्दितंमर्मभेदिभिः ॥ नरामेणसुखंलेभेशु
ष्कंवनमिवाग्निना ॥ २६ ॥ केचिद्भीमबलाःशूराःप्रासान्शूलान्परश्वधान् ॥ चिक्षिपुःपरमक्रुद्धारामायरजनीचराः ॥ २७ ॥ तेषांबाणैर्महा
बाहुःशस्त्राण्यावार्यवीर्यवान् ॥ जहारसमरेप्राणांश्चिच्छेदचशिरोधरान् ॥ २८ ॥ तेछिन्नशिरसःपेतुश्छिन्नचर्मशरासनाः ॥ सुपर्णवातविक्षि
प्ताजगत्यांपादपायथा ॥२९॥ अवशिष्टाश्चयेतत्रविषण्णास्तेनिशाचराः ॥ खरमेवाभ्यधावंतशरणार्थंशराहताः ॥३०॥ तान्सर्वान्धनुरा
दायसमाश्वास्यचदूषणः ॥ अभ्यधावत्सुसंक्रुद्धःक्रुद्धंक्रुद्धइवांतकः ॥३१॥ निवृत्तास्तुपुनःसर्वेदूषणाश्रयनिर्भयाः ॥ राममेवाभ्यधावंतसाल
तालशिलायुधाः ॥३२॥ शूलमुद्गरहस्ताश्चपाशहस्तामहाबलाः ॥ सृजंतःशरवर्षाणिशस्त्रवर्षाणिसंयुगे ॥ ३३ ॥ द्रुमवर्षाणिमुंचंतःशिलावर्षा
णिराक्षसाः ॥ तद्बभूवाद्भुतंयुद्धंतुमुलंरोमहर्षणम् ॥ ३४ ॥ रामस्यास्यमहाघोरंपुनस्तेषांचरक्षसाम् ॥ तेसमंतादभिक्रुद्धाराघवंपुनरार्दयन्
॥३५॥ ततःसर्वादिशोदृष्ट्वाप्रदिशश्चसमावृताः ॥ राक्षसैःसर्वतःप्राप्तैः

दातीन्हत्वायमगृहमप्रापयदित्यन्वयः ॥ २४ ॥ नालीकाःमुखमात्रायःसंयु
क्ताःनाराचाःसर्वतआयसाः विकर्णिनःअग्रांकुशाउद्धारेप्राणहराः ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ आवार्यवारितानिकृत्वा ॥ २८ ॥ सुपर्णवातेनगरुडपक्षवातेनामृतहरणयुद्धेवि
क्षिप्ताभग्नाःपादपानंदनस्थाःकल्पवृक्षादयोयथातद्वत् समग्रालंकारयुतशरीरत्वाद्रक्षस्तनूनांकल्पवृक्षादिसाम्यमितिकतकः ॥ २९ ॥ अवशिष्टाहतावशिष्टाः ॥ ३० ॥ तान्सर्वान्
शरणार्थिनः क्रुद्धंरामंक्रुद्धोंतकइवाभ्यधावत् ॥ ३१ ॥ दूषणाश्रयेणदूषणाश्रयबलेननिर्भयाः ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ततःसर्वादिशःप्रदिशश्चावृताद्दृष्ट्वासरामोभैरवं

नादंकृत्वासर्वतःप्राप्तैःराक्षसैःशरवर्षाभिःशरवृष्टिभिरावृतःकालोचितंपरमभास्वरंगांधर्वमस्त्रंराक्षसेषुराक्षसविषयेसमयोजयत् धनुषीत्यर्थः ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ नाददानमि
ति अतिशैघ्र्यावशात्शरग्रहणमोचनेनपश्यंतिकिंतुविकर्षमाणमेवधनुःपश्यंति ॥३९॥ दिवाकरसहितमाकाशंकर्म शरांधकारंकर्तृ आवृणोत् अंधकारोस्त्रियां प्रक्षिपन्निव भूयो
भूयःप्रक्षिपन्नेवेत्यर्थः इवशब्द एवार्थे ॥४०॥ विकीर्णाकृताच्छादना विस्तीर्णेतिपाठेप्ययमेवार्थः ॥४१॥ निहताःसद्योहताः पतिताःपातानंतरंमृताः क्षीणाःकंठगतप्राणाः छि

शरवर्षाभिरावृतः ॥३६॥ सकृत्वाभैरवंनादमस्त्रंपरमभास्वरम् ॥ समयोजयद्गांधर्वंराक्षसेषुमहाबलः ॥३७॥ ततःशरसहस्राणिनिर्ययुःश्चापमं
डलात् ॥ सर्वादशदिशोबाणैरापूर्यंतसमागतैः ॥ ३८ ॥ नाददानंशरान्घोरान्विमुंचंतंशरोत्तमान् ॥ विकर्षमाणंपश्यंतिराक्षसास्तेशरार्दि
ताः ॥ ३९ ॥ शरांधकारमाकाशमावृणोत्सदिवाकरम् ॥ बभूवावस्थितोरामःप्रक्षिपन्निवताञ्छरान् ॥ ४० ॥ युगपत्पतमानैश्चयुगपच्चह
तैर्भृशम् ॥ युगपत्पतितैश्चैवविकीर्णावसुधाभवत् ॥४१॥ निहताःपतिताःक्षीणाश्छिन्नाभिन्नाविदारिताः ॥ तत्रतत्रस्मदृश्यंतेराक्षसास्तेसह
स्रशः ॥ ४२ ॥ सोष्णीषैरुत्तमांगैश्चसांगदैर्बाहुभिस्तथा ॥ ऊरुभिर्बाहुभिश्छिन्नैर्नानारूपैर्विभूषणैः ॥ ४३ ॥ हयैश्चद्विपमुख्यैश्चरथैर्भि
न्नैरनेकशः ॥ चामरव्यजनैश्छत्रैर्ध्वजैर्नानाविधैरपि ॥४४॥ रामेणबाणाभिहतैर्विच्छिन्नैःशूलपट्टिशैः ॥ विच्छिन्नैःसमरेभूमिर्विस्तीर्णाभूद्भयं
करा ॥ ४५ ॥ तान्दृष्ट्वानिहतान्सर्वेराक्षसाःपरमातुराः ॥ नतत्रचलितुंशक्तारामंपरपुरंजयम् ॥ ४६ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकी
येआ०अरण्यकांडेपंचविंशःसर्गः ॥ २५ ॥ ॥ छ ॥ ॥ दूषणस्तुस्वकंसैन्यंहन्यमानंविलोक्यच ॥ संदिदेशमहाबाहुर्भीमवेगान्दुरास
दान् ॥ १ ॥ राक्षसान्पंचसाहस्रान्समरेष्वनिवर्तिनः ॥ तेशूलैःपट्टिशैःखड्गैःशिलावर्षैर्द्रुमैरपि ॥ २ ॥ शरवर्षैरविच्छिन्नंववर्षुस्तंसमंततः
तद्द्रुमाणांशिलानांचवर्षंप्राणहरंमहत् ॥ ३ ॥ प्रतिजग्राहधर्मात्माराघवस्तीक्ष्णसायकैः ॥ प्रतिगृह्यचतद्वर्षंनिमीलितइवर्षभः ॥४॥ रामः
क्रोधंपरंलेभेवधार्थंसर्वरक्षसाम् ॥ ततःक्रोधसमाविष्टःप्रदीप्तइवतेजसा ॥ ५ ॥ शरैरभ्यकिरत्सैन्यंसर्वतःसहदूषणम् ॥ ततःसेनापतिःक्रु
द्धोदूषणःशत्रुदूषणः ॥ ६ ॥ शरैरशनिकल्पैस्तंराघवंसमवारयत् ॥ ततोरामःसुसंक्रुद्धःक्षुरेणास्यमहद्धनुः ॥ ७ ॥ चिच्छेदसमरेवीरश्च

न्नभिन्नौव्याख्यातौ ॥ ४२ ॥ विभूषणैरुपलक्षितैराक्षसैरितिशेषः ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ विच्छिन्नैर्विशेषतश्छिन्नैश्चामरादिभिर्विशेषतश्छिन्नैःशूलपट्टिशैश्चेत्यर्थः ॥ ४५ ॥ रामंच
लितुंरामंप्रतिसंमुखंगंतुम् ॥ ४६ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेपंचविंशःसर्गः ॥ २५ ॥ ॥ छ ॥ ॥ दूषण
स्त्विति ॥ १ ॥ पंचसाहस्रान्स्वसैन्यरूपान् ॥ २ ॥ ३ ॥ प्रतिजग्राहरुरोध निमीलितःवर्षधारयानिमीलिताक्षः ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ क्षुरेणक्षुरधारेणशरेण ॥ ७ ॥ ८ ॥

तद्रक्षःकर्म व्यधनेरामःकर्ता ॥ ९ ॥ १० ॥ परेषांशत्रूणांवसयोक्षितांसिक्तं शत्रूणांगावइंद्रियाणितेषांपुरंशररितंस्यदारणांविदारकं यद्वा तेषांपुरद्वारविदारकम् ॥ ११ ॥
॥ १२ ॥ १३ ॥ हस्तच्छेदानंतरंभ्रष्टःघूर्णनेनस्थानाद्भ्रष्टः तथाछिन्नहस्तस्यपरिघःपपात ॥ १४ ॥ विकीर्णाभ्यांविक्षिप्ताभ्यांभुजाभ्यामुपलक्षितोदूषणश्चपपात विगता

तुर्भिश्चतुरोहयान् ॥ हत्वाचाश्वाञ्छरैस्तीक्ष्णैरर्धचंद्रेणसारथेः ॥ ८ ॥ शिरोजहारतद्रक्षस्त्रिभिर्विव्याधवक्षसि ॥ सच्छिन्नधन्वाविरथोहता
श्वोहतसारथिः ॥ ९ ॥ जग्राहगिरिशृंगाभंपरिघंलोमहर्षणम् ॥ वेष्टितंकांचनैःपट्टैर्देवसैन्याभिमर्दनम् ॥ १० ॥ आयसैःशंकुभिःस्ती
क्ष्णैःकीर्णंपरवसोक्षितम् ॥ वज्राशनिसमस्पर्शंपरगोपुरदारणम् ॥ ११ ॥ तंमहोरगसंकाशंप्रगृह्यपरिघंरणे ॥ दूषणोऽभ्यपतद्रामंक्रूरकर्मा
निशाचरः ॥ १२ ॥ तस्याभिपतमानस्यदूषणस्यचराघवः ॥ द्वाभ्यांशराभ्यांचिच्छेदसहस्ताभरणौभुजौ ॥ १३ ॥ भ्रष्टस्तस्यमहाका
यःपपातरणमूर्धनि ॥ परिघश्छिन्नहस्तस्यशक्रध्वजइवाग्रतः ॥ १४ ॥ कराभ्यांचविकीर्णाभ्यांपपातभुविदूषणः ॥ विषाणाभ्यांविशी
र्णाभ्यांमनस्वीवमहागजः ॥ १५ ॥ दृष्ट्वातंपतितंभूमौदूषणंनिहतंरणे ॥ साधुसाध्वितिकाकुत्स्थंसर्वभूतान्यपूजयन् ॥ १६ ॥ एतस्मिन्नं
तरेक्रुद्धास्त्रयःसेनाग्रयायिनः ॥ संहत्याभ्यद्रवन्रामंमृत्युपाशावपाशिताः ॥ १७ ॥ महाकपालःस्थूलाक्षःप्रमाथीचमहाबलः ॥ महाकपालो
विपुलंशूलमुद्यम्यराक्षसः ॥ १८ ॥ स्थूलाक्षःपट्टिशंगृह्यप्रमाथीचपरश्वधम् ॥ दृष्ट्वैवापततस्तांस्तुराघवःसायकैःशितैः ॥ १९ ॥ तीक्ष्णा
ग्रैःप्रतिजग्राहसंप्राप्तानतिथीनिव ॥ महाकपालस्यशिरश्चिच्छेदरघुनंदनः ॥ २० ॥ असंख्येयैस्तुबाणौघैःप्रममाथप्रमाथिनम् ॥ स्थू
लाक्षस्याक्षिणीस्थूलेपूरयामाससायकैः ॥ २१ ॥ सपपातहतोभूमौविटपीवमहाद्रुमः ॥ दूषणस्यानुगान्पंचसाहस्रान्कुपितःक्षणात् ॥
॥ २२ ॥ हत्वातुपंचसाहस्रैरनयद्यमसादनम् ॥ दूषणंनिहतंश्रुत्वातस्यचैवपदानुगान् ॥ २३ ॥ व्यादिदेशखरःक्रुद्धःसेनाध्यक्षान्महा
बलान् ॥ अयंविनिहतःसंख्येदूषणःसपदानुगः ॥ २४ ॥ महत्यासेनयासार्धंयुद्ध्वारामंकुमानुषम् ॥ शस्त्रैर्नानाविधाकारैर्हनध्वंसर्वराक्ष
साः ॥२५॥ एवमुक्त्वाखरःक्रुद्धोराममेवाभिदुद्रुवे ॥ श्येनगामीपृथुग्रीवोयज्ञशत्रुर्विहंगमः ॥ २६॥ दुर्जयःकरवीराक्षःपरुषःकालकार्मुकः॥
हेममालीमहामालीसर्पास्योरुधिराशनः॥ २७॥ द्वादशैतेमहावीर्याबलाध्यक्षाःससैनिकाः ॥ राममेवाभ्यधावंतविसृजंतःशरोत्तमान् ॥२८॥

सुरितिशेषः विषाणाभ्यांदंताभ्याम् ॥ १५ ॥ १६ ॥ संहत्यमिलित्वा मृत्युपाशेनावपाशिताःबद्धाः ॥ १७ ॥ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥
पंचसाहस्रान्पंचसाहस्रैरित्यनेनभगवतोऽमोघेषुत्वंसूचितम् ॥ २३ ॥ २४ ॥ हनध्वमित्यार्षम् ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥

॥ २९ ॥ ३० ॥ शतंएकेनशतेनतत्संख्याकेन कर्णिनाबाणविशेषेण एवंसहस्रंसहस्रेण ॥ ३१ ॥ शोणितादिग्धाःशोणितलिप्ताः ॥ ३२ ॥ विस्तीर्णाविशेषेणच्छन्ना महावे
दिःअश्वमेधादिवेदिः ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ मानुषेणमानुषवेषेणापि ॥ ३५ ॥ त्रिशिराश्चैवेति स्वस्वमूलबलेनसहेतिशेषः ॥ ३६ ॥३७॥ उद्यताशनिरुद्यतवज्रः ॥ ३८ ॥ ॥
इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेषड्विंशःसर्गः ॥ २६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ खरमिति सन्निपत्यत्वरयातत्समीपमागम्य ॥ १ ॥

ततःपावकसंकाशैर्हेमवज्रविभूषितैः ॥ जघानशेषंतेजस्वीतस्यसैन्यस्यसायकैः ॥२९॥ तेरुक्मपुंखाविशिखाःसधूमाइवपावकाः ॥
निजघ्नुस्तानिरक्षांसिवज्राइवमहाद्रुमान् ॥ ३० ॥ रक्षसांतुशतंरामःशतेनैकेनकर्णिना ॥ सहस्रंतुसहस्रेणजघानरणमूर्धनि ॥३१॥
तैर्भिन्नवर्माभरणाश्छिन्नभिन्नशरासनाः ॥ निपेतुःशोणितादिग्धाधरण्यांरजनीचराः ॥ ३२ ॥ तैर्मुक्तकेशैःसमरेपतितैःशोणितोक्षितैः ॥
विस्तीर्णावसुधाकृत्स्नामहावेदिःकुशैरिव ॥ ३३ ॥ तत्क्षणेतुमहाघोरंवनंनिहतराक्षसम् ॥ बभूवनिरयप्रख्यंमांसशोणितकर्दमम् ॥ ३४ ॥
चतुर्दशसहस्राणिरक्षसांभीमकर्मणाम् ॥ हतान्येकेनरामेणमानुषेणपदातिना ॥ ३५ ॥ तस्यसैन्यस्यसर्वस्यखरःशेषोमहारथः ॥ राक्ष
सस्त्रिशिराश्चैवरामश्चरिपुसूदनः ॥ ३६ ॥ शेषाहतामहावीर्याराक्षसारणमूर्धनि ॥ घोरादुर्विषहाःसर्वेलक्ष्मणस्याग्रजेनते ॥ ३७ ॥
ततस्तुतद्भीमबलंमहाहवेसमीक्ष्यधर्मेणहतंबलीयसा ॥ रथेनरामंमहताखरस्ततःसमाससादेंद्रइवोद्यताशनिः ॥ ३८ ॥ ॥ इत्यार्षेश्री
मद्रामायणेवाल्मीकीयेआ०अरण्यकांडेषड्विंशःसर्गः ॥२६॥ ॥७॥ ॥ खरंतुरामाभिमुखंप्रयांतंवाहिनीपतिः ॥ राक्षसस्त्रिशिरानामस
न्निपत्येदमब्रवीत् ॥ १ ॥ मांनियोजयविक्रांतंत्वंनिवर्तस्वसाहसात् ॥ पश्यरामंमहाबाहुंसंयुगेविनिपातितम् ॥ २ ॥ प्रतिजानामितेस
त्यमायुधंचाहमालभे ॥ यथारामंवधिष्यामिवधार्हंसर्वरक्षसाम् ॥ ३ ॥ अहंवास्यरणेमृत्युरेषवासमरेमम ॥ विनिवर्त्यरणोत्साहंमुहूर्तं
प्राश्निकोभव ॥ ४ ॥ प्रहृष्टोवाहतेरामेजनस्थानंप्रयास्यसि ॥ मयिवानिहतेरामंसंयुगायप्रयास्यसि ॥ ५ ॥ खरस्त्रिशिरसातेनमृत्युलो
भात्प्रसादितः ॥ गच्छयुद्ध्येत्यनुज्ञातोराघवाभिमुखोययौ ॥ ६ ॥ त्रिशिरास्तुरथेनैववाजियुक्तेनभास्वता ॥ अभ्यद्रवद्रणेरामंत्रिशृंगइवप

विनिपातितंमयेतिशेषः ॥ २ ॥ आलभेस्पृशामि यथावधिष्यामितथाप्रयतिष्येइतिशेषः सर्वरक्षसांवधार्हं सर्वरक्षसांवध्यमित्यर्थः ॥ ३ ॥ अहंवासमरेइतिपाठेमृत्युरित्यस्या
स्येतिशेषः रणोत्साहादितिपाठेततोमनोनिवर्त्येत्यर्थः प्राश्निकोमध्यस्थःउभययुद्धसाक्षीत्यर्थः ॥ ४ ॥ संयुगायसंयुगंकर्तुम् ॥ ५ ॥ मृत्युलोभान्मृत्युकृतेयुद्धलोभात् मृत्युस
मयेरक्षःप्रकृतिविपर्ययात्तस्यभगवत्तत्त्वंज्ञात्वातद्धस्तमृत्युलोभादित्यर्थश्च युद्ध्ययुद्धंकुरुष्व अनुज्ञातःखरेणेतिशेषः ॥ ६ ॥ ७ ॥ जलार्द्रस्येति अनेननादवैपरीत्येनमृत्युसान्नि

ध्यंसूचितम् ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ अहोइत्यादिव्यंग्योक्तिः पुष्पैरिवपरिक्षतइत्यनेनत्वगपिनविद्धेत्याशयः ॥ १२ ॥ १३ ॥ तुरगान्वेगवतोश्वानित्यर्थः ॥ १४ ॥
॥ १५ ॥ हतरथाद्धतहयसारथिकाद्रथात् ॥ १६ ॥ जडःआयुधपरिग्रहइतिशेषः ॥ १७ ॥ १८ ॥ पूर्वंपतितैःशिरोभिरुपलक्षितःपश्चान्न्यपतत् चतुर्दशसहस्राणिममाचि

र्वतः ॥ ७ ॥ शरधारासमूहान्समहामेघइवोत्सृजन् ॥ व्यसृजत्सदृशंनादंजलार्द्रस्येवदुंदुभेः ॥ ८ ॥ आगच्छंतंत्रिशिरसंराक्षसंप्रेक्ष्य
राघवः ॥ धनुषाप्रतिजग्राहविधुन्वन्सायकान्शितान् ॥ ९ ॥ ससंप्रहारस्तुमुलोरामत्रिशिरसोस्तदा ॥ संबभूवातिबलिनोःसिंह
कुंजरयोरिव ॥ १० ॥ ततस्त्रिशिरसाबाणैर्ललाटेताडितस्त्रिभिः ॥ अमर्षीकुपितोरामःसंरब्धइदमब्रवीत् ॥ ११ ॥ अहोविक्रमशूरस्य
राक्षसस्येदृशंबलम् ॥ पुष्पैरिवशरैर्योहंललाटेऽस्मिपरिक्षितः ॥ १२ ॥ ममापिप्रतिगृह्णीष्वशरांश्चापगुणाच्च्युतान् ॥ एवमुक्तस्तुसंरब्धः
शरानाशीविषोपमान् ॥ १३ ॥ त्रिशिरावक्षसिक्रुद्धोनिजघानचतुर्दश ॥ चतुर्भिस्तुरगानस्यशरैःसन्नतपर्वभिः ॥ १४ ॥ न्यपातयततेज
स्वीचतुरस्तस्यवाजिनः ॥ अष्टभिःसायकैःसूतंरथोपस्थेन्यपातयत् ॥ १५ ॥ रामश्चिच्छेदबाणेनध्वजंचास्यसमुच्छ्रितम् ॥ ततोहतरथा
त्तस्मादुत्पतंतंनिशाचरम् ॥ १६ ॥ चिच्छेदरामस्तंबाणैर्हृदयेसोभवज्जडः ॥ सायकैश्चाप्रमेयात्मासामर्षात्तस्यरक्षसः ॥ १७ ॥ शिरां
स्यपातयत्त्रीणिवेगवद्भिस्त्रिभिःशरैः ॥ सधूमशोणितोद्गारीरामबाणाभिपीडितः ॥ १८ ॥ न्यपतत्पतितैःपूर्वंसमरस्थोनिशाचरः ॥ हतशेषा
स्ततोभग्नाराक्षसाःखरसंश्रयाः ॥ १९ ॥ द्रवंतिस्मनतिष्ठंतिव्याधत्रस्तामृगाइव ॥ तान्खरोद्रवतोदृष्ट्वानिवर्त्यरुषितस्त्वरन् ॥ राममेवा
भिदुद्रावराहुश्चंद्रमसंयथा ॥ २० ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेसप्तविंशःसर्गः ॥ २७ ॥ ॥ ७ ॥
निहतंदूषणंदृष्ट्वारणेत्रिशिरसासह ॥ खरस्याप्यभवत्त्रासोदृष्ट्वारामस्यविक्रमम् ॥ १ ॥ सदृष्ट्वाराक्षसंसैन्यमविषह्यंमहाबलम् ॥ हतमे
केनरामेणदूषणस्त्रिशिराअपि ॥ २ ॥ तद्बलंहतभूयिष्ठंविमनाःप्रेक्ष्यराक्षसः ॥ आससादखरोरामंनमुचिर्वासवंयथा ॥ ३ ॥ विकृष्यबल
वच्चापंनाराचान्रक्तभोजनान् ॥ खरश्चिक्षेपरामायक्रुद्धानाशीविषानिव ॥ ४ ॥ ज्यांविधुन्वन्सुबहुशःशिक्षयास्त्राणिदर्शयन् ॥ चचारसम

त्तानुवर्तिनामितिसेनोद्योगेखरोक्तेश्चतुर्दशसहस्राणिहतानिखरत्रिशिरसावेवावशिष्टाविति पूर्वसर्गांतेउक्तेर्हतशेषान्निवर्त्येतिअत्रत्योक्तेश्चतुर्दशसहस्रंयूथपाअत्रेतिज्ञायते हतशेषा
इतितुखरीयमूलबलाभिप्रायंबोध्यम् ॥ १९ ॥ २० ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेसप्तविंशःसर्गः ॥ २७ ॥ ॥ ७ ॥
निहतमिति ॥ १ ॥ रक्षसामिदंराक्षसंसैन्यंहतंदृष्ट्वेत्यन्वयः ॥ २ ॥ हतभूयिष्ठंअल्पावशेषम् ॥ ३ ॥ ४ ॥ शिक्षयाधनुर्विद्याभ्यासेन मार्गान्शरसंधानक्षेपणादिप्रकारभेदान्द

र्शयन्‌रथस्थःखरःसमरेचचारअनेकविधरथसंचरणैः ॥ ५ ॥ ६ ॥ सरामः नभःआकाशमविवरंनीरंध्रंचकार ॥ ७ ॥ पर्याकाशंपरितोविद्यमानमाकाशमनाकाशंनिरवकाशंब
भूव ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ सर्वसैन्यस्यहंतारंरामंखरःपरिश्रांतंमेने अनेनायंप्रहारावसरइतिखरबोधःसूचितः अतएवानुपदंतेनरामधनुषश्छेदः ॥ १२ ॥ १३ ॥

॥२९॥ रेमार्गाञ्शरैरथगतःखरः ॥ ५ ॥ ससर्वाश्चदिशोबाणैःप्रदिशश्चमहारथः ॥ पूरयामासतंदृष्ट्वारामोपिसुमहद्धनुः ॥ ६ ॥ ससायकैर्दु
र्विषहैर्विस्फुलिंगैरिवाग्निभिः ॥ नभश्चकाराविवरंपर्जन्यइववृष्टिभिः ॥७॥ तद्बभूवशितैर्बाणैःखररामविसर्जितैः ॥ पर्याकाशमनाकाशंसर्वतः
शरसंकुलम् ॥ ८॥ शरजालावृतःसूर्योनतदास्मप्रकाशते ॥ अन्योन्यवधसंरंभादुभयोःसंप्रयुध्यतोः ॥ ९ ॥ ततोनालीकनाराचैस्तीक्ष्णाग्रै
श्चविकर्णिभिः ॥ आजघानरणेरामंतोत्रैरिवमहाद्विपम् ॥ १० ॥ तंरथस्थंधनुष्पाणिंराक्षसंपर्यवस्थितम् ॥ ददृशुःसर्वभूतानिपाशहस्तमि
वांतकम् ॥ ११ ॥ हंतारंसर्वसैन्यस्यपौरुषेपर्यवस्थितम् ॥ परिश्रांतंमहासत्त्वंमेनेरामंखरस्तदा ॥ १२ ॥ तंसिंहमिवविक्रांतंसिंहविक्रांत
गामिनम् ॥ दृष्ट्वानोद्विजतेरामःसिंहःक्षुद्रमृगंयथा ॥ १३ ॥ ततःसूर्यनिकाशेनरथेनमहताखरः ॥ आससादाथतंरामंपतंगइवपावकम्
॥ १४ ॥ ततोस्यसशरंचापंमुष्टिदेशेमहात्मनः ॥ खरश्चिच्छेदरामस्यदर्शयन्हस्तलाघवम् ॥ १५ ॥ सपुनस्त्वपरान्सप्तशरानादायमर्म
णि ॥ निजघानरणेक्रुद्धःशक्राशनिसमप्रभान् ॥ १६ ॥ ततःशरसहस्रेणराममप्रतिमौजसम् ॥ अर्दयित्वामहानादंननादसमरेखरः ॥
॥ १७ ॥ ततस्तत्प्रहतंबाणैःखरमुक्तैःसुपर्वभिः ॥ पपातकवचंभूमौरामस्यादित्यवर्चसम् ॥ १८ ॥ सशरैरर्पितःक्रुद्धःसर्वगात्रेषुराघवः ॥
रराजसमरेरामोविधूमोग्निरिवज्वलन् ॥ १९ ॥ ततोगंभीरनिर्ह्रादंरामःशत्रुनिबर्हणः ॥ चकारांतायसरिपोःसज्जमन्यन्महद्धनुः ॥ २० ॥
सुमहद्वैष्णवंयत्तदतिसृष्टंमहर्षिणा ॥ वरंतद्धनुरुद्यम्यखरंसमभिधावतः ॥ २१ ॥ ततःकनकपुंखैस्तुशरैःसन्नतपर्वभिः ॥ चिच्छेदरामःसं
क्रुद्धःखरस्यसमरेध्वजम् ॥ २२ ॥ सदर्शनीयोबहुधाविच्छिन्नःकांचनोध्वजः ॥ जगामधरणींसूर्योदेवतानामिवाज्ञया ॥ २३ ॥ तंचतुर्भिः
खरःक्रुद्धोरामंगात्रेषुमार्गणैः ॥ विव्याधहृदिमर्मज्ञोमातंगमिवतोयदैः ॥ २४ ॥ सरामोबहुभिर्बाणैःखरकार्मुकनिःसृतैः ॥ विद्धोरुधिरसि
क्तांगोबभूवरुषितोभृशम् ॥ २५ ॥ सधनुर्धन्विनांश्रेष्ठःसंगृह्यपरमाहवे ॥ मुमोचपरमेष्वासःषट्शरानभिलक्षितान् ॥ २६ ॥ शिरस्ये ॥२९॥

॥१४॥ मुष्टिदेशेधनुर्ग्रहणप्रदेशोपरिदेशे ॥१५॥ सखरः मर्मणिकवचबंधसंधिषु ॥१६॥१७॥ प्रहतंकवचंपपात ॥ १८ ॥ शरैरर्पितःसंक्षतःकृतः ॥ १९ ॥२०॥ महर्षिणाअगस्त्ये
न अतिसृष्टंदत्तं वरंश्रेष्ठम् ॥२१॥ २२ ॥ देवतानामाज्ञयासूर्यइवेतिकविकल्पितोपमानिकोपमेयम् ॥ २३ ॥२४॥ २५ ॥ अभिलक्षितानभिलक्षितविषयान् ॥ २६ ॥ तानेवविषया

नाह शिरस्येकेनेत्यादि ॥ २७ ॥ भास्करोपमानित्यस्यगृहीत्वेतिशेषः ॥ २८ ॥ उपात्तत्रयोदशानांविनियोगमाहरथस्येत्यादि ॥ २९ ॥ त्रिवेणुर्नामरथमुखस्थोयुगाधारदंडः
॥ ३० ॥ प्रहसन्निवलीलयैवबिभेदखरंत्वदीतिशेषमाहकतकः ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ महारथस्यपूज्यस्यतत्कर्मदृष्ट्वेतिशेषः अपूजयन्नमस्कारस्तुत्यादिभिस्तमतोषयन्नित्यर्थः
॥ ३३ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेअष्टाविंशःसर्गः ॥ २८ ॥ ॥ छ ॥ ॥ मृदुपूर्वन्यायमवलंब्यमृदूक्तिपूर्वं
परुषंपरुषार्थकम् ॥ १ ॥ त्वत्कृतान्यायेनायंतवनाशइत्याह गजेत्यादि बलेतिष्ठताबलविषयस्वामित्वेनातिष्ठताईदृशेनयद्दारुणंकर्मकृतंभवतितत्सर्वलोकनिंद्यंभवति ॥ २ ॥

केनबाणेनद्वाभ्यांबाह्वोरथार्पयत् ॥ त्रिभिश्चंद्रार्धवक्रैश्चवक्षस्यभिजघानह ॥ २७ ॥ ततःपश्चान्महातेजानाराचान्भास्करोपमान् ॥ जघा
नराक्षसंक्रुद्धस्त्रयोदशशिलाशितान् ॥ २८ ॥ रथस्ययुगमेकेनचतुर्भिःशबलान्हयान् ॥ षष्ठेनचशिरःसंख्येचिच्छेदखरसारथेः ॥ २९ ॥
त्रिभिस्त्रिवेणून्बलवान्द्वाभ्यामक्षंमहाबलः ॥ द्वादशेनतुबाणेनखरस्यसकरंधनुः ॥ ३० ॥ छित्त्वावज्रनिकाशेनराघवःप्रहसन्निव ॥ त्रयोद
शेनेंद्रसमोबिभेदसमरेखरम् ॥ ३१ ॥ प्रभग्नधन्वाविरथोहताश्वोहतसारथिः ॥ गदापाणिरवप्लुत्यतस्थौभूमौखरस्तदा ॥ ३२ ॥ तत्क
र्मरामस्यमहारथस्यसमेत्यदेवाश्चमहर्षयश्च ॥ अपूजयन्प्रांजलयःप्रहृष्टास्तदाविमानाग्रगताःसमेताः ॥ ३३ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामाय
णेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेअष्टाविंशःसर्गः ॥ २८ ॥ ॥ छ ॥ ॥ खरंतुविरथंरामोगदापाणिमवस्थितम् ॥ मृदुपूर्वं
महातेजाःपरुषंवाक्यमब्रवीत् ॥ १ ॥ गजाश्वरथसंबाधेबलेमहतितिष्ठता ॥ कृतंतेदारुणंकर्मसर्वलोकजुगुप्सितम् ॥ २ ॥ उद्वेजनीयोभू
तानांनृशंसःपापकर्मकृत् ॥ त्रयाणामपिलोकानामीश्वरोपिनतिष्ठति ॥ ३ ॥ कर्मलोकविरुद्धंतुकुर्वाणंक्षणदाचर ॥ तीक्ष्णंसर्वजनोहंतिसर्पं
दुष्टमिवागतम् ॥ ४ ॥ लोभात्पापानिकुर्वाणःकामाद्वायोनबुध्यते ॥ हृष्टःपश्यतितस्यांतंब्राह्मणीकरकादिव ॥ ५ ॥ वसतोदंडकारण्येता
पसान्धर्मचारिणः ॥ किन्नुहत्वामहाभागान्फलंप्राप्स्यसिराक्षस ॥ ६ ॥ नचिरंपापकर्माणःक्रूरालोकजुगुप्सिताः ॥ ऐश्वर्यंप्राप्यतिष्ठंतिशी

एवंविधकर्मकर्तुर्नेहसुखमित्याह उद्वेजनीयइति उद्वेजकइत्यर्थः नृशंसोघातुकःक्रूरः एवंगुणकईश्वरोऽपिनतिष्ठतिनचिरंतिष्ठति ॥ ३ ॥ तदेवाह कर्मेत्यादि सर्वजनोहंति अ
कृतापकारोपिहंति ससर्ववध्यइतियावत् ॥ ४ ॥ अप्राप्तप्राप्तीच्छाकामः प्राप्ताधिकेच्छालोभः तस्यपापस्यांतंस्वनाशरूपंपरिपाकंपश्यति पापफलमनुभवतीत्यर्थः
करकावर्षोपलास्तानत्तिकरकात्साब्राह्मणीरक्तपुच्छिकेव रक्तपुच्छिकायाःकरकाविषम् तन्निगरणमात्रेणतन्मृत्युरितिप्रसिद्धिः सायथास्वानर्थमपश्यंतीतद्भुंक्ते भोजनोत्तरं
तन्नाशंलोकःपश्यति एवंयःकर्मकरणकालेनाशकमिदमितिनबुध्यतेतस्यतत्कर्मप्राप्तमंतंनाशंलोकोहृष्टःसन्पश्यतीत्यर्थइतिकतकः ॥ ५ ॥ ततःकिंतत्राह वसतइति किं
नुफलमग्रेप्राप्स्यसितन्नविद्मइतिशेषः ॥ ६ ॥ इदंतुप्रत्यक्षमित्याह नेति पापकर्माणःपूर्वपुण्येनैश्वर्यंप्राप्यापिनचिरंतिष्ठंति ॥ ७ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

कालेपापानुभवकाले घोरंदुःखरूपफलम् ॥ ८ ॥ ९ ॥ घोरंकर्मणःफलंभवतीतिशेषःअतोहेतोरहंराजादुष्टनिग्रहाधिकारी हेनिशाचर रक्षसांप्राणान्हंतुंआसादितोऋषिभिरि
तिशेषः त्वयेतिवा राज्ञेतिपाठेराज्ञादशरथेनासादितोनियुक्तइत्यर्थइतितीर्थः ॥ १० ॥ अद्यमयामुक्ताबाणाःत्वद्वपुर्भित्त्वाभूमिंविदार्यातिपतिष्यंतिभुवमतिक्रम्यपतिष्यंति पाता
लंगमिष्यंतीतियावत् ॥ ११ ॥ अत्रऋष्यनुगमनंप्राणनाशमात्रेण अतएवानिरयस्थमितिवक्ष्यति ॥ १२ ॥ निरयस्थमिति ननुभगवताहतस्यमृतिसमयेभगवद्दर्शनवतःकथंनि
रयस्थत्वमितिचेन्न अत्युग्रस्यब्रह्मवधकर्मणःफलस्यावश्यंभोक्तव्यत्वेनादौभगवदिच्छयैवनिरयभोगपूर्वमुत्तमपदप्राप्तेःसत्त्वेनादोषात् ॥१३॥ कुलाधमकुलेनाधम ॥१४॥ १५॥
॥ १६ ॥ गर्विताअतिनकथयंतीत्यन्वयः ॥ १७ ॥ अकृतात्मानःकल्मषचित्ताः ॥१८॥ कलुषंव्यपदिशन्कुलीनत्वंप्रकटयन्मृत्युकालेतत्तुल्ययुद्धकालेसंप्राप्ते अप्रस्तवेअप्रस्तावे घ

र्णमूलाइवद्रुमाः ॥ ७ ॥ अवश्यंलभतेकर्ताफलंपापस्यकर्मणः ॥ घोरंपर्यागतेकालेद्रुमःपुष्पमिवार्तवम् ॥ ८ ॥ नचिरात्प्राप्यतेलोकेपापानांकर्म
णांफलम् ॥ सविषाणामिवान्नानांभुक्तानांक्षणदाचर ॥ ९ ॥ पापमाचरतांघोरंलोकस्याप्रियमिच्छताम् ॥ अहमासादितोराजाप्राणान्हंतुंनिशा
चर ॥१०॥ अद्यभित्त्वामयामुक्ताःशराःकांचनभूषणाः ॥ विदार्यापिपतिष्यंतिवल्मीकमिवपन्नगाः ॥११॥ येत्वयादंडकारण्येभक्षिताधर्मचारि
णः ॥ तानद्यनिहतःसंख्येससैन्योनुगमिष्यसि ॥ १२ ॥ अद्यत्वांनिहतंबाणैःपश्यंतुपरमर्षयः ॥ निरयस्थंविमानस्थायेत्वयानिहताःपुरा ॥
॥१३॥ प्रहरस्वयथाकामंकुरुयत्नंकुलाधम ॥ अद्यतेपातयिष्यामिशिरस्तालफलंयथा ॥१४॥ एवमुक्तस्तुरामेणक्रुद्धःसंरक्तलोचनः ॥ प्रत्युवा
चततोरामंप्रहसन्क्रोधमूर्छितः ॥ १५ ॥ प्राकृतान्राक्षसान्हत्वायुद्धेदशरथात्मज ॥ आत्मनाकथमात्मानमप्रशस्यंप्रशंससि ॥ १६ ॥ वि
क्रांताबलवंतोवायेभवंतिनरर्षभाः ॥ कथयंतिनतेकिंचित्तेजसाचातिगर्विताः ॥१७॥ प्राकृतास्त्वकृतात्मानोलोकेक्षत्रियपांसनाः ॥ निरर्थकंवि
कत्थंतेतथारामविकत्थसे ॥ १८ ॥ कुलंव्यपदिशन्वीरःसमरेकोभिधास्यति ॥ मृत्युकालेतुसंप्राप्तेस्वयमप्रस्तवेस्तवम् ॥ १९ ॥ सर्वथा
तुलघुत्वंतेकत्थनेनविदर्शितम् ॥ सुवर्णप्रतिरूपेणतप्तेनेवकुशाग्निना ॥ २० ॥ नतुमामिहतिष्ठंतंपश्यसित्वंगदाधरम् ॥ धराधरमिवाकंप्यं
पर्वतंधातुभिश्चितम् ॥ २१ ॥ पर्याप्तोहंगदापाणिर्हंतुंप्राणान्रणेतव ॥ त्रयाणामपिलोकानांपाशहस्तइवांतकः ॥ २२ ॥ कामंबह्वपिवक्त

त्रभावआर्षः स्वस्तवरूपंवचनंकोभिधास्यतिनकोपीत्यर्थः अहमासादितोराजेतिरामोक्तेरिदमुक्तवान् ॥१९॥ कत्थनेनप्राकृतेनतेत्वयासर्वथैवात्मनोलघुत्वंदर्शितम् यथासुवर्णप्रति
रूपेणस्वर्णतुल्यरूपेणपित्तलेनकुशाग्निनास्वर्णादिशोधनाग्निनातप्तेनयथास्वस्यकृष्णवर्णत्वरूपंलाघवंदर्शितंभवतितद्वत्तापात्पूर्वंहितत्रस्वर्णताबुद्धिः सातापेयथानश्यतितथात्वया
स्वस्मिन्स्थिताप्राक्शूरत्वबुद्धिःकत्थनेनापह्नतेत्यर्थः तुषाग्निनेतिपाठांतरम् ॥ २० ॥ अयमेवतेकत्थनेहेतुरित्याह नत्विति गदाधरंमांयतोनपश्यसिसारतोनजानासिअतोविकत्थसेइ
त्यन्वयः धराधरमितिपर्वतविशेषणम् तेनकुलाचलसादृश्यबोधनम् ॥ २१ ॥ स्वकंसारंदर्शयति पर्याप्तइति गदापाणिरितिगदाहस्तइत्यर्थः तवत्रयाणांलोकानांचेत्यर्थः ॥ २२ ॥

यद्यपित्वद्विषयेकामंबहुवक्तव्यमस्ति अथाप्यहंनवक्ष्यामि त्वद्वल्लघुत्वापत्तेः हेत्वंतरमप्याह अस्तमिति ॥२३॥ यानितेत्वयाहतानितेषांतत्संबंधिस्त्रीपुत्रादीनांअश्रुमार्जनंकरिष्यामि त्वद्विनाशात्त्वन्मरणात् ॥ २४ ॥ परमाअंगदाःकनकवलयानियस्यास्तांप्रसिद्धांहस्तस्थांगदांचिक्षेप ॥ २५ ॥ भस्मकृत्वास्वज्वालयेतिशेषः तत्समीपतःरामसमीपतः ॥ ॥ २६ ॥ २७ ॥ मंत्रादिबलैर्विनिपातिताव्यालीव ॥ २८ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेएकोनत्रिंशःसर्गः ॥ २९ ॥

व्यंत्वयिवक्ष्यामिनत्वहम् ॥ अस्तंप्राप्नोतिसवितायुद्धविघ्नस्ततोभवेत् ॥ २३ ॥ चतुर्दशसहस्राणिराक्षसानांहतानिते ॥ त्वद्विनाशात्करोम्यद्यतेषामश्रुप्रमार्जनम् ॥ २४॥ इत्युक्त्वापरमक्रुद्धःसगदांपरमांगदाम् ॥ खरश्चिक्षेपरामायप्रदीप्तामशनिंयथा ॥ २५ ॥ खरबाहुप्रमुक्तासाप्रदीप्तामहतीगदा ॥ भस्मवृक्षांश्चगुल्मांश्चकृत्वागात्तत्समीपतः ॥ २६ ॥ तमापतंतींमहतींमृत्युपाशोपमांगदाम् ॥ अंतरिक्षगतांरामश्चिच्छेदबहुधाशरैः ॥ २७ ॥ साविशीर्णाशरैर्भिन्नापपातधरणितले ॥ गदामंत्रौषधिबलैर्व्यालीवविनिपातिता ॥ २८ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेएकोनत्रिंशःसर्गः ॥ २९ ॥ ॥ छ ॥ ॥ भित्त्वातुतांगदांबाणैराघवोधर्मवत्सलः ॥ स्मयमानइदंवाक्यंसंरब्धमिदमब्रवीत् ॥ १ ॥ एतत्तेबलसर्वस्वंदर्शितंराक्षसाधम ॥ शक्तिहीनतरोमत्तोवृथात्वमुपगर्जसि ॥ २ ॥ एषाबाणविनिर्भिन्नागदाभूमितलंगता ॥ अभिधानप्रगल्भस्यतवप्रत्ययघातिनी ॥ ३ ॥ यत्त्वयोक्तंविनष्टानामिदमश्रुप्रमार्जनम् ॥ राक्षसानांकरोमीतिमिथ्यातदपितेवचः ॥ ४ ॥ नीचस्यक्षुद्रशीलस्यमिथ्यावृत्तस्यरक्षसः ॥ प्राणानपहरिष्यामिगरुत्मानमृतंयथा ॥ ५ ॥ अद्यतेभिन्नकंठस्यफेनबुद्बुदभूषितम् ॥ विदारितस्यमद्बाणैर्महीपास्यतिशोणितम् ॥६॥ पांसुरूषितसर्वांगःस्रस्तन्यस्तभुजद्वयः ॥ स्वप्स्यसेगांसमाश्लिष्यदुर्लभांप्रमदामिव ॥७॥ प्रवृद्धनिद्रेशयितेत्वयिराक्षसपांसने ॥ भविष्यंतिशरण्यानांशरण्यादंडकाइमे ॥८॥ जनस्थानेहतस्थानेतवराक्षसमच्छरैः ॥ निर्भयाविचरिष्यंतिसर्वतोमुनयोवने ॥९॥ अद्यविप्रसरिष्यंतिराक्षस्योहतबांधवाः ॥ बाष्पार्द्रवदनादीनाभयादन्यभयावहाः ॥ १० ॥ अद्यशोकरसज्ञास्ताभविष्यंतिनिरर्थिकाः ॥ अनुरूपकुलाःपत्न्योयासांत्वंपतिरीदृशः ॥ ११ ॥ नृशंसशीलक्षुद्रात्मन्नि

भित्त्वेति ॥१॥ लब्धावसरोभगवांस्त्वयैवकत्थनंकृतमित्याह एतदिति शक्तिहीनतरःशक्त्याहीनतरः ॥ २ ॥ अभिधानेकेवलंप्रगल्भस्यतवानयाशत्रुवधोभवत्येवेत्ययंयःप्रत्ययोविश्वासस्तस्यस्वनाशेनघातिका ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ स्रस्तंस्थानादतएवभूमौन्यस्तंभुजद्वयंयेनसः गांभुवम् ॥ ७ ॥ प्रवृद्धनिद्रेप्रवृद्धदीर्घनिद्रे शरण्याःसुखवासभूताः शरण्यानांतपोमहिम्नासर्वजनशरण्यानाम् ॥ ८ ॥ हतस्थानेहतराक्षसवासे ॥ ९ ॥ विप्रसरिष्यंति मद्भयेनजनस्थानात्पलायिष्यंतीत्यर्थः ॥ १० ॥ शोकरसज्ञाःशोकस्थायिक

रसज्ञाः निरर्थिकाःनिःशेषतोनष्टोर्थःकामादिपुरुषार्थोयासांताः अनुरूपकुलास्त्वत्सदृशादुर्वृत्तत्वादिगुणवत्कुलाः इदृशःपापकर्मा ॥ ११ ॥ अस्यैवाविवरणंनृशंसेत्यादि शंकि
तैस्त्वद्भटेभ्यः यद्यपिभगवतईदृशेषुक्षुद्रेष्वेवंवादोऽनुचितस्तथापिनिरयस्थमितिस्वोक्तिसत्यांकर्तुंमरणकालेक्रोधजनकतमोगुणोद्रेकस्यतामसगुणगतिसंपादकस्योद्भवायेतिबो
ध्यम् ॥ १२ ॥ १३ ॥ ततोहिअवलिप्तत्वादेव मृत्युवश्योऽपिवाच्यावाच्यंनजानीषे ॥ १४ ॥ परिक्षेपोबंधः निरस्तषडिंद्रियाःसांतःकरणचक्षुरादिपंचेंद्रियैर्निरस्ताविनाशित
स्वातंत्र्याः मृत्युकालेस्फुरितभगवद्रूपःश्लेषेणस्वाविनयंक्षमापयतिच कालेति अतस्त्वयामदुक्तयःक्षंतव्याइतिव्यंग्यमित्यन्ये तेषांनिरयस्थमितिभगवदुक्तेरसंगतिःस्पष्टैव॥ १५॥
भ्रुकुटिंसान्निरुध्यसन्निबध्य ॥ १६ ॥ प्रहरणमायुधंतदर्थे सर्वतःप्रसृतामितिशेषः तादृशसालमवलोकयन्नित्यर्थः दशनच्छदमधरम् संदष्टदशनच्छदंयथाभवतितथा ॥१७॥

त्यंब्राह्मणकंटक ॥ त्वत्कृतेशंकितैरग्नौमुनिभिःपात्यतेहविः ॥ १२ ॥ तमेवमभिसंरब्धंब्रुवाणंराघवंवने ॥ खरोनिर्भर्त्सयामाससरोषात्खरतर
स्वरः ॥ १३ ॥ दृढंखल्ववलिप्तोसिभयेष्वपिचनिर्भयः ॥ वाच्यावाच्यंततोहित्वंमृत्योर्वश्योनबुध्यसे ॥ १४ ॥ कालपाशपरिक्षिप्ताभवंति
पुरुषाहिये॥कार्याकार्यंनजानंतितेनिरस्तषडिंद्रियाः ॥१५॥ एवमुक्त्वाततोरामंसंरुध्यभ्रुकुटिंततः॥सददर्शमहासालमविदूरेनिशाचरः ॥१६॥
रणेप्रहरणस्यार्थेसर्वतोह्यवलोकयन् ॥ सतमुत्पाटयामाससंदष्टदशनच्छदम् ॥ १७ ॥ तंसमुत्क्षिप्यबाहुभ्यांविनर्दित्वामहाबलः ॥ राम
मुद्दिश्यचिक्षेपहतस्त्वमितिचाब्रवीत् ॥ १८ ॥ तमापतंतंबाणौघैश्छित्त्वारामःप्रतापवान् ॥ रोषमाहारयत्तीव्रंनिहंतुंसमरेखरम् ॥ १९ ॥
॥ जातस्वेदस्ततोरामोरोषरक्तांतलोचनः ॥ निर्बिभेदसहस्रेणबाणानांसमरेखरम् ॥ २० ॥ तस्यबाणांतराद्रक्तंबहुसुस्रावफेनिल
म् ॥ गिरेःप्रस्रवणस्येवधाराणांचपरिस्रवः ॥ २१ ॥ विकलःसकृतोबाणैःखरोरामेणसंयुगे ॥ मत्तोरुधिरगंधेनतमेवाभ्यद्रवद्द्रुतम् ॥
॥ २२ ॥ तमापतंतंसंक्रुद्धंकृतास्त्रोरुधिराप्लुतम् ॥ अपासर्पद्द्वित्रिपदंकिंचित्त्वरितविक्रमः ॥२३ ॥ ततःपावकसंकाशंवधायसमरेशरम् ॥
खरस्यरामोजग्राहब्रह्मदंडमिवापरम् ॥ २४ ॥ सतद्दत्तंमघवतासुरराजेनधीमता ॥ संदधेचसधर्मात्मामुमोचचखरंप्रति ॥ २५ ॥ सविमु

समुत्क्षिप्यभ्रामयित्वा हतोमारितः ॥ १८ ॥ १९ ॥ जातस्वेदोरोषादितिशेषः नतुश्रमादिति अयंरोषोपिभगवतारोपितएवनटवन्नतुवास्तवोमानुषत्वस्थिरीकरणायेतिबोध्यम्
रक्तवर्णेऽतभागेऽपांगभागेलोचनेयस्यसः सहस्रेणानंतेन ॥ २० ॥ बाणांतराद्बाणक्षतविवरात्प्रस्रवणस्यप्रस्रवणाख्यस्यपरिस्रवःप्रवाहः ॥ २१ ॥ विकलःपरवशःकृतो
नतुमृतइत्यर्थः तदेवाह मत्तइति ॥ २२ ॥ आपतंतंबाणक्षेपावकाशोयथानभवतितथोपर्यापतंतंखरंदृष्ट्वाऽत्यासत्तौधनुर्ज्यापारोनस्यादितिस्वशरीरेतद्रुधिरपातभियाचाद्वि
त्रीणिपदानित्वारितपदन्यासोबाणंसंदधदेवपृष्ठतोपासर्पत् अनेनमहाबलत्वंखरस्योक्तम् नह्यन्यथारामधनुश्छेदोऽनंततद्बाणसहनंवासुशकम् अतएवाग्रेतद्वधायविशिष्यस्वशक्ति
रूपवैष्णवबाणग्रहणम् ॥ २३ ॥ ब्रह्मदंडमिवब्रह्मास्त्रमिवामोघम् ॥ २४ ॥ मघवतादत्तमगस्त्यद्वारा ॥ २५ ॥ धनुरायम्यविमुक्तःसखरस्योरस्यपतदि

त्यन्वयः ॥ २६ ॥ श्वेतारण्येयथांऽधकः अंधकासुरःश्वेतारण्येरुद्रेणहतइतिपुराणप्रसिद्धम् रुद्रेणेवेतिइवशब्दोवाक्यालंकारे श्वेतारण्येयथांतकइतिप्रचुरःपाठः तत्रकावे
रीतीरवर्तिनिश्वेतारण्येमार्कंडेयचिरजीवित्वायांतकसंहारोरुद्रेणकृतइतितन्माहात्म्येप्रसिद्धिः कौर्मेतूत्तरखंडेश्वेतस्यराजर्षेःपरमशैवस्यकालंजरेपर्वतेतपस्यभिरतस्यमारणायाग
तस्यांतकस्यशिवेनवामपादप्रहारेणसंहारःकृतइतिषट्त्रिंशेऽध्यायेउक्तम् ॥ २७ ॥ वज्रेणवृत्रइवफेनेनतदाच्छादितवज्रेणनमुचिरिव नशुष्केणनार्द्रेणेतिब्रह्मणातस्मैवर
दानात् अशनिहतोबलोवा वाशब्दइवार्थे बलइव एवंचअंतकादिवधस्यरुद्रेंद्रातिरिक्तासाध्यत्ववत्खरवधस्यरामातिरिक्तासाध्यत्वंप्रकाशितंकविना ॥ २८ ॥ २९ ॥

क्तोमहाबाणोनिर्घातसमनिःस्वनः ॥ रामेणधनुरायम्यखरस्योरसिचापतत् ॥ २६ ॥ सपपातखरोभूमौदह्यमानःशराग्निना ॥ रुद्रेणेव
विनिर्दग्धःश्वेतारण्येयथांधकः ॥ २७ ॥ सवृत्रइववज्रेणफेनेननमुचिर्यथा ॥ बलोवेंद्राशनिहतोनिपपातहतःखरः ॥ २८ ॥ एतस्मिन्नंत
रेदेवाश्चारणैःसहसंगताः ॥ दुंदुभींश्चाभिनिघ्नंतःपुष्पवर्षंसमंततः ॥ २९ ॥ रामस्योपरिसंहृष्टाववर्षुर्विस्मितास्तदा ॥ अर्धाधिकमुहूर्तेन
रामेणनिशितैःशरैः ॥ ३० ॥ चतुर्दशसहस्राणिरक्षसांकामरूपिणाम् ॥ खरदूषणमुख्यानांनिहतानिमहामृधे ॥ ३१ ॥ अहोबतमहत्क
र्मरामस्यविदितात्मनः ॥अहोवीर्यमहोदार्ढ्यंविष्णोरिवहिदृश्यते ॥ ३२ ॥ इत्येवमुक्त्वातेसर्वेययुर्देवायथागतम् ॥ ततोराजर्षयःसर्वेसंग
ताःपरमर्षयः ॥ ३३ ॥ सभाज्यमुदितारामंसागस्त्याइदमब्रुवन् ॥ एतदर्थंमहातेजामहेंद्रःपाकशासनः ॥ ३४ ॥ शरभंगाश्रमंपुण्यमा
जगामपुरंदरः ॥ आनीतस्त्वमिमंदेशमुपायेनमहर्षिभिः ॥ ३५ ॥ एषांवधार्थंशत्रूणांरक्षसांपापकर्मणाम् ॥ तदिदंनःकृतंकार्यंत्वयादशर
थात्मज ॥ ३६ ॥ स्वधर्मंप्रचरिष्यंतिदंडकेषुमहर्षयः ॥ एतस्मिन्नंतरेवीरोलक्ष्मणःसहसीतया ॥ ३७ ॥ गिरिदुर्गाद्विनिष्क्रम्यसंविवेशा
श्रमेसुखी ॥ ततोरामस्तुविजयीपूज्यमानोमहर्षिभिः ॥ ३८॥ प्रविवेशाश्रमंवीरोलक्ष्मणेनाभिपूजितः ॥ तंदृष्ट्वाशत्रुहंतारंमहर्षीणांसुखा
वहम् ॥ ३९ ॥ बभूवहृष्टावैदेहीभर्तारंपरिषस्वजे ॥ मुदापरमयायुक्तादृष्ट्वारक्षोगणान्हतान् ॥ ४० ॥ रामंचैवाव्ययंदृष्ट्वातुतोषजनका
त्मजा ॥४१॥ ततस्तुतंराक्षससंघमर्दनंसंपूज्यमानंमुदितैर्महात्मभिः ॥ पुनःपरिष्वज्यमुदान्वितानना बभूवहृष्टाजनकात्मजातदा ॥ ४२ ॥

अर्धाधिकमुहूर्तेनकिंचिदूनघटिकात्रयेण ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ राजर्षयोनहुषाद्याः परमर्षयोभृग्वाद्याः ॥ ३३ ॥ सभाज्यपूजयित्वा एतदर्थंरक्षसांवधार्थैत
देशवासनियोजनार्थं क्षणंस्थित्वारामंप्रस्थाप्यभवद्भिर्ब्रह्मलोकायप्रस्थातव्यमित्युक्त्वाशरभंगंप्रतिइंद्रोगतइत्याशयः ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ एतस्मिन्नंतरेदेवानांऋ
षीणांचानिर्गमनसमये ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ हर्षातिशयात्पुनरालिंगनं इदंयुद्धंप्रायःशिशिरार्धे ॥ ४२ ॥

इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेत्रिंशःसर्गः ॥३ ०॥ ॥ छ ॥ ॥ त्वरमाणइति खरसंग्रामात्पलायितःशूर्पणखागमनात्पूर्वमेवलं
कांप्रविश्येत्यर्थः संपूर्णदंडकारण्यंजनस्थानपदवाच्यमतोगोदावरीतीराद्गतोपिजनस्थानाद्गतइत्युक्तः ॥ १ ॥ खरश्चेति चेनदूषणात्रिशिरसोःसंग्रहः कथंचिदहमागतःकेवलंप्रेक्षकत
यास्थितत्वाद्रामबाणाविषयीकृततयेत्याशयः ॥२॥३॥ भीमंसर्वलोकभयदंजनस्थानं परासुनेतिक्रोधान्मुमूर्षुणेत्यर्थेप्रयुक्तं गातिंस्थितिम् ॥४॥५॥६॥ निहंतुंभंक्तुं आदित्यपावकौउ

॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम॰ वा॰ आ॰ अर॰ त्रिंशःसर्गः ॥ ३० ॥ ॥ छ ॥ ॥ त्वरमाणस्ततोगत्वाजनस्थानादकंपनः ॥ प्रवि
श्यलंकांवेगेनरावणंवाक्यमब्रवीत् ॥ १ ॥ जनस्थानस्थिताराजन्राक्षसाबहवोहताः ॥ खरश्चनिहतःसंख्येकथंचिदहमागतः ॥ २ ॥ एव
मुक्तोदशग्रीवःक्रुद्धःसंरक्तलोचनः ॥ अकंपनमुवाचेदंनिर्दहन्निवतेजसा ॥ ३ ॥ तेनभीमंजनस्थानंहतंममपरासुना ॥ कोहिसर्वेषुलोकेषुग
तिंनाधिगमिष्यति ॥ ४ ॥ नहिमेविप्रियंकृत्वाशक्यंमघवतासुखम् ॥ प्राप्तुंवैश्रवणेनापिनयमेनचविष्णुना ॥ ५ ॥ कालस्यचाप्यहंकालो
दहेयमपिपावकम् ॥ मृत्युंमरणधर्मेणसंयोजयितुमुत्सहे ॥ ६ ॥ वातस्यतरसावेगंनिहंतुमपिचोत्सहे ॥ दहेऽहमपिसंक्रुद्धस्तेजसादित्यपा
वकौ ॥ ७ ॥ तथाक्रुद्धंदशग्रीवंकृतांजलिरकंपनः ॥ भयात्संदिग्धयावाचारावणंयाचतेऽभयम् ॥ ८ ॥ दशग्रीवोऽभयंतस्मैप्रददौरक्षसांव
रः ॥ सविस्रब्धोऽब्रवीद्वाक्यमसंदिग्धमकंपनः ॥ ९ ॥ पुत्रोदशरथस्यास्तेसिंहसंहननोयुवा ॥ रामोनाममहास्कंधोवृत्तायतमहाभुजः ॥
॥ १० ॥ श्यामःपृथुयशाःश्रीमानतुल्यबलविक्रमः ॥ हतस्तेनजनस्थानेखरश्चसहदूषणः ॥ ११ ॥ अकंपनवचःश्रुत्वारावणोराक्षसाधिपः
॥ नागेंद्रइवनिःश्वस्यइदंवचनमब्रवीत् ॥ १२ ॥ ससुरेंद्रेणसंयुक्तोरामःसर्वामरैःसह ॥ उपयातोजनस्थानंब्रूहिकच्चिदकंपन ॥ १३ ॥ रा
वणस्यपुनर्वाक्यंनिशम्यतदकंपनः ॥ आचचक्षेबलंतस्यविक्रमंचमहात्मनः ॥ १४ ॥ रामोनाममहातेजाःश्रेष्ठःसर्वधनुष्मताम् ॥ दिव्या
स्त्रगुणसंपन्नःपरंधर्मंगतोयुधि ॥ १५ ॥ तस्यानुरूपोबलवान्रक्ताक्षोदुंदुभिस्वनः ॥ कनीयांल्लक्ष्मणोभ्राताराकाशशिनिभाननः ॥ १६ ॥
सतेनसहसंयुक्तःपावकेनानिलोयथा ॥ श्रीमान्राजवरस्तेनजनस्थानंनिपातितम् ॥ १७ ॥ नैवदेवामहात्मानोनात्रकार्याविचारणा ॥ श

भावपि युगपदितिशेषः ॥७॥ संदिग्धयासंदिग्धाक्षरया अभयमितिच्छेदः ॥८॥९॥ वरांगरूपोपेतोयःसिंहसंहननोहिसइतिकोशः ॥१ ०॥ अतुल्यंकेनापितुलानर्हंबलंविक्रमश्चयस्य
सः सदूषणःखरश्चहतइत्यन्वयः ॥११॥ नागेंद्रःसर्पश्रेष्ठः ॥१२॥ सरामःसर्वामरसहितेंद्रेणजनेस्थानंकच्चिदुपागतइत्यन्वयः ॥ १३ ॥ १४ ॥ परंधर्मंअतिशायितंशौर्यम् ॥१५॥ रा
काशशिनिभाननइति राकापूर्णिमा पूर्णेराकानिशाकरेइत्यमरः पूर्णनिशाकरवदनइत्यर्थः ॥१६॥ राजवरःराजराजइतियावत् ॥ १७ ॥ महात्मानोदेवानैवागताइतिशेषः रामेणतु

नतुलक्ष्मणेनापीत्यर्थः ॥ १८ ॥ भयात्पलायनाययेनमार्गेणगच्छंतिराक्षसास्तेनतेनमार्गेणागत्याग्रतःस्थितमेवरामंपश्यंति अनेनानंताकारताप्रदर्शनेनरामस्यापरिच्छिन्नशक्ति
त्वंचसूचितम् ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ बलंपराभिभवसामर्थ्यंपौरुषंमहापुरुषकर्म वृत्तंचरितं यथायादृशंतत्सर्वंशृणिवत्यर्थः ॥ २२ ॥ कुपितःकुपितोंतकइवसंहारेप्रवृत्तो
रामःपराक्रमेणततोनिवर्तयितुमसाध्योब्रह्मादिभिरपीतिशेषः परिहरेत्परावर्तयेत् अनेनकृष्णबलभद्रावतारस्यापिसूचनम् ॥ २३ ॥ नभोप्यवसादयेत्ताराहितंकुर्यात्त्रिविक्रमा
वतारइव महीमभ्युद्धरेत्यज्ञवराहइव शक्यर्थेएतेलिङः ॥ २४ ॥ वेलांमर्यादांआप्लावयेत् प्रलयकालइवसमुद्रस्यवेगंविधमेत् समुद्रेसेतुबंधनसामर्थ्यंदर्शितं वायुमित्युपलक्ष

रारामेणतूत्सृष्टारुक्मपुंखाःपतत्रिणः ॥ १८ ॥ सर्पाःपंचाननाभूत्वाभक्षयंतिस्मराक्षसान् ॥ येनयेनचगच्छंतिराक्षसाभयकर्षिताः ॥१९॥
तेनतेनस्मपश्यंतिराममेवाग्रतःस्थितम् ॥ इत्थंविनाशितंतेनजनस्थानंतवानघ ॥ २० ॥ अकंपनवचःश्रुत्वारावणोवाक्यमब्रवीत् ॥ ग
मिष्यामिजनस्थानंरामंहंतुंसलक्ष्मणम् ॥ २१ ॥ अथैवमुक्तेवचनेप्रोवाचेदमकंपनः ॥ शृणुराजन्यथावृत्तंरामस्यबलपौरुषम् ॥ २२ ॥
असाध्यःकुपितोरामोविक्रमेणमहायशाः ॥ आपगायास्तुपूर्णायावेगंपरिहरेच्छरैः ॥ २३ ॥ सताराग्रहनक्षत्रंनभश्चाप्यवसादयेत् ॥ अ
सौरामस्तुसीदंतींश्रीमानभ्युद्धरेन्महीम् ॥ २४ ॥ भित्त्वावेलांसमुद्रस्यलोकानाप्लावयेद्विभुः ॥ वेगंवापिसमुद्रस्यवायुंवाविधमेच्छरैः ॥
॥ २५ ॥ संहृत्यवापुनर्लोकान्विक्रमेणमहायशाः ॥ शक्तःश्रेष्ठःसपुरुषःस्रष्टुंपुनरपिप्रजाः ॥ २६ ॥ नहिरामोदशग्रीवशक्योजेतुंरणेत्वया
रक्षसांवापिलोकेनस्वर्गःपापजनैरिव ॥ २७ ॥ नतंवध्यमहंमन्येसर्वैर्देवासुरैरपि ॥ अयंतस्यवधोपायस्तन्ममैकमनाःशृणु ॥ २८ ॥ भा
र्यातस्योत्तमालोकेसीतानामसुमध्यमा ॥ श्यामासमविभक्तांगीस्त्रीरत्नंरत्नभूषिता ॥ २९ ॥ नैवदेवीनगंधर्वीनाप्सरानचपन्नगी ॥ तुल्या
सीमंतिनीतस्यमानुषीतुकुतोभवेत् ॥ ३० ॥ तस्यापहरभार्यांत्वंतंप्रमथ्यमहावने ॥ सीतयारहितोरामोनचैवहिभविष्यति ॥ ३१ ॥ अ
रोचयततद्वाक्यंरावणोराक्षसाधिपः ॥ चिंतयित्वामहाबाहुरकंपनमुवाचह ॥ ३२ ॥ बाढंकल्यंगमिष्यामिएकःसारथिनासह ॥ आनेष्या

णंभूतपंचकस्य ॥ २५ ॥ संहृत्यपुनःस्रष्टुंशक्तः अत्रपुनरपिशब्दाभ्यांसर्वसृष्टिसंहाराणांतदधीनत्वमुक्तं अनेनजगत्स्थितिसंहारकर्तृत्वमस्यव्यंग्यं अकंपनस्यापिभगवत्प्रसादा
देवंज्ञानम् ॥ २६ ॥ लोकेनसमूहेनसहितेनापीतिशेषः ॥ २७ ॥ अपिनात्वयापि एतेनेंद्रजिन्निर्जितेंद्रादिसाहाय्येऽपितस्यजयोऽसुकरइतिध्वनितं ममेति मुखादितिशेषः ॥
॥ २८ ॥ श्यामायौवनमध्यस्था ॥ २९ ॥ कुतोभवेत्तुल्येतिशेषः ॥ ३० ॥ तंरामंप्रमथ्यकेनाप्युपायेनोच्चाट्येतियावत् तस्यभार्यांअपहरबलात्कारेणहर ॥ ३१ ॥ अरोचय
तइष्टत्वेनज्ञातवान् चिंतयित्वारामस्यसीतयासहानवस्थानोपायम् ॥ ३२ ॥ कल्यंप्रातः मांतमव्ययं द्रक्ष्यइति अकंपनवाक्यंश्रुत्वात्रेतामुखेश्रीरामोवतरिष्यतीतिसनत्कुमारवा
क्यस्मरणाद्धृष्टः तदेतदुत्तररामायणेस्पष्टम् तत्रहिसनत्कुमारंप्रति विष्णुहस्तमृतानां कागतिरिति रावणेनपृष्टेतेनहतानांतल्लोकप्राप्तिरिति सनत्कुमारवचःश्रुत्वा एवंश्रुत्वामहा

बाहूराक्षसेंद्रःप्रतापवान् त्वयासहविरोधेप्सुश्चिंतयामासराघव एतदर्थंमहाबाहोरावणेनदुरात्मना सुताजनकराजस्यहृतारामममहावनेइत्युक्तमितितीर्थः उत्तमस्त्रीलाभोभविष्य
तीतित्दृष्टइत्यर्थउाचितः श्रुतस्यापितस्यार्थस्यतामसत्वेनाविस्मरणात् तेपद्येतुनयथाश्रुतार्थेवक्ष्यमाणविष्णुपुराणविरोधात् किंतुश्रीरामस्यस्वमृत्योरवतारंश्रुत्वात्वयासहमृत्युविघा
तकविरोधेच्छुस्तांहृतवान् तद्वियोगेतवमरणमित्याशयेनेतितयोरर्थइत्यन्ये वस्तुतस्तुएतेषांश्लोकानांतद्गतांसर्गाणांचप्रक्षिप्तत्वान्नतेप्रमाणभूताः अतएवतेसर्गाःकतकादिभिस्तीर्थे
नचनव्याख्याताः एतेन एतदर्थंमहाबाहोरावणेनदुरात्मना विज्ञायापहृतासीतात्वत्तोमरणकांक्षयेतितत्रपाठोदृश्यते तत्रचत्वदुक्तार्थासंभवइत्यपास्तम् ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ चंचूर्य
माणःभृशंचरन् जलदसदृशंगगनंचंद्रसदृशोरथः ॥ ३५ ॥ मारीचाश्रमं पूर्वंरामानिरस्तस्यदुःखात्तपःप्रवृत्तेरेवमुक्तिः ताटकेयंताटकापत्यम् ॥ ३६ ॥ अर्थोपहितयाकिंप्रयो

मिचवैदेहीमिमांहृष्टोमहापुरीम् ॥ ३३ ॥ तदेवमुक्त्वाप्रययौखरयुक्तेनरावणः ॥ रथेनादित्यवर्णेनदिशःसर्वाःप्रकाशयन् ॥ ३४ ॥ सरथो
राक्षसेंद्रस्यनक्षत्रपथगोमहान् ॥ चंचूर्यमाणःशुशुभेजलदेचंद्रमाइव ॥ ३५ ॥ सदूरेचाश्रमंगत्वाताटकेयमुपागमत् ॥ मारीचेनार्चितोरा
जाभक्ष्यभोज्यैरमानुषैः ॥ ३६ ॥ तंस्वयंपूजयित्वातुआसनेनोदकेनच ॥ अर्थोपहितयावाचामारीचोवाक्यमब्रवीत् ॥ ३७ ॥ कच्चित्सुकु
शलंराजन्लोकानांराक्षसाधिप ॥ आशंकेनाधिजानेत्वंयतस्तूर्णमुपागतः ॥ ३८ ॥ एवमुक्तोमहातेजामारीचेनसरावणः ॥ ततःपश्चादिदं
वाक्यमब्रवीद्वाक्यकोविदः ॥ ३९ ॥ आरक्षोमेहतस्तातरामेणाक्लिष्टकारिणा ॥ जनस्थानमवध्यंतत्सर्वंयुधिनिपातितम् ॥ ४० ॥ तस्य
मेकुरुसाचिव्यंतस्यभार्यापहारणे ॥ राक्षसेंद्रवचःश्रुत्वामारीचोवाक्यमब्रवीत् ॥ ४१ ॥ आख्याताकेनवासीतामित्ररूपेणशत्रुणा ॥ त्वया
राक्षसशार्दूलकोननंदतिनंदितः ॥ ४२ ॥ सीतामिहानयस्वेतिकोब्रवीतिब्रवीहिमे ॥ रक्षोलोकस्यसर्वस्यकःशृंगंछेत्तुमिच्छति ॥ ४३ ॥
प्रोत्साहयतियश्चत्वांसचशत्रुरसंशयम् ॥ आशीविषमुखादंष्ट्रामुद्धर्तुंचेच्छतित्वया ॥ ४४ ॥ कर्मणानेनकेनासिकापथंप्रतिपादितः ॥ सुख

जनमत्रागमननमितिप्रयोजनयुक्तया ॥ ३७ ॥ कच्चित्सुकुशलमितिसामान्यप्रश्नः लोकानांराक्षसलोकानां आशंकेभयमितिशेषः नाधिजानेक्षेममितिशेषः यतस्त्वमेकाकीतूर्ण
मागतः ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ आरक्षःसमाजस्थानंजनस्थानाख्यं आरक्षोंतपालःखरादिरित्यर्थइत्यन्ये ॥ ४० ॥ ४१ ॥ सासीताकेनाख्याताहर्तव्यत्वेनकथिता येनकथितास
मित्ररूपस्तेशत्रुः त्वयादानादिनानंदितः कोननंदति निंदितइतिपाठेनिंदितोवमानितः कस्त्वांननंदातिनसंतुष्यति क्रुध्यतीतियावत् त्वयातिरस्कृतस्तावकमैश्वर्यमसहमानःसंस्त्व
यासहकृत्रिममित्रभावंप्राप्तःसंस्तवेदृशींबुद्धिमुपदिशतीतिभावः ॥ ४२ ॥ सीतामिहानयेतिकोब्रवीतितंब्रवीहि ईडार्षः शृंगमौन्नत्यम् ॥ ४३ ॥ सचशत्रुरसंशयामित्यत्रहेतुमा
ह आशीविषेत्यादिच यस्मात्त्वयाप्रयोज्येनाशीविषमुखादंष्ट्रामुद्धर्तुंउद्धारयितुमिच्छति ॥ ४४ ॥ केनशत्रुणाऽनेनकर्मणाएतत्कर्मोपदेशेनकापथंनाशमार्गमितियावत्

प्रहृतं वृथैवदुःखमुत्पादितमित्यर्थः ॥ ४५ ॥ राघवरूपोगंधहस्तीयस्यगंधंसमाघ्रायान्येगजाःपलायंतेसगंधहस्तीमत्तगजःउदीक्षितुमपिइहदेशेकालेनयुक्तःकिंपुनर्योद्धुमित्यर्थःविशुद्धवंशोभिजनोभिजननमेवाग्रहस्तःशुंडाग्रंयस्य तेजःप्रतापएवमदोयस्यसः संस्थितौसमीचीनावस्थानौदोषौबाहूएवविषाणेदंतौयस्य ॥ ४६ ॥ रणांतःस्थितिरूपारणमध्यावस्थानरूपाःसंधयोवालाश्रयस्य विदग्धरक्षसांरणचतुराणांराक्षसमृगाणांहंता शररूपैरंगैःपूर्णः ॥ ४७ ॥ चापएवापहारःप्राणिप्राणापहारकोग्राहो यस्मिन् भुजयोःशरग्रहणसंधानमोक्षविषयोवेगएवपंकोयस्मिन्दुस्तरत्वात्तत्र शराएवोर्मिमालास्तरंगायस्मिन् सुमहानाहवएवओघोजलंयस्यतस्मिन् रामएवपातालंपाताल

सुप्तस्यतेराजन्प्रहृतंकेनमूर्द्धनि ॥ ४५ ॥ विशुद्धवंशाभिजनाग्रहस्ततेजोमदःसंस्थितदोर्विषाणः ॥ उदीक्षितुंरावणनेहयुक्तःससंयुगेराघवगंधहस्ती ॥ ४६ ॥ असौरणांतःस्थितिसंधिवालोविदग्धरक्षोमृगहान्नृसिंहः ॥ सुप्तस्त्वयाबोधयितुंनशक्यःशरांगपूर्णोनिशितासिदंष्ट्रः ॥ ४७ ॥ चापापहारेभुजवेगपंकेशरोर्मिमालेसुमहाहवौघे ॥ नरामपातालमुखेतिघोरेप्रस्कंदितुंराक्षसराजयुक्तम् ॥ ४८ ॥ प्रसीदलंकेश्वरराक्षसेंद्रलंकांप्रसन्नोभवसाधुगच्छ ॥ त्वंस्वेषुदारेषुरमस्वनित्यंरामःसभार्योरमतांवनेषु ॥ ४९ ॥ एवमुक्तोदशग्रीवोमारीचेनसरावणः न्यवर्ततपुरींलंकांविवेशचगृहोत्तमम् ॥ ५० ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम० वा० आ० अरण्यकांडेएकत्रिंशःसर्गः ॥ ३१ ॥ ॥ छ ॥ ततःशूर्पणखादृष्ट्वासहस्राणिचतुर्दश ॥ हतान्येकेनरामेणरक्षसांभीमकर्मणाम् ॥ १ ॥ दूषणंचखरंचैवहतंत्रिशिरसंरणे ॥ दृष्ट्वापुनर्महानादान्ननादजलदोपमा ॥ २ ॥ सादृष्ट्वाकर्मरामस्यकृतमन्यैःसुदुष्करम् ॥ जगामपरमोद्विग्नालंकांरावणपालिताम् ॥ ३ ॥ साददर्शविमानाग्रेरावणंदीप्ततेजसम् ॥ उपोपविष्टंसचिवैर्मरुद्भिरिववासवम् ॥ ४ ॥ आसीनंसूर्यसंकाशेकांचनेपरमासने ॥ रुक्मवेदिगतंप्राज्यंज्वलंतमिवपावकम् ॥ ५ ॥ देवगंधर्वभूतानामृषीणांचमहात्मनाम् ॥ अजेयंसमरेघोरंव्यात्ताननमिवांतकम् ॥ ६ ॥ देवासुरविमर्देषुवज्राशनिकृतव्रणम् ॥ ऐरावतविषाणाग्रैरुत्कृष्टकिणवक्षसम् ॥ ७ ॥ विंशद्भुजंदशग्रीवंदर्शनीयपरिच्छदम् ॥ विशालवक्षसंवीरंराजलक्षणलक्षितम् ॥ ८ ॥ नद्धवैदूर्यसंकाशंतप्तकांचनभूषणम् ॥ सुभुजंशुक्लदशनंमहास्यंपर्वतोपमम् ॥ ९ ॥ विष्णुचक्रनिपातैश्चशतशोदेवसंयुगे ॥

प्रविष्टमहार्णवस्तस्यमुखेवडवामुखरूपे प्रस्कंदितुंपतितुम् ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ॥इतिश्रीरा० श्रीरा० रा० वा० आ० अरण्यकांडेएकत्रिंशःसर्गः ॥ ३१ ॥

॥ ततइति ॥ १ ॥ महानादान्ननाद शोकादितिशेषः ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ रुक्मवेदिंप्राप्तंहिरण्येष्टकाचितांवेदिंप्राप्तं प्राज्यंभूर्याज्यहोमवंतं अतएवज्वलंतम् ॥ ५ ॥ ६ ॥ विमर्दोयुद्धं वज्राशनिकृतव्रणमित्यनेनतदवध्यत्वमुक्तं ऐरावतदंताग्रैरुत्कृष्टंविलेखनंतेनजातोयःकिणस्तदंकितवक्षसम् ॥ ७ ॥ परिच्छदः छत्रचामरालंकरणादीनि ॥ ८ ॥ वैदूर्यश्यामरक्तं श्याममित्यन्येस्वशरीरनद्धवैदूर्यकांतिसदृशशरीरकांतिमित्यर्थः स्निग्धवैदूर्येतिपाठोबहुलम् ॥ ९ ॥ १० ॥

क्षोभणंक्षोभकर्तारं ॥ ११ ॥ १२ ॥ परदाराभिमर्शनं विद्दणोति पुरीमिति ॥ १३ ॥ १४ ॥ नलिनीं चैत्ररथवनमध्यवर्तिनीं सरसीं ॥ १५ ॥ उत्तिष्ठंतावुदयंतौ
॥ १६ ॥ १७ ॥ उपजहार उपहारत्वेनदत्तवान् ॥ १८ ॥ यस्यसंग्रामेमृत्युतोऽभयं मनुष्यातिरिक्ततोमरणभयहीनइत्यर्थः मंत्रैःप्रातरनुवाकग्रावस्तोत्रादिभिरभिष्टुतं ॥ १९ ॥
सोमंहविर्धानेषु सोमाभिषवशालासु उपहंति नाशयति प्राप्तान्दक्षिणाकालं प्राप्तान्यज्ञान्हरतितं ॥ २० ॥ सर्वभूतानांरावणं आक्रोशशब्दकारिणम् ॥ २१ ॥ राक्षसी

अन्यैःशस्त्रैःप्रहारैश्चमहायुद्धेषुताडितम् ॥ १० ॥ अहतांगैःसमस्तैस्तंदेवप्रहरणैस्तदा ॥ अक्षोभ्याणांसमुद्राणांक्षोभणंक्षिप्रकारिणम् ॥
॥ ११ ॥ क्षेप्तारंपर्वताग्राणांसुराणांचप्रमर्दनम् ॥ उच्छेत्तारंचधर्माणांपरदाराभिमर्शनम् ॥ १२ ॥ सर्वदिव्यास्त्रयोक्तारंयज्ञविघ्नकरंस
दा ॥ पुरींभोगवतींगत्वापराजित्यचवासुकिम् ॥ १३ ॥ तक्षकस्यप्रियांभार्यांपराजित्यजहाररयः ॥ कैलासंपर्वतंगत्वाविजित्यनरवाहनम्
॥ १४ ॥ विमानंपुष्पकंतस्यकामगंवैजहाररयः ॥ वनंचैत्ररथंदिव्यंनलिनींनंदनंवनम् ॥ १५ ॥ विनाशयतियःक्रोधाद्देवोद्यानानिवीर्यवा
न् ॥ चंद्रसूर्यौमहाभागावुत्तिष्ठंतौपरंतपौ ॥ १६ ॥ निवारयतिबाहुभ्यांयःशैलशिखरोपमः ॥ दशवर्षसहस्राणितपस्तप्त्वामहावने ॥१७॥
पुरास्वयंभुवेधीरःशिरांस्युपजहाररयः ॥ देवदानवगंधर्वपिशाचपतगोरगैः ॥ १८ ॥ अभयंयस्यसंग्रामेमृत्युतोमानुषादृते ॥ मंत्रैरभिष्टुतं
पुण्यमध्वरेषुद्विजातिभिः ॥ १९ ॥ हविर्धानेषुयःसोममुपहंतिमहाबलः ॥ प्राप्तयज्ञहरंदुष्टंब्रह्मघ्नंक्रूरकारिणम् ॥ २० ॥ कर्कशंनिरनुक्रो
शंप्रजानामहितेरतम् ॥ रावणंसर्वभूतानांसर्वलोकभयावहम् ॥ २१ ॥ राक्षसीभ्रातरंक्रूरंसाददर्शमहाबलम् ॥ तंदिव्यवस्त्राभरणंदिव्य
माल्योपशोभितम् ॥ २२ ॥ आसनेसूपविष्टंतंकालेकालमिवोद्यतम् ॥ राक्षसेंद्रंमहाभागंपौलस्त्यकुलनंदनम् ॥ २३ ॥ उपगम्याब्रवीद्वा
क्यंराक्षसीभयविव्हला ॥ रावणंशत्रुहंतारंमंत्रिभिःपरिवारितम् ॥ २४ ॥ तमब्रवीद्दीप्तविशाललोचनंप्रदर्शयित्वाभयलोभमोहिता ॥ सु
दारुणंवाक्यमभीतचारिणीमहात्मनाशूर्पणखाविरूपिता ॥ २५ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेद्वात्रिंशः
सर्गः ॥ ३२ ॥ ॥ छ ॥ ॥ ततःशूर्पणखादीप्तारावणंलोकरावणम् ॥ अमात्यमध्येसंक्रुद्धापरुषंवाक्यमब्रवीत् ॥ १ ॥ प्रमत्तःका

शूर्पणखा ॥ २२ ॥ कालेप्रलयकाले पौलस्त्याराक्षसाः ॥ २३ ॥ २४ ॥ उपगम्याब्रवीदित्युक्तंतस्यविवरणं तमिति प्रदर्शयित्वास्वकंवैरूप्यमितिशेषः भयंराक्षसवधेनरा
मजं लोभस्तत्सौंदर्यात्तद्विषयस्ताभ्यां मोहिता अभीतंयथाभवति तथासर्वलोकेषु चरति तच्छीला ॥ २५ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणेतिलकेवाल्मीकीये
आदिकाव्येअरण्यकांडेद्वात्रिंशःसर्गः ॥ ३२ ॥ ॥छ॥ ॥ ततइति ॥१॥ कामभोगेषुप्रमत्तः अतिशयप्रसक्तः निरंकुशःसन्बोद्धव्यं नावबुध्यसइत्यन्वयः ॥ २ ॥

हेयोपादेयराजगुणानाह रावणस्यगुणहीनत्वंवक्तुं सक्तमिति ग्राम्यभोगः स्त्र्यादिभोगः तदेवाह कामवृत्तमिति कामचेष्टापरं लुब्धंभोगलोलुपं श्मशानाग्निमिव अस्पृश्यत्वेन
सादृश्यं ॥३॥ तैःकार्यैरननुष्ठितैः ॥४॥ अयुक्तचारमनियोजितचारं दुर्दर्शमुचितेकाले प्रजाभ्योदर्शनदानरहितं अस्वाधीनंस्त्र्यादिपरतंत्रं ॥५॥ विषयंदेशंअस्वाधीनं स्वभिन्नाधीनं
पूर्वंस्वाधीनंदेशंपश्चात्परायत्तं येनरक्षंति स्वाधीनीकरणेनेतिशेषः ॥ तेनप्रकाशंतेसागरेमग्नागिरयइव ॥ ६ ॥ आत्मवद्भिर्वशीकृतांतर्बहिरिंद्रियैः विगृह्य विरुध्य ॥ ७ ॥ ८ ॥

मभोगेषुस्वैरवृत्तोनिरंकुशः ॥ समुत्पन्नंभयंघोरंबोद्धव्यंनावबुध्यसे ॥ २ ॥ सक्तंग्राम्येषुभोगेषुकामवृत्तंमहीपतिम् ॥ लुब्धंनबहुमन्यंते
श्मशानाग्निमिवप्रजाः ॥ ३ ॥ स्वयंकार्याणियःकालेनानुतिष्ठतिपार्थिवः ॥ सतुवैसहराज्येनतैश्चकार्यैर्विनश्यति ॥ ४ ॥ अयुक्तचारंदु
र्दर्शमस्वाधीनंनराधिपम् ॥ वर्जयंतिनरादूरान्नदीपंकमिवद्विपाः ॥ ५ ॥ येनरक्षंतिविषयमस्वाधीनंनराधिपाः ॥ तेनवृद्ध्याप्रकाशंतेगिर
यःसागरेयथा ॥ ६ ॥ आत्मवद्भिर्विगृह्यत्वंदेवगंधर्वदानवैः ॥ अयुक्तचारश्चपलःकथंराजाभविष्यसि ॥ ७ ॥ त्वंतुबालस्वभावश्चबुद्धिहीनश्च
राक्षस ॥ ज्ञातव्यंतंनजानीषेकथंराजाभविष्यसि ॥ ८ ॥ येषांचाराश्चकोशश्चनयश्चजयतांवर ॥ अस्वाधीनानरेंद्राणांप्राकृतैस्तेजनैः
समाः ॥ ९ ॥ यस्मात्पश्यंतिदूरस्थान्सर्वानर्थान्नराधिपाः ॥ चारेणतस्मादुच्यंतेराजानोदीर्घचक्षुषः ॥ १० ॥ अयुक्तचारंमन्येत्वांप्राकृतैः
सचिवैर्युतः ॥ स्वजनंचयतःस्थानंनिहतंनावबुध्यसे ॥ ११ ॥ चतुर्दशसहस्राणिरक्षसांभीमकर्मणाम् ॥ हतान्येकेनरामेणखरश्चसहदूषणः
॥ १२ ॥ ऋषीणामभयंदत्तंकृतक्षेमाश्चदंडकाः ॥ धर्षितंचजनस्थानंरामेणाक्लिष्टकारिणा ॥ १३ ॥ त्वंतुलुब्धःप्रमत्तश्चपराधीनश्चराक्षस ॥
विषयेस्वेसमुत्पन्नंयद्भयंनावबुध्यसे ॥ १४ ॥ तीक्ष्णमल्पप्रदातारंप्रमत्तंगर्वितंशठम् ॥ व्यसनेसर्वभूतानिनाभिधावंतिपार्थिवम् ॥ १५ ॥
अतिमानिनमग्राह्यमात्मसंभावितंनरम् ॥ क्रोधनंव्यसनेहंतिस्वजनोऽपिनराधिपम् ॥ १६ ॥ नानुतिष्ठतिकार्याणिभयेषुनबिभेतिच ॥ क्षि
प्रंराज्याच्च्युतोदीनस्तृणैस्तुल्योभवेदिह ॥ १७ ॥ शुष्ककाष्ठैर्भवेत्कार्यंलोष्टैरपिचपांसुभिः ॥ नतुस्थानात्परिभ्रष्टैःकार्यंस्याद्वसुधाधिपैः ॥
॥ १८ ॥ उपभुक्तंयथावासःस्रजोवामृदितायथा ॥ एवंराज्यात्परिभ्रष्टःसमर्थोऽपिनिरर्थकः ॥ १९ ॥ अप्रमत्तश्चयोराजासर्वज्ञोविजितेंद्रियः

प्राकृतैः राजव्यवहारानर्हदासीदासजनैः ॥ ९ ॥ १० ॥ स्वजनंस्वस्य जनायस्मिन्तत् ॥ ११ ॥ १२ ॥ कृतंक्षेमंयेषुतेकृतक्षेमाः ॥ १३ ॥ १४ ॥ तीक्ष्णंस्वामात्यादि
विषयेतैक्ष्ण्यादिगुणविशिष्टं शठोगूढविप्रियकारी तादृशं राजानंसर्वभूतानि भृत्यामात्यादिसर्वप्रजानाभिधावंति तद्रक्षणायनप्रवर्तंते ॥ १५ ॥ अग्राह्यं स्वीयैरनुपसर्प्यं आ
त्मसंभावितं आत्मनास्वेनैवसंभावितं बहुमानंप्राप्तं अक्रोधनं अस्थानेक्रोधवंतं ॥ १६ ॥ नानुतिष्ठति यस्यअमात्यादिस्वजनोऽपीत्याकर्षः सराज्याच्च्युतोभवेदित्यन्वयः ॥

॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ सर्वज्ञःस्वपरसर्ववृत्तांतज्ञः ॥ २० ॥ प्रसुप्तोवाप्रसुप्तोपिव्यक्तक्रोधप्रसादःफलदानेन ॥ २१ ॥ अविदितःयेनत्वयानज्ञातइत्यर्थः ॥ २२ ॥ परेषा
मवमंताकेवलमवमंतैवनतुतन्नाशविषयबुद्धिः नचिरात्क्षिप्रंविपतस्यसेआपदंप्राप्स्यसीत्यर्थः ॥ २३ ॥ धनेनाक्षयकोशेन दर्पेणराजत्वाहंकारेण बलेनप्राणबलेनचतुरंगबलेन
च चिंतयामास मारीचःकलहं निवारयति एषाकलहार्थंप्रोत्साहयतिकिमत्रकर्तव्यमितिविचारयामासेत्यर्थः ॥ २४ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकी

कृतज्ञोधर्मशीलश्चसराजातिष्ठतेचिरम् ॥२० ॥ नयनाभ्यांप्रसुप्तोवाजागर्तिनयचक्षुषा ॥ व्यक्तक्रोधप्रसादश्चसराजापूज्यतेजनैः ॥ २१ ॥
त्वंतुरावणदुर्बुद्धिर्गुणैरेतैर्विवर्जितः ॥ यस्यतेविदितश्चारैरक्षसांसुमहान्वधः ॥ २२ ॥ परावमंताविषयेषुसंगवान्नदेशकालप्रविभागतत्त्ववि
त् ॥ अयुक्तबुद्धिर्गुणदोषनिश्चयेविपन्नराज्योनचिराद्विपत्स्यते ॥ २३ ॥ इतिस्वदोषान्परिकीर्तितांस्तयासमीक्ष्यबुद्ध्याक्षणदाचरेश्वरः ॥
धनेनदर्पेणबलेनचान्वितोविचिंतयामासचिरंसरावणः ॥ २४ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकियेआदिकाव्येअरण्यकांडेत्रयस्त्रिंशः
सर्गः ॥ ३३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ततःशूर्पणखांदृष्ट्वाब्रुवतींपरुषंवचः ॥ अमात्यमध्येसंक्रुद्धःपरिपप्रच्छरावणः ॥ १ ॥ कश्चरामः
कथंवीर्यःकिंरूपःकिंपराक्रमः ॥ किमर्थंदंडकारण्यंप्रविष्टश्चसुदुस्तरम् ॥ २ ॥ आयुधंकिंचरामस्ययेनतेराक्षसाहताः ॥ खरश्चनिहतः
संख्येदूषणस्त्रिशिरास्तथा ॥ ३ ॥ तत्त्वंब्रूहिमनोज्ञांगिकेनत्वंचविरूपिता ॥ इत्युक्ताराक्षसेंद्रेणराक्षसीक्रोधमूर्च्छिता ॥ ४ ॥ ततोरामंय
थान्यायमाख्यातुमुपचक्रमे ॥ दीर्घबाहुर्विशालाक्षश्चीरकृष्णाजिनांबरः ॥ ५ ॥ कंदर्पसमरूपश्चरामोदशरथात्मजः ॥ शक्रचापनिभंचा
पंविकृष्यकनकांगदम् ॥ ६ ॥ दीप्तान्क्षिपतिनाराचान्सर्पानिवमहाविषान् ॥ नाददानंशरान्घोरान्विमुंचंतंमहाबलम् ॥ ७ ॥ नकार्मुकंवि
कर्षंतंराममंपश्यामिसंयुगे ॥ हन्यमानंतुतत्सैन्यंपश्यामिशरवृष्टिभिः ॥ ८ ॥ इंद्रेणेवोत्तमंसस्यमाहतंत्वश्मवृष्टिभिः ॥ रक्षसांभीमवीर्याणां
सहस्राणिचतुर्दश ॥ ९ ॥ निहतानिशरैस्तीक्ष्णैस्तेनैकेनपदातिना ॥ अर्धाधिकमुहूर्तेनखरश्चसहदूषणः ॥ १० ॥ ऋषीणामभयंदत्तं
कृतक्षेमाश्चदंडकाः ॥ ११ ॥ एकाकथंचिन्मुक्ताहंपरिभूयमहात्मना ॥ स्त्रीवधंशंकमानेनरामेणविदितात्मना ॥ १२ ॥ भ्राताचास्यमहा
तेजागुणतस्तुल्यविक्रमः ॥ अनुरक्तश्चभक्तश्चलक्ष्मणोनामवीर्यवान् ॥ १३ ॥ येआदिकाव्येअरण्यकांडेत्रयस्त्रिंशःसर्गः ॥ ३३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ततइति ॥ १ ॥ २ ॥

॥ ३ ॥ ४ ॥ किंरूपइत्यस्योत्तरम् दीर्घबाहुरित्यादि ॥ ५ ॥ कश्चरामइत्यस्योत्तरम् दशरथात्मजःकनकांगदंकनकवलयभूषितंचापम् ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ खरश्चसहदूषणोहतइ
त्यर्थः ॥ १० ॥ किमर्थंदंडकारण्यंप्रविष्टइत्यस्योत्तरम् ऋषीणामित्यादि ॥ ११ ॥ पूर्वतनंस्ववृत्तंगोपयंत्याह एकेति परिभूय नासाकर्णहीनांकृत्वा ॥ १२ ॥ १३ ॥

रामस्यदक्षिणोबाहुरित्यनेनसर्वतत्कार्यधुरंधरत्वम् बहिश्वरःप्राणइत्यनेननिरतिशयप्रेमास्पदत्वंसूच्यते ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ यस्यसीताभार्यायंचदृष्टापरि
ष्वजेत्सएवसर्वेषुकालेषुलोकेषुचपुरंदरादपिअभ्यधिकंजीवेत् तस्यालक्ष्म्यवतारत्वादितिव्यंग्यम् ॥ १९ ॥ २० ॥ तवानेतुमुद्यताहामितिमृषावचोरावणसंतोषार्थम् ॥ २१ ॥
॥ २२ ॥ भार्यात्वेभार्यात्वेनसंपादने ॥ २३ ॥ २४ ॥ एषांरामादीनामशक्तिं तेषांराज्याद्यभावाच्चकारात्तवशक्तिंचविज्ञायसीतातवभार्यात्वेक्रियताम् भार्यात्वेतद्व्यवहारेयथा
विषयोभवतितथाक्रियताम् यत्यतामित्यर्थः ॥ २५ ॥ अद्यकृत्यमेतत्कालोचि तकृत्यंकर्तुंयोग्यंतत्प्रतिपत्तुंनिश्चित्यज्ञात्वाप्रवर्तयितुमर्हसीत्यर्थः ॥ २६ ॥ ॥ इतिश्रीरामा

अमर्षीदुर्जयोजेताविक्रांतोबुद्धिमान्बली ॥ रामस्यदक्षिणोबाहुर्नित्यंप्राणोबहिश्वरः ॥ १४ ॥ रामस्यतुविशालाक्षीपूर्णेंदुसदृशानना ॥ ध
र्मपत्नीप्रियानित्यंभर्तुःप्रियहितेरता ॥ १५ ॥ सासुकेशीसुनासोरूःसुरूपाचयशस्विनी ॥ देवतेववनस्यास्यराजतेश्रीरिवापरा ॥ १६ ॥
तप्तकांचनवर्णाभारक्ततुंगनखीशुभा ॥ सीतानामवरारोहावैदेहीतनुमध्यमा ॥ १७ ॥ नैवदेवीनगंधर्वीनयक्षीनचकिन्नरी ॥ तथारूपाम
यानारीदृष्टपूर्वामहीतले ॥१८॥ यस्यसीताभवेद्भार्यायंचहृष्टापरिष्वजेत् ॥ अभिजीवेत्ससर्वेषुलोकेष्वपिपुरंदरात् ॥ १९ ॥ सासुशीलाव
पुःश्लाघ्यारूपेणाप्रतिमाभुवि ॥ तवानुरूपाभार्यासात्वंचतस्याःपतिर्वरः ॥ २० ॥ तांतुविस्तीर्णजघनांपीनोत्तुंगपयोधराम् ॥ भार्यार्थेतु
तवानेतुमुद्यताहंवराननाम् ॥ २१ ॥ विरूपितास्मिक्रूरेणलक्ष्मणेनमहाभुज ॥ तांतुदृष्ट्वाद्यवैदेहींपूर्णचंद्रनिभाननाम् ॥ २२ ॥ मन्मथ
स्यशराणांचत्वंविधेयोभविष्यसि ॥ यदितस्यामभिप्रायोभार्यात्वेतवजायते ॥ शीघ्रमुद्ध्रियतांपादोजयार्थमिहदक्षिणः ॥ २३ ॥ रोचते
यदितेवाक्यंममैतद्राक्षसेश्वर ॥ क्रियतांनिर्विशंकेनवचनंममरावण ॥ २४ ॥ विज्ञायैषामशक्तिंचक्रियतांचमहाबल ॥ सीतातवानव
द्यांगीभार्यात्वेराक्षसेश्वर ॥ २५ ॥ निशम्यरामेणशरैरजिह्मगैर्हतान्जनस्थानगतान्निशाचरान् ॥ खरंचदृष्ट्वानिहतंचदूषणंत्वमद्यकृत्यं
प्रतिपत्तुमर्हसि ॥ २६ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेचतुस्त्रिंशःसर्गः ॥ ३४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥
ततःशूर्पणखावाक्यंतच्छ्रुत्वारोमहर्षणम् ॥ सचिवानभ्यनुज्ञायकार्यंबुद्ध्वाजगामह ॥ १ ॥ तत्कार्यमनुगम्यांतर्यथावदुपलभ्यच ॥ दोषाणां

भिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेचतुस्त्रिंशःसर्गः ॥ ३४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ततइति शूर्पंशोणितभाजनम् नखविदूषणइतिधातुः शूर्पे
णशोणितभाजनेनयज्ञादिसत्क्रियांनखयतिविदूषयतीतिशूर्पणखेतितीर्थः शूर्पाकारनखवतीत्यर्थेसंज्ञायांशूर्पणखाअन्यत्रशूर्पनखीतिपरे रोमहर्षणम् शूर्पणखावाक्यस्यकामविका
रजनकतयारोमांचकरत्वंसचिवेभ्यस्तद्वाक्यस्यप्रतिपाद्यंकार्यंबुध्द्वातत्संमतिपूर्वकंतत्कर्तव्यत्वेनानिर्धार्यतानभ्यनुज्ञायदत्ताभ्यनुज्ञान्कृत्वाजगाममारीचाश्रममितितिशेषः ॥ १ ॥ त
त्कार्यंसीतापहाररूपम् अंतश्चित्तेअनुगम्योद्दिश्य दोषाणांगुणानांचस्वरूपंयथावदुपलभ्यसीतापहारेएतावंतोगुणाइतिनिश्चित्य बलाबलंयथावत्संप्रधार्यइत्येवकर्तव्यमित्यात्म

नःस्वस्यनिश्चयंकृत्वाअकंपनशूर्पणखाभ्यामुक्तत्वात्सीताहरणमवश्यंकर्तव्यमितिनिश्चित्ययानशालांजगाम ॥ २ ॥ ३ ॥ दुष्टेकर्मणिप्रवृत्तौवृद्धादिनिरोधशंकयाप्रच्छन्नंगूढम्
॥ ४ ॥ ५ ॥ देवयोनिभेदाःपिशाचाःवदनभागेतत्सदृशैरित्यर्थः ॥ ६ ॥ नदनदीपतिःसमुद्रस्तंतीर्त्वाययौ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ विद्युत्स्थानेआभरणानि मेघस्थानेरावणः ब
लाकास्थानेछत्रम् ॥ १० ॥ शैलसहितसागरानूपंतत्कूलम् तस्यैववर्णनंनानापुष्पैरित्यादिना ॥ ११ ॥ १२ ॥ कदल्यटविःकदलीवनंतेनशोभावत् ॥ १३ ॥ अत्यंतंअति

चगुणानांचसंप्रधार्यबलाबलम् ॥ २ ॥ इतिकर्तव्यमित्येवकृत्वानिश्चयमात्मनः ॥ स्थिरबुद्धिस्ततोरम्यांयानशालांजगामह ॥ ३ ॥ या
नशालांततोगत्वाप्रच्छन्नंराक्षसाधिपः ॥ सूतंसंचोदयामासरथःसंयुज्यतामिति ॥ ४ ॥ एवमुक्तःक्षणेनैवसारथिर्लघुविक्रमः ॥ रथंसंयोज
यामासतस्याभिमतमुत्तमम् ॥ ५ ॥ कामगंरथमास्थायकांचनंरत्नभूषितम् ॥ पिशाचवदनैर्युक्तंखरैःकनकभूषणैः ॥ ६ ॥ मेघप्रतिमना
देनसतेनधनदानुजः ॥ राक्षसाधिपतिःश्रीमान्ययौनदनदीपतिम् ॥ ७ ॥ सश्वेतवालव्यजनःश्वेतच्छत्रोदशाननः ॥ स्निग्धवैदूर्यसंकाश
स्तप्तकांचनभूषणः ॥ ८ ॥ दशग्रीवोविंशतिभुजोदर्शनीयपरिच्छदः ॥ त्रिदशारिर्मुनींद्रघ्नोदशशीर्षइवाद्रिराट् ॥ ९ ॥ कामगंरथमास्था
यशुशुभेराक्षसाधिपः ॥ विद्युन्मंडलवान्मेघःसबलाकइवांबरे ॥ १० ॥ सशैलसागरानूपंवीर्यवानवलोकयन् ॥ नानापुष्पफलैर्वृक्षैरनुकी
र्णंसहस्रशः ॥ ११ ॥ शीतमंगलतोयाभिःपद्मिनीभिःसमंततः ॥ विशालैराश्रमपदैर्वेदिमद्भिरलंकृतम् ॥ १२ ॥ कदल्यटविसंशोभंनारिके
लोपशोभितम् ॥ सालैस्तालैस्तमालैश्चतरुभिश्चसुपुष्पितैः ॥ १३ ॥ अत्यंतनियताहारैःशोभितंपरमर्षिभिः ॥ नागैःसुपर्णैर्गंधर्वैःकिन्नरै
श्चसहस्रशः ॥ १४ ॥ जितकामैश्चसिद्धैश्चचारणैश्चोपशोभितम् ॥ आजैर्वैखानसैर्माषैर्वालखिल्यैर्मरीचिपैः ॥ १५ ॥ दिव्याभरणमाल्या
भिर्दिव्यरूपाभिरावृतम् ॥ क्रीडारतविधिज्ञाभिरप्सरोभिःसहस्रशः ॥ १६ ॥ सेवितंदेवपत्नीभिःश्रीमतीभिरुपासितम् ॥ देवदानवसंघै
श्चचरितंत्वमृताशिभिः ॥ १७ ॥ हंसक्रौंचप्लवाकीर्णंसारसैःसंप्रसादितम् ॥ वैदूर्यप्रस्तरंस्निग्धंसांद्रंसागरतेजसा ॥ १८ ॥ पांडुराणिवि
शालानिदिव्यमाल्ययुतानिच ॥ तूर्यगीताभिजुष्टानिविमानानिसमंततः ॥ १९ ॥ तपसाजितलोकानांकामगान्यभिसंपतन् ॥ गंधर्वाप्स
रसश्चैवददर्शधनदानुजः ॥ २० ॥ निर्यासरसमूलानांचंदनानांसहस्रशः ॥ शयेनपर्णवातादिरूपोनियतआहारोयेषांतैः ॥ १४ ॥ अजोब्रह्मातत्पुत्रैर्वैखा

नसैरयोनिजैःप्रसिद्धैः माषैर्माषसंज्ञकैः ॥ १५ ॥ १६ ॥ अमृताशिभिःअमृतभोजनैः ॥ १७ ॥ प्लवामंडूकाः वैदूर्यप्रस्तरंवैदूर्यसदृशश्यामप्रस्तरम् सागरतेजसासागरोर्मिवै
भवेनस्निग्धंसांद्रंशीतलम् ॥ १८ ॥ १९ ॥ अभिसंपतन्गच्छन्मार्गवशाद्विमानानिगंधर्वाप्सरसश्चददर्श ॥ २० ॥ निर्यासरूपरसयुक्तमूलानांचंदनानामित्यर्थः यद्वा निर्या

सरसस्यमूलानांउपादानकारणानांगुग्गुलादिवृक्षाणांचंदनानांचवनानिपश्यन् ॥ २१ ॥ जात्यानामुत्तमानाम् तक्कोलाःसुगंधफलावृक्षविशेषास्तेषांवनानिपश्यन् ॥ २२ ॥
॥ २३ ॥ शैलानिशिलासमूहान् ॥ २४ ॥ प्रस्रवाणिनिर्झराः ॥ २५ ॥ समंसमभूतलंदेशम् ॥ २६ ॥ तच्चसमुद्रानूपे ॥ २७ ॥ यस्यदिव्यवटस्य प्रसंगात्तन्माहात्म्यंक
विराह यस्येतिषड्भिःश्लोकैः गरुडोऽमृताहरणप्रस्तावेभक्षार्थमहाकायंगजंकच्छपंचादायक्कचित्स्थित्वाभक्षणाययस्यशाखांजगाम गत्वाचयस्यशाखांभारेणबभंज तस्याभग्नशा

वनानिपश्यन्सौम्यानिघ्राणतृप्तिकराणिच ॥ २१ ॥ अगरूणांचमुख्यानांवनान्युपवनानिच ॥ तक्कोलानांचजात्यानांफलानांचसुगंधिनाम् ॥
॥ २२ ॥ पुष्पाणिचतमालस्यगुल्मानिमरिचस्यच ॥ मुक्तानांचसमूहानिशुष्यमाणानितीरतः ॥ २३ ॥ शैलानिप्रवरांश्चैवप्रवालनिच
यांस्तथा ॥ कांचनानिचशृंगाणिराजतानितथैवच ॥ २४ ॥ प्रस्रवाणिमनोज्ञानिप्रसन्नान्यद्भुतानिच ॥ धनधान्योपपन्नानिस्त्रीरत्नैरावृता
निच ॥ २५ ॥ हस्त्यश्वरथगाढानिनगराणिविलोकयन् ॥ तंसमंसर्वतःस्निग्धंमृदुसंस्पर्शमारुतम् ॥ २६ ॥ अनूपेसिंधुराजस्यददर्शत्रिदि
वोपमम् ॥ तत्रापश्यत्समेघाभंन्यग्रोधंमुनिभिर्वृतम् ॥ २७ ॥ समंताद्यस्यताःशाखाःशतयोजनमायताः ॥ यस्यहस्तिनमादायमहाकायंच
कच्छपम् ॥ २८ ॥ भक्षार्थंगरुडःशाखामाजगाममहाबलः ॥ तस्यतांसहसाशाखांभारेणपतगोत्तमः ॥ २९ ॥ सुपर्णःपर्णबहुलांबभंजाथमहाबलः
तत्रवैखानसामाषावालखिल्यामरीचिपाः ॥ ३० ॥ आजाबभूवुर्धूम्राश्चसंगताःपरमर्षयः ॥ तेषांदयार्थंगरुडस्तांशाखांशतयोजनाम् ॥ ३१ ॥
भग्नामादायवेगेनतौचोभौगजकच्छपौ ॥ एकपादेनधर्मात्माभक्षयित्वातदामिषम् ॥ ३२ ॥ निषादविषयंहत्वाशाखयापतगोत्तमः ॥ प्रह
र्षमतुलंलेभेमोक्षयित्वामहामुनीन् ॥ ३३ ॥ सतुतेनप्रहर्षेणाद्विगुणीकृतविक्रमः ॥ अमृतानयनार्थंवैचकारमतिमान्मतिम् ॥ ३४ ॥ अ
योजालानिनिर्मथ्यभित्वारत्नगृहंवरम् ॥ महेंद्रभवनाद्गुप्तमाजहारामृतंततः ॥ ३५ ॥ तंमहर्षिगणैर्जुष्टंसुपर्णकृतलक्षणम् ॥ नाम्नासुभद्रं
न्यग्रोधंददर्शधनदानुजः ॥ ३६ ॥ तंतुगत्वापरंपारंसमुद्रस्यनदीपतेः ॥ ददर्शाश्रममेकांतेपुण्येरम्येवनांतरे ॥ ३७ ॥ तत्रकृष्णाजिनध

खायाअधोवैखानसाद्याअनेकेऋषयःसमागताबभूवुस्तेषांशाखापातेननाशोमाभूदितितांशाखांतौगजकच्छपौचमहाबलत्वादादायान्यत्रजगामतदागच्छन्नेवतौशाखांचैकपादे
नधृत्वांतरिक्षएवतदामिषंगजकच्छपरूपंभक्षयित्वातयाशाखयाप्रक्षिप्तयानिषादविषयंनिषाददेशंहत्वामुनींश्चवधान्मोक्षयित्वाप्रहर्षंलेभे ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥
॥ ३३ ॥ सतेनैवहर्षेणामिषभक्षणनिषादनाशनमुनिरक्षणजसंतोषेण ॥ ३४ ॥ अयोजालानिअयःशृंखलनिर्मितजालानिरत्नमयगेहोपरिपक्षिप्रवेशपरिहारायबद्धानिबलान्नि
र्मथ्यछित्त्वारत्नमयगृहंचभित्त्वागुप्तममृतंमहेंद्रभवनादाजहार ॥ ३५ ॥ सुपर्णेनकृतंभग्नैकमहाशाखात्वरूपंलक्षणंयस्यतम् ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ सर्वकामैरभिलषितस

र्वैभोग्यवस्तुभिरर्चितोबभूवेतिशेषः ॥ ३९ ॥ ४० ॥ पूजोत्तरंकुशलंपृच्छति कच्चिदिति ॥ ४१ ॥ इदंअग्रिमसर्ववक्ष्यमाणम् ॥ ४२ ॥ ॥ इतिश्री
रामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेपंचत्रिंशःसर्गः ॥ ३५ ॥ ॥ छ ॥ ॥ मारीचेति तातेत्युपलालनेनकार्यवदि
ष्यन्पूर्ववृत्तंस्मारयति ॥ १ ॥ जानीषेइति भ्रात्रादयोमन्नियोगाज्जनस्थानंप्राप्यवसंतीतित्वंजानीषेकिलेत्यन्वयः ॥ २ ॥ लब्धलक्षाःलब्धयुद्धोत्साहाः ॥ ३ ॥ अ

रंजटामंडलधारिणम् ॥ ददर्शनियताहारंमारीचंनामराक्षसम् ॥३८॥ सरावणःसमागम्यविधिवत्तेनरक्षसा ॥ मारीचेनार्चितोराजासर्वकामै
रमानुषैः॥३९॥तंस्वयंपूजयित्वाचभोजनेनोदकेनच॥अर्थोपहितयावाचामारीचोवाक्यमब्रवीत्॥४०॥कच्चित्तेकुशलंराजन्लंकायांराक्षसेश्वर॥
केनार्थेनपुनस्त्वंवैतूर्णमेवइहागतः ॥ ४१ ॥ एवमुक्तोमहातेजामारीचेनसरावणः ॥ ततःपश्चादिदंवाक्यमब्रवीद्वाक्यकोविदः ॥ ४२ ॥ ॥
इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेपंचत्रिंशःसर्गः ॥३५॥ ॥ छ ॥ ॥ मारीचश्रूयतांतातवचनंममभाषतः ॥
आर्तोस्मिममचार्तस्यभवान्हिपरमागतिः ॥ १ ॥ जानीषेत्वंजनस्थानंभ्राताययत्रखरोमम ॥ दूषणश्चमहाबाहुःस्वसाशूर्पणखाचमे ॥ २ ॥
त्रिशिराश्चमहाबाहूराक्षसःपिशिताशनः ॥ अन्येचबहवःशूरालब्धलक्षानिशाचराः ॥ ३ ॥ वसंतिमन्नियोगेनअधिवासंचराक्षसाः ॥ बाध
मानामहारण्येमुनीन्येधर्मचारिणः ॥ ४ ॥ चतुर्दशसहस्राणिरक्षसांभीमकर्मणाम् ॥ शूराणांलब्धलक्षाणांखरचित्तानुवर्तिनाम् ॥
॥ ५ ॥ तेत्विदानींजनस्थानेवसमानामहाबलाः ॥ संगताःपरमायत्तारामेणसहसंयुगे ॥ ६ ॥ नानाशस्त्रप्रहरणाःखरप्रमुखराक्षसाः ॥
तेनसंजातरोषेणरामेणरणमूर्धनि ॥ ७ ॥ अनुक्त्वापरुषंकिंचिच्छरैर्व्यापारितंधनुः ॥ चतुर्दशसहस्राणिरक्षसामुग्रतेजसाम् ॥ ८ ॥ निह
तानिशरैर्दीप्तैर्मानुषेणपदातिना ॥ खरश्चनिहतःसंख्येदूषणश्चनिपातितः ॥ ९ ॥ हत्वात्रिशिरसंचापिनिर्भयादंडकाःकृताः ॥ पित्रानिरस्तः
क्रुद्धेनसभार्यःक्षीणजीवितः ॥ १० ॥ सहंतातस्यसैन्यस्यरामःक्षत्रियपांसनः ॥ अशीलःकर्कशस्तीक्ष्णोमूर्खोलुब्धोऽजितेंद्रियः ॥ ११ ॥

थतत्रस्थित्वाक्रियमाणंवृत्तंचजानीषेइत्याह अधिवासंचेति मुनीन्बाधमानाबाधहेतवे हेतौशानच् अधिवासंचकुर्वंति मन्नियोगादितिशेषः अधिवासउपद्रवइतिकतकः रति
वासमितिपाठेरतिवासंरत्याप्रीत्यावासोयत्रकर्मणितथा ॥ ४ ॥ ५ ॥ चतुर्दशसहस्राणियानिसंतितेत्विदानीमित्यन्वयः वसमानाःवसंतः रामेणसंयुगेसंगताः तेनसहसमरम
कार्षुरित्यर्थः परमत्यर्थमायत्ताःसन्नद्धाः ॥ ६ ॥ ७ ॥ किंचिदपिपरुषमनुक्त्वाशरैःशरमोक्षणव्यापारैर्व्यापारितंसंजातव्यापारंकृतम् ॥ ८ ॥ ९ ॥ अथभागिनीवैरूप्यंनिष्का
रणंमन्यमानःक्रोधाद्दूषयतिरामम् पित्रेत्यादिना क्षीणजीवितः निरपराधस्त्रीवैरूप्यकरणादेवतथात्वंमन्यते ॥ १० ॥ अतएवाशीलोऽजितेंद्रियश्च अस्थानेक्रोधात् ॥ ११ ॥

सत्त्वंबलमेवकेवलमाश्रित्यनतुधर्मम् ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ भ्रातृभिःकुंभकर्णादिभिःनाभिचिंतयेनगणयामि ॥ १५ ॥ उपायतःउपायेष्वित्यर्थः तत्रैवहेतु
गर्भविशेषणम् महामायेत्यादि ॥ १६ ॥ ममसाहाय्येयत्कर्मत्वयाकार्यंतत्कर्मशृण्वित्यन्वयः ॥ १७ ॥ ॥ १८ ॥ १९ ॥ अपायेअपगमे ॥ २० ॥ ततः
सुखंक्लेशरहितंयथाभवतितथाविस्रब्धंयथाभवतितथाचप्रहरिष्यामि ॥ २१ ॥ रामकथांरामप्रसंगंश्रुत्वामारीचस्त्रस्तोबभूव तेनत्रासेनचतस्यमुखंशुष्कमभवत् ॥ २२ ॥

त्यक्तधर्मात्वधर्मात्माभूतानामहितेरतः ॥ येनवैरंविनारण्येसत्वमास्थायकेवलम् ॥ १२ ॥ कर्णनासापहारेणभगिनीमेविरूपिता ॥ अ
स्यभार्यांजनस्थानात्सीतांसुरसुतोपमाम् ॥ १३ ॥ आनयिष्यामिविक्रम्यसहायस्तत्रमेभव ॥ त्वयाह्यहंसहायेनपार्श्वस्थेनमहाबल ॥
॥ १४ ॥ भ्रातृभिश्चसुरान्सर्वान्नाहमत्राभिचिंतये ॥ तत्सहायोभवत्वंमेसमर्थोह्यसिराक्षस ॥ १५ ॥ वीर्येयुद्धेचदर्पेचनह्यस्तिसदृशस्तव ॥
उपायतोमहान्शूरोमहामायाविशारदः ॥१६॥ एतदर्थमहंप्राप्तस्त्वत्समीपंनिशाचर ॥ शृणुतत्कर्मसाहाय्येयत्कार्यंवचनान्मम ॥ १७ ॥
सौवर्णस्त्वंमृगोभूत्वाचित्रोरजतबिंदुभिः ॥ आश्रमेतस्यरामस्यसीतायाःप्रमुखेचर ॥ १८ ॥ त्वांतुनिःसंशयंसीतादृष्ट्वातुमृगरूपिणम् ॥
गृह्यतामितिभर्तारंलक्ष्मणंचाभिधास्यति ॥ १९ ॥ ततस्तयोरपायेतुशून्येसीतांयथासुखम् ॥ निराबाधोहरिष्यामिराहुश्चंद्रप्रभामिव ॥
॥ २० ॥ ततःपश्चात्सुखंरामेभार्याहरणकर्शिते ॥ विस्रब्धंप्रहरिष्यामिकृतार्थेनांतरात्मना ॥ २१ ॥ तस्यरामकथांश्रुत्वामारीचस्यमहा
त्मनः ॥ शुष्कंसमभवद्वक्त्रंपरित्रस्तोबभूवच ॥ २२ ॥ ओष्ठौपरिलिहन्शुष्कौनेत्रैरनिमिषैरिव ॥ मृतभूतइवार्तस्तुरावणंसमुदैक्षत ॥
॥ २३ ॥ सरावणंत्रस्तविषण्णचेतामहावनेरामपराक्रमज्ञः ॥ कृतांजलिस्तत्त्वमुवाचवाक्यंहितंचतस्मैहितमात्मनश्च ॥ २४ ॥ ॥ इत्या
र्षेश्रीम०वा०आ०अरण्य०षट्त्रिंशःसर्गः ॥ ३६ ॥ ॥ छ ॥ ॥ तच्छ्रुत्वाराक्षसेंद्रस्यवाक्यंवाक्यविशारदः ॥ प्रत्युवाचमहाते
जामारीचोराक्षसेश्वरम् ॥ १ ॥ सुलभाःपुरुषाराजन्सततंप्रियवादिनः ॥ अप्रियस्यचपथ्यस्यवक्ताभोक्ताचदुर्लभः ॥ ॥ २ ननूनंबुध्यसे

चिंतावशादनिमिषैरिवनेत्रैरुपलक्षितइतिशेषः मृतभूतोमृतप्रायः ॥ २३ ॥ आत्मनोहितमित्यार्षीषष्ठी ॥ २४ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकी
येआदिकाव्येअरण्यकांडेषट्त्रिंशःसर्गः ॥ ३६ ॥ ॥ छ ॥ ॥ तदिति ॥ १ ॥ प्रियवादिनःस्वामिहिताहितविचारमुपेक्ष्यराज्ञआपातप्रियतयासंतोषायतत्कालमधुरवाक्य
वक्तारःपुरुषाःसुलभाः अपितुअप्रियस्यापितत्कालमप्रियतयाप्रतीयमानस्यापिकालांतरेपथ्यस्यवचसोवक्ताभृत्यस्तस्यचभोक्ताऽहितवत्प्रतिभासमानमपिइदंपथ्यमेवेतिग्रहीता
राजाविवेकीदुर्लभः अतोमयोच्यमानंआपाततोऽप्रियमिवभासमानमपिउदर्केपरमहितंशृण्वितिशेषः ॥ २ ॥ अबोधेहेतुरयुक्तचारत्वंअनियुक्तचारत्वम् ॥ ३ ॥ एतदबोधकृतश्च

तवानर्थोभावीत्याह अपीति रक्षसांस्वस्तीत्यार्षं अपिस्वस्तिभवेदपिक्षेमंसंपद्येतापिकिं तवदुर्बुद्धिनिवृत्त्येतिशेषः तथासंक्रुद्धोरामोलोकमराक्षसंनकुर्यादपिकिं एवमग्रेपिबोध्यम्
॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ पापमंत्रितःसहिकृतकर्तव्यार्थविचारः ॥ ७ ॥ एवंमहावीर्यत्वंरामेप्रतिपाद्यरावणोक्तदूषणानिनिराचष्टे नचपित्रेत्यादि ॥ ८ ॥ तैक्ष्ण्याभावेहेतुःसर्वभूतहि
तेरतत्वम् ॥ ९ ॥ कैकेय्यावंचितंपितरंदृष्ट्वातंसत्यवादिनंकरिष्यामीतिवनंस्वयमेवप्रव्रजितोनतुकिंचित्पापात्पित्राप्रवासितइत्यर्थः ॥ १० ॥ कैकेय्याःप्रियस्यथकामस्यमनोरथ

रामंमहावीर्यंगुणोन्नतम् ॥ अयुक्तचारश्चपलोमहेंद्रवरुणोपमम् ॥ ३ ॥ अपिस्वस्तिभवेत्तातसर्वेषामपिरक्षसाम् ॥ अपिरामोनसंक्रुद्धःकु
र्याल्लोकानराक्षसान् ॥ ४ ॥ अपितेजीवितांतायनोत्पन्नाजनकात्मजा ॥ अपिसीतानिमित्तंचनभवेद्व्यसनंमहत् ॥ ५ ॥ अपित्वामीश्वरंप्रा
प्यकामवृत्तंनिरंकुशम् ॥ नविनश्येत्पुरीलंकात्वयासहसराक्षसा ॥६॥ त्वद्विधःकामवृत्तोहिदुःशीलःपापमंत्रितः ॥ आत्मानंस्वजनंराष्ट्रंसरा
जाहंतिदुर्मतिः ॥७॥ नचपित्रापरित्यक्तोनामर्यादःकथंचन ॥ नलुब्धोनचदुःशीलोनचक्षत्रियपांसनः ॥८॥ नचधर्मगुणैर्हीनःकौसल्यानंदवर्ध
नः ॥ नचतीक्ष्णोहिभूतानांसर्वभूतहितेरतः ॥ ९ ॥ वंचितंपितरंदृष्ट्वाकैकेय्यासत्यवादिनम् ॥ करिष्यामीतिधर्मात्माततःप्रव्रजितोवनम्
॥ १० ॥ कैकेय्याःप्रियकामार्थंपितुर्दशरथस्यच ॥ हित्वाराज्यंचभोगांश्चप्रविष्टोदंडकावनम् ॥ ११ ॥ नरामःकर्कशस्तातनाविद्वान्नाजि
तेंद्रियः ॥ अनृतंनश्रुतंचैवनैवत्वंवक्तुमर्हसि ॥ १२ ॥ रामोविग्रहवान्धर्मःसाधुःसत्यपराक्रमः ॥ राजासर्वस्यलोकस्यदेवानामिववास
वः ॥ १३ ॥ कथंनुतस्यवैदेहींरक्षितांस्वेनतेजसा ॥ इच्छसेप्रसभंहर्तुंप्रभामिवविवस्वतः ॥ १४ ॥ शरार्चिषमनाधृष्यंचापखड्गेंधनंरणे ॥
रामाग्निंसहसादीप्तंनप्रवेष्टुंत्वमर्हसि ॥ १५ ॥ धनुर्व्यादितदीप्तास्यंशरार्चिषममर्षणः ॥ चापबाणधरंतीक्ष्णंशत्रुसेनापहारिणम् ॥ १६ ॥
राज्यंसुखंचसंत्यज्यजीवितंचेष्टमात्मनः ॥ नात्यासादयितुंतातरामांतकमिहार्हसि ॥ १७ ॥ अप्रमेयंहितत्तेजोयस्यसाजनकात्मजा ॥ न
त्वंसमर्थस्तांहर्तुंरामचापाश्रयांवने ॥ १८ ॥ तस्यवैनरसिंहस्यसिंहोरस्कस्यभामिनी ॥ प्राणेभ्योपिप्रियतराभार्यानित्यमनुव्रता ॥ १९ ॥

स्यपूरणार्थम् ॥ ११ ॥ अनृतंनश्रुतंचैवअनृतप्रसंगमपिनजानातितेनतत्कथनंदूरापास्तमित्यर्थः एवंवक्तुंरामंदुर्गुणंवक्तुम् ॥ १२ ॥ १३ ॥ अथसीतापहारस्याशक्यत्वमाह
कथंन्विति स्वेनतेजसापातिव्रत्यवैभवेन किंचतस्यरामस्यस्वेनतेजसासहजप्रतापेनेत्यर्थः ॥ १४ ॥ शरार्चिषंशरज्वालंखड्गचापपदेनतद्धतशात्रवस्तद्रूपमिंधनंयस्य ॥ १५ ॥
रामंतकरूपकोपपादकविशेषणान्याह धनुरिति धनुरेवव्यादितंव्यात्तमितियावत् दीप्तंज्वालादीप्तमास्यंयस्यरामरूपांतकस्य ज्वालादीप्तत्वमेवशरार्चिषमित्यनेनोक्तम् ॥ १६ ॥
अत्यासादयितुमत्यंतंप्राप्तुम् ॥ १७ ॥ अप्रमेयंहितत्तेजइत्यनेनावाङ्मनसगोचरत्वंध्वनितं यस्यसेत्यनेनतस्याअपितत्त्वंसूचितम् ॥ १८ ॥ नरसिंहस्येत्यनेनहिरण्यकशिपुप्र

भृतिहंताऽयमेवेतिसूचितं नित्यमनुव्रतेत्यनेनतस्यास्तच्छक्तित्वंसूचितम् ॥ १९ ॥ नसेति रजस्तमःप्रधानेनत्वादृशेनेत्यर्थः ॥ २० ॥ व्यर्थमिममुद्यमंकृत्वातेनकिमपिहित
मित्यर्थः तेनचेत्त्वंरणेदृष्टस्तदातदंतंतद्दर्शनावसानंतवजीवितमित्यर्थः ॥ २१ ॥ जीवितमिति जीविताद्युद्दिश्यसत्वंविभीषणपुरोगमैर्धर्मिष्ठैर्मंत्रयित्वाअनंतरंनिश्चयंकृत्वादोषगु
णबलाबलनिर्धारणविषयंआत्मनोरामस्यचदोषगुणबलाबलंसंप्रधार्यविचार्यतदनंतरंस्वस्यरामस्यचबलंतत्त्वतोज्ञात्वानिश्चित्यतवआत्मनोहितमिदमितिनिश्चित्ययत्क्षमंतत्कर्तुम

नसाधर्षयितुंशक्यामैथिल्योजस्विनःप्रिया ॥ दीप्तस्येवहुताशस्यशिखासीतासुमध्यमा ॥ २० ॥ किमुद्यमंव्यर्थमिमंकृत्वातेराक्षसाधिप॥
दृष्टश्चेत्त्वंरणेतेनतदंतमुपजीवितम् ॥ २१ ॥ जीवितंचसुखंचैवराज्यंचैवसुदुर्लभम् ॥ ससर्वैःसचिवैःसार्धंविभीषणपुरस्कृतैः ॥२२॥ मंत्र
यित्वासधर्मिष्ठैःकृत्वानिश्चयमात्मनः ॥ दोषाणांचगुणानांचसंप्रधार्यबलाबलम् ॥२३॥ आत्मनश्चबलंज्ञात्वाराघवस्यचतत्त्वतः ॥ हितंहितव
निश्चित्यक्षमंत्वंकर्तुमर्हसि ॥ २४ ॥ अहंतुमन्येतवनक्षमंरणेसमागमंकोसलराजसूनुना ॥ इदंहिभूयःशृणुवाक्यमुत्तमंक्षमंचयुक्तंचनिशा
चराधिप ॥ २५ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकियेआदिकाव्येअरण्यकांडेसप्तत्रिंशःसर्गः ॥ ३७ ॥ ॥ छ ॥ ॥ कदा
चिदप्यहंवीर्यात्पर्यटन्पृथिवीमिमाम् ॥ बलंनागसहस्रस्यधारयन्पर्वतोपमः ॥ १ ॥ नीलजीमूतसंकाशस्तप्तकांचनकुंडलः ॥ भयंलोकस्य
जनयन्किरीटीपरिघायुधः ॥ २ ॥ व्यचरन्दंडकारण्यमृषिमांसानिभक्षयन् ॥ विश्वामित्रोथधर्मात्मामद्वित्रस्तोमहामुनिः ॥ ३ ॥ स्वयंग
त्वादशरथंनरेंद्रमिदमब्रवीत् ॥ अयंरक्षतुमांरामःपर्वकालेसमाहितः ॥ ४ ॥ मारीचान्मेभयंघोरंसमुत्पन्नंनरेश्वर ॥ इत्येवमुक्तोधर्मात्मारा
जादशरथस्तदा ॥ ५ ॥ प्रत्युवाचमहाभागंविश्वामित्रंमहामुनिम् ॥ ऊनद्वादशवर्षोयमकृतास्त्रश्चराघवः ॥ ६ ॥ कामंतुममतत्सै
न्यंमयासहगमिष्यति ॥ बलेनचतुरंगेणस्वयमेत्यनिशाचरम् ॥ ७ ॥ वधिष्यामिमुनिश्रेष्ठशत्रुंतवयथेप्सितम् ॥ एवमुक्तःसतुमुनीराजान
मिदमब्रवीत् ॥ ८ ॥ रामान्नान्यद्बलंलोकेपर्याप्तंतस्यरक्षसः ॥ देवतानामपिभवान्समरेष्वभिपालकः ॥ ९ ॥ आसीत्तवकृतंकर्मत्रिलोक

र्हसीत्यर्थः ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ सत्सचिवांतर्गतस्यममत्वेषनिश्चयइत्याह अहंत्विति इदंवक्ष्यमाणम् ॥ २५ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मी
कीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेसप्तत्रिंशःसर्गः ॥ ३७ ॥ ॥ छ ॥ ॥ अथस्वानुभवसिद्धंरामबलमाह कदाचिदित्यादि अहमपीतिसंबंधः ॥ १ ॥ २ ॥ मद्वित्रस्तः
मत्तोवित्रस्तइत्यर्थः ॥ ३ ॥ पर्वकालेयागकाले ॥ ४ ॥ ५ ॥ पंचदशवर्षोऽपितथादशरथेनानूदितोप्यत्यंतबाल्यद्योतनायअतिबालेनापीदृशंकृतंकिमधुनावाच्यमितिरावण
स्यात्यंतभयायमारीचेनतथादशरथेनोक्तइत्यूनद्वादशवर्षइत्युक्तं ऊनषोडशवर्षोयमितिपाठांतरम् ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ यद्यपिभवान्देवानामपिसहायकृत्आसीत् अन्यच्चतव

त्वयाकृतंकर्मत्रिलोकविदितं त्रिषुलोकेषुविदितंतथापिरामादन्यद्बलंतस्यरक्षसोनपर्याप्तमतःकामंतवबलंयदस्तितदत्रैवतिष्ठतु तदुपयोगाभावात् अतएषबालोपियतस्तन्निग्रहस
मर्थोऽतोदेयएवेतिशेषः ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ उपस्थितोरामःतद्रक्षणार्थंसमीपंप्राप्तःसन् ॥ १३ ॥ अजातव्यंजनःश्मश्रुवादिपुंस्त्वचिह्नप्रादुर्भावहीनइत्यर्थः एकव
स्त्रधरःब्रह्मचर्येस्थितः शिखीकाकपक्षधरः कनकमालयोपलक्षितः ॥ १४ ॥ १५ ॥ आजगामेत्युत्तमपुरुषः अत्रपारोक्ष्यार्थकलिटादैवपारवश्यादेवाहमागतोनतुतदागमनं

विदितंनृप ॥ काममस्तिमहत्सैन्यंतिष्ठत्विहपरंतप ॥ १० ॥ बालोप्येषमहातेजाःसमर्थस्तस्यनिग्रहे ॥ गमिष्येराममादायस्वस्तितेऽस्तुप
रंतप ॥ ११ ॥ इत्येवमुक्त्वासमुनिस्तमादायनृपात्मजम् ॥ जगामपरमप्रीतोविश्वामित्रःस्वमाश्रमम् ॥ १२ ॥ तंतथादंडकारण्येयज्ञमु
द्दिश्यदीक्षितम् ॥ बभूवोपस्थितोरामश्चित्रंविस्फारयन्धनुः ॥ १३ ॥ अजातव्यंजनःश्रीमान्बालःश्यामःशुभेक्षणः ॥ एकवस्त्रधरोधन्वी
शिखीकनकमालया ॥ १४ ॥ शोभयन्दंडकारण्यंदीप्तेनस्वेनतेजसा ॥ अदृश्यततदारामोबालचंद्रइवोदितः ॥ १५ ॥ ततोऽहंमेघसंकाश
स्तप्तकांचनकुंडलः ॥ बलीदत्तवरोदर्पादाजगामाश्रमांतरम् ॥ १६ ॥ तेनदृष्टःप्रविष्टोऽहंसहसैवोद्यतायुधः ॥ मांतुदृष्ट्वाधनुःसज्यमसंभ्रां
तश्चकारह ॥ १७ ॥ अवजानन्नसंमोहाद्बालोऽयमितिराघवम् ॥ विश्वामित्रस्यतांवेदिमभ्यधावंकृतत्वरः ॥ १८ ॥ तेनमुक्तस्ततोबाणःशि
तःशत्रुनिबर्हणः ॥ तेनाहंताडितःक्षिप्तःसमुद्रेशतयोजने ॥ १९ ॥ नेच्छतातातमांहंतुंतदावीरेणरक्षितः ॥ रामस्यशरवेगेननिरस्तोभ्रांत
चेतनः ॥ २० ॥ पातितोऽहंतदातेनगंभीरेसागरांभसि ॥ प्राप्यसंज्ञांचिरात्तातलंकांप्रतिगतःपुरीम् ॥ २१ ॥ एवमस्मितदामुक्तःसहाया
स्तेनिपातिताः ॥ अकृतास्त्रेणरामेणबालेनाक्लिष्टकर्मणा ॥ २२ ॥ तन्मयावार्यमाणस्तुयदिरामेणविग्रहम् ॥ करिष्यस्यापदंघोरांक्षिप्रंप्रा
प्यनशिष्यसि ॥ २३ ॥ क्रीडारतिविधिज्ञानांसमाजोत्सवदर्शिनाम् ॥ रक्षसांचैवसंतापमनर्थंचाहरिष्यसि ॥ २४ ॥ हर्म्यप्रासादसंबाधां
नानारत्नविभूषिताम् ॥ द्रक्ष्यसित्वंपुरींलंकांविनष्टांमैथिलीकृते ॥ २५ ॥ अकुर्वंतोपिपापानिशुचयःपापसंश्रयात् ॥ परपापैर्विनश्यंतिम

ममप्रत्यक्षमितिध्वनयति यद्वाबहुकालिकत्वेनविस्मृतत्वाद्वातत्त्वारोपः आर्षोवालिट्आश्रमांतरंआश्रममध्यं दत्तवरोब्रह्मदत्तदेवावध्यत्ववरः ॥ १६ ॥ प्रविष्टोहंतेननदृष्टइत्य
न्वयः ॥ १७ ॥ १८ ॥ शतयोजनेतटात्तत्पर्यंतदेशस्थितेसमुद्रेक्षिप्तः ॥ १९ ॥ नेच्छताअनिच्छताएतच्चरक्षणंकेवलंकृपाजन्यमितिमारीचाशयः भाविकार्यार्थमितिवस्तुत
त्त्वम् ॥ २० ॥ २१ ॥ येमेसहायाअपरेगतास्तेनिपातिताइत्यन्वयः ॥ २२ ॥ २३ ॥ अनर्थंमरणरूपंआहरिष्यसियत्नात्संपादयिष्यसि ॥ २४ ॥ २५ ॥ संगदोषाद्रक्षः
कुलमात्रस्यनाशःप्राप्नोतीत्याह अकुर्वंतोपीति परपापैःपरेषांपापात्मनांपापैर्निमित्तैः नागह्रदेसर्पयुक्तह्रदेसर्पनिग्रहायप्रविष्टेनराजप्रेरितधीवरादिनागरुडेनवायथाप्रसंगान्म

त्स्यानश्यंतितद्धृत् ॥ २६ ॥ २७ ॥ हृतदारान्परिहृतदारांस्त्यक्तदारानितियावत् ॥ २८ ॥ २९ ॥ तवपरिग्रहेंतःपुरेप्रमदानांसहस्राणिअतस्तास्वेवरमस्व नान्यत्रमनोधेही
त्यर्थः ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेअष्टत्रिंशःसर्गः ॥ ३८ ॥ ॥ छ ॥ ॥ पुनः

त्स्यानागन्हृदेयथा ॥ २६ ॥ दिव्यचंदनदिग्धांगान्दिव्याभरणभूषितान् ॥ द्रक्ष्यस्यभिहतान्भूमौतवदोषात्तुराक्षसान् ॥ २७ ॥ हतदा
रान्सदारांश्चदशविद्रवतोदिशः ॥ हतशेषानशरणान्द्रक्ष्यसित्वंनिशाचरान् ॥ २८ ॥ शरजालपरिक्षिप्तामग्निज्वालासमावृताम् ॥ प्रदग्ध
भवनांलंकांद्रक्ष्यसित्वमसंशयम् ॥ २९ ॥ परदाराभिमर्शात्तुनान्यत्पापतरंमहत् ॥ प्रमदानांसहस्राणितवराजन्परिग्रहे ॥ ३० ॥ भव
स्वदारनिरतःस्वकुलंरक्षराक्षसान् ॥ मानंवृद्धिंचराज्यंचजीवितंचेष्टमात्मनः ॥ ३१ ॥ कलत्राणिचसौम्यानिमित्रवर्गंतथैवच ॥ यदीच्छ
सिचिरंभोक्तुंमाकृथारामविप्रियम् ॥ ३२ ॥ निवार्यमाणःसुहृदामयाभृशंप्रसह्यसीतांयदिधर्षयिष्यसि ॥ गमिष्यसिक्षीणबलःसबांधवोय
मक्षयंरामशरास्तजीवितः ॥ ३३ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०अर०अष्टत्रिंशःसर्गः ॥ ३८ ॥ ॥ छ ॥ ॥ एवमस्मितदामुक्तःक
थंचित्तेनसंयुगे ॥ इदानीमपियद्वृत्तंतच्छृणुष्वयदुत्तरम् ॥ १ ॥ राक्षसाभ्यामहंद्वाभ्यामनिर्विण्णस्तथाकृतः ॥ सहितोमृगरूपाभ्यांप्रवि
ष्टोदंडकावने ॥ २ ॥ दीप्तजिह्वोमहादंष्ट्रस्तीक्ष्णशृंगोमहाबलः ॥ व्यचरन्दंडकारण्यंमांसभक्षोमहामृगः ॥ ३ ॥ अग्निहोत्रेषुतीर्थेषुचैत्य
वृक्षेषुरावण ॥ अत्यंतघोरोव्यचरंस्तापसांस्तान्प्रधर्षयन् ॥ ४ ॥ निहत्यदंडकारण्येतापसान्धर्मचारिणः ॥ रुधिराणिपिबंस्तेषांतन्मांसा
निचभक्षयन् ॥ ५ ॥ ऋषिमांसाशनःक्रूरस्त्रासयन्वनगोचरान् ॥ तदारुधिरमत्तोऽहंव्यचरंदंडकावनम् ॥ ६ ॥ तदाहंदंडकारण्येविचर
न्धर्मदूषकः ॥ आसादयंतदारामंतापसंधर्ममाश्रितम् ॥ ७ ॥ वैदेहींचमहाभागांलक्ष्मणंचमहारथम् ॥ तापसंनियताहारंसर्वभूतहितेरत
म् ॥ ८ ॥ सोऽहंवनगतंरामंपरिभूयमहाबलम् ॥ तापसोऽयमितिज्ञात्वापूर्ववैरमनुस्मरन् ॥ ९ ॥ अभ्यधावंसुसंक्रुद्धस्तीक्ष्णशृंगोमृगाकृ
तिः ॥ जिघांसुरकृतप्रज्ञस्तंप्रहारमनुस्मरन् ॥ १० ॥ तेनत्यक्तास्त्रयोबाणाःशिताःशत्रुनिबर्हणाः ॥ विकृष्यसुमहच्चापंसुपर्णानिल

स्वानुभवसिद्धंरामवृत्तमाह एवमिति तदाविश्वामित्रयज्ञरक्षणसमयेतेनकथंचिन्मुक्तोऽस्मि इदानींप्रौढावस्थायामपियद्वृत्तंमद्विषयंयदुत्तरंयत्सर्वलोकोत्तरंतदतिरिक्तासाध्यंतच्छृ
णुष्व शृणिवातियावत् ॥ १ ॥ पूर्वंतथाकृतःप्राणसंकटंप्रापितोप्यहमनिर्विण्णःअप्राप्ततद्विषयप्रवृत्तिवैराग्यः ताभ्यांमृगरूपाभ्यांसहितोहमपिमृगरूपःसन्प्रविष्टइत्यन्वयः ॥ २ ॥
तदेवाह दीप्तेति ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ वनगोचरानृषीनन्यजीवांश्च ॥ ६ ॥ आसादयंप्राप्तवान् तापसंधर्मंतापससंबंधिधर्ममाश्रितम् ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ अकृतप्रज्ञःअकृत

विचारः तंप्रहारंपूर्वंरामदत्तप्रहारम् ॥ १० ॥ ११ ॥ सन्नतपर्वणः अदीर्घत्वमार्षम् ॥ १२ ॥ शठोगूढविप्रियकारी दृष्टभयःरामादितिशेषः समुत्क्रांतःपलायितः ॥ १३ ॥
प्रव्राजितःपरिव्राजितःकृतसकलदुर्वृत्तपरित्यागः युक्तोयोगाभ्यासरतःअतएवतापसस्तपोनिष्ठः समाहितःस्थिरांतःकरणः ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ रहितेरामरहितेपिवनेउद्भ्रा
मामिभीतोभवामीव चेतनःसुषुप्तौनष्टचैतन्योपितद्दर्शनवशाल्लब्धचैतन्यःप्रलपामीत्यर्थः ॥ १७ ॥ रकारादीनीति एवंचसाक्षाद्दर्शनेयस्त्रासःसवक्तुमशक्यइतिभावः तन्नामैक
देशसत्तावदपिनामभयजनकंकिंवक्तव्यंसंपूर्णतन्नाम्नोभयजनकत्वमिति स्थानेहृषीकेशतवप्रकीर्त्येतिगीताश्लोकार्थोत्रव्यंग्यः ॥ १८ ॥ १९ ॥ तस्माद्रामेणरणेयुध्यस्वएतदु
चितंनतुतद्दारापहारउचितःसर्वकुलनाशकत्वात् युद्धेएकस्यैवनाशादितिभावः मुख्यपक्षमाह क्षमांवेति यदिमांजीवंतंद्रष्टुमिच्छसितदारामकथानकार्या तत्कथायारक्षस्तेजोप

तुल्यगाः ॥११॥ तेबाणावज्रसंकाशाःसुघोरारक्तभोजनाः ॥ आजग्मुःसहिताःसर्वेत्रयःसन्नतपर्वणः ॥१२॥ पराक्रमज्ञोरामस्यशठोदृष्टभयःपु
रा ॥ समुत्क्रांतस्ततोमुक्तस्तावुभौराक्षसौहतौ ॥ १३ ॥ शरेणमुक्तोरामस्यकथंचित्प्राप्यजीवितम् ॥ इहप्रव्राजितोयुक्तस्तापसोऽहंसमाहि
तः ॥ १४ ॥ वृक्षेवृक्षेहिपश्यामिचीरकृष्णाजिनांबरम् ॥ गृहीतधनुषंरामंपाशहस्तमिवांतकम् ॥ १५ ॥ अपिरामसहस्राणिभीतःपश्यामि
रावण ॥ रामभूतमिदंसर्वमरण्यंप्रतिभातिमे ॥ १६ ॥ राममेवहिपश्यामिरहितेराक्षसेश्वर ॥ दृष्ट्वास्वप्नगतंराममुद्भ्रमामीवचेतनः ॥१७॥
रकारादीनिनामानिरामत्रस्तस्यरावण ॥ रत्नानिचरथाश्चैववित्रासंजनयंतिमे ॥ १८ ॥ अहंतस्यप्रभावज्ञोनयुद्धंतेनतेक्षमम् ॥ बलिंवा
नमुचिंवापिहन्याद्धिरघुनंदनः ॥ १९ ॥ रणेरामेणयुध्यस्वक्षमांवाकुरुरावण ॥ नतेरामकथाकार्यायदिमांद्रष्टुमिच्छसि ॥ २० ॥ बहवः
साधवोलोकेयुक्ताधर्ममनुष्ठिताः ॥ परेषामपराधेनविनष्टाःसपरिच्छदाः ॥ २१ ॥ सोऽहंपरापराधेनविनशेयंनिशाचर ॥ कुरुयत्तेक्षमंतत्त्व
महंत्वांनानुयामिवै ॥ २२ ॥ रामश्चहिमहातेजामहासत्त्वोमहाबलः ॥ अपिराक्षसलोकस्यभवेदंतकरोऽपिहि ॥ २३ ॥ यदिशूर्पण
खाहेतोर्जनस्थानगतःखरः ॥ अतिवृत्तोहतःपूर्वंरामेणाक्लिष्टकर्मणा ॥ अत्रब्रूहियथातत्त्वंकोरामस्यव्यतिक्रमः ॥ २४ ॥ इदंवचोबंधु

हारकत्वादुभयोरपितेजोनाशेमरणादप्यधिकादुःखावस्थेतिभावः ॥ २० ॥ साधवःअकृतपरापचाराः युक्तायोगवंतः अनुष्ठिताइतिकर्तरिनिष्ठा ॥ २१ ॥ परापराधेन तवाप
राधेनेत्यर्थः विनशेयंविनशिष्यामि अतःहेराक्षसयत्तेक्षमंरणःक्षमावातत्त्वमेवकुरु अहंतुत्वांनानुयामि त्वद्बुद्धिंनानुगच्छामीत्यर्थः ॥ २२ ॥ तत्रहेतुमाह रामश्चहीति तेजःपरा
क्रमः सत्त्वंबुद्धिबलम् बलंशारीरम् हियतोमहातेजस्त्वादिगुणैरामःप्रसिद्धोऽतईदृशोरामःराक्षसलोकस्यांतकरःहिनिश्चयेनभवेदितिअपिसंभाव्यतेअतोनानुयामित्वद्बुद्धिं सक
लराक्षसकुलनाशभियेतिभावः ॥ २३ ॥ खरादिनाशस्यतत्कृतान्यायमूलत्वात्तत्रक्षमैवयुक्तेत्याह यदीति सीताहननप्रयत्नदोषनिरूपितशूर्पणखाहेतोरतिवृत्तस्तूष्णीमवस्थि
तेनरामेणयदिशूर्पणखावाक्यजनितरोषात्स्वयंयोद्धुंगतोरामेणहतस्तदाकोरामस्यव्यतिक्रमोऽन्यायस्तत्त्वमेवब्रूहि ॥ २४ ॥ सिद्धांतमाह इदमिति यथोच्यमानंपरमार्थतउ

च्यमानंयदिनाभिपत्स्यसेनांगीकरिष्यसितदारणेहतःसबांधवस्त्वंजीवितंत्यक्ष्यसिइतिमयाअधैवनिश्चीयते ॥ २५ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मी
कीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेएकोनचत्वारिंशःसर्गः ॥ ३९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ मारीचस्यमारीचेनक्षमंनिवृत्तिसमर्थंयुक्तंन्याय्यंकालोचितंचवाक्यमुक्तउपादिष्टोरावणो
मुमूर्षुरौषधमिवतदुक्तंनप्रतिजग्राह ॥ १ ॥ २ ॥ शत्रोर्मानुषस्यस्तावकत्वात्क्रोधेनाह दुष्कुलेति अयुक्तार्थंराजचित्तप्रतिकूलत्वादयुक्तार्थं निष्फलंतमोगुणाक्रांतेममहृदयेतस्या
नवकाशात् ॥ ३ ॥ संयुगेपापशीलत्वादिगुणकस्यस्त्रीताटकाहंतृत्वात्रामस्यभार्याहरणविषयेस्थितंमांतद्वाक्यैर्भेत्तुंनिवर्तयितुंनशक्यमित्यर्थः मामितिद्वितीयाछांदसत्वात् ॥ ४ ॥

हितार्थिनामयायथोच्यमानंयदिनाभिपत्स्यसे ॥ सबांधवस्त्यक्ष्यसिजीवितंरणेहतोऽद्यरामेणशरैरजिह्मगैः ॥ २५ ॥ ॥ इत्यार्षेश्री
मद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेएकोनचत्वारिंशःसर्गः ॥ ३९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥
मारीचस्यतुतद्वाक्यंक्षमंयुक्तंचरावणः ॥ उक्तोनप्रतिजग्राहमर्तुकामइवौषधम् ॥ १ ॥ तंपथ्यहितवक्तारंमारीचंराक्षसाधिपः ॥ अब्रवीत्प
रुषंवाक्यमयुक्तंकालचोदितः ॥ २ ॥ दुष्कुलैतदयुक्तार्थंमारीचमयिकथ्यते ॥ वाक्यंनिष्फलमत्यर्थंबीजमुप्तमिवोखरे ॥ ३ ॥ त्वद्वाक्यैर्नतु
मांशक्यंभेत्तुंरामस्यसंयुगे ॥ मूर्खस्यपापशीलस्यमानुषस्यविशेषतः ॥ ४ ॥ यस्त्यक्त्वासुहृदोराज्यंमातरंपितरंतथा ॥ स्त्रीवाक्यंप्राकृतं
श्रुत्वावनमेकपदेगतः ॥५॥ अवश्यंतुमयातस्यसंयुगेखरघातिनः ॥ प्राणैःप्रियतरासीताहर्तव्यातवसंनिधौ ॥ ६ ॥ एवंमेनिश्चितावुद्धि
र्हृदिमारीचविद्यते ॥ नव्यावर्तयितुंशक्यासेंद्रैरपिसुरासुरैः ॥ ७ ॥ दोषंगुणंवासंपृष्टस्त्वमेवंवक्तुमर्हसि ॥ अपायंवाउपायंवाकार्यस्यास्य
विनिश्चये ॥ ८ ॥ संपृष्टेनतुवक्तव्यंसचिवेनविपश्चिता ॥ उद्यतांजलिनाराज्ञोयइच्छेद्भूतिमात्मनः ॥ ९ ॥ वाक्यमप्रतिकूलंतुमृदुपूर्वंशुभं
हितम् ॥ उपचारेणवक्तव्योयुक्तंचवसुधाधिपः ॥ १० ॥ सावमर्दंतुयद्वाक्यमथवाहितमुच्यते ॥ नाभिनंदेततद्राजामानार्थीमानवर्जितम् ॥
॥ ११ ॥ पंचरूपाणिराजानोधारयंत्यमितौजसः ॥ अग्नेरिंद्रस्यसोमस्ययमस्यवरुणस्यच ॥ १२ ॥ औष्ण्यंतथाविक्रमंचसौम्यंदंडंप्रस

तत्रमूर्खत्वमुपपादयति यइति प्राकृतमसारम् स्त्रीकैकेयी एकपदेद्राक् ॥ ५ ॥ संयुगेखरहंतुरित्यन्वयः ॥ ६ ॥ ७ ॥ अपिचापृष्टोत्तरप्रलापस्तवासंगतइत्याह दोषंगुणंवेति
कस्यचित्संदिग्धस्यकार्यस्यनिश्चयेनिश्चयसिद्ध्यर्थंअत्रानुष्ठितेकोगुणःकोदोषःकउपायःकोऽपायइतियदिपृष्टःस्यात्तदाएवंवक्तुमर्हसि गुणदोषादिकमित्यर्थः मयातुनिश्चितेकार्येके
वलंसाहाय्येनियुज्यसेऽतोनतेजल्पःसंगतइतिभावः ॥ ८ ॥ पृष्टोत्तरमेवराजनिसचिवेनविनीतेनवाच्यमित्याह संपृष्टेनत्विति उद्यतांजलिनेत्यनेनविनीतत्वंदर्शिता ॥ ९ ॥ उप
चारेणराजनीत्युक्तमार्गेणयुक्तम् ॥ १० ॥ सावमर्दंतुराजपृष्टावमर्दसहितम् अथवायद्यप्यर्थे यद्यपिहितंतथापिनाभिनंदेत त्वंत्वपृष्टएवममाहितमवमर्दसहितम् मानहीनंवदसी
त्यनुचितमितिभावः ॥ ११ ॥ ततोवक्तुरनिष्टमपीत्याह पंचेति केपंचेत्यत्राह अग्नेरिति ॥ १२ ॥ कानिरूपाणि तत्राहक्रमेण औष्ण्यमिति औष्ण्यंतैक्ष्ण्यम् सौम्यंदयार्द्रचित्त

त्वम् दंडंदुष्टनिग्रहम् एवंचताद्दशेवक्तरितिक्ष्णदंडपातइत्याशयः ॥ १३ ॥ धर्मराजधर्मम् ॥ १४ ॥ अभ्यागतमतिथिमित्यनेनपूज्यत्वातिशयंसूचयति गुणदोषंप्रश्नेकिंममहि
तमितिप्रश्नेवाईदृशंवक्तुंयुक्तम् नचैतदेकमपिमयापृष्टमितिभावः ॥ १५ ॥ अपिचअपितुमयात्वांप्रतिएतावदेवोक्तम् किंतत्राह अस्मिन्सीतापहाररूपेकृत्येसभवान्मयानियुक्तः
साहाय्यंकर्तुमर्हसीति ॥ १६ ॥ किंतन्मत्कर्तव्यंसाहाय्यंतत्राह शृण्विति साहाय्येममवचनाद्यत्कार्यंतत्कर्मशृण्वितिसंबंधः ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ रामवाक्यानुरूपकंराम

न्नताम् ॥ धारयंतिमहात्मानोराजानःक्षणदाचर ॥ १३ ॥ तस्मात्सर्वास्ववस्थासुमान्याःपूज्याश्चनित्यदा ॥ त्वंतुधर्ममविज्ञायकेवलंमोह
माश्रितः ॥ १४ ॥ अभ्यागतंतुदौरात्म्यात्परुषंवदसीदृशम् ॥ गुणदोषौनपृच्छामिक्षयंचात्मनिराक्षस ॥ १५ ॥ मयोक्तमपिचैतावत्त्वांप्र
त्यमितविक्रम ॥ अस्मिंस्तुसभवान्कृत्येसाहाय्यंकर्तुमर्हसि ॥ १६ ॥ शृणुतत्कर्मसाहाय्येयत्कार्यंवचनान्मम ॥ सौवर्णस्त्वंमृगोभूत्वाचि
त्रोरजतबिंदुभिः ॥ १७ ॥ आश्रमेतस्यरामस्यसीतायाःप्रमुखेचर ॥ प्रलोभयित्वावैदेहींयथेष्टंगंतुमर्हसि ॥ १८ ॥ त्वांहिमायामयंदृष्ट्वा
कांचनंजातविस्मया ॥ आनयैनमितिक्षिप्रंरामंवक्ष्यतिमैथिली ॥ १९ ॥ अपक्रांतेचकाकुत्स्थेदूरंगत्वाप्युदाहर ॥ हासीतेलक्ष्मणेत्येवंरा
मवाक्यानुरूपकम् ॥ २० ॥ तच्छ्रुत्वारामपदवींसीतयाचप्रचोदितः ॥ अनुगच्छतिसंभ्रांतंसौमित्रिरपिसौहृदात् ॥ २१ ॥ अपक्रांतेचका
कुत्स्थेलक्ष्मणेचयथासुखम् ॥ आहरिष्यामिवैदेहींसहस्राक्षःशचीमिव ॥ २२ ॥ एवंकृत्वात्विदंकार्यंयथेष्टंगच्छराक्षस ॥ राज्यस्यार्धंप्रदा
स्यामिमारीचतवसुव्रत ॥ २३ ॥ गच्छसौम्यशिवंमार्गंकार्यस्यास्यविवृद्धये ॥ अहंत्वानुगमिष्यामिसरथोदंडकावनम् ॥ २४ ॥ प्राप्य
सीतामयुद्धेनवंचयित्वातुराघवम् ॥ लंकांप्रतिगमिष्यामिकृतकार्यःसहत्वया ॥२५॥नोचेत्करोषिमारीचहन्मित्वामहमद्यवै॥एतत्कार्यमवश्यंमे
बलादपिकरिष्यसि ॥ राज्ञोविप्रतिकूलस्थोनजातुसुखमेधते ॥ आसाद्यतंजीवितसंशयस्तेमृत्युर्ध्रुवोह्यद्यमयाविरुध्यतः ॥ एतद्यथावत्परि
गण्यबुद्ध्यायदत्रपथ्यंकुरुतत्तथात्वम् ॥ २७ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम० वा० आ० अर० कां० चत्वारिंशःसर्गः ॥ ४० ॥ ॥ ६ ॥

ध्वनिसदृशध्वनियुक्तम् ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ शिवंमार्गंगच्छ सौम्योभूत्वाप्रस्थितोभवेत्यर्थः किंचशिवंमनोहरंमार्गंमृगरूपंगच्छप्राप्नुहि ॥ २४ ॥ २५ ॥ अ
थराजत्वात्स्ववाक्याकरणेदंडमाह नोचेदिति मद्वचनाननुष्ठानेमरणमेवानुष्ठानेतुजीवनंमत्तोबहुधनादिप्राप्तिश्च एवंप्रार्थनयाअकरणेबलान्मद्बलहेतुकमरणभयात्त्वंचकरिष्यस्येव
॥ २६ ॥ रामात्पर्यायद्वयेइवकदाचिज्जीवनंसंभाव्यतएव मद्वचनाकरणेतुसर्वथाऽद्यमृत्युरेवेत्याह आसाद्येति तंरामम् संशयोनतुनाशनिश्चयः एतन्मदुक्तवचनम् ॥ २७ ॥
इतिश्रीरा०वाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेचत्वारिंशःसर्गः ॥ ४० ॥ ॥ ६ ॥ ॥ राजवद्राजयोग्यंरावणेनाज्ञप्तःरामलक्ष्मणप्रतारणरूपंकार्यंप्रतिकूलंअन्यथाव

धंकरिष्यामीत्येवंप्रतिकूलवाक्यसहितंयथाज्ञप्तोमृत्योर्निःशंकोमारीचःपरुषंशब्दतोर्थतश्चवाक्यमब्रवीत् ॥ १ ॥ विनाशःविनाशोपायः ॥ २ ॥ सुखिनात्वयासहावस्थानमितिशेषः कोनाभिनंदति केनपापकृताउपायतःउपायव्याजेन ॥ ३ ॥ तथोपदेष्टारस्त्वत्तोहीनवीर्यास्तवशत्रवः येत्वांत्वत्तोबलवत्तरेणशत्रुणोपरुद्धंविनश्यंतंद्रष्टुमिच्छंति ॥ ४ ॥ स्वकृतेनस्वनिर्मितविनाशोपायेन ॥ ५ ॥ येत्वामेवंकुपथमारूढंननिगृह्णंतिनवारयंतिअमात्यास्तेवध्यावधयोग्याः कुतस्त्वयानवध्यंतइत्यर्थः ॥ ६ ॥ तत्रनीतिशास्त्रमाह अमात्यैरिति ॥ ७ ॥ कुतस्तैरेवमनुष्ठेयंतत्राह धर्ममिति ॥ ८ ॥ विपर्ययेस्वामिवैगुण्ये तत्रनकेवलंतेषामेवव्यसनप्राप्तिःकिंतुसर्वजनानांतदाह इतरेजनाइति अपीतिशेषः ॥ ९ ॥

आज्ञप्तोरावणेनेत्थंप्रतिकूलंचराजवत् ॥ अब्रवीत्परुषंवाक्यंनिःशंकोराक्षसाधिपम् ॥ १ ॥ केनायमुपदिष्टस्तेविनाशःपापकर्मणा ॥ सपुत्रस्यसराज्यस्यसामात्यस्यनिशाचर ॥ २ ॥ कस्त्वयासुखिनाराजन्नाभिनंदतिपापकृत् ॥ केनेदमुपदिष्टंतेमृत्युद्वारमुपायतः ॥ ३ ॥ शत्रवस्तवसुव्यक्तंहीनवीर्यानिशाचर ॥ इच्छंतित्वांविनश्यंतमुपरुद्धंबलीयसा ॥ ४ ॥ केनेदमुपदिष्टंतेक्षुद्रेणाहितबुद्धिना ॥ यस्त्वामिच्छति नश्यंतंस्वकृतेननिशाचर ॥ ५ ॥ वध्याःखलुनवध्यंतेसचिवास्तवरावण ॥ येत्वामुत्पथमारूढंननिगृह्णंतिसर्वशः ॥ ६ ॥ अमात्यैःकामवृत्तोहि राजाकापथमाश्रितः ॥ निग्राह्यःसर्वथासद्भिःसनिग्राह्योनगृह्यसे ॥ ७ ॥ धर्ममर्थंचकामंचयशश्चजयतांवर ॥ स्वामिप्रसादात्सचिवाः प्राप्नुवंतिनिशाचर ॥ ८ ॥ विपर्ययेतुतत्सर्वंव्यर्थंभवतिरावण ॥ व्यसनंस्वामिवैगुण्यात्प्राप्नुवंतीतरेजनाः ॥ ९ ॥ राजमूलोहिधर्मश्चयशश्चजयतांवर ॥ तस्मात्सर्वास्ववस्थासुरक्षितव्यानराधिपाः ॥ १० ॥ राज्यंपालयितुंशक्यंनतीक्ष्णेननिशाचर ॥ नचातिप्रतिकूलेननाविनीतेनराक्षस ॥ ११ ॥ येतीक्ष्णमंत्राःसचिवाभुज्यंतेसहतेनवै ॥ विषमेषुरथाःशीघ्रंमंदसारथयोयथा ॥ १२ ॥ बहवःसाधवोलोकेयुक्तधर्ममनुष्ठिताः ॥ परेषामपराधेनविनष्टाःसपरिच्छदाः ॥ १३ ॥ स्वामिनाप्रतिकूलेनप्रजास्तीक्ष्णेनरावण ॥ रक्ष्यमाणानवर्धंतेमृगागोमायुनायथा ॥ १४ ॥ अवश्यंविनशिष्यंतिसर्वेरावणराक्षसाः ॥ येषांत्वंकर्कशोराजादुर्बुद्धिरजितेंद्रियः ॥ १५ ॥ तदिदंकाकतालीयंघोरमासादितंमया ॥ अत्रत्वंशोचनीयोसिससैन्योविनशिष्यासि ॥ १६ ॥ मांनिहत्यतुरामोसावचिरावत्त्वांवधिष्यति ॥ अनेनकृतकृत्योस्मिम्रिये

॥ १० ॥ तीक्ष्णेनक्रूरदंडेन प्रतिकूलेनस्वप्रकृतीनामितिशेषः ॥ ११ ॥ तीक्ष्णमंत्रास्तीक्ष्णोपायप्रयोक्तारस्तेनतन्मंत्रग्राहिणाराज्ञासहभुज्यंतेस्वसमतयास्थाप्यंते मंदोमंदबुद्धिः सारथिर्येषांतेरथायथाविषमेसारथिभिःसहनश्यंतितथातेराजानोमंत्रिभिःसहनश्यंति ॥ १२ ॥ युक्तधर्ममनुष्ठिताःयुक्तधर्मानुष्ठातारः साधवोनीतिमार्गनिष्ठाः सपरिच्छदाःसपरिजनाः ॥ १३ ॥ तीक्ष्णदंडेनप्रजानांप्रतिकूलेनरक्ष्यमाणाःप्रजानवर्धंते गोमायुनामृगघातकजीवेनरक्ष्यमाणामृगाइव ॥ १४ ॥ कर्कशःक्रूरबुद्धिःकठिनश्च ॥ १५ ॥ तदिदंत्वत्तोमरणरूपंघोरंकाकतालीयमाकस्मिकंमयासादितंयद्यपितथापितत्प्रतिनमयाशोकःक्रियते जातस्यहिध्रुवोमृत्युरितिन्यायात्तथापित्वंससैन्योविनशिष्यासियद्यत्रार्थेत्वंमयाशोच

नीयोसि ॥ १६ ॥ ननुममम रणंकथंनिश्चितंतत्राह मामिति मांनिहत्यरामस्त्वांसबांधवमचिराद्वधिष्यति तस्मादुभयथापिमरणंनिश्चितंत्वत्तोवारामाद्वा तत्रानेनवधेनकृतकृत्यो
स्मि यत्मृधेरणेऽरिणाहतोम्रिये राजतोबलान्मरणापेक्षयारणेशत्रुतोमृत्योःस्वर्गदत्वादाद्यमृत्योरपमृत्युत्वेनदुर्मरणत्वेनशास्त्रेउक्तेःराज्ञामारितस्यशौचोदकदानाद्यभावश्रवणाद्राम
तोमरणेनकृतकृत्योऽहमितिव्यंग्यम् ईदृशंज्ञानंचास्यतत्तपसायोगेनचशुद्धचित्तत्वादितिबोध्यम् ॥ १७ ॥ आत्मानंरावणम् सबांधवमात्मानमित्यन्वयः ॥ १८ ॥ कदाचिद्यदि
मयाजीवतासहैवसीतामानायिष्यसितदापश्चादपिसर्ववधोनिश्चितइत्यर्थः ॥ १९ ॥ नमृष्यसेप्रतिकूलबुद्ध्यानपरिगृह्णासीत्यर्थः परेतकल्पाःमृतप्रायाः ॥ २० ॥ ॥ इतिश्रीरा॰

चाप्यरिणाहतः ॥ १७ ॥ दर्शनादेवरामस्यहतंमामवधारय ॥ आत्मानंचहतंविद्धिहत्वासीतांसबांधवम् ॥ १८ ॥ आनयिष्यसिचेत्सी
तामाश्रमात्सहितोमया ॥ नैवत्वमपिनाहंवैनैवलंकानराक्षसाः ॥ १९ ॥ निवार्यमाणस्तुमयाहितैषिणानमृष्यसेवाक्यमिदंनिशाचर ॥ प
रेतकल्पाहिगतायुषोनराहितंनगृह्णंतिसुहृद्भिरीरितम् ॥ २० ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेएकच
त्वारिंशःसर्गः ॥ ४१ ॥ ॥ छ ॥ ॥ एवमुक्त्वातुपरुषंमारीचोरावणंततः ॥ गच्छावेत्यब्रवीद्दीनोभयाद्रात्रिंचरप्रभोः ॥ १ ॥ दृ
ष्टश्चाहंपुनस्तेनशरचापासिधारिणा ॥ मद्वधोद्यतशस्त्रेणनिहतंजीवितंचमे ॥ २॥ नहिरामंपराक्रम्यजीवन्प्रतिनिवर्तते ॥ वर्ततेप्रतिरूपोऽसौ
यमदंडहतस्यते ॥ ३ ॥ किंतुकर्तुंमयाशक्यमेवंत्वयिदुरात्मनि ॥ एषगच्छाम्यहंतातस्वस्तितेस्तुनिशाचर ॥ ४ ॥ प्रहृष्टस्त्वभवत्तेनवचने
नसराक्षसः ॥ परिष्वज्यसुसंश्लिष्टमिदंवचनमब्रवीत् ॥५॥ एतच्छौटीर्ययुक्तंतेमच्छंदवशवर्तिनः॥इदानीमसिमारीचःपूर्वमन्योहिराक्षसः ॥
॥ ६ ॥ आरुह्यतामयंशीघ्रंखगोरत्नविभूषितः ॥ मयासहरथोयुक्तःपिशाचवदनैःखरैः ॥ ७ ॥ प्रलोभयित्वावैदेहींयथेष्टंगंतुमर्हसि ॥ तांशू
न्येप्रसभंसीतामानयिष्यामिमैथिलीम् ॥ ८ ॥ ततस्तथेत्युवाचैनंरावणंताटकासुतः ॥ ततोरावणमारीचौविमानमिवतंरथम् ॥ ९ ॥ आरुह्या
ययतुःशीघ्रंतस्मादाश्रममंडलात् ॥ तथैवतत्रपश्यंतौपत्तनानिवनानिच ॥ १० ॥ गिरींश्चसरितःसर्वाराष्ट्राणिनगराणिच ॥ समेत्यदंड

वा॰आ॰अरण्यकांडेएकचत्वारिंशःसर्गः ॥ ४१ ॥ ॥ छ ॥ ॥ रात्रिंचरप्रभोःरावणाद्यद्भयमधुनैवनिंद्यमरणरूपंतस्माद्गच्छावेत्यब्रवीत्त्वमहंचइत्यर्थः ॥ १ ॥
तथावदन्नेवनिजदुःखमप्याह दृष्टश्चाहमिति पुनःयदाद्यतेनदृष्टोभविष्यामितदोच्यमानाविशेषणेनरामेणजीवितंनिहतंनष्टमेव चकारात्तवचजीवितंनष्टम् ॥ २ ॥ यमदंडहत
स्यतेऽसौरामःप्रतिरूपोयमदंडप्रतिरूपोवर्तते ॥३॥ अथाशक्यपरिहारमनर्थंशोचति किन्त्विति ॥४ ॥ तेनवचनेनगच्छामीतिवचनेन सुसंश्लिष्टंगाढम् ॥ ५॥ मच्छंदवशवार्तिनःमद
भिप्रायवशवार्तिनः शौटीर्यंवीर्यंतद्युक्तम् एतद्वचोयोग्यमितिशेषः इदानींमारीचोसिस्वप्रकृतिंप्राप्तोसि पूर्वमन्योहिराक्षसस्तदाविष्टइतिशेषः ॥ ६ ॥ खगःआकाशगामीरथः
॥ ७ ॥ शून्येरामलक्ष्मणरहितेसमये ॥ ८ ॥ ९ ॥ आश्रममंडलान्मारीचाश्रममंडलादित्यर्थः पत्तननगरयोरराजधानीराजधानीत्वेनभेदः पत्तनशब्दोऽर्धर्चादिः ॥ १० ॥११॥

॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ मणिप्रवरशृंगाग्रःइंद्रनीलरत्नाकारशृंगाग्रः मणिशब्दःकेवलइंद्रनीलेइतिकविसमयइतिकतकः क्वचित्सिताक्वचिदसितामुखस्याकृतिःशोभा यस्यसःयदेवाह रक्तपद्मोत्पलेति उत्पलंनीलोत्पलं इंद्रनीलवदुत्पलवच्छ्रवःश्रवणंयस्यसः ॥ १६ ॥ मधूकपुष्पसदृशपार्श्वद्वयः कंजंपद्मंतत्किंजल्कसदृशवर्णः ॥ १७ ॥ सुसंहतःश्लिष्टसंधिबंधः ॥ १८ ॥ १९ ॥ प्रज्वलयन्प्रदीपयन् ॥ २० ॥ शाद्वलानिविचरन्भक्षयन्गच्छतेगच्छति ॥ २१ ॥ चित्रमितिक्रियाविशेषणं विटपीनामितिदीर्घ

कारण्यंराघवस्याश्रमंततः ॥ ११ ॥ ददर्शसहमारीचोरावणोराक्षसाधिपः ॥ अवतीर्यरथात्तस्मात्ततःकांचनभूषणात् ॥ १२ ॥ हस्ते गृहीत्वामारीचंरावणोवाक्यमब्रवीत् ॥ एतद्रामाश्रमपदंदृश्यतेकदलीवृतम् ॥ १३ ॥ क्रियतांतत्सखेशीघ्रंयदर्थंवयमागताः ॥ सरावण वचःश्रुत्वामारीचोराक्षसस्तदा ॥ १४ ॥ मृगोभूत्वाश्रमद्वारिरामस्यविचचारह ॥ सतुरूपंसमास्थायमहदद्भुतदर्शनम् ॥ १५ ॥ मणिप्रवरशृंगाग्रःसितासितमुखाकृतिः ॥ रक्तपद्मोत्पलमुखइंद्रनीलोत्पलश्रवाः ॥ १६ ॥ किंचिदत्युन्नतग्रीवइंद्रनीलनिभोदरः ॥ मधूकनिभपार्श्वश्चकंजकिंजल्कसन्निभः ॥ १७ ॥ वैदूर्यसंकाशखुरस्तनुजंघःसुसंहतः ॥ इंद्रायुधसवर्णेनपुच्छेनोर्ध्वंविराजितः ॥ मनोहरस्निग्ध वर्णोरत्नैर्नानाविधैर्वृतः ॥ क्षणेनराक्षसोजातोमृगःपरमशोभनः ॥ १९ ॥ वनंप्रज्वलयन्रम्यंरामाश्रमपदंचतत् ॥ मनोहरंदर्शनीयंरूपंकृत्वासराक्षसः ॥ २० ॥ प्रलोभनार्थंवैदेह्यानानाधातुविचित्रितम् ॥ विचरन्गच्छतेशष्पंशाद्वलानिसमंततः ॥ २१ ॥ रौप्यैर्बिंदुशतैश्चित्रं भूत्वाचप्रियनंदनः ॥ विटपीनांकिसलयान्भक्षयन्विचचारह ॥ २२ ॥ कदलीगृहकंगत्वाकर्णिकारानितस्ततः ॥ तमाश्रमंमंदगतिंसीतासंदर्शनंततः ॥ २३ ॥ राजीविचित्रपृष्ठःसविरराजमहामृगः ॥ रामाश्रमपदाभ्याशेविचचारयथासुखम् ॥ २४ ॥ पुनर्गत्वानिवृत्तश्चविचचारमृगोत्तमः ॥ गत्वामुहूर्तंत्वरयापुनःप्रतिनिवर्तते ॥ २५ ॥ विक्रीडंश्चपुनर्भूमौपुनरेवनिषीदति ॥ आश्रमद्वारमागम्यमृगयूथानिगच्छति ॥ २६ ॥ मृगयूथैरनुगतःपुनरेवनिवर्तते ॥ सीतादर्शनमाकांक्षन्राक्षसोमृगतांगतः ॥ २७ ॥ परिभ्रमतिचित्राणिमंडलानिविनिष्पतन् ॥ समुद्वीक्ष्यचसर्वेतंमृगायेन्येवनेचराः ॥ २८ ॥ उपगम्यसमाघ्रायविद्रवंतिदिशोदश ॥ राक्षसःसोपितान्वन्यान्मृगान्मृगवधेरतः ॥ २९ ॥ प्रच्छादना

आर्षःछंदोनुरोधात् भुक्कादन्नितिपाठेआर्षोऽनुनासिकलोपः ॥ २२ ॥ कदलीगृहंकदलीवाटिकां कर्णिकारांस्तद्वनंचगत्वात्यक्त्वासीतासंदर्शनमपेक्ष्येतस्ततोमंदगतिंसमाश्रयन्विचचारविरराजच ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ मृगयूथानिगच्छति तत्पृष्ठतोगच्छतीत्यर्थः ॥ २६ ॥ २७ ॥ विनिष्पतन्प्रागल्भ्येनकुर्वन्नित्यर्थः ॥ २८ ॥ विद्रवंतिअमृगत्वनिश्चयादितिशेषः ॥ २९ ॥ मृगवधेरतोऽपिभावस्यराक्षसस्यसंछादनार्थंसंस्पृशन्नपिमृगान्नभक्षयति ॥ ३० ॥ अपचयोग्रहणं अत्राशोकचूतकुसुमानामपचयोत्तयाशि

शिरांतकालोयं गंधवान्सुरभिर्मासोजातपुष्पफलद्रुमइतिसंतापयतिसौमित्रेशूरश्चैत्रवनानिलइतिचपंपातीरेरामोक्तेश्च किंचाग्रेद्वादशमासोत्तरंयद्येषामांनांगीकरोतितदैनांहन्मी
तिरावणप्रतिज्ञा ततोहनुमद्दर्शनकालेचतंप्रतिसीतावाक्यं वर्ततेदशमोमासोद्वौतुशेषौप्लवंगमेतिसंगच्छते माघशुक्लाष्टम्यांहरणेहिमार्गशुक्लाष्टम्यांततोऽर्वागेववादशमसमाप्त्यात
स्यवर्तमानत्वोक्तिरसंगतैवस्यात् तच्छुक्लपक्षांतेहनूमतस्तद्दर्शनात् ॥ ३१ ॥ अनर्हावनवासस्येत्यनेननगरवासःसूचितः ॥ ३२ ॥ रूप्यंरजतंधातवोगैरिकाद्यास्तत्सदृशारोमयु

थंभावस्यनभक्षयतिसंस्पृशन् ॥ तस्मिन्नेवततःकालेवैदेहीशुभलोचना ॥ ३० ॥ कुसुमापचयेव्यग्रापादपानत्यवर्तत ॥ कर्णिका
रानशोकांश्चचूतांश्चमदिरेक्षणा ॥ ३१ ॥ कुसुमान्यपचिन्वंतीचचाररुचिरानना ॥ अनर्हावनवासस्यसातंरत्नमयंमृगम् ॥ ३२ ॥ मु
क्तामणिविचित्रांगंददर्शपरमांगना ॥ तंवैरुचिरदंतोष्ठंरूप्यधातुतनूरुहम् ॥ ३३ ॥ विस्मयोत्फुल्लनयनासस्नेहंसमुदैक्षत ॥ सचतांरामदयि
तांपश्यन्मायामयोमृगः ॥ ३४ ॥ विचचारततस्तत्रदीपयन्निवतद्वनम् ॥ अदृष्टपूर्वंदृष्ट्वातंनानारत्नमयंमृगम् ॥ विस्मयंपरमंसीताजगा
मजनकात्मजा ॥ ३५ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम॰ वाल्मीकीयेआ॰ अर॰ कां॰ द्विचत्वारिंशःसर्गः ॥४२॥ ॥छ॥ ॥ सातंसंप्रेक्ष्य
सुश्रोणीकुसुमानिविचिन्वती ॥ हेमराजतवर्णाभ्यांपार्श्वाभ्यामुपशोभितम् ॥ १ ॥ प्रहृष्टाचानवद्यांगीमृष्टहाटकवर्णिनी ॥ भर्तारमपिचक्रं
दलक्ष्मणंचैवसायुधम् ॥ २ ॥ आहूयाहूयचपुनस्तंमृगंसाधुवीक्षते ॥ आगच्छागच्छशीघ्रंवैआर्यपुत्रसहानुज ॥ ३ ॥ तावाहूतौनरव्या
घ्रौवैदेह्यारामलक्ष्मणौ ॥ वीक्षमाणौतुतंदेशंतदाददृशतुर्मृगम् ॥ ४ ॥ शंकमानस्तुतंदृष्ट्वालक्ष्मणोवाक्यमब्रवीत् ॥ तमेवैनमहंमन्येमा
रीचंराक्षसंमृगम् ॥ ५ ॥ चरंतोमृगयांहृष्टाःपापेनोपाधिनावने ॥ अनेननिहताराजानःपापरूपिणा ॥ ६ ॥ अस्यमायाविदोमायामृ
गरूपमिदंकृतम् ॥ भानुमत्पुरुषव्याघ्रगंधर्वपुरसन्निभम् ॥ ७ ॥ मृगोह्येवंविधोरत्नविचित्रोनास्तिराघव ॥ जगत्यांजगतीनाथमायैषाहि
नसंशयः ॥ ८ ॥ एवंब्रुवाणंकाकुत्स्थंप्रतिवार्यशुचिस्मिता ॥ उवाचसीतासंहृष्टाच्छद्मनाहृतचेतना ॥ ९ ॥ आर्यपुत्राभिरामोसौमृगोहर

क्तम् ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआ॰ अरण्यकांडेद्विचत्वारिंशःसर्गः ॥ ४२ ॥ ॥ छ ॥ ॥ सातमिति ॥ १ ॥
मृष्टहाटकंशुद्धंहेमतत्सदृशवर्णा चक्रंदआह्वानेक्रदिः चक्रंदेतिरोदनार्थेनभाव्यशुभमितिसूचितंकविना ॥ २ ॥ ३ ॥ तावाहूतौ सीतयेतिशेषः ॥ ४ ॥ ५ ॥ मृगयांचरंत
स्तांकुर्वंतः उपाधिनामृगरूपच्छलेन ॥ ६ ॥ अस्यमायाविदोमायायाश्रुतासाम्मृगरूपमिदंकृतं मायैवम्मृगरूपेणपरिणतेत्यर्थः भानुमत्प्रकाशयुतंगंधर्वपुरवदापातरमणीयम्
॥७॥ नास्तिएवमुपादानकम्मृगासंभवात् ॥८॥ काकुत्स्थंलक्ष्मणंप्रतिवार्यनायंराक्षसोऽपितुचित्रम्मृगोनैतद्ग्रहणविमर्शस्त्वयाकार्यइत्युक्तयेत्यर्थः छद्मनावंचनेनहृतचेतनासेव ॥ ९ ॥

नोऽस्माकं अयोध्यागमनोत्तरं तत्रसख्याभिप्रायेणबहुवचनम् ॥ १० ॥ सृमरचमरौकृष्णशुक्लपुच्छौ ॥ ११ ॥ १२ ॥ अन्यःसदृशःएतत्सदृशोन्यइत्यर्थः तेजसावि
चित्रगतिसामर्थ्येन क्षमयासौम्यभावेन दीप्त्यादेहकांत्या ॥ १३ ॥ शशिसंनिभत्वेनाल्हादकत्वम् ॥ १४ ॥ स्वरसंपद्ध्वनिसमृद्धिः ॥ १५ ॥ तवग्रहणंत्वत्कर्तृकग्रहणं जीव
तोग्रहणमाश्चर्यभूतंभवतियतोऽतोविस्मयंजनयिष्यति ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ हतोपियदितेग्रहणंप्राप्नोतितदापिमेप्रयोजनमित्याह अजिनमिति ॥ १९ ॥ शष्पबृस्यांबाल
तृणपरिकल्पिततापसासनेविनीतायांप्रसारितायामस्यजांबूनदमयत्वचिउपासितुंत्वत्समीपेस्थातुमिच्छामि यद्वाभगवदुपासनांकर्तुमित्यर्थः ॥ २० ॥ इदंकामेनस्वप्रयोजने
तिमेमनः ॥ आनयैनंमहाबाहोक्रीडार्थंनोभविष्यति ॥ १० ॥ इहाश्रमपदेऽस्माकंबहवःपुण्यदर्शनाः ॥ मृगाश्चरंतिसहिताश्चमराःसृम
रास्तथा ॥ ११ ॥ ऋक्षाःपृषतसंघाश्चवानराःकिन्नरास्तथा ॥ विहरंतिमहाबाहोरूपश्रेष्ठामहाबलाः ॥ १२ ॥ नचान्यःसदृशोराजन्दृष्टःपू
र्वंमृगोमया ॥ तेजसाक्षमयादीप्त्यायथाऽयंमृगसत्तमः ॥ १३ ॥ नानावर्णविचित्रांगोरत्नभूतोममाग्रतः ॥ द्योतयन्वनमव्यग्रंद्योततेशशिस
न्निभः ॥ १४ ॥ अहोरूपमहोलक्ष्मीःस्वरसंपच्चशोभना ॥ मृगोऽद्भुतोविचित्रांगोहृदयंहरतीवमे ॥ १५ ॥ यदिग्रहणमभ्येतिजीवन्नेवमृग
स्तव ॥ आश्चर्यभूतंभवतिविस्मयंजनयिष्यति ॥ १६ ॥ समाप्तवनवासानांराज्यस्थानांचनःपुनः ॥ अंतःपुरेविभूषार्थोमृगएषभविष्य
ति ॥ १७ ॥ भरतस्यार्यपुत्रस्यश्वश्रूणांममचप्रभो ॥ मृगरूपमिदंदिव्यंविस्मयंजनयिष्यति ॥ १८ ॥ जीवन्नयदितेभ्येतिग्रहणंमृगस
त्तमः ॥ अजिनंनरशार्दूलरुचिरंतुभविष्यति ॥ १९ ॥ निहतस्यास्यसत्वस्यजांबूनदमयत्वचि ॥ शष्पबृस्यांविनीतायामिच्छाम्यहमुपासितु
म् ॥ २० ॥ कामवृत्तमिदंरौद्रंस्त्रीणामसदृशंमतम् ॥ वपुषात्वस्यसत्त्वस्यविस्मयोजनितोमम ॥ २१ ॥ तेनकांचनरोम्णातुमणिप्रवरशृंगिणा ॥
तरुणादित्यवर्णेननक्षत्रपथवर्चसा ॥ २२ ॥ बभूवराघवस्यापिमनोविस्मयमागतम् ॥ इतिसीतावचःश्रुत्वादृष्ट्वाचमृगमद्भुतम् ॥ २३ ॥
लोभितस्तेनरूपेणसीतयाचप्रचोदितः ॥ उवाचराघवोहृष्टोभ्रातरंलक्ष्मणंवचः ॥ २४ ॥ पश्यलक्ष्मणवैदेह्यास्पृहामुल्लसितामिमाम् ॥ रू
पश्रेष्ठतयाह्येषमृगोऽद्यनभविष्यति ॥ २५ ॥ नवनेनंदनोद्देशेनचैत्ररथसंश्रये ॥ कुतःपृथिव्यांसौमित्रेयोऽस्यकश्चित्समोमृगः ॥ २६ ॥
च्छयापतिनियोजनरूपंरौद्रंअतएवस्त्रीणामसदृशंकैकेयीवदितिममनिर्णीतंतथाप्यस्यसत्त्वस्यवपुषाममविस्मयोजनितइतिजातकौतुकनिवृत्त्यर्थमनुचितमपिकरोमीतिशेषः ॥ २१ ॥
कांचनरूपेणेतिपाठेरूपेणमृगेण रूपंमृगोपिविज्ञेयमितिहलायुधः नक्षत्रसदृशनानाबिंदूपलक्षितत्वात्तत्पथसदृशेन ॥ २२ ॥ राघवस्यापिसंभाविताऽसंभावितवस्तुतत्त्वनिरूप
णकुशलमतेरपिमनोविस्मयमागतंप्राप्तंतदिवबभूव भवितव्यतायाःप्राबल्यात् ॥ २३ ॥ तदेवाह लोभितइति ॥ २४ ॥ रूपेणअलौकिकविचित्रस्वरूपेणश्रेष्ठः सर्वश्रेष्ठरू
पेणहेतुना अद्यएषम्मृगोनभविष्यतिनजीविष्यति जीवनमस्यनसंभावितमित्यर्थः प्रायेणमृगत्वमत्रनसंभावितमित्यर्थइतिकतकः ॥ २५ ॥ नंदनवत्युद्देशःकीर्तनंयस्यतत्रवनेचैत्र

रथसंश्रयेतदाख्येवनेपिनयोस्यकश्चित्समोमृगःसपृथिव्यामस्तिइतिकुतःसंभाव्यतेइत्यर्थः ॥ २६ ॥ तदेवाह प्रतिलोमेत्यादि कनकाबिंदुभिःसहितारोमराजयइत्यन्वयः ॥ २७ ॥
शतह्रदाविद्युत् ॥ २८ ॥ मसारगल्वर्कमुखःशंखमुक्तानिभोदरइतिपाठेमसारइंद्रनीलस्तस्यगल्वर्कश्चषकस्तदाकारास्यसंपुटइत्यर्थइतितीर्थः अनिरूप्यःइदमित्थमितिनिरूप
यितुमशक्यः पाठांतरेयस्येत्यादि ॥ २९ ॥ ३० ॥ मांसहेतोरपिविहारार्थंचघ्नंतिकिंपुनरेवंविधत्वग्लाभार्थमितिभावः ॥ ३१ ॥ महावनेराजभिरितिशेषः व्यवसायेनमृगवधो
द्यमेन धनानिविचीयंतेसंगृह्यंते ननुवनेकुतोधनंतत्राह धातवइति मणिरत्नंसुवर्णंचयेषुतादृशाधातवः वज्रादिमणिसुवर्णादियुक्तास्ताम्रादिधातवइतियावत् ॥ ३२ ॥ निचयव
र्धनंकोशवर्धनंतद्धर्म्यंधनंनृणांसारमतिप्रशस्तंभवति शुक्रंब्रह्म सपर्यगाच्छुक्रमकायमव्रणमितिश्रुतेः एवंचशुक्रस्यब्रह्मलोकंप्राप्तस्यतद्रूपमापन्नस्यमनसाचिंतितंसर्वंसंकल्पमात्र

प्रतिलोमानुलोमाश्चरुचिरारोमराजयः ॥ शोभंतेमृगमाश्रित्याचित्राःकनकबिंदुभिः ॥२७॥ पश्यास्यजृंभमाणस्यदीप्तामग्निशिखोपमाम् ॥
जिव्हांमुखान्निःसरंतींमेघादिवशतह्रदाम् ॥ २८ ॥ मसारगल्वर्कमुखःशंखमुक्तानिभोदरः ॥ कस्यनामानिरूप्योसौनमनोलोभयेन्मृगः
॥ २९ ॥ कस्यरूपमिदंदृष्ट्वाजांबूनदमयप्रभम् ॥ नानारत्नमयंदिव्यंनमनोविस्मयंव्रजेत् ॥३०॥ मांसहेतोरपिमृगान्विहारार्थंचधन्विनः ॥
घ्नंतिलक्ष्मणराजानोमृगयायांमहावने ॥ ३१ ॥ धनानिव्यवसायेनविचीयंतेमहावने ॥ धातवोविविधाश्चापिमणिरत्नसुवर्णिनः ॥ ३२ ॥
तत्सारमखिलंनृणांधनंनिचयवर्धनम् ॥ मनसाचिंतितंसर्वंयथाशुक्रस्यलक्ष्मण ॥३३॥ अर्थीयेनार्थकृत्येनसंव्रजत्यविचारयन् ॥ तमर्थम
र्थशास्त्रज्ञाःप्राहुरर्थ्याःसुलक्ष्मण ॥ ३४ ॥ एतस्यमृगरत्नस्यपरार्ध्येकांचनत्वचि ॥ उपवेक्ष्यतिवैदेहीमयासहसुमध्यमा ॥ ३५ ॥ नका
दलीनप्रियकीनप्रवेणीनचाविकी ॥ भवेदेतस्यसदृशीस्पर्शेनेनेतिमेमतिः ॥ ३६ ॥ एषचैवमृगःश्रीमान्यश्चदिव्योनभश्चरः ॥ उभावेतौ
मृगौदिव्यौताराम्रगमहीमृगौ ॥ ३७ ॥ यदिवायंतथायन्मांभवेद्वदसिलक्ष्मण ॥ मायैषाराक्षसस्येतिकर्तव्योस्यवधोमया ॥ ३८ ॥ एते
नहिनृशंसेनमारीचेनाकृतात्मना ॥ वनेविचरतापूर्वंहिंसितामुनिपुंगवाः ॥ ३९ ॥ उत्थायबहवोयेनमृगयायांजनाधिपाः ॥ निहताःपरमे

सिद्धंसर्वंभोग्यवस्तुयथासर्वस्मात्सारतरंतद्वत् ॥ ३३ ॥ ननुतथापिविचार्यकर्तव्यंतत्राह अर्थीति अर्थीअर्थापेक्षःपुमान्येनार्थकृत्येनअर्थनिमित्तेनकर्तव्येनकर्मणातत्सौंदर्यादाक्षिप्त
हृदयोऽविचारयन्नेवव्रजतितत्संपादनार्थंतमेवार्थ्याःअर्थसंपादनचतुराःअर्थशास्त्रज्ञाअर्थंअर्थपदवाच्यमाहुः ॥ ३४ ॥ अतोऽविचारितैवात्रप्रवृत्तिरित्याह एतस्येति अत्रविचारोन
कर्तव्यएतन्मूलेनमहतोर्थस्यसिद्धिरितिगूढतात्पर्यम् ॥३५॥ अस्यपरार्ध्यत्वमेवदर्शयति नेति कदल्याइयंत्वक्कादली मृदूच्चकर्बुरनीलाग्ररोमामृगविशेषःकदली प्रियकीमृदूच्चम
सृणघनरोमयुक्तोमृगःप्रियकस्तस्येयंप्रियकीप्रवेणीअजविशेषसंबंधिनी आविकीआवित्वक् प्रत्येकंनञुक्तिःसर्वथासादृश्याभावबोधनाय अनेनएतदीयत्वचा ॥ ३६ ॥ यश्चनभश्चरो
मृगःमृगशिरोनक्षत्ररूपः तदेवाह तारामृगेति ॥ ३७ ॥ अथलक्ष्मणमतमंगीकृत्यापिप्रवृत्तिमाह यदिवेति राक्षसमायैषानमृगइतियथामांवदसि यदिवातथैवषभवेत्तथाप्यस्यवधो

मयाकर्तव्यएव राक्षसवधस्यप्रतिज्ञातत्वात् ॥ ३ ८ ॥ ३ ९ ॥ उत्थायप्रादुर्भूयउत्प्लुत्यवा ॥ ४ ०॥ पुरस्तात्पूर्वंइहदंडकारण्ये स्वगर्भोश्वतरीमिवेति अश्वतरीस्वगर्भेणम्रियतइतिप्रसि
द्धिःअश्वतरीगर्दभादश्वायामुत्पन्नेतितदर्थः अश्वतरीकर्कटीतिपरे वृश्चिकइतिकतकः अत्राद्यव्याख्यैवज्यायसी तस्यागर्भस्योदरपाटनंविनानानिःसरणमितिसर्वजनप्रसिद्धेः
॥ ४ १ ॥ ४ २ ॥ समुत्थानेश्राद्धांते तद्रूपंराक्षसंरूपं उत्स्मयित्वाईषद्धासित्वा ॥ ४ ३ ॥ अविगण्यअविचार्यपापंतस्माद्द्विजपरिभवजपापेन जरांजीर्णताम् ॥ ४ ४ ॥ योमा
रीचोमद्विधमतिमन्येतातिक्रामेत्तद्रक्षोपिमारीचाख्यंवातापिरिवनभवेदेवनजीवेदेव ॥ ४ ५ ॥ उक्तमेवार्थंपुनराहदार्ढ्याय भवेदिति मामांगतःप्राप्तोमारीचोऽगस्त्येनवातापिरि
वमयाहतोभवेत् भविष्यतीत्यर्थः सन्नद्धःधनुःकवचादियुक्तः यंत्रितःयत्नवान्व्यापारांतरहीनः ॥ ४ ६ ॥ अस्माकंयत्कृत्यमावश्यकंकर्तव्यंतदस्यामेतद्रक्षणविषयेआयत्तंस्थित

ष्वासास्तस्माद्वध्यस्त्वयंमृगः ॥ ४० ॥ पुरस्तादिहवातापिःपरिभूयतपस्विनः ॥ उदरस्थोद्विजान्हंतिस्वगर्भोश्वतरीमिव ॥ ४१ ॥ सक
दाचिच्चिराल्लोकेआससादमहामुनिम् ॥ अगस्त्यंतेजसायुक्तंभक्ष्यस्तस्यबभूवह ॥ ४२ ॥ समुत्थानेचतद्रूपंकर्तुकामंसमीक्ष्यतम् ॥ उ
त्स्मयित्वातुभगवान्वातापिमिदमब्रवीत् ॥ ४३ ॥ त्वयाऽविगण्यवातापेपरिभूताश्चतेजसा ॥ जीवलोकेद्विजश्रेष्ठास्तस्मादसिजरांगतः ॥
॥ ४४ ॥ तद्रक्षोपिनभवेदेववातापिरिवलक्ष्मण ॥ मद्विधंयोतिमन्येतधर्मनित्यंजितेंद्रियम् ॥ ४५ ॥ भवेद्धतोयंवातापिरगस्त्येनेवमागतः ॥
इहत्वंभवसन्नद्धोयंत्रितोरक्षमैथिलीम् ॥ ४६ ॥ अस्यामायत्तमस्माकंयत्कृत्यंरघुनंदन ॥ अहमेनंवधिष्यामिग्रहीष्याम्यथवामृगम् ॥४७॥
यावद्गच्छामिसौमित्रेमृगमानयितुंद्रुतम् ॥ पश्यलक्ष्मणवैदेह्यामृगत्वचिगतांस्पृहाम् ॥ ४८ ॥ त्वचाप्रधानयाह्येषमृगोऽद्यनभविष्यति ॥ अ
प्रमत्तेनतेभाव्यमाश्रमस्थेनसीतया ॥ ४९ ॥ यावत्पृषतमेकेनसायकेननिहन्म्यहम् ॥ हत्वैतच्चर्मआदायशीघ्रमेष्यामिलक्ष्मण ॥ ५० ॥
प्रदक्षिणेनातिबलेनपक्षिणाजटायुषाबुद्धिमताचलक्ष्मण ॥ भवाप्रमत्तःप्रतिगृह्यमैथिलींप्रतिक्षणंसर्वतएवशंकितः ॥ ५१ ॥ ॥ इत्यार्षेश्री
म०वा०आ०अर०त्रिचत्वारिंशःसर्गः ॥ ४३ ॥ ॥ छ ॥ ॥ तथातुतंसमुद्दिश्यभ्रातरंरघुनंदनः ॥ दधारासिंमहातेजाजांबूनद

म् तन्मुख्यकृत्येत्वंसावधानस्तिष्ठ स्वकर्तव्यमाह अहमिति अत्रपूर्वश्लोकचतुर्थचरणश्लेषेणअयंत्रितोयंत्रणयाहीनोतियत्नरहितःसीतांरक्ष यदस्माकंकृत्यमवतारग्रहणप्रयोज
नंतदस्यामायत्तंअनयैवसाधनीयमित्यपिसूचितम् ॥ ४७ ॥ यावद्गच्छामिगमिष्यामीत्यर्थःआनयितुंआनेतुम् तत्रहेतुः पश्येति ॥ ४८ ॥ प्रधानयासर्वोत्तमयानभविष्यतिनजी
विष्यति अनेनजीवतोग्रहणमसुशकमितिदर्शितम् तेत्वया सीतयासहेतिशेषः अनयाप्रेरितेकर्तव्येचेत्यप्यर्थः ॥ ४९ ॥ यावदिति तावदप्रमत्तेनभाव्यमित्यन्वयः ॥ ५० ॥ प्र
दक्षिणेनसमर्थेन सर्वतःसर्वदिग्वर्तिरक्षोसुरेभ्यः ॥ ५१ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेत्रिचत्वारिंशःसर्गः ॥
॥ ४३ ॥ ॥ छ ॥ ॥ त्सरुःखड्गमुष्टिः ॥ १ ॥ मध्येस्थलत्रयेविनतंत्रिविनतम् आत्मविभूषणम् चापस्यवीरालंकारत्वात् आत्मविभूषणमित्यनेनागस्त्यदत्तंवैष्णवमि

तिसूचितम् कलापौतूणीरौ ॥ २ ॥ वन्यराजःवन्यानांमृगाणांराजा विचित्रमृगत्वात् पुनःसंदर्शनेदृष्टिविषये ॥ ३ ॥ रूपेणस्वरूपेणाग्रतोद्योतयंतंद्योतमानमिवास्थितम् ॥ ४ ॥ अतवृत्तंअतिक्रांतम् कदाचनलोभयानंहस्तप्राप्तमिवदृश्यमानम् ॥५॥ शंकितमिषुपातादितिशेषः वनोद्देशेषुक्वचिद्दृश्यमानंक्वचिददृश्यमानम् ॥ ६ ॥ छिन्नाभ्रसंवीतचंद्रसादृश्योपपादकमुत्तरार्धम् ॥ ७ ॥ दर्शनादर्शनेनेतिद्वंद्वैकवद्भावः समृगतांगतोमारीचोऽस्याश्रमस्य दूरंगतइत्यर्थः ॥ ८ ॥ तेनदर्शनादर्शनेनविलोभ्य मोहयतामारी

मयत्सरुम् ॥ १ ॥ ततस्त्रिविनतंचापमादायात्मविभूषणम् ॥ आबध्यचकलापौद्वौजगामोदग्रविक्रमः ॥ २ ॥ तंवन्यराजोराजेंद्रमापतंतं
निरीक्ष्यवै ॥ बभूवांतर्हितस्त्रासात्पुनःसंदर्शनेऽभवत् ॥ ३ ॥ बद्धासिर्धनुरादायप्रदुद्रावयतोमृगः ॥ तंस्मपश्यतिरूपेणद्योतयंतमिवाग्रतः
॥ ४ ॥ अवेक्ष्यावेक्ष्यधावंतंधनुष्पाणिर्महावने ॥ अतिवृत्तमिवोत्पाताल्लोभयानंकदाचन ॥ ५ ॥ शंकितंतुसमुद्भ्रांतमुत्पतंतमिवांबरम् ॥
दृश्यमानमदृश्यंचवनोद्देशेषुकेषुचित् ॥ ६ ॥ छिन्नाभ्रैरिवसंवीतंशारदंचंद्रमंडलम् ॥ मुहूर्तादेवददृशेमुहुर्दूरात्प्रकाशते ॥ ७ ॥ दर्शनाद
र्शनेनैवसोऽपाकर्षतराघवम् ॥ सदूरमाश्रमस्यास्यमारीचोमृगतांगतः ॥ ८ ॥ आसीत्क्रुद्धस्तुकाकुत्स्थोविवशस्तेनमोहितः ॥ अथावत
स्थेसुश्रांतश्छायामाश्रित्यशाद्वले ॥ ९ ॥ सतमुन्मादयामासमृगरूपोनिशाचरः ॥ मृगैःपरिवृतोऽथान्यैरदूरात्प्रत्यदृश्यत ॥ १० ॥ ग्रही
तुकामंदृष्ट्वातंपुनरेवाभ्यधावत ॥ तत्क्षणादेवसंत्रासात्पुनरंतर्हितोभवत् ॥ ११ ॥ पुनरेवततोदूराद्वृक्षखंडाद्विनिःसृतः ॥ दृष्ट्वारामोमहा
तेजास्तंहंतुंकृतनिश्चयः ॥ १२ ॥ भूयस्तुशरमुद्धृत्यकुपितस्तत्रराघवः ॥ सूर्यरश्मिप्रतीकाशंज्वलंतमरिमर्दनम् ॥ १३ ॥ संधायसुदृढं
चापेविकृष्यबलवद्बली ॥ तमेवमृगमुद्दिश्यज्वलंतमिवपन्नगम् ॥ १४ ॥ मुमोचज्वलितंदीप्तमस्त्रंब्रह्मविनिर्मितम् ॥ सभृशंमृगरूपस्यवि
निर्भिद्यशरोत्तमः ॥ १५ ॥ मारीचस्यैवहृदयंबिभेदाशनिसन्निभः ॥ तालमात्रमथोत्प्लुत्यन्यपतत्सभृशातुरः ॥ १६ ॥ व्यनदद्भैरवंनादं
धरण्यामल्पजीवितः ॥ म्रियमाणस्तुमारीचोजहौतांकृत्रिमांतनुम् ॥ १७ ॥ स्मृत्वातद्वचनंरक्षोदध्यौकेनतुलक्ष्मणम् ॥ इहप्रस्थापयेत्सी
तातांशून्येरावणोहरेत् ॥ १८ ॥ सप्राप्तकालमाज्ञायचकारचततःस्वनम् ॥

चेन मोहितोवंचितः विवशस्तत्त्वग्लोभपरवशइव सुतारांछायामाश्रित्यावतस्थे ॥ ९ ॥ उन्मादयामास बहुदूरधावनेन चित्तविभ्रमम् चकार ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ भूयःकुपितइत्यन्वयः ॥ १३ ॥ १४ ॥ ब्रह्मविनिर्मितमस्त्रंब्रह्मास्त्रं ब्रह्मदत्तबाणंच मृगरूपसदृशरूपस्य मायाकृतरूपे यक्षवत्प्रविश्यस्थितस्य ॥ १५ ॥ मारीचस्यैवहृदयं नतुतत्कृतमायामृगाकारमात्रस्य तालमात्रमुत्प्लुत्य शरवेगकृतवेधादितिशेषः ॥ १६ ॥ ॥ १७ ॥ तद्वचनंरावणवचनं दध्यौ ध्यानंकृतवान्केनमत्कृतेनोपायेन सीतालक्ष्मणं प्रस्थापयेत्तांचशून्येरावणोहरेदितिदध्यौ ॥ १८ ॥ प्राप्तकालमाज्ञाय रावणोक्तमुपायमेव

युक्तंमत्वा ॥ १९ ॥ मर्मणिप्राणस्थाने रक्षसइदंराक्षसंरूपमास्थितः पूर्वोक्तंशब्दंचक्रेइत्यन्वयः ॥ २० ॥ सुमहाकायःमहाशरीरम् ॥ २१ ॥ २२ ॥ लक्ष्मणवचएवाह मा
रीचस्यत्विति ॥ २३ ॥ सीताकथंभवेत् किमधैर्यंनाटयित्वालक्ष्मणंप्रेषयेदुतधीराभवेदित्यर्थः ॥ २४ ॥ कामवस्थाम् अधैर्यादितिशेषः हृष्टतनूरुहस्त्रासादिवरोमांचित
तनुः वस्तुतएतन्मूलेनसर्वकार्यनिष्पत्तिरितिहर्षाद्रोमांचिततनुः ॥ २५ ॥ तत्रनटवद्भगवान्मनुष्यरूपत्वात् भयशोकादिमत्त्वंनाटयतीतिकविरपिसर्वलोकवेद्यंतथैवाह तत्र

सदृशंराघवस्येवहासीतेलक्ष्मणेतिच ॥ १९ ॥ तेनकर्मणिनिर्विद्धंशरेणानुपमेनहि ॥ मृगरूपंतुतत्त्यक्त्वाराक्षसंरूपमास्थितः ॥ २० ॥ च
क्रेससुमहाकायोमारीचोजीवितंत्यजन् ॥ तंदृष्ट्वापतितंभूमौराक्षसंभीमदर्शनम् ॥ २१ ॥ रामोरुधिरसिक्तांगंचेष्टमानंमहीतले ॥ जगाम
मनसासीतांलक्ष्मणस्यवचःस्मरन् ॥२२॥ मारीचस्यतुमायैषापूर्वोक्तालक्ष्मणेनतु ॥ तत्तथाह्यभवच्चाद्यमारीचोऽयंमयाहतः ॥२३॥ हासीतेल
क्ष्मणेत्येवमाक्रुश्यतुमहास्वनम् ॥ ममाररराक्षसःसोऽयंश्रुत्वासीताकथंभवेत् ॥ २४ ॥ लक्ष्मणश्चमहाबाहुःकामवस्थांगमिष्यति ॥ इति
संचिंत्यधर्मात्मारामोहृष्टतनूरुहः ॥२५॥ तत्ररामंभयंतीव्रमाविवेशविषादजम् ॥ राक्षसंमृगरूपंतंहत्वाश्रुत्वाचतत्स्वनम् ॥२६॥ निहत्यपृषतं
चान्यंमांसमादायराघवः ॥ त्वरमाणोजनस्थानंससाराभिमुखंतदा ॥ २७ ॥ ' ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअर० च
तुश्चत्वारिंशःसर्गः ॥ ४४ ॥ ॥ छ ॥ ॥ आर्तस्वरंतुतंभर्तुर्विज्ञायसदृशंवने ॥ उवाचलक्ष्मणंसीतागच्छजानीहिराघवम् ॥
॥ १ ॥ नहिमेजीवितंस्थानेहृदयंवावतिष्ठते ॥ क्रोशतःपरमार्तस्यश्रुतःशब्दोमयाभृशम् ॥ २ ॥ आक्रंदमानंतुवनेभ्रातरंत्रातुमर्हसि ॥ तं
क्षिप्रमभिधावत्वंभ्रातरंशरणैषिणम् ॥ ३ ॥ रक्षसांवशमापन्नंसिंहानामिवगोवृषम् ॥ नजगामतथोक्तस्तुभ्रातुराज्ञायशासनम् ॥ ४ ॥
तमुवाचततस्तत्रक्षुभिताजनकात्मजा ॥ सौमित्रेमित्ररूपेणभ्रातुस्त्वमसिशत्रुवत् ॥५॥ यस्त्वमस्यामवस्थायांभ्रातरंनाभिपद्यसे ॥ इच्छ
सित्वंविनश्यंतंरामंलक्ष्मणमत्कृते ॥ ६ ॥ लोभात्तुमत्कृतेनूनंनानुगच्छसिराघवम् ॥ व्यसनंतेप्रियंमन्येस्नेहोभ्रातरिनास्तिते ॥ ७ ॥ ते

रामंभयमिति तात्त्विकमर्थंतुहृष्टतनूरुहइतिहृष्टपदेनप्रागेवध्वनितवान् ॥ २६ ॥ पृषतंमृगम् जनस्थानमभिमुखंजनस्थानवर्तिनिजाश्रमाभिमुखम् ॥ २७ ॥ ॥ इ
तिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेचतुश्चत्वारिंशःसर्गः ॥ ४४ ॥ ॥ छ ॥ ॥ अथसीतारामविषयशोकनाटने
नलक्ष्मणमुद्वासयति आर्तेति भर्तुःस्वरेणसदृशंस्वरम् भर्तुःस्वरइत्येवज्ञात्वेत्यर्थः ॥ १ ॥ क्रोशतःरामस्य ॥ २ ॥ ३ ॥ आज्ञायशासनंअप्रमत्तेनतेभाव्यमाश्रमस्थे
नसीतयेत्युक्तमनुचिंत्येत्यर्थः ॥ ४ ॥ क्षुभिताक्षुभितेव शत्रुवच्छत्रुयोग्यवृत्तः ॥ ५ ॥ तदेवाह यस्त्वमिति नाभिपद्यसेनप्राप्तोभवसि मत्कृतेमत्परिग्रहार्थम् ॥ ६ ॥ ७ ॥

विस्रब्धंविश्वस्तंयथातथा विश्रब्धइतिपाठांतरम् त्वद्रक्षणंविहायकथंगच्छामीत्यत्राह किंहीति योरामःप्रधानंयस्यसयत्प्रधानस्त्वमिहागतस्तस्मिन्रामेसंशयमापन्नेसतिमया
तिष्ठंत्यात्वद्रक्षणेनजीवंत्याकिंकर्तव्यंभवेत् तदभावेमरणमेवश्रेयस्तद्येनकेनापिभवतुरक्षसावाऽन्येनजंतुनावास्वतोवह्निप्रवेशादिनावेतिभावः अत्रायंध्वनिः राक्षससंहारप्रधानका
र्यकरणायागतस्यतवत्वद्भ्रातुर्वातस्मिन्कार्येइहमदवस्थित्यासंशयमापन्नेइहजीवंत्यामयाकिंकार्यंभवेत् सर्वत्रोत्पत्तिस्थितिसंहारेषुतवभ्रातुरहमेवसहकारिणी प्रकृतश्चसंहारोत्रम
त्स्थित्याननिवर्ततइति ॥ ८ ॥ ९ ॥ एवंबोधिततत्त्वोपिमानुष्यनाटनेनलोकव्यवहारानुसाराल्लक्ष्मणोऽवददित्याह अब्रवीदिति ॥ १० ॥ ११ ॥ नसविद्येत नश्येदेवेत्यर्थः
॥ १२ ॥ नसविद्येतेत्युक्तंतत्रसकस्तत्राह योराममिति ॥ १३ ॥ बलवतामिंद्रादीनामपिबलैस्तस्यबलमनिवार्यमधृष्यम् ॥ १४ ॥ तवत्वया ॥ १५ ॥ सस्वरोव्यक्तंस्पष्टंत

नतिष्ठसिविश्रब्धंतमपश्यन्महाद्युतिम् ॥ किंहिसंशयमापन्नेतस्मिन्निहमयाभवेत् ॥ ८ ॥ कर्तव्यमिहतिष्ठंत्यायत्प्रधानस्त्वमागतः ॥ एवंब्रु
वाणांवैदेहींबाष्पशोकसमन्विताम् ॥ ९ ॥ अब्रवील्लक्ष्मणस्त्रस्तांसीतांमृगवधूमिव ॥ पन्नगासुरगंधर्वदेवदानवराक्षसैः ॥ १० ॥ अशक्य
स्तववैदेहिभर्ताजेतुंनसंशयः ॥ देविदेवमनुष्येषुगंधर्वेषुपतत्रिषु ॥ ११ ॥ राक्षसेषुपिशाचेषुकिन्नरेषुमृगेषुच ॥ दानवेषुचघोरेषुनसविद्येत
शोभने ॥ १२ ॥ योरामंप्रतियुध्येतसमरेवासवोपमम् ॥ अवध्यःसमरेरामोनैवंत्वंवक्तुमर्हसि ॥ १३ ॥ नत्वामस्मिन्वनेहातुमुत्सहेराघ
वंविना ॥ अनिवार्यंबलंतस्यबलैर्बलवतामपि ॥ १४ ॥ त्रिभिर्लोकैःसमुदितैःसेश्वरैःसामरैरपि ॥ हृदयंनिर्वृतंतेस्तुसंतापस्त्यज्यतांतव
॥ १५ ॥ आगमिष्यतितेभर्ताशीघ्रंहत्वामृगोत्तमम् ॥ नसतस्यस्वरोव्यक्तंनकश्चिदपिदैवतः ॥ १६ ॥ गंधर्वनगरप्रख्यामायातस्यचरक्षसः ॥
न्यासभूतासिवैदेहिन्यस्तामयिमहात्मना ॥ १७ ॥ रामेणत्वंवरारोहेनत्वांत्यक्तुमिहोत्सहे ॥ कृतवैराश्चकल्याणिवयमेतैर्निशाचरैः ॥ १८ ॥
खरस्यनिधनेदेविजनस्थानवधंप्रति ॥ राक्षसाविविधावाचोव्याहरंतिमहावने ॥ १९ ॥ हिंसाविहारावैदेहिनचिंतयितुमर्हसि ॥ लक्ष्मणेनै
वमुक्तातुक्रुद्धासंरक्तलोचना ॥ २० ॥ अब्रवीत्परुषंवाक्यंलक्ष्मणंसत्यवादिनम् ॥ अनार्यकरुणारंभनृशंसकुलपांसन ॥ २१ ॥ अहंतवप्रियंमन्ये

स्यरामस्यनभवति दैवतःअशरीरदेवतासंबंधीकश्चित्स्वरइत्यपिनेत्यर्थः तदापिशंकायुक्तानत्वेवमपीत्यर्थः ॥ १६ ॥ किंतर्हिगंधर्वनगरप्रख्यातद्वन्मिथ्यातस्यरक्षसोमायैववंचना
र्थंतत्कृतोयंस्वरइत्यर्थः त्वंन्यासरूपतयामयिनिक्षिप्तासिअतस्त्वांत्यक्तुंनोत्सहेइत्युत्तरेणान्वयः ॥ १७ ॥ १८ ॥ खरस्यनिधनेरामेणकृतेसतिजनस्थानवधंजनस्थानवर्तिस्वपरि
कररक्षोवधंप्रतिलक्ष्यकृतवैराइत्यन्वयः व्याहरंतिअस्मद्व्यामोहनार्थमतस्त्वांत्यक्तुंनोत्सहे ॥ १९ ॥ हिंसैवसाधुजनपीडैवविहारोयेषांतेतथा इदंपूर्वान्वयि अतस्त्वंरामस्यक्ले
शंनचिंतयितुमर्हसि ॥ २० ॥ अनार्यकरुणारंभअनार्ययाकुत्सितयाकरुणयारामव्यसनेपिमद्विषययाआरंभोमद्रक्षणारंभोयस्यतत्संबोधनम् ॥ २१ ॥ तेनराम
व्यसनप्रियत्वेन अत्ररामव्यसनंरामस्यप्रतिज्ञातार्थस्यसर्वरक्षोवधरूपस्यहानिस्तत्प्रियत्वेनेतिगूढंतात्पर्यम् अतएषामद्विषयाकरुणाअनार्याकुत्सिता प्रधानकार्यविरोधित्वादि

तिबोध्यम् ॥ २२ ॥ अथपुनर्नटवदाह नैवेत्यादि सपत्नेषुज्ञातित्वात् ॥ २३ ॥ सुदुष्टःसुतरांदुष्टहृदयः ॥ २४ ॥ तन्नसित्ध्यतिमत्परिग्रहरूपम् ॥ २५ ॥ उपसंश्रित्यउपभुज्य
॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ अप्रतिरूपमत्यंतानुचितम् ॥ २९ ॥ तीक्ष्णाःक्रूराः भेदकराः कृञोहेत्वितिटः सुतभ्रातृपित्रादेरितिशेषः ॥ ३० ॥ वनेचरादेवाइतिशेषः ॥ ३१ ॥
यत्परुषमुक्तस्तदुपशृण्वंत्वितियोजना यद्यस्मान्मामेवंवागगोचरदुर्भाववंतंविशंकसेतत एवदोषादद्यविनश्यंतीमासन्नविनाशांविपरीतमतित्वात्त्वांधिगित्यर्थः अत्रनशेर्नाशेच्छार्थः

रामस्यव्यसनंमहत् ॥ रामस्यव्यसनंदृष्ट्वातेनैतानिप्रभाषसे ॥ २२ ॥ नैवचित्रंसपत्नेषुपापंलक्ष्मणयद्भवेत् ॥ त्वद्विधेषुनृशंसे
षुनित्यंप्रच्छन्नचारिषु ॥ २३ ॥ सुदुष्टस्त्वंवनेराममेकमेकोनुगच्छसि ॥ ममहेतोःप्रतिच्छन्नःप्रयुक्तोभरतेनवा ॥ २४ ॥ तन्नसिद्ध्यतिसौमि
त्रेतवापिभरतस्यवा ॥ कथमिंदीवरश्यामंरामंपद्मनिभेक्षणम् ॥ २५ ॥ उपसंश्रित्यभर्तारंकामयेयंपृथग्जनम् ॥ समक्षंतवसौमित्रेप्राणां
स्त्यक्ष्याम्यसंशयम् ॥ २६ ॥ रामंविनाक्षणमपिनैवजीवामिभूतले ॥ इत्युक्तःपरुषंवाक्यंसीतयारोमहर्षणम् ॥ २७ ॥ अब्रवील्लक्ष्मणः
सीतांप्रांजलिःसजितेंद्रियः ॥ उत्तरंनोत्सहेवक्तुंदैवतंभवतीमम ॥ २८ ॥ वाक्यमप्रतिरूपंतुनचित्रंस्त्रीषुमैथिलि ॥ स्वभावस्त्वेषनारीणा
मेषुलोकेषुदृश्यते ॥ २८ ॥ विमुक्तधर्माश्चपलास्तीक्ष्णाभेदकराःस्त्रियः ॥ नसहेहीदृशंवाक्यंवैदेहिजनकात्मजे ॥ ३० ॥ श्रोत्रयोरुभयोर्म
ध्येतप्तनाराचसंनिभम् ॥ उपशृण्वंतुमेसर्वेसाक्षिणोहिवनेचराः ॥ ३१ ॥ न्यायवादीयथावाक्यमुक्तोहंपरुषंत्वया ॥ धिक्त्वामद्यविनश्यंतीं
यन्मामेवंविशंकसे ॥ ३२ ॥ स्त्रीत्वाद्दुष्टस्वभावेनगुरुवाक्येव्यवस्थितम् ॥ गच्छामियत्रकाकुत्स्थःस्वस्तितेऽस्तुवरानने ॥ ३३ ॥ रक्षंतुत्वां
विशालाक्षिसमग्रावनदेवताः ॥ निमित्तानिहिघोराणियानिप्रादुर्भवंतिमे ॥ अपित्वांसहरामेणपश्येयंपुनरागतः ॥ ३४ ॥ लक्ष्मणेनैवमुक्ता
तुरुदतीजनकात्मजा ॥ प्रत्युवाचततोवाक्यंतीव्रबाष्पपरिप्लुता ॥ ३५ ॥ गोदावरींप्रवेक्ष्यामिहीनारामेणलक्ष्मण ॥ आबंधिष्येऽथवात्यक्ष्ये

तेनराक्षसकुलस्यनाशेच्छावतींत्वांधिक् यतोयदर्थंमामेवंविशंकसेवदसिइतिगूढम् यद्वा विनश्यंतींशक्तितयाप्रतिक्षणंपरिणामरूपेणविनश्यंतींत्वांधिक् यन्मांत्वदस्पृष्टंत्वदाक्रम
णायोग्यमेवंविशंकसे त्वदाक्रांतेषुकिलैवसंभावनेति ॥ ३२ ॥ पुनर्वेषानुसारेणाह स्त्रीत्वादिति स्त्रीत्वाद्दुष्टस्वभावेनक्रौर्येणयुतात्वंगुरुवाक्येज्येष्ठनियोगेस्थितंमामेवंब्रूषेइतिशेषः
अतोयत्रकाकुत्स्थस्तत्रगच्छामिगमिष्येतेस्वस्त्यस्तु सर्वतइतिशेषः ॥ ३३ ॥ यानिघोराणिनिमित्तानिमेप्रादुर्भवंतितैस्त्वत्पीडाशंकमानोऽहंरामेणसहपुनरागतस्त्वांपश्ययेम् एत
दपिसंभवेदित्यर्थः ॥ ३४ ॥ किमनेनसामान्यपुरुषप्रसंगःशंक्यइतिमन्यमानास्वदार्ढ्यंप्रकाशयतिलक्ष्मणेनेति ॥ ३५ ॥ आबंधिष्ये रज्ज्वाकंठमितिशेषः विषमेभृग्वादिवि

षमेस्थित्वाततःप्रपातेनेतिशेषः ॥ ३६ ॥ सर्वथाकर्तव्यमर्थमाह प्रवेक्ष्यामिहुताशनम् अतएवात्रवाशब्दानुक्तिः अनेनसाक्षाद्रावणगृहंनगमिष्यामिकिंत्वहंस्वरूपेणाग्नौस्थित्वा माययैवतद्धस्तंगमिष्यामीतिध्वनितम् तदुक्तंकूर्मपुराणे रामस्यसुभगांभार्यांरावणोराक्षसेश्वरः सीतांविशालनयनांचकमेकालनोदितः गृहीत्वामाययावेषंचरंतींविजनेवने समाहर्तुमनश्चक्रेतापसःकिलकामिनीम् विज्ञायसाचतद्भावंस्मृत्वादाशरथिंपतिं तद्भावंलंकायामेवहृदिकृतंतापसोभूत्वाहरिष्यामीतिभावमित्यर्थः जगामशरणंवह्निमावसथ्यंशुचिस्मिता प्रपद्येपावकंदेवंसाक्षिणंविश्वतोमुखम् आत्मानंदीप्तवपुषंसर्वभूतहृदिस्थितमित्याद्यष्टश्लोकानुक्त्वा इतिवह्न्यष्टकंजप्त्वारामपत्नीयशस्विनी ध्यायंतीमनसातस्थौराममुन्मीलितेक्षणा अथावसथ्याद्भगवान्हव्यवाहोमहेश्वरः आविरासीत्सुदीप्तात्मातेजसानिर्दहन्निव सृष्ट्वामायामयींसीतांसरावणवधेच्छया सीतामादायरामेष्टांपावकोंतरधीयत कृत्वातुरावणवधंरामोलक्ष्मणसंयुतः समादायाभवत्सीतांशंकाकुलितमानसः साप्रत्ययायभूतानांसीतामायामयीपुनः विवेशपावकंदीप्तंददाहज्वलनोपिताम् दग्ध्वामायामयींसीतांभगवानुग्रदीधितिः रामायादर्शयत्सीतांपावकोसौसुरप्रियः एतत्पतिव्रतानांवैमाहात्म्यंकथितंमया स्त्रीणांसर्वाधिशमनंप्रायश्चित्तमिदंस्मृतमितिउत्तरखंडेचतुस्त्रिंशोऽध्याये

विषमेदेहमात्मनः ॥ ३६ ॥ पिबामिवाविषंतीक्ष्णंप्रवेक्ष्यामिहुताशनम् ॥ नत्वहंराघवादन्यंकदापिपुरुषंस्पृशे ॥ ३७ ॥ इतिलक्ष्मणमाश्रुत्यसीताशोकसमन्विता ॥ पाणिभ्यांरुदतीदुःखादुदरंप्रजघानह ॥ ३८ ॥ तामार्तरूपांविमनारुदंतींसौमित्रिरालोक्यविशालनेत्राम् ॥ आश्वासयामासनचैवभर्तुस्तंभ्रातरंकिंचिदुवाचसीता ॥३९॥ ततस्तुसीतामभिवाद्यलक्ष्मणःकृतांजलिःकिंचिदभिप्रणम्य ॥ अवेक्षमाणोबहुशःसमैथिलींजगामरामस्यसमीपमात्मवान् ॥४०॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेपंचचत्वारिंशःसर्गः ॥ ४५ ॥

अनेनस्त्रीणांजातिभ्रंशकरापदिअग्निप्रवेशोनदोषायसर्वप्रायश्चित्तंचेतिध्वनितम् कदाप्यन्यंपुरुषंनस्पृशेइत्यन्वयः अत्रपत्यसान्निध्येइतिशेषः तेनविराधस्पर्शेपिनहानिः तदापतिसन्निधानात् किंच साक्षाद्भगवतीस्पर्शेरावणोविराधवत्तत्क्षणादेवम्रियेतैवंचसर्वराक्षसवधोनस्यादितिमायासीतारचना किंचास्यकार्यंहनुमत्पुच्छाग्निनालंकादाहः अन्यथारावणवशेनलोकपालाग्निनाकथंतन्नगरदाहःस्यात् एतच्छक्तिप्रवेशेनतुतत्कार्यसामर्थ्यंतस्येतिमंतव्यम् किंचैवंप्रतिज्ञायरावणस्पर्शेजगन्मातुःप्रतिज्ञाभंगःस्यात् ॥ ३७ ॥ आश्रुत्यलक्ष्मणंप्रतिप्रतिज्ञायदुःखात्सकलकरणतापादिव उदरंप्रजघानेत्यनेनसर्वरक्षोमरणंविनानमेउदरपूर्तिरितिसूचितम् अन्यथाशोकेवक्षआघातस्यैवस्त्रीषुप्रसिद्ध्यासंगतिःस्यात् ॥ ३८ ॥ विमनाःसौमित्रिस्तांरुदंतीमार्तस्येवकृतरूपामालोक्यलोकानुसारतआश्वासयामास साचतंनकिंचिदुवाच आश्वासनव्याजेनगमनविलंबंकरोतीतिकोपेनेतिशेषः ॥ ३९ ॥ अभिवाद्य मनसेतिशेषः किंचिदभिप्रणम्येतिकायिकःसउक्तः अत्रकिंचिदित्यनेनकोपःसूचितः यद्यपिकोपेपियथोचितव्यवहारत्यागोलक्ष्मणस्यानुचितस्तथापिप्रतिज्ञोत्तरंतथैवस्वच्छायांसंदर्श्यतस्याअग्निप्रवेशोषमेनच्छायाबुद्ध्याकिंचित्प्रांजलित्वंकिंचिदेवनमनमित्यनेनसूचितम् कथमेनांरामेणविनात्यक्ष्यामीतिबहुशोवेक्षमाणःअग्निप्रविष्टानवेतिचवीक्षमाणः ॥ ४० ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेपंचचत्वारिंशःसर्गः ॥ ४५ ॥ ॥ ७ ॥

नचिरादिवशीघ्रमेवेत्यर्थः विकांक्षन्विशेषेणकाक्षमाणःतत्सविधगमनमिच्छन्नित्यर्थः कांक्षिःशंकायामपि तेनरामंविरुद्धंशंकमानःशीघ्रमितोऽनपसरणेकार्यनाशाद्रामोपिविरुद्धः
स्यादितिशंकमानःशीघ्रंजगामेतिव्यंग्यम् अतएवव्यवहितपूर्वसर्गांतेमारीचस्यतथाशब्दोत्तरंसीताविषयांमहतींचिंतामुक्कातततःपुनरपिमांसार्थमितरमृगवधप्रवृत्तिरुक्तासाविलंबा
यैव ॥ १ ॥ तदालक्ष्मणस्यापगमेअंतरंरामलक्ष्मणयोरपसरणेनावकाशमासाद्यप्राप्य ॥ २ ॥ शिखीउपानहीतिव्रीह्यादित्वादिनिः अनेनत्रिदंडिसंन्यासिविशेषःसूचितः तदु
क्तंभारते रावणस्तुयतिर्भूत्वामुंडःकुंडीत्रिदंडधृगिति तत्रमुंडइत्यनेनजाटित्वव्यावृत्तिः कुंडंकमंडलुः यष्टिस्त्रिदंडात्मिका भ्रातृभ्यांपरस्परभ्रातृभ्यांरामलक्ष्मणाभ्याम् ॥ ३ ॥

तयापरुषमुक्तस्तुकुपितोराघवानुजः ॥ सविकांक्षन्भृशंरामंप्रतस्थेनचिरादिव ॥ १ ॥ तदासाद्यदशग्रीवःक्षिप्रमंतरमास्थितः ॥ अभिचक्रा
मवैदेहींपरिव्राजकरूपधृक् ॥ २ ॥ श्लक्ष्णकाषायसंवीतःशिखीछत्रीउपानही ॥ वामेचांसेऽवसज्याथशुभेयष्टिकमंडलू ॥ ३ ॥ परिव्राजक
रूपेणवैदेहीमन्ववर्तत ॥ तामाससादातिबलोभ्रातृभ्यांरहितांवने ॥ ४ ॥ रहितांसूर्यचंद्राभ्यांसंध्यामिवमहत्तमः ॥ तामपश्यत्ततोबालांराज
पुत्रींयशस्विनीम् ॥ ५ ॥ रोहिणींशशिनाहीनांग्रहवद्भृशदारुणः ॥ तमुग्रंपापकर्माणंजनस्थानगताद्रुमाः ॥ ६ ॥ संदृश्यनप्रकंपंतेनप्रवा
तिचमारुतः ॥ शीघ्रस्त्रोताश्चतंदृष्ट्वावीक्षंतंरक्तलोचनम् ॥ ७ ॥ स्तिमितंगंतुमारेभेभयाद्गोदावरीनदी ॥ रामस्यत्वंतरंप्रेप्सुर्दशग्रीवस्त
दंतरे ॥८॥ उपतस्थेचवैदेहींभिक्षुरूपेणरावणः॥अभव्योभव्यरूपेणभर्तारमनुशोचतीम् ॥ ९ ॥ अभ्यवर्ततवैदेहींचित्रामिवशनैश्चरः ॥ सह
साभव्यरूपेणतृणैःकूपइवावृतः ॥ १० ॥ अतिष्ठत्प्रेक्ष्यवैदेहींरामपत्नींयशस्विनीम् ॥ तिष्ठन्संप्रेक्ष्यचतदापत्नींरामस्यरावणः ॥ ११ ॥
शुभांरुचिरदंतोष्ठींपूर्णचंद्रनिभाननाम् ॥ आसीनांपर्णशालायांबाष्पशोकाभिपीडिताम् ॥ १२ ॥ सतांपद्मपलाशाक्षींपीतकौशेयवासिनी
म् ॥ अभ्यगच्छतवैदेहींहृष्टचेतानिशाचरः ॥ १३ ॥ दृष्ट्वाकामशराविद्धोब्रह्मघोषमुदीरयन् ॥ अब्रवीत्प्रश्रितंवाक्यंरहितेराक्षसाधिपः ॥
॥ १४ ॥ तामुत्तमांत्रिलोकानांपद्महीनामिवश्रियम् ॥ विभ्राजमानांवपुषारावणःप्रशशंसह ॥ १५ ॥ रौप्यकांचनवर्णाभेपीतकौशेयवासि
नि ॥ कमलानांशुभांमालांपद्मिनीवचबिभ्रती ॥ १६ ॥ ह्रीःश्रीःकीर्त्तिःशुभालक्ष्मीरप्सरावाशुभानने ॥ भूतिर्वात्वंवरारोहेरतिर्वास्वैरचा

॥ ४ ॥ ५ ॥ ग्रहवत्केतुवत् तंसंदृश्येत्यन्वयः ॥ ६ ॥ शीघ्रस्त्रोताशीघ्रप्रवाहापिनदीतंवीक्षंतंवीक्षमाणंदृष्ट्वातद्भयात्स्तिमितंमंदंगंतुमारेभेइत्यन्वयः ॥ ७ ॥ अंतरंअपकारयो
ग्यंछिद्रम् तदंतरेउभयरहितदेशकाले ॥ ८ ॥ उपतस्थेअतिसमीपंप्रापेत्यर्थः अनुशोचतींतामिव ॥ ९ ॥ चित्रांचित्राख्यनक्षत्रम् भव्यरूपेणपरमशांतयतिरूपेण ॥ १० ॥
॥ ११ ॥ बाष्पैःशोकेनचाभिपीडिताम् स्वयमग्नौप्रविश्यमांरक्षसेदत्तवतीतिशोकबाष्पौ रामव्यसनशंकयेत्यापाततोर्थः ॥ १२ ॥ १३ ॥ ब्रह्मघोषंब्राह्मणत्वप्रत्यभिज्ञानायवे
दघोषमुदीरयन्कुर्वन् ॥ १४ ॥ १५ ॥ रौप्यकांचनमुत्तमकांचनम् ॥ १६ ॥ ह्रीर्गौरीश्रीरैश्वर्यप्रधानाभगवच्छक्तिः लक्ष्मीसौभाग्यप्रधाना भूतिरणिमादिसिद्धिः रतिःकाम

पत्नी स्वैरचारिणीत्वंवनेआगमनात् ॥ १७ ॥ प्रशशंसेत्यस्यप्रपंचःसमाइत्यादि समाइतिसमसंस्थानाः शिखरिणःकुंदकुड्मलवत्प्रशस्ताग्राः ॥ १८ ॥ संप्रगल्भितौआ
लिंगनादौसंजातप्रागल्भ्यौ संप्रवल्गिताविति पाठेआलिंगनोद्यतावित्यर्थः ॥ १९ ॥ मणिप्रवेकोमणिश्रेष्ठः ॥ २० ॥ नदीकर्त्री कूलंस्वकूलम् ॥ २१ ॥ करांतेनांगुष्ठप्रदे
शिनीचक्रप्रमाणेनमितंमध्यंयस्यास्तथाभूते ॥ २२ ॥ रूपंसुकुमारतावयःकांतारवासइतिचत्वारिचित्तमुन्माथयंतिविकृतंकुर्वंति प्रतिक्रामनिर्गच्छ रामचंद्राधिष्ठितस्थानेराक्षस

रिणी ॥ १७ ॥ समाःशिखरिणःस्निग्धाःपांडुरादशनास्तव ॥ विशालेविमलेनेत्रेरक्तांतेकृष्णतारके ॥१८॥ विशालंजघनंपीनमूरूकरिकरो
पमौ ॥ एतावुपचितौवृत्तौसंहतौसंप्रगल्भितौ ॥ १९ ॥ पीनोन्नतमुखौकांतौस्निग्धतालफलोपमौ ॥ मणिप्रवेकाभरणौरुचिरौतौपयोधरौ
॥ २० ॥ चारुस्मितेचारुदतिचारुनेत्रेविलासिनि ॥ मनोहरसिमेरामेनदीकूलमिवांभसा ॥२१॥ करांतमितमध्यासिसुकेशेसंहतस्तनि॥
नैवदेवीनगंधर्वीनयक्षीनचकिन्नरी ॥ २२ ॥ नैवंरूपामयानारीदृष्टपूर्वामहीतले ॥ रूपमग्र्यंचलोकेषुसौकुमार्यंवयश्चते ॥ २३ ॥ इहवास
श्चकांतारेचित्तमुन्माथयंतिमे ॥ साप्रतिक्रामभद्रंतेनत्वंवस्तुमिहार्हसि ॥ २४ ॥ राक्षसानामयंवासोघोराणांकामरूपिणाम् ॥ प्रासादाग्रा
णिरम्याणिनगरोपवनानिच ॥ २५ ॥ संपन्नानिसुगंधीनियुक्तान्याचरितुंत्वया ॥ वरंमाल्यंवरंगंधंवरंवस्त्रंचशोभने ॥ २६ ॥ भर्तारंचवरं
मन्येत्वद्युक्तमसितेक्षणे ॥ कात्वंभवसिरुद्राणांमरुतांवाशुचिस्मिते ॥ २७ ॥ वसूनांवावरारोहेदेवताप्रतिभासिमे ॥ नेहगच्छंतिगंधर्वानदे
वानचकिन्नराः ॥ २८ ॥ राक्षसानामयंवासःकथंतुत्वमिहागता ॥ इहशाखामृगाःसिंहाद्वीपिव्याघ्रमृगावृकाः ॥ २९ ॥ ऋक्षास्तरक्षवःकं
काःकथंतेभ्योनबिभ्यसे ॥ मदान्वितानांघोराणांकुंजराणांतरस्विनाम् ॥ ३० ॥ कथमेकामहारण्येनबिभेषिवरानने ॥ कासिकस्यकुत
श्चत्वंकिंनिमित्तंचदंडकान् ॥ ३१ ॥ एकाचरसिकल्याणिघोरान्राक्षससेवितान् ॥ इतिप्रशस्तावैदेहीरावणेनमहात्मना ॥ ३२ ॥ द्विजाति
वेषेणहितंदृष्ट्वारावणमागतम् ॥ सर्वैरतिथिसत्कारैःपूजयामासमैथिली ॥ उपानीयासनंपूर्वंपाद्येनाभिनिमंत्र्यच ॥ अब्रवीत्सिद्धमित्येवत
दातंसौम्यदर्शनम् ॥ ३४ ॥ द्विजातिवेषेणसमीक्ष्यमैथिलीसमागतंपात्रकुसुंभधारिणम् ॥ अशक्यमुद्द्वेष्टुमुपायदर्शनान्यमंत्रयद्ब्राह्म

पराक्रमासंभवादेवंवचनम् ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ आचरितुमुपभोक्तुम् त्वद्युक्तंत्वत्संयुक्तमाल्यादिवरम् अन्यत्तुविफलमितिभावः ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ द्वीपिव्या
घ्रौसबिंदुनिर्बिंदू ॥ २९ ॥ तरक्षुर्मृगादनः बिभ्यसेबिभेषि ॥ ३० ॥ ३१ ॥ प्रशस्ताकृतप्रशंसा ॥ ३२ ॥ द्विजातिवेषेणतमागतंरावणंदृष्ट्वाद्विजातिवेषोऽयंरावणइतिज्ञात्वापि
अतिथिसत्कारैःअतिथियोग्यसत्कारैः ॥ ३३ ॥ पाद्येनाभिनिमंत्र्यसत्कृत्यतदापाद्यदानोत्तरकालेसौम्यदर्शनंतंसिद्धंपक्वमन्नमित्यब्रवीत् ॥ ३४ ॥ पात्रंकमंडलुः कुसुंभंतद्र

क्तवस्त्रम् तदुभयधारिणम् उपायानांब्राह्मणप्रतिपत्त्यैरावणेनकृतानांकाषायवस्त्रब्रह्मघोषदंडादीनांदर्शनात् उद्देष्टुमुपेक्षितुमशक्यमितिविचार्येतिशेषः तथागतंब्राह्मणवेषेणागतंरावणंब्राह्मणवदेवन्यमंत्रयत् पाठांतरंत्वत्राशक्तकल्पितम् अयमेवरक्षःसंहारोपायइतिदर्शनादित्यपिगूढमत्र ॥ ३ ५ ॥ निमंत्रणप्रकारः इयंबृसीत्यादि वनजातंवन्यपदार्थजातंत्वदर्थमेवसिद्धंकृतंतदिहोपभुज्यताम् ॥ ३ ६ ॥ एवंनिमंत्र्यमाणोरावणःआत्मवधायस्वनाशायतस्याःप्रसह्यहरणेमनोदृढंनिश्चितंसमर्पयामाससम्यग्वधायकृतवानित्यर्थः ॥३ ७॥ सुवेषंशोभनाकारम् मृगयागतंमृगयांप्रतिगतम् हरितंश्यामम् ॥ ३ ८ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेषड्चत्वारिंशः सर्गः ॥ ४ ६ ॥ ॥ छ ॥ ॥ रावणेनत्विति आत्मानंजिहीर्षुणापरिव्राजकरूपेणरावणेनपृष्टावैदेहीआत्मनास्वयमेवात्मानंशशंस ॥ १ ॥ ननुपूजामात्रंकर्तव्यंकिंप्रतिवचनेनेत्याह ब्राह्मणश्चेति एषअनुक्तइत्यार्षोसंधिःअनुक्तःअनुक्तप्रतिवचनः ॥ २ ॥ ३ ॥ सर्वकामसमृद्धिनी व्रीह्यादित्वादिनिः ॥ ४ ॥ राजमंत्रिभिःराज्ञोराज्यनिर्वाहकैर्मंत्रिभिरित्यर्थः ॥ ५ ॥ संभ्रियमाणे संपाद्यमानसंभारेइत्यर्थः भर्तारं दशरथं ममार्या ममपूज्याश्वश्रूःअनार्येतिक्वचित्पाठः ॥ ६ ॥ मेश्वशुरंसुकृतेन परिगृह्यवररूपेण सुकृतेन वशीकृत्य यद्वा धर्मेणशापयित्वेत्यर्थः ममभर्तुःप्रव्राजनंभरतस्याभिषेचनमिति ॥ ७ ॥ द्वौवरावयाचत ॥ ८ ॥ ९ ॥ अन्वर्थैरनुगतार्थैः सप्रयोजनैरुपभोगक्षमैरर्थैरयाचत सर्वाण्युत्तमवस्तूनितुभ्यंदास्यामिरामाभिषेचनेविघ्नंमाकुर्वितियाच्यमानानयाज्ञांचकारनांगीकृतवती वयसापंचविंशकःवननिर्गमनकालेइतिशेषः नन्विदमयुक्तम् ऊनषोडश

णवत्तथागतम् ॥ ३९ ॥ इयंबृसीब्राह्मणकाममास्यतामिदंचपाद्यंप्रतिगृह्यतामिति ॥ इदंचसिद्धंवनजातमुत्तमंत्वदर्थमव्यग्रमिहोपभुज्यताम् ॥३६॥निमंत्र्यमाणःप्रतिपूर्णभाषिणींनरेंद्रपत्नींप्रसमीक्ष्यमैथिलीम् ॥ प्रसह्यतस्याहरणेदृढंमनःसमर्पयामासवधायरावणः ॥३७॥ ततःसुवेषंमृगयागतंपतिंप्रतीक्षमाणासहलक्ष्मणंतदा ॥ निरीक्षमाणाहरितंददर्शतन्महद्वनंनैवतुरामलक्ष्मणौ ॥ ३८ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेषट्चत्वारिंशःसर्गः ॥ ४६ ॥ ॥ छ ॥ ॥ रावणेनतुवैदेहीतदापृष्टाजिहीर्षुणा ॥ परिव्राजकरूपेणशशंसात्मानमात्मना ॥ १ ॥ ब्राह्मणश्चातिथिश्चैषअनुक्तोहिशपेतमाम् ॥ इतिध्यात्वामुहूर्तंतुसीतावचनमब्रवीत् ॥ २ ॥ दुहिताजनकस्याहंमैथिलस्यमहात्मनः ॥ सीतानाम्नास्मिभद्रंतेरामस्यमहिषीप्रिया ॥ ३ ॥ उषित्वाद्वादशसमाइक्ष्वाकूणांनिवेशने ॥ भुंजानामानुषान्भोगान्सर्वकामसमृद्धिनी ॥ ४ ॥ तत्रत्रयोदशेवर्षेराजाऽमंत्रयतप्रभुः ॥ अभिषेचयितुंरामंसमेतोराजमंत्रिभिः ॥ ५ ॥ तस्मिन्संभ्रियमाणेतुराघवस्याभिषेचने ॥ कैकेयीनामभर्तारंममार्यायाचतेवरम् ॥ ६ ॥ परिगृह्यतुकैकेयीश्वशुरंसुकृतेनमे ॥ ममप्रव्राजनंभर्तुर्भरतस्याभिषेचनम् ॥ ७ ॥ द्वावयाचतभर्तारंसत्यसंधंनृपोत्तमम् ॥ नाद्यभोक्ष्येनचस्वप्स्येनपास्येनकदाचन ॥ ८ ॥ एषमेजीवितस्यांतोरामोयद्यभिषिच्यते ॥ इतिब्रुवाणांकैकेयींश्वशुरोमेसपार्थिवः ॥ ९ ॥ अयाचतार्थैरन्वर्थैर्नचयाञ्चांचकारसा ॥ ममभर्तामहातेजावयसापंचविंशकः ॥ १० ॥

वर्षोऽयमितिविश्वामित्रंप्रतिदशरथोक्तेःउषित्वाद्वादशसमाइत्यत्रोक्तेश्चेतिचेन्न अल्पांतरत्वात् अतितरुणावस्थायामपिराज्यंत्यक्तवानित्यर्थेतात्पर्येणास्थयातथोक्तेः यद्वाऽतिक्रांत
पंचविंशकइत्यर्थः ममभर्तावयसामहातेजाः अतितरुणइत्यर्थः पंचविंशकःसांख्यसिद्धंपंचविंशंतत्त्वंचैतन्यंसोयमेव एतच्चैतन्येनैवजगद्व्याप्तंनततोधिकंकिंचिदस्तीतिसूचयितुंत
थोक्तिरितितत्त्वम् ॥ १० ॥ तथाममजन्मतोवनप्रवेशसमयेऽतीतानीत्यर्थः गण्यतइत्यार्षमेकत्वम् ममपंचतन्मात्रपंचमहाभूतपंचेंद्रियाहंकारबुद्धिमनोरूपाण्यष्टादशवर्षाणिप

अष्टादशहिवर्षाणिममजन्मनिगण्यते ॥ रामेतिप्रथितोलोकेसत्यवाञ्छीलवाञ्छुचिः ॥ ११ ॥ विशालाक्षोमहाबाहुःसर्वभूतहितेरतः ॥ का
मार्तश्चमहाराजःपितादशरथःस्वयम् ॥ १२ ॥ कैकेय्याःप्रियकामार्थंतंरामंनाभ्यषेचयत् ॥ अभिषेकायतुपितुःसमीपंराममागतम् ॥
॥ १३ ॥ कैकेयीममभर्तारमित्युवाचद्रुतंवचः ॥ तवपित्रासमाज्ञप्तंममेदंशृणुराघव ॥१४॥ भरतायप्रदातव्यमिदंराज्यमकंटकम् ॥ त्वया
तुखलुवस्तव्यंनववर्षाणिपंचच ॥ १५ ॥ वनेप्रव्रजकाकुत्स्थपितरंमोचयानृतात् ॥ तथेत्युवाचतांरामःकैकेयीमकुतोभयः ॥ १६ ॥ चका
रतद्वचःश्रुत्वाभर्ताममदृढव्रतः ॥ दद्यान्नप्रतिगृण्हीयात्सत्यंब्रूयान्नचानृतम् ॥ १७ ॥ एतद्ब्राह्मणरामस्यव्रतंधृतमनुत्तमम् ॥ तस्यभ्रातातु
वैमात्रोलक्ष्मणोनामवीर्यवान् ॥१८॥ रामस्यपुरुषव्याघ्रःसहायःसमरेऽरिहा ॥ सभ्रातालक्ष्मणोनामब्रह्मचारीदृढव्रतः ॥१९॥ अन्वगच्छ
द्धनुष्पाणिःप्रव्रजंतंमयासह ॥ जटीतापसरूपेणमयासहसहानुजः ॥ २० ॥ प्रविष्टोदंडकारण्यंधर्मनित्योदृढव्रतः ॥ तेवयंप्रच्युताराज्यात्कैके
य्यास्तुकृतेत्रयः ॥२१॥ विचरामद्विजश्रेष्ठवनंगंभीरमोजसा ॥ समाश्वसमुहूर्तंतुशक्यंवस्तुमिहत्वया ॥२२॥ आगमिष्यतिमेभर्तावन्यमादाय
पुष्कलम् ॥ रुरून्गोधान्वराहांश्चहत्वादायामिषंबहु ॥२३॥ सत्वंनामचगोत्रंचकुलमाचक्ष्वतत्त्वतः ॥ एकश्चदंडकारण्येकिमर्थंचरसिद्विज
॥२४॥ एवंब्रुवत्यांसीतायांरामपत्न्यांमहाबलः ॥ प्रत्युवाचोत्तरंतीव्रंरावणोराक्षसाधिपः ॥२५॥ येनवित्रासितालोकाःसदेवासुरमानुषाः ॥
अहंसरावणोनामसीतेरक्षोगणेश्वरः ॥२६॥ त्वांतुकांचनवर्णाभांदृष्ट्वाकौशेयवासिनीम् ॥ रतिंस्वकेषुदारेषुनाधिगच्छाम्यनिंदिते ॥२७॥

र्षाणिजन्मनिकार्येगण्यंतइतितन्मूलीभूताप्रकृतिरहमितिसूचितम् ॥ ११ ॥ कामार्तःकैकेयीकामार्तः ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ अनृतान्मोचयत
द्दत्तवरानुपालनेनेतिशेषः ॥ १६ ॥ १७ ॥ वैमात्रः शुभ्रादिषुविमातृशब्दपाठेपिआर्षोऽण् असहोदरोभ्रातेत्यर्थः विभिन्नायामातुरपत्यंवैमात्रः ॥ १८ ॥ १९ ॥
॥ २० ॥ कैकेय्याःकृतेतन्निमित्तम् ॥ २१ ॥ यदिवस्तुंशक्यंतर्हिमुहूर्तंसमाश्वसविश्रमंकुर्वित्यर्थः ॥ २२ ॥ हत्वाआदायेतिच्छेदः आदनमादस्तदर्थमित्यर्थः
॥ २६ ॥ गोत्रमार्षम् कुलंप्रसिद्धवंश्यकृतम् यद्वा गोत्रंपितृकुलं कुलंमातुः ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ दृष्ट्वापूर्वंश्रुत्वाअद्यदृष्ट्वाचेत्यर्थः ॥ २७ ॥

॥ २८ ॥ २९ ॥ वनेषुउपवनेषु ॥ ३० ॥ पंचेत्यादि रक्षोयोनौतमोगुणप्रधानायांजातत्वादुद्रिक्ततमसाभगवन्माययाज्ञानाच्छादनादेवमुक्तिः सर्वथातत्त्वज्ञोरावणःकथमेवंव
देदितितुश्रद्धाजाड्यमेवतत्त्वज्ञचिह्नानुपलंभात् सीतारामौसर्वेश्वरावित्येतन्मात्रज्ञानंरावणस्यास्त्येवेत्यपिश्रद्धाजाड्यमेव विष्णुपुराणादिविरोधात् तथाचोक्तंविष्णुपुराणे मैत्रेयउ
वाच हिरण्यकशिपुत्वेचरावणत्वेचविष्णुना अवापनिहतोभोगानप्राप्यानमरैरपि नलयंतत्रतेनैवनिहतःसकथंपुनः संप्राप्तःशिशुपालत्वेसायुज्यंशाश्वतेहरौ एतदिच्छाम्यहंश्रोतुंस
र्वधर्मभृतांवर कौतूहलपरेणैतत्पृष्टोमेवक्तुमर्हसि पराशरउवाच दैत्येश्वरस्यतुवधायाखिललोकोत्पत्तिस्थितिविनाशकारिणाऽपूर्वातनुंगृह्णतानृसिंहरूपमाविष्कृतं तत्रहिरण्यकशि
पोर्विष्णुरयमित्येवंनमनस्यभूत्निरतिशयपुण्यजातसंभूतमेतत्सत्त्वमितिरजउद्रेकप्रेरितैकाग्रमतिस्तद्भावनायोगात्ततोवाप्तवधहेतुकींनिरतिशयामेवाखिलत्रैलोक्याधिक्यधारिणींदशा
ननत्वेभोगसंपदमवाप नातस्तस्मिन्ननादिनिधनेपरब्रह्मभूतेभगवत्यनालंबनीकृतेमनसस्तत्रलयं दशाननत्वेप्यनंगपराधीनतयाजानकीसमासक्तचेतसोदाशरथिरूपधारिणस्त
द्रूपदर्शनमेवासीत् नायमच्युतइत्यासक्तिर्विपद्यतोंतःकरणस्यमानुषबुद्धिरेवकेवलमभूत् विपद्यतइतिविपद्यतोपीत्यर्थः तस्मिन्नपिसमयेविष्णुत्वबुद्धिर्नासीदितिभावःपुनर
च्युतविनिपातनमात्रफलमखिलभूमंडलश्लाघ्यचेदिराजकुलजन्माव्याहतंचैश्वर्यंशिशुपालत्वेचावाप तत्रत्वखिलान्येवभगवन्नामकारणान्यभवन् नामानिगोविंदादीनि कार

बव्हीनामुत्तमस्त्रीणामाहृतानामितस्ततः ॥ सर्वासामेवभद्रंतेममाग्रमहिषीभव ॥ २८ ॥ लंकानामसमुद्रस्यमध्येमममहापुरी ॥ सागरेण
परिक्षिप्तानिविष्टागिरिमूर्धनि ॥ २९ ॥ तत्रसीतेमयासार्द्धंवनेषुविचरिष्यसि ॥ नचास्यवनवासस्यस्पृहयिष्यसिभामिनि ॥ ३० ॥
पंचदास्यःसहस्राणिसर्वाभरणभूषिताः ॥ सीतेपरिचरिष्यंतिभार्याभवसिमेयदि ॥ ३१ ॥

णानिगवांरक्षणादीनीत्यर्थः ततश्चतत्कारणकृतानातेषामशेषाणामेवाच्युतनाम्नामनवरतमनेकजन्मसंवर्धितविद्वेषानुबंधिचित्तोविनिंदन्संतर्जनादिषूच्चारणमकरोत् तच्चरूपमुत्फु
ल्लपद्मदलामलाक्षमत्युज्वलपीतवस्त्रधार्यमलकिरीटकेयूरकटकोपशोभितमुदारपीवरचतुर्बाहुशंखचक्रगदाधरमतिप्रौढवैरानुभावादटनभोजनस्नानासनशयनादिष्ववस्थांतरेषुनै
वापययावस्यात्मचेतसः ततस्तमेवानुक्रोशेषूच्चारयंस्तमेवहृदयेधारयन्नात्मवधायभगवदस्त्रचक्रांशुमालोज्ज्वलमक्षय्यतेजःस्वरूपंपरमब्रह्मस्वरूपमपगतरागद्वेषादिदोषंभगवंत
मद्राक्षीत् तावच्चभगवच्चक्रेणाशुव्यापादितः तेनतत्स्मरणदग्धाखिलाघसंचयोभगवतैवांतमुपनीतस्तस्मिन्नेवलयमुपययौ एतत्तवाभिहितं भगवानिहकीर्तितःसंस्मृतश्चद्वे
षानुबंधेनाप्यखिलसुरासुरादिदुर्लभंफलंप्रयच्छतिकिमुतसम्यग्भक्तिमंतमिति लोकदृष्ट्यातुसीतासादृश्यात्सीताबुद्ध्याहरणाच्चाततायित्वसंपत्त्यातद्वधेभगवतःप्रवृत्तिःएवंचईदृ
शोक्तीनांयद्वातद्वाप्रकारेणान्यथायोजनप्रयासस्तीर्थादीनांविफलएव विष्णुपुराणोक्तरीत्यैवभागवतेउक्तं एतेचांशकलाःपुंसःकृष्णस्तुभगवान्स्वयमिति एतेइत्यनेनपूर्वोक्ता
अवताराःकृष्यादयश्चपरामृश्यंतेपुंसःपरमेश्वरस्य तत्रावताराअंशाःकृष्यादयःकलाः यद्यपिकृष्णोप्यंशएव तत्रैवदशमे तत्रांशेनावतीर्णस्यविष्णोर्वीर्याणिशंसनइत्याद्युक्तेः उ
ज्जहारात्मनःकेशौसितकृष्णौमहामुनेइतिविष्णुपुराणाद्युक्तेः द्वितीयेभागवतेप्येवमेव भारतेप्येवमेव एतेनतत्रांशेनावतीर्णस्येत्यादिदशमस्थश्लोकव्याख्यानमपास्तं तथापि

तत्तत्कारणकृतनाम्नांतत्रलाभाद्बहुशोऽज्ञानकार्यनाटनाच्चशंखचक्रादीनांप्रत्यक्षतोदर्शनाच्चस्वयंभगवानित्युक्तिः नैतावतारामाद्यवताराणांततोन्यूनत्वमितिभ्रमःकार्यः श्रीधरोपिमत्स्याद्यवताराणांसर्वज्ञत्वसर्वशक्तिमत्त्वेपियावदुपयोगमेवज्ञानशक्त्याविष्कारः अज्ञानाविष्कारश्चबहुशः कृष्णेत्वंयोऽल्पःयथाऽभिमन्युमरणेनाहंतत्रसंनिहितआसमतस्तस्यमरणमिति यथाद्रौपद्याःसभायांनयनकालेनाहंद्वारकायांसंनिहितःकिंतुसौभवधार्थंगतोऽतोभवतामयंक्लेशइति सौभवधेचमायिकंमृतवसुदेवशरीरंदृष्ट्वामोहइत्याद्यज्ञाननाट्यमल्पं रामावतारेपिज्ञानाविष्कारस्तत्रतत्रदर्शितोदर्शयिष्यतेच अवताराश्चेमेविराजएवांशाः भागवतेप्रथमेतृतीयेऽध्याये जगृहेपौरुषंरूपंभगवान्महदादिभिः संभूतंषोडशकलमादौलोकसिसृक्षयेत्यादिनावैराजंरूपमुक्त्वा एतन्नानावताराणांनिधानंबीजमव्ययं यस्यांशांशेनसृज्यंतेदेवतिर्यङ्नरादयइत्युक्तेः एतदुक्तंवैराजंनिधानंकार्यावसानेप्रवेशस्थानं बीजमुद्गमकारणं अव्ययंस्वयंचिरस्थायि नकेवलमवतारणामेवबीजंकिंतुसर्वेषामित्याह यस्येति यद्यपिविराट्जीवएवतथापितदंतर्यामिणस्तथोपासनायैवमुक्तं सि

रावणेनैवमुक्तातुकुपिताजनकात्मजा ॥ प्रत्युवाचानवद्यांगीतमनादृत्यराक्षसम् ॥ ३२ ॥ महागिरिमिवाकंप्यंमहेंद्रसदृशंपतिम् ॥ महोदधिमिवाक्षोभ्यमहंराममनुव्रता ॥ ३३ ॥ सर्वलक्षणसंपन्नंन्यग्रोधपरिमंडलम् ॥ सत्यसंधंमहाभागमहंराममनुव्रता ॥ ३४ ॥ महाबाहुंमहोरस्कंसिंहविक्रांतगामिनम् ॥ नृसिंहंसिंहसंकाशमहंराममनुव्रता ॥ ३५ ॥ पूर्णचंद्राननंरामंराजवत्संजितेंद्रियम् ॥ पृथुकीर्तिंमहाबाहुमहंराममनुव्रता ॥ ३६ ॥ त्वंपुनर्जंबुकःसिंहीमामिहेच्छसिदुर्लभाम् ॥ नाहंशक्यात्वयास्प्रष्टुमादित्यस्यप्रभायथा ॥ ३७ ॥ पादपान्कांचनान्नूनंबहून्पश्यसिमंदभाक् ॥ राघवस्यप्रियांभार्यांयस्त्वमिच्छसिराक्षस ॥ ३८ ॥ क्षुधितस्यचसिंहस्यमृगशत्रोस्तरस्विनः ॥ आशीविषस्यवदनाद्दंष्ट्रामादातुमिच्छसि ॥ ३९ ॥ मंदरंपर्वतश्रेष्ठंपाणिनाहर्तुमिच्छसि ॥ कालकूटंविषंपीत्वास्वस्तिमान्गंतुमिच्छसि ॥ ४० ॥

तत्कृष्णकेशोद्धारेणचतेषांमूर्धन्यत्वेनमुख्यत्वात्तद्वन्मुख्ययोःप्रधानयोर्मदंशयोस्तत्त्वज्ञयोस्तद्वर्णयोर्वैकुंठस्थभूतलस्थयोर्विष्णुशेषयोरवतारइतिसूचितमतएवांतेकृष्णंप्रतिदेवदूतेनत्वांविनास्वर्गोनशोभतेऽतस्त्वमागच्छेतिनिवेदितमितिस्पष्टंपुराणेषु अत्ररामंप्रत्यपितथैवोक्तं अंशत्वंचैषामौपाधिकं मायायाःसांशत्वादित्यलम् ॥ ३१ ॥ रावणेनेति कुपिताकुपितेव ॥ ३२ ॥ पर्वतसमुद्रोपमाभ्यांधैर्यगांभीर्येदर्शिते ॥ ३३ ॥ न्यग्रोधपरिमंडलंतत्सदृशपरिणाहंतद्वत्सर्वाश्रयंचराममुद्दिश्यानुसरणमेवव्रतंयस्याःसा ॥ ३४ ॥ सिंहस्यविक्रांतंपदक्षेपस्तद्वत्पदनिक्षेपेणसगर्वगमनशीलं सिंहसंकाशं पराक्रमेइतिभावः नृसिंहमित्यस्यहिरण्यकशिपुहंतृत्वंव्यंग्यम् ॥ ३५ ॥ राजाचासौवत्सःश्रेष्ठराजस्तं यद्वा दशरथपुत्रम् ॥ ३६ ॥ यथाआदित्यप्रभाआदित्यात्पृथक्कृत्यकेनापिस्प्रष्टुमशक्यातथाहंशक्तिशक्तिमतोरवियोगादितिगूढम् ॥ ३७ ॥ कांचनवृक्षदर्शनंमुमूर्षुलक्षणं मंदंक्षीणमायुरादिभजतिसमंदभाक् ॥ ३८ ॥ क्षुधितस्यसिंहस्यसर्पस्यवदनाद्दंष्ट्राग्रहणेच्छासदृशीमदिच्छा एषुसर्वत्रनिदर्शनालंकारः ॥ ३९ ॥ ४० ॥

लेढिलेक्षि ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ स्यंदनिकाक्षुद्रनदी सुराग्र्यममृतं सौवीरकमारनालंकांजिकम् ॥ ४५ ॥ कांचनसीसरूपलोहयोरित्यर्थः हस्तीगजः बिडालोमार्जारः ॥ ४६ ॥ मद्गुर्जलकाकः ॥ ४७ ॥ जरांजीर्णावस्थांसुखोदर्कां मक्षिकयावगीर्णभुक्तमाज्यंयथातांनाशयतितद्वत् ॥ ४८ ॥ इतीवइत्येवं सुदुष्टंअत्यंतदुःखजनकंतत्पूर्वोक्तंवाक्यं वातोद्धतामहावातप्रकंप्यमाना ॥ ४९ ॥ भयकारणार्थंभयोत्पादनार्थम् ॥ ५० ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदि

अक्षिसूच्याप्रसृजसिजिह्वयालेढिचक्षुरम् ॥ राघवस्यप्रियांभार्यामधिगंतुंत्वमिच्छसि ॥ ४१ ॥ अवसज्ज्याशिलांकंठेसमुद्रंतर्तुमिच्छसि ॥ सूर्यचंद्रमसौचोभौपाणिभ्यांहर्तुमिच्छसि ॥ ४२ ॥ योरामस्यप्रियांभार्यांप्रधर्षयितुमिच्छसि ॥ अग्निंप्रज्वलितंदृष्ट्वावस्त्रेणाहर्तुमिच्छसि ॥ ४३ ॥ कल्याणवृत्तांयोभार्यांरामस्याहर्तुमिच्छसि ॥ अयोमुखानांशूलानांमध्येचरितुमिच्छसि ॥ रामस्यसदृशींभार्यांयोऽधिगंतुंत्वमिच्छसि ॥ ४४ ॥ यदंतरंसिंहसृगालयोर्वनेयदंतरंस्यंदनिकासमुद्रयोः ॥ सुराग्र्यसौवीरकयोर्यदंतरंतदंतरंदाशरथेस्तवैवच ॥ ४५ ॥ यदंतरंकांचनसीसलोहयोर्यदंतरंचंदनवारिपंकयोः ॥ यदंतरंहस्तिबिडालयोर्वनेतदंतरंदाशरथेस्तवैवच ॥ ४६ ॥ यदंतरंवायसवैनतेययोर्यदंतरंमद्गुमयूरयोरपि ॥ यदंतरंहंसकगृध्रयोर्वनेतदंतरंदाशरथेस्तवैवच ॥ ४७ ॥ तस्मिन्सहस्राक्षसमप्रभावेरामेस्थितेकार्मुकबाणपाणौ ॥ हृतापितेहंनंजरांगमिष्येआज्यंयथामक्षिकयाऽवगीर्णम् ॥ ४८ ॥ इतीवतद्वाक्यमदुष्टभावासुदुष्टमुक्त्वारजनीचरंतं ॥ गात्रप्रकंपाद्व्यथिताबभूववातोद्धतासाकदलीवतन्वी ॥ ४९ ॥ तांवेपमानामुपलक्ष्यसीतांसरावणोमृत्युसमप्रभावः ॥ कुलंबलंनामचकर्मचात्मनःसमाचचक्षेभयकारणार्थम् ॥ ५० ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेसप्तचत्वारिंशःसर्गः ॥ ४७ ॥ ॥ छ ॥

एवंब्रुवत्यांसीतायांसंरब्धःपरुषंवचः ॥ ललाटेभ्रुकुटिंकृत्वारावणःप्रत्युवाचह ॥ १ ॥ भ्रातावैश्रवणस्याहंसापत्नोवरवर्णिनि ॥ रावणोनामभद्रंतेदशग्रीवःप्रतापवान् ॥ २ ॥ यस्यदेवाःसगंधर्वाःपिशाचपतगोरगाः ॥ विद्रवंतिसदाभीतामृत्योरिवसदाप्रजाः ॥ ॥ ३ ॥ येनवैश्रवणोभ्रातावैमात्राःकारणांतरे ॥ द्वंद्वमासादितःक्रोधाद्रणेविक्रम्यनिर्जितः ॥ ४ ॥

काव्येअरण्यकांडेसप्तचत्वारिंशःसर्गः ॥ ४७ ॥ ॥ छ ॥ ॥ एवमिति परुषंक्रोधावेशेनवर्णानांचर्वणेनैवोच्चारणात्श्रुतिकटु अक्षरमित्यर्थः संरब्धःक्रुद्धः ॥ १ ॥ सापत्नः शिवायण् सापत्नइतिपाठेमातृसपत्नीपुत्रत्वेप्रसिद्धइत्यर्थः भ्रातेत्यत्रचसाक्षादितितदापाठः एतेनकुलप्राशस्त्यमुक्तम् ॥ २ ॥ ३ ॥ वैमात्रःप्राग्वत् द्वैमात्रइतिपाठेद्वितीयामाताद्विमातातदपत्यमित्यर्थेमातुरुदित्युत्वाभावआर्षः अस्यद्विशब्दस्यद्विपूरणार्थत्वेपिसंख्यार्थत्वाभावान्नोत्वमित्यन्ये कारणांतरेनिमित्तविशेषे द्वंद्वंद्वंद्वयुद्धं आसादितःप्रापितः ॥ ४ ॥

स्वमधिष्ठानंस्वांपुरींलंकां कैलासाश्रयणंप्रबलाश्रयणबुद्ध्या ॥ ५ ॥ येनपुष्पकेण वीर्यादावर्जितंआच्छिद्यगृहीतं मयेतिशेषः ॥ ६ ॥ ७ ॥ तीव्रांशुरपिममभयाच्छिशिरां
शुःसंपद्यते ॥ ८ ॥ यत्रचरामियेनमार्गेणगच्छामीतियावत् यत्रचतिष्ठामितत्रभवंतीत्यन्वयः॥ ९ ॥ समुद्रस्यपारेममलंकानामपुरीत्यन्वयः ॥ १० ॥ प्राकारस्यपांडुरत्वंसुधा
लेपाद्राजतत्वाद्वा हेम्नःकक्ष्याअवच्छेदायस्यांसा तोरणंपुरद्वारम् ॥ ११ ॥ १२ ॥ मानुषीणांनारीणांनस्मरिष्यसि शेषेषष्ठी मन्नगरेदिव्यनारीसमागमादितिभावः युगपन्मा

मद्भयार्तःपरित्यज्यस्वमधिष्ठानमृद्धिमत् ॥ कैलासंपर्वतश्रेष्ठमध्यास्तेनरवाहनः ॥ ५ ॥ यस्यतत्पुष्पकंनामविमानंकामगंशुभम् ॥
वीर्यादावर्जितंभद्रेयेनयामिविहायसम् ॥ ६ ॥ ममसंजातरोषस्यमुखंदृष्ट्वैवमैथिलि ॥ विद्रवंतिपरित्रस्ताःसुराःशक्रपुरोगमाः ॥
॥ ७ ॥ यत्रतिष्ठाम्यहंतत्रमारुतोवातिशंकितः ॥ तीव्रांशुःशिशिरांशुश्चभयात्संपद्यतेदिवि ॥ ८ ॥ निष्कंपपत्रास्तरवोनद्यश्चस्ति
मितोदकाः ॥ भवंतियत्रतत्राहंतिष्ठामिचचरामिच ॥ ९ ॥ ममपारेसमुद्रस्यलंकानामपुरीशुभा ॥ संपूर्णाराक्षसैर्घोरैर्यथेंद्रस्यामरा
वती ॥ १० ॥ प्राकारेणपरिक्षिप्तापांडुरेणविराजिता ॥ हेमकक्ष्यापुरीरम्यावैदूर्यमयतोरणा ॥ ११ ॥ हस्त्यश्वरथसंबाधातूर्यना
दविनादिता ॥ सर्वकामफलैर्वृक्षैःसंकुलोद्यानभूषिता ॥ १२ ॥ तत्रत्वंवसहेसीतेराजपुत्रिमयासह ॥ नस्मरिष्यसिनारीणांमानुषी
णांमनस्विनि ॥ १३ ॥ भुंजानामानुषान्भोगान्दिव्यांश्चवरवर्णिनि ॥ नस्मरिष्यसिरामस्यमानुषस्यगतायुषः ॥ १४ ॥ स्था
पयित्वाप्रियंपुत्रंराज्येदशरथोनृपः ॥ मंदवीर्यस्ततोज्येष्ठःसुतःप्रस्थापितोवनम् ॥ १५ ॥ तेनकिंभ्रष्टराज्येनरामेणगतचेतसा ॥ क
रिष्यसिविशालाक्षितापसेनतपस्विना ॥ १६ ॥ रक्षराक्षसभर्तारंकामयस्वयमागतम् ॥ नमन्मथशराविष्टंप्रत्याख्यातुंत्वमर्हसि ॥
॥ १७ ॥ प्रत्याख्यायहिमांभीरुपश्चात्तापंगमिष्यसि ॥ चरणेनाभिहत्येवपुरूरवसमुर्वशी ॥१८॥ अंगुल्यानसमोराममोममयुद्धेसमानुषः ॥
तवभाग्येनसंप्राप्तंभजस्ववरवर्णिनि ॥ १९ ॥ एवमुक्तातुवैदेहीक्रुद्धासंरक्तलोचना ॥ अब्रवीत्परुषंवाक्यंरहितेराक्षसाधिपम् ॥ २० ॥

नुषदिव्यभोगस्तत्रान्यत्रतूभयंयुगपद्दुर्लभमितिभावः ॥ १३ ॥ गतायुषःएकादशसहस्रसंख्ययामितायुषः खरादिवधजक्रोधेनमयावधाद्वातत्त्वम् ॥ १४ ॥ योराममोमं
दवीर्यइतिज्ञात्वाज्येष्ठोपिराज्येप्रियंभरतंस्थापयित्वावनंप्रस्थापितः ॥ १५ ॥ तेनगतचेतसाकिंकरिष्यसीत्यन्वयःभ्रष्टराज्यत्वाच्चेतोहीनत्वम् तापसेनतपस्विनातापसश्रेष्ठत
पस्विना यद्वातापसेनशोच्यत्वेन तपस्विनाअशूरेण ॥ १६ ॥ रक्षरक्षणे रक्षपालय ॥ १७ ॥ उर्वशीपुरूरवसंचरणेनाभिहत्ययथापश्चात्तापंगतेतिपुराणेषुप्रसिद्धम् तथा
पश्चात्तापंगमिष्यसि ॥ १८ ॥ अंगुल्यानसमःअंगुलीबलेनापितुल्योन अनेनमयानीतांपुनारामआनयिष्यतीतिनशंक्यमितिभावः संप्राप्तम् मामितिशेषः ॥ १९ ॥ २० ॥

रहितेरामरहितेआश्रमेस्थितेतिशेषः ईदृशावंश्यस्येदृशंकृत्यमनुचितमितिमिथ्यैवान्यवंशंस्ववंशत्वेनकथयसीतिव्यंग्यम् ॥ २१ ॥ एवंभूतस्यराज्ञःप्रजानांसर्वथानाशः ममनय
नेसर्वजीवितच्छेदएवेतिभावः ॥ २२ ॥ २३ ॥ अप्रतिरूपरूपांअनुपमसौंदर्याम् मोक्षःमृत्योरितिशेषः अतिमलिनांतःकरणत्वान्मोक्षोज्ञानैकप्राप्यस्तवनास्त्येवे
तिभावः ॥ २३ ॥ अत्रसर्गेरावणोक्तौ सप्तसप्तकवेत्ताहमष्टाष्टकविभूषितः पंचपंचकतत्त्वज्ञोरावणोहंभजस्वमामितिश्लोकःक्वचित्पठ्यतेतमेवंव्याचक्षते सप्तसप्तकंषडं
गसहितवेदोपवेदसहितचतुर्दशविद्यारूपंतद्वेत्ता अष्टाष्टकविभूषितःचतुःषष्टिकलाभूषितः पंचपंचकतत्त्वज्ञःपंचविंशतितत्त्वज्ञःपंचविंशतितत्तत्स्वरूपवेत्ता नित्यानित्यवस्तुवि
वेकवानितियावत्इति सकतकाद्यव्याख्याततत्वात्प्रक्षिप्तइतिज्ञायते आद्यपादेअर्थासंगतिरपि परपादपर्यालोचनयातृतीयपादोक्तज्ञानवतईदृशेकर्मणिप्रवृत्तिरप्यनुचितेतिभाति ॥

कथंवैश्रवणंदेवंसर्वदेवनमस्कृतम् ॥ भ्रातरंव्यपदिश्यत्वमशुभंकर्तुमिच्छसि ॥ २१ ॥ अवश्यंविनशिष्यंतिसर्वेरावणराक्षसाः ॥ येषां
त्वंकर्कशोराजादुर्बुद्धिरजितेंद्रियः ॥ २२ ॥ अपहृत्यशचींभार्यांशक्यमिंद्रस्यजीवितुम् ॥ नहिरामस्यभार्यांमामानीयस्वास्तिमान्भवेत् ॥
॥ २३ ॥ जीवेच्चिरंवज्रधरस्यपश्चाच्छचींप्रधृष्याप्रतिरूपरूपाम् ॥ नमादृशींराक्षसधर्षयित्वापीतामृतस्यापितवास्तिमोक्षः ॥ २४ ॥
इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेअष्टचत्वारिंशःसर्गः ॥ ४८ ॥ ॥ छ ॥ ॥ सीतायावचनंश्रुत्वादशग्रीवःप्रताप
वान् ॥ हस्तेहस्तंसमाहन्यचकारसुमहद्वपुः ॥ १ ॥ समैथिलींपुनर्वाक्यंबभाषेवाक्यकोविदः ॥ नोन्मत्तयाश्रुतौमध्येममवीर्यपराक्रमौ
॥ २ ॥ उद्वहेयंभुजाभ्यांतुमेदिनीमंबरेस्थितः ॥ आपिबेयंसमुद्रंचमृत्युंहन्यांरणेस्थितः ॥ ३ ॥ अर्कंतुद्यांशरैस्तीक्ष्णैर्विभिंद्यांहिमहीत
लम् ॥ कामरूपेणउन्मत्तेपश्यमांकामरूपिणम् ॥ ४ ॥ एवमुक्तवतस्तस्यरावणस्यशिखिप्रभे ॥ क्रुद्धस्यहरिपर्यंतेरक्तेनेत्रेबभूवतुः ॥
॥ ५ ॥ सद्यःसौम्यंपरित्यज्यतीक्ष्णरूपंसरावणः ॥ स्वंरूपंकालरूपाभंभेजेवैश्रवणानुजः ॥ ६ ॥ संरक्तनयनःश्रीमांस्तप्तकांचनभूषणः ॥
क्रोधेनमहताविष्टोनीलजीमूतसंनिभः ॥ ७ ॥ दशास्योविंशतिभुजोबभूवक्षणदाचरः ॥ सपरिव्राजकच्छद्ममहाकायोविहायतत् ॥ ८ ॥

इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेअष्टचत्वारिंशःसर्गः ॥ ४८ ॥ ॥ छ ॥ ॥ हस्तेहस्तंसमा
हन्यसमाहत्येत्यर्थः विनिष्पीड्येतियावत् महिषादयस्त्रियैवहतास्तथाकदाचिदेषाहरणसमयेक्रौर्यंकुर्यादितिशंकयाक्रूरस्वीयमद्रूपांगीकारः यद्वा कपटेनापिशांतस्वभावयतिवे
षधारणात्तद्वेषस्वाभाव्येनहरणेस्वस्यप्रतिबद्धतांदृष्ट्वास्वरूपग्रहणम् ममरावणस्यापिअयंवेषःक्रौर्यप्रतिबंधकइत्यतश्चहस्तेहस्ताघातइत्यतश्चबोध्यम् ॥ १ ॥ नश्रुतौअग्रेव
क्ष्यमाणावितिशेषः ॥ २ ॥ तानेवाह उद्वहेयमित्यादि आपिबेयमिति ॥ ३ ॥ कामेनचित्तजेनरूपेणचउन्मत्तेइत्यर्थः ॥ ४ ॥ हरिपर्यंतेश्यामप्रांते ॥ ५ ॥
सौम्यंभिक्षुरूपम् तीक्ष्णरूपंप्रशस्ततीक्ष्णंरूपंमृत्युतुल्यरूपंभेजे ॥ ६ ॥ ७ ॥ परिव्राजकच्छद्मकपटपरिव्राजकरूपम् ॥ ८ ॥

॥ ९ ॥ भास्करस्यप्रभामिव तस्याअपिपर्यंतेश्यामरूपतायाश्छांदोग्येउक्तिः ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ मानुषोभावःमनुष्यरामविषयकोभावःस्नेहबंधः ॥१३॥१४॥ प्रियवादि
नीम् रावणादन्यत्रेतिशेषः ॥१५॥ काममोहितोजग्राहेत्यत्यंतानौचित्येदृष्टांतः बुधःखेरोहिणीमिव खेआकाशेशून्येच रौहिणेयोवुधोरोहिणींस्वमातरंयदिकामाद्गृह्णीयात्तदातत्सदृ
शमिदंघोरंयद्यथोक्तौचकल्पनमित्यतिशयोक्तिरत्रव्यंग्या सीतयासद्योमरणपर्यवसायिशापादानंतुसमूलनाशनस्यवेदवत्यंशेनप्रतिज्ञातस्यनिर्वाहायऋषीणांदेवानामग्रेरामप्रतिज्ञात

प्रतिपेदेस्वकंरूपंरावणोराक्षसाधिपः ॥ रक्तांबरधरस्तस्थौस्त्रीरत्नंप्रेक्ष्यमैथिलीम् ॥९॥ सतामसितकेशांतांभास्करस्यप्रभामिव ॥ वसना
भरणोपेतांमैथिलींरावणोऽब्रवीत् ॥ १० ॥ त्रिषुलोकेषुविख्यातंयदिभर्तारमिच्छसि ॥ मामाश्रयवरारोहेतवाहंसदृशःपतिः ॥ ११ ॥ मांभ
जस्वचिरायत्वमहंश्लाघ्यःपतिस्तव ॥ नैवचाहंक्वचिद्भद्रेकरिष्येतवविप्रियम् ॥ १२ ॥ त्यज्यतांमानुषोभावोमयिभावःप्रणीयताम् ॥ राज्या
च्च्युतमसिद्धार्थंरामंपरिमितायुषम् ॥१३॥ कैर्गुणैरनुरक्तासिमूढेपंडितमानिनि ॥ यःस्त्रियोवचनाद्राज्यंविहायससुहृज्जनम् ॥ १४॥ अस्मि
न्व्यालानुचरितेवनेवसतिदुर्मतिः ॥ इत्युक्त्वामैथिलींवाक्यंप्रियार्हांप्रियवादिनीम् ॥ १५ ॥ अभिगम्यसुदुष्टात्माराक्षसःकाममोहितः ॥
जग्राहरावणःसीतांबुधःखेरोहिणीमिव ॥ १६ ॥ वामेनसीतांपद्माक्षींमूर्धजेषुकरेणसः ॥ ऊर्वोस्तुदक्षिणेनैवपरिजग्राहपाणिना ॥ १७ ॥
तंदृष्ट्वागिरिशृंगाभंतीक्ष्णदंष्ट्रंमहाभुजम् ॥ प्राद्रवन्मृत्युसंकाशंभयार्तावनदेवताः ॥ १८ ॥ सचमायामयोदिव्यःखरयुक्तःखरस्वनः ॥
प्रत्यदृश्यतहेमांगोरावणस्यमहारथः ॥ १९ ॥ ततस्तांपरुषैर्वाक्यैरभितर्ज्यमहास्वनः ॥ अंकेनादायवैदेहींरथमारोहयत्तदा ॥ २० ॥
साग्रहीतातिचुक्रोशरावणेनयशस्विनी ॥ रामेतिसीतादुःखार्तारामंदूरंगतंवने ॥ २१ ॥ तामकामांसकामार्तःपन्नगेंद्रवधूमिव ॥ विचेष्ट
मानामादायउत्पपाताथरावणः ॥ २२ ॥ ततःसाराक्षसेंद्रेणह्रियमाणाविहायसा ॥ भृशंचुक्रोशमत्तेवभ्रांतचित्तायथातुरा ॥ २३ ॥
हालक्ष्मणमहाबाहोगुरुचित्तप्रसादक ॥ ह्रियमाणांनजानीषेरक्षसाकामरूपिणा ॥ २४ ॥ जीवितंसुखमर्थंचधर्महेतोःपरित्यजन् ॥ ह्रिय
माणामधर्मेणमांराघवनपश्यसि ॥ २५ ॥ ननुनामाविनीतानांविनेतासिपरंतप ॥ कथमेवंविधंपापंनत्वंशाधिहिरावणम् ॥ २६ ॥

स्यचनिर्वाहाय ॥१६॥ वामेनेति अननुरक्ततयाशापदानभियास्ववामांगासनत्वनिवारणायैवंग्रहणमित्याहुः ॥१७॥१८॥१९॥ परुषैःइतःपरंरामप्रत्याशात्याज्येत्येवमादिभिः अं
केनहस्तांतरैरित्यर्थः ॥२०॥ अतिचुक्रोशेत्यादितच्छायायाअपिमनुष्यभावनाढ्यम् ॥२१॥ अकामांविरागिणीम् विचेष्टमानांततआत्मानंमोचयितुम् ॥२२॥ मत्तेवअतिदुःखव
शादुन्मत्तेव तथा भ्रांतचित्ताआतुराशोकातुरायथाक्रोशतितथाचुक्रोश अत्रेवयथाभ्यांसर्वचेष्टानांनाट्यत्वंसूचितम् ॥ २३ ॥ २४॥ २५ ॥ ननुनामेतिप्रसिद्धौ विनेताशिक्षकः

नशाधिप्राप्तकालंशासनंनकरोषि हिर्वाक्यालंकारे शोकातुरत्वाद्वाधिकपदंनदोषाय ॥ २६ ॥ स्वयमेवतत्रहेतुमुन्नयति नन्विति अविनीतस्यपुरुषस्याविनयरूपकर्मणःफलंस
द्योनदृश्यते यतस्तत्रकालोऽप्यंगीभवतिसहकारिकारणंभवति पक्तिःपाकः ॥२७॥ अधुनास्वेष्टंशापमाह त्वमिति व्यसनंपुत्रपौत्रादिनाशरूपम् ॥ २८ ॥ सकामातुजातेतिशेषः
यतइत्यादिः ॥ २९ ॥ हरतीतिशंसध्वमितिसंबंधः ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ तेसीतेत्यन्वयः ॥ ३४ ॥ अमुत्रापिपरलोकेपिगतांवैवस्वतहृतामपिमांविदित्वापराक्रम्यपराक्र

ननुसद्योऽविनीतस्यदृश्यतेकर्मणःफलम् ॥ कालोऽप्यंगीभवत्यत्रसस्यानामिवपक्तये ॥ २७ ॥ त्वंकर्मकृतवानेतत्कालोपहतचेतनः ॥ जी
वितांतकरंघोरंरामाद्व्यसनमाप्नुहि ॥ २८ ॥ हंतेदानींसकामातुकैकेयीबांधवैःसह ॥ ह्रियेयंधर्मकामस्यधर्मपत्नीयशस्विनः ॥ २९ ॥ आमं
त्रयेजनस्थानंकर्णिकारांश्चपुष्पितान् ॥ क्षिप्रंरामायशंसध्वंसीतांहरतिरावणः ॥ ३० ॥ हंससारससंघुष्टांवंदेगोदावरींनदीम् ॥ क्षिप्रंरा
मायशंसध्वंसीतांहरतिरावणः ॥ ३१ ॥ दैवतानिचयान्यस्मिन्वनेविविधपादपे ॥ नमस्करोम्यहंतेभ्योभर्तुःशंसतमांहृताम् ॥ ३२ ॥
यानिकानिचिदप्यत्रसत्त्वानिविविधानिच ॥ सर्वाणिशरणंयामिमृगपक्षिगणानिवै ॥ ३३ ॥ ह्रियमाणांप्रियांभर्तुःप्राणेभ्योऽपिगरीयसीम् ॥
विवशातेहृतासीतारावणेनेतिशंसत ॥ ३४ ॥ विदित्वातुमहाबाहुरमुत्रापिमहाबलः ॥ आनेष्यतिपराक्रम्यवैवस्वतहृतामपि ॥ ३५ ॥
सातदाकरुणावाचोविलपंतीसुदुःखिता ॥ वनस्पतिगतंगृध्रंददर्शायतलोचना ॥ ३६ ॥ सातमुद्वीक्ष्यसुश्रोणीरावणस्यवशंगता ॥ समाक्रं
दद्भयपरादुःखोपहितयागिरा ॥ ३७ ॥ जटायोपश्यमामार्यह्रियमाणामनाथवत् ॥ अनेनराक्षसेंद्रेणकरुणंपापकर्मणा ॥ ३८ ॥ नैषवार
यितुंशक्यस्त्वयाक्रूरोनिशाचरः ॥ सत्त्ववान्जितकाशीचसायुधश्चैवदुर्मतिः ॥ ३९ ॥ रामायतुयथातत्त्वंजटायोहरणंमम ॥ लक्ष्मणायच
तत्सर्वमाख्यातव्यमशेषतः ॥ ४० ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेएकोनपंचाशःसर्गः ॥ ४९ ॥ ७ ॥
तंशब्दमवसुप्तस्तुजटायुरथशुश्रुवे ॥ निरैक्षद्रावणंक्षिप्रंवैदेहींचददर्शसः ॥ १ ॥ ततःपर्वतशृंगाभस्तीक्ष्णतुंडःखगोत्तमः ॥ व
नस्पतिगतःश्रीमान्व्याजहारशुभांगिरम् ॥ २ ॥ दशग्रीवस्थितोधर्मेपुराणेसत्यसंश्रवः ॥ भ्रातस्त्वंनिंदितंकर्मकर्तुंनार्हसिसांप्रतम् ॥३॥

मंकृत्वाआनेष्यत्येवअतोयूयंशंसतेत्यन्वयः ॥ ३५ ॥ गृध्रंजटायुषम् ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ तुभ्यमितिपाठेत्वयेत्यर्थेआर्षंतत् नशक्यइत्यत्रहेतुः सत्त्ववानित्यादि ॥ ३९ ॥
॥ ४० ॥ ॥ इतिश्रीरा०वा०आ०अरण्यकांडेएकोनपंचाशःसर्गः ॥ ४९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ तंशब्दंजटायोपश्यमामितिशब्दम् अवसुप्तःभोजनोत्तरंदिवै
वगाढसुप्तोपिशुश्रुवेततस्तेनशब्देनप्रबुद्धोरावणंनिरैक्षत ॥ १ ॥ २ ॥ दशग्रीवेतिसंबुद्धिः अहंसत्यसंश्रवःसत्यप्रतिज्ञः सीतारक्षणेअहंसहायइत्युक्तत्वादितिभावः नाम्नाजटायु

रितिप्रसिद्धोऽतोमत्समक्षमीदृशंकर्मकर्तुंनार्हसि भ्रातरितिसामप्रयोगः यद्येवंनत्यक्ष्यसितदासत्यप्रतिज्ञत्वान्मयासहयुद्धंभावीतिदंडप्रयोगश्चव्यंग्यः ॥ ३ ॥ राजेति सर्वस्यलोकस्यराजत्वेनतवापिराजेतिध्वनितम् ॥ ४ ॥ धर्मपत्नीत्यनेनैतद्धरणेमहापापंसूचितम् ॥ ५ ॥ कथंराजेतिशेषः धर्मेप्रजापालनरूपे ॥ ६ ॥ राजदाराइति तद्धरणस्यगुरुतल्पसमत्वादितिभावः ॥ ७ ॥ अस्यपुरुषस्यपरःस्वेतरःप्राणीयत्कर्मविगर्हयेत्नतत्समाचरेत्स्वदारवत्परदाराश्चविमर्शनात्परस्पर्शाद्रक्ष्याः ॥ ८ ॥ शास्त्रेष्वनागतंशास्त्रेष्वनवगतंपरमसूक्ष्मत्वाच्छास्त्रतोनवगतमपिअर्थंवाराजानमनुसृत्यव्यवस्यंति शास्त्रेऽस्फुटमपिराज्ञआचरणंदृष्ट्वाप्रजाआचरंतितस्माद्राज्ञोऽधर्मप्रवृत्तिरनुचितेतितात्पर्यम् नव्यवस्यंतिराजानइतिपाठेशास्त्रेष्वनागतंतत्राप्रतिपादितंधर्मंराजानोनव्यवस्यंतिनेच्छंतीत्यर्थः तस्माच्छास्त्रानुसारिधर्मेएवमतिंकुर्यादित्याशयः ॥ ९ ॥ तथाराजाद्रव्याणामुत्त

जटायुर्नामनाम्नाहंगृध्रराजोमहाबलः ॥ राजासर्वस्यलोकस्यमहेंद्रवरुणोपमः ॥ ४ ॥ लोकानांचहितेयुक्तोरामोदशरथात्मजः ॥ तस्यैषालोकनाथस्यधर्मपत्नीयशस्विनी ॥५॥ सीतानामवरारोहायांत्वंहर्तुमिहेच्छसि ॥ कथंराजास्थितोधर्मेपरदारान्परामृशेत् ॥६॥ रक्षणीयाविशेषेणराजदारामहाबल ॥ निवर्तयगतिंनीचांपरदाराभिमर्शनात् ॥ ७ ॥ नतत्समाचरेद्धीरोयत्परोस्यविगर्हयेत् ॥ यथात्मनस्तथान्येषांदारारक्ष्याविमर्शनात् ॥ ८ ॥ अर्थंवायदिवाकामंशिष्टाःशास्त्रेष्वनागतम् ॥ व्यवस्यंत्यनुराजानंधर्मंपौलस्त्यनंदन ॥ ९ ॥ राजाधर्मश्चकामश्चद्रव्याणांचोत्तमोनिधिः ॥ धर्मःशुभंवापापंवाराजमूलंप्रवर्तते ॥ १० ॥ पापस्वभावश्चपलःकथंत्वंरक्षसांवर ॥ ऐश्वर्यमभिसंप्राप्तोविमानमिवदुष्कृती ॥ ११ ॥ कामस्वभावोयःसोऽसौनशक्यस्तंप्रमार्जितुम् ॥ नहिदुष्टात्मनामार्यमावसत्यालयेचिरम् ॥ १२ ॥ विषयेवापुरेवातेयदारामोमहाबलः ॥ नापराध्यतिधर्मात्माकथंतस्यापराध्यसि ॥ १३ ॥ यदिशूर्पणखाहेतोर्जनस्थानगतःखरः ॥ अतिवृत्तोहतःपूर्वंरामेणाक्लिष्टकर्मणा ॥ १४ ॥ अत्रब्रूहियथातत्त्वंकोरामस्यव्यतिक्रमः ॥ यस्यत्वंलोकनाथस्यहृत्वाभार्यांगमिष्यसि ॥ १५ ॥ क्षिप्रंविसृजवैदेहींमात्वाघोरेणचक्षुषा ॥ दहेद्दहनभूतेनवृत्रमिंद्राशनिर्यथा ॥ १६ ॥ सर्पमाशीविषंबद्ध्वावस्त्रांतेनावबुध्यसे ॥ ग्रीवायांप्रतिमुक्तंचकालपाशंनपश्यसि ॥ १७ ॥

मवस्तूनामुत्तमोनिधिः तथाधर्मश्चकामश्चेतिपाठेप्रजानामितिराजेतिचशेषः द्रव्याणामितिप्राग्वदेव यतोधनादिकंराजमूलंअतोराजाप्रजानांधर्मादिरूपइत्यर्थः शुभंकामम् ॥ १० ॥ एवंभूतराजधर्महीनेत्वयिकथमैश्वर्यागमइत्याह पापेति दुष्कृतीस्वायोग्यंदेवयानमिव ॥ ११ ॥ ननुऐश्वर्येणपुण्यमपिमय्यनुमीयतांतत्राह कामेति यःपुमान्कामस्वभावोभवतिसोऽसौतंस्वभावंप्रमार्जितुंनशक्यः तन्मार्जनंहिधर्मेणपापमपनुदतीतिश्रुतेर्धर्मेणस्यात्तच्चसतस्मिन्नस्तीत्याह नहीति यस्माद्दुष्टात्मनामालयेआर्यंपूज्यंपुण्यंचिरंचिरकालेनापिनावसति ॥ १२ ॥ यदारामःयस्माद्रामइत्यर्थः ॥ १३ ॥ अनपराधोऽसिद्धःखरादिवधादित्याशंक्याह यदीति अनपराधेहेतुः पूर्वमतिवृत्तःअतिक्रांतोचितवृत्तः ॥ १४ ॥ गमिष्यसीत्यत्रकाकुः नजीवन्गमिष्यसीत्यर्थः ॥ १५ ॥ त्वात्वांघोरेणचक्षुषामादहेद्रामइतिशेषः इंद्राशनिरिंद्रप्रयुक्तंवज्रम् ॥ १६ ॥ १७ ॥

भारःभारवद्द्रव्यम् अनामयंरोगानुत्पादकम् ॥ १८ ॥ यत्कर्मकृत्वाधर्मःकीर्तिःपारलौकिकीपुण्यातिशयजाबलांधैश्वर्यातिशयजंयशस्तन्नभवेन्नोत्पद्येत् पूर्वार्जितंचधर्मादिनभ
वेन्नश्येत् किंचयेनशरीरस्यखेदस्तत्कर्मकस्त्वद्भिन्नःसमाचरेन्नकोपीत्यर्थः ॥ १९ ॥ षष्टिवर्षसहस्राणिगतानीत्यर्थः राज्यंपक्षिराज्यमित्यर्थः पितृपैतामहंपितृपितामहेभ्यआग
तमित्यर्थः ॥ २० ॥ मेवैदेहींदशरथमित्रत्वान्ममस्नुषांवैदेहीमादायनकुशलीगमिष्यसीत्यर्थः ॥ २१ ॥ ममपश्यतःमांपश्यंतमनादृत्येत्यर्थः न्यायसंयुक्तैर्वैशेषिकाद्युक्ततर्काभा
सयुक्तैर्हेतुभिर्हेत्वाभासैर्ध्रुवांसनातनींधर्मब्रह्मपरांवेदश्रुतिं छांदसोदीर्घः तच्छास्त्राध्येतायथापूर्वापरमीमांसान्यायविदोग्रेहर्तुमन्यथाकर्तुंनशक्नोतितद्वदित्यर्थः ॥ २२ ॥ मुहूर्तं

सभारःसौम्यभर्तव्योयोनरंनावसादयेत् ॥ तदन्नमपिभोक्तव्यंजीर्यतेयदनामयम् ॥ १८ ॥ यत्कृत्वानभवेद्धर्मोनकीर्तिर्नयशोध्रुवम् ॥ श
रीरस्यभवेत्खेदःकस्तत्कर्मसमाचरेत् ॥ १९ ॥ षष्टिवर्षसहस्राणिजातस्यममरावण ॥ पितृपैतामहंराज्यंयथावदनुतिष्ठतः ॥ २० ॥ वृ
द्धोहंत्वंयुवाधन्वीसरथःकवचीशरी ॥ नचाप्यादायकुशलीवैदेहींमेगमिष्यसि ॥२१॥ नशक्तस्त्वंबलाद्धर्तुंवैदेहींममपश्यतः ॥ हेतुभिर्न्यायसं
युक्तैर्ध्रुवांवेदश्रुतीमिव ॥ २२ ॥ युध्यस्वयदिशूरोसिमुहूर्तंतिष्ठरावण ॥ शयिष्यसेहतोभूमौयथापूर्वंखरस्तथा ॥ २३ ॥ असकृत्संयुगेयेन
निहतादैत्यदानवाः ॥ नचिराच्चीरवासास्त्वांरामोयुधिवधिष्यति ॥ २४ ॥ किंनुशक्यंमयाकर्तुंगतौदूरंनृपात्मजौ ॥ क्षिप्रंत्वंनश्यसेनीचत
योर्भीतोनसंशयः ॥ २५ ॥ नहिमेजीवमानस्यनयिष्यसिशुभामिमाम् ॥ सीतांकमलपत्राक्षींरामस्यमहिषींप्रियाम् ॥२६॥ अवश्यंतुम
याकार्यंप्रियंतस्यमहात्मनः ॥ जीवितेनापिरामस्यतथादशरथस्यच ॥ २७ ॥ तिष्ठतिष्ठदशग्रीवमुहूर्तंपश्यरावण ॥ वृंतादिवफलंत्वांतुपात
येयंरथोत्तमात् ॥ २८ ॥ युद्धातिथ्यंप्रदास्यामियथाप्राणंनिशाचर ॥ २९ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकां
डेपंचाशःसर्गः ॥ ५० ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ इत्युक्तःक्रोधताम्राक्षस्तप्तकांचनकुंडलः ॥ राक्षसेंद्रोऽभिदुद्रावपतगेंद्रममर्ष
णः ॥१॥ ससंप्रहारस्तुमुलस्तयोस्तस्मिन्महामृधे॥ बभूववातोद्धुतयोर्मेघयोर्गगनेयथा ॥२॥ तद्बभूवाद्भुतंयुद्धंगृध्रराक्षसयोस्तदा ॥ सपक्ष
योर्माल्यवतोर्महापर्वतयोरिव ॥ ३ ॥ ततोनालीकनाराचैस्तीक्ष्णाग्रैश्चविकर्णिभिः ॥ अभ्यवर्षन्महाघोरैर्गृध्रराजंमहाबलम् ॥ ४ ॥ ॥

रामागमनपर्यंतम् ॥ २३ ॥ संयुगेरामेणेतिशेषः नवधिष्यतिअपितुवधिष्यतीत्यर्थः अनेनरामस्येश्वरत्वंव्यंग्यम् ॥ २४ ॥ नश्यसेपलायासि नसंशयइत्यन्वयः ॥ २५ ॥ जीव
मानस्यजीवतः नयिष्यसिनेष्यासि ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ यथाप्राणंयथाबलमित्यर्थः ॥ २९ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिका
व्येअरण्यकांडेपंचाशःसर्गः ॥ ५० ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ इतीति ॥ १ ॥ वातोद्धुतयोर्वातप्रवर्तितयोः ॥ २ ॥ माल्यवतोःद्वैमाल्यवंतौ एकोदंड
कारण्येऽपरोमेरुपार्श्वे सपक्षयोःपक्षसाहितयोः यद्वा यथार्थोक्तौकल्पनेयम् यदि द्वौमाल्यवंतौसपक्षौयुध्येयातांतदातत्सदृशमिदमितितेनानुपमत्वंफलति ॥ ३ ॥ ४ ॥

प्रतिजग्राहसेहे रावणास्त्राणिरावणक्षिप्तानीतिशरजालविशेषणम् अस्यतेरौणादिकस्त्रन् रावणास्तानीतिपाठस्तुसुगमएव ॥ ५ ॥ तस्यरावणस्यगात्रेइत्यन्वयः ॥ ६ ॥
॥ ७ ॥ पूर्णमुक्तैःआकर्णपूर्णाकृष्टधनुर्मुक्तैः ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ आवारितःआसमंताद्व्याप्तः कुलायंवासस्थानंसंप्राप्तोयःपक्षीतद्वद्बभौ ॥ १२ ॥ १३ ॥ तत्प्रसिद्ध

सतानिशरजालानिगृध्रःपत्ररथेश्वरः ॥ जटायुःप्रतिजग्राहरावणास्त्राणिसंयुगे ॥५॥ तस्यतीक्ष्णनखाभ्यांतुचरणाभ्यांमहाबलः ॥ चकारबहु
धागात्रेव्रणान्पतगसत्तमः ॥६॥ अथक्रोधाद्दशग्रीवोजग्राहदशमार्गणान् ॥ मृत्युदंडनिभान्घोरान्शत्रोर्निधनकांक्षया ॥ ७ ॥ सतैर्बाणैर्महावी
र्यःपूर्णमुक्तैरजिह्मगैः ॥ बिभेदनिशितैस्तीक्ष्णैर्गृध्रंघोरैःशिलीमुखैः ॥८॥ सराक्षसरथेपश्यन्जानकींबाष्पलोचनाम् ॥ अचिंतयित्वाबाणांस्ता
न्राक्षसंसमभिद्रवत् ॥९॥ ततोस्यसशरंचापंमुक्तामणिविभूषितम् ॥ चरणाभ्यांमहातेजाबभंजपतगोत्तमः ॥१०॥ ततोऽन्यद्धनुरादायरा
वणःक्रोधमूर्छितः ॥ ववर्षशरवर्षाणिशतशोथसहस्रशः ॥११॥ शरैरावारितस्तस्यसंयुगेपतगेश्वरः ॥ कुलायमभिसंप्राप्तःपक्षिवच्चबभौत
दा ॥ १२ ॥ सतानिशरजालानिपक्षाभ्यांतुविधूयह ॥ चरणाभ्यांमहातेजाबभंजास्यमहद्धनुः ॥ १३ ॥ तच्चाग्निसदृशंदीप्तंरावणस्यशराव
रम् ॥ पक्षाभ्यांचमहातेजाव्यधुनोत्पतगेश्वरः ॥ १४ ॥ कांचनोरश्छदान्दिव्यान्पिशाचवदनान्खरान् ॥ तांश्चास्यजवसंपन्नान्जघानस
मरेबली ॥ १५ ॥ अथत्रिवेणुसंपन्नंकामगंपावकार्चिषम् ॥ मणिसोपानचित्रांगंबभंजचमहारथम् ॥ १६ ॥ पूर्णचंद्रप्रतीकाशंछत्रंचव्यज
नैःसह ॥ पातयामासवेगेनग्राहिभिरराक्षसैःसह ॥ १७ ॥ सारथेश्चास्यवेगेनतुंडेनचमहच्छिरः ॥ पुनर्व्यपहनच्छ्रीमान्पक्षिराजोमहा
बलः ॥ १८ ॥ सभग्नधन्वाविरथोहताश्वोहतसारथिः ॥ अंकेनादायवैदेहींपपातभुविरावणः ॥ १९ ॥ दृष्ट्वानिपतितंभूमौरावणंभग्नवा
हनम् ॥ साधुसाध्वितिभूतानिगृध्रराजमपूजयन् ॥ २० ॥ परिश्रांतंतुतंदृष्ट्वाजरयापक्षियूथपम् ॥ उत्पपातपुनर्हृष्टोमैथिलींगृह्यरावणः ॥
॥ २१ ॥ तंप्रहृष्टंनिधायांकेरावणंजनकात्मजाम् ॥ गच्छंतंखड्गशेषंचप्रनष्टहतसाधनम् ॥ २२ ॥ गृध्रराजःसमुत्पत्यरावणंसमभिद्रवत् ॥
समावार्यमहातेजाजटायुरिदमब्रवीत् ॥ २३ ॥ वज्रसंस्पर्शबाणस्यभार्यांरामस्यरावण ॥ अल्पबुद्धेहरस्येनांवधायखलुरक्षसाम् ॥२४॥

म् शरावरंकवचम् व्यधुनोत्पातयामास शारसनमितिपाठेशरप्रक्षेपकारणम् तच्चाग्निसदृशमितीयंधनुश्चबभंजेत्यन्वयः व्यधुनोत्कंपयतिस्म रावणमितिशेषः ॥ १४ ॥ १५ ॥
त्रिवेणुर्युगंधरः ॥ १६ ॥ ग्राहिभिश्छत्रादिधारकैः ॥ १७ ॥ १८ ॥ अंकेनकटिभागेन ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ प्रनष्टानिस्वतएवनष्टानिहतानिगृध्रेणनाशितानि
साधनानियुद्धसाधनानियस्यतम् ॥ २२ ॥ समावार्यसंनिरुध्य ॥ २३ ॥ वज्रतुल्यःस्पर्शोयेषांतादृशाबाणायस्य ॥ २४ ॥

सबलःसचतुरंगबलः परिच्छदोदासीदासादि निदर्शनाऽत्र तत्सहितोनशिष्यसीतितात्पर्यम् ॥२५॥ अनुबंधंफलम् ॥२६॥ तस्यततःकालपाशान्मोक्ष्यसेइत्यर्थः बडिशंमत्स्यवेध
नम् जलजोमत्स्यः ॥२७॥ अस्याश्रमस्य तवधर्षणंत्वत्कृतमभिभवंनहिक्षंमिष्यते ॥ २८॥ यथायादृशंत्वयाकृतंकर्मतत्तस्कराचरितोमार्गोनवीरसेवितः ॥२९॥३०॥ परेतकालेमृत्यु
काले अधर्म्यंतज्जनकम् प्रतिपन्नोसिप्राप्तोसि ॥ ३१ ॥ यस्यकर्मणःकर्तुःपापानुबंधःपापफलसंबंधआवश्यकःशास्त्रदृष्टःकोनुपुमान्वैनिश्चयेनतत्कर्मकुर्वीत लोकाधिपतिरपिइंद्रादि

समित्रबंधुःसामात्यःसबलःसपरिच्छदः ॥ विषपानंपिबस्येतत्पिपासितइवोदकम् ॥ २५ ॥ अनुबंधमजानंतःकर्मणामविचक्षणाः ॥ शीघ्रमेव
विनश्यंतियथात्वंविनशिष्यसि ॥ २६ ॥ बद्धस्त्वंकालपाशेनक्वगतस्तस्यमोक्ष्यसे ॥ वधायबडिशंगृह्यसामिषंजलजोयथा ॥ २७ ॥ नहिजातुदु
राधर्षौकाकुत्स्थौतवरावण ॥ धर्षणंचाश्रमस्यास्यक्षमिष्येतेतुराघवौ ॥ २८ ॥ यथात्वयाकृतंकर्मभीरुणालोकगर्हितम् ॥ तस्कराचरितोमार्गो
नैषवीरनिषेवितः ॥ २९ ॥ युध्यस्वयदिशूरोसिमुहूर्तंतिष्ठरावण ॥ शयिष्यसिहतोभूमौयथाभ्रातारवरस्तथा ॥ ३० ॥ परेतकालेपुरुषोयत्कर्मप्र
तिपद्यते ॥ विनाशायात्मनोऽधर्म्यंप्रतिपन्नोसिकर्मतत् ॥ ३१ ॥ पापानुबंधोवैयस्यकर्मणःकोनुतत्पुमान् ॥ कुर्वीतलोकाधिपतिःस्वयंभूर्भगवा
नपि ॥३२॥ एवमुक्त्वाशुभंवाक्यंजटायुस्तस्यरक्षसः ॥ निपपातभृशंपृष्ठेदशग्रीवस्यवीर्यवान् ॥३३॥ तंगृहीत्वानखैस्तीक्ष्णैर्विददारसमंततः॥
अधिरूढोगजारोहोयथास्याद्दुष्टवारणम् ॥ ३४ ॥ विददारनखैरस्यतुंडंपृष्ठेसमर्पयन् ॥ केशांश्चोत्पाटयामासनखपक्षमुखायुधः ॥ ३५ ॥ सत
दागृध्रराजेनक्लिश्यमानोमुहुर्मुहुः ॥ अमर्षस्फुरितोष्ठःसन्प्राकंपतचराक्षसः ॥ ३६ ॥ संपरिष्वज्यवैदेहींवामेनांकेनरावणः ॥ तलेनाभिजघाना
र्तोजटायुंक्रोधमूर्छितः ॥ ३७ ॥ जटायुस्तमतिक्रम्यतुंडेनास्यखगाधिपः ॥ वामबाहून्दशतदाव्यपाहरदरिंदमः ॥३८॥ संछिन्नबाहोःसद्योवैबा
हवःसहसाऽभवन् ॥ विषज्वालावलीमुक्तावल्मीकादिवपन्नगाः ॥ ३९ ॥ ततःक्रोधाद्दशग्रीवःसीतामुत्सृज्यवीर्यवान् ॥ मुष्टिभ्यांचरणाभ्यांच
गृध्रराजमपोथयत् ॥ ४० ॥ ततोमुहूर्तंसंग्रामोबभूवातुलवीर्ययोः ॥ राक्षसानांचमुख्यस्यपक्षिणांप्रवरस्यच ॥ ४१ ॥ रपिसमर्थोऽपि

पापफलंकर्मनकुर्यात् स्वयंभूर्भगवानपिपापपुण्यतत्फलतदधिकारिस्रष्टापिकर्तुमकर्तुमन्यथाकर्तुंशक्तोपिनेदृशंकर्मकुर्यात्तादृशमैश्वर्यमत्तेनत्वयाक्रियमाणंकर्माचिरादेवफलदं
भविष्यतीतितात्पर्यम् ॥ ३२ ॥ पृष्ठेपश्चाद्भागे ॥ ३३ ॥ दुष्टवारणमधिरूढोगजारोहोहस्तिपकोगजविषयेयथास्यात्यादृशव्यापारोभवेत्गजक्षतकरणव्यापारोभवेत्तथा विररादे
तिपाठेपिक्षतानिचकारेत्येवार्थः ॥३४॥ अस्यविददार एनंविददारेत्यर्थः तादृशक्रियाणांबाहुल्यात्पुनरुक्तिः ॥३५॥३६॥ वैदेहींसंपरिष्वज्य पतनेनपलायनभिया ॥ ३७ ॥ तंतलप्र
हारमतिक्रम्यसोढ्वाव्यपाहरत्युगपद्दशापितुंडेनधृत्वात्रोटितवान् ॥ ३८ ॥ संछिन्नबाहोःकर्तितबाहोरपितस्यबाहवःपुनःसहसासमभवन् वल्मीकात्पन्नगाइव ॥३९॥४०॥४१॥

व्यायच्छमानस्यव्यायामंपराक्रमंकुर्वाणस्य ॥ ४२ ॥ अल्पजीवितःघटीमात्रावस्थानोचितप्राणः ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ अग्निदावंदावाग्निं परनिपातआर्षः ॥ ४५ ॥ संगृह्यबाहुभ्यामालिं
ग्य ॥ ४६ ॥ ॥इतिश्रीरा० वाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेएकपंचाशःसर्गः ॥ ५१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥सातिति ॥ १ ॥ नराणांसुखदुःखेषुनिमित्तंसूचनंवामदक्षिणां
गस्पंदनादिरूपंलक्षणंचिह्नम् तथाजलादर्शादावात्मनोऽशिरसोदर्शनंचलक्षणम् स्वप्नंस्वप्नेयःपुरुषंकृष्णंकृष्णदंतंप्रपश्यति सएनंहंतीत्यादिस्वप्नाध्यायोपदिष्टम् तथाशकुनी
नांवामदक्षिणगमनविशेषदर्शनम् तथातेषांस्वराणांदर्शनमनुभवः एतत्सर्वंयथायोगंपरिदृश्यतेसर्वेण लक्षणज्ञानमितिपाठेअंगस्फुरणादिज्ञानमित्यर्थः शकुनिग्रहणंमृगाद्युपल

तस्यव्यायच्छमानस्यरामस्यार्थेसरावणः ॥ पक्षौपादौचपार्श्वौचखड्गमुद्धृत्यसोच्छिनत् ॥४२॥ सच्छिन्नपक्षःसहसारक्षसारौद्रकर्मणा ॥ निपपा
तमहागृध्रोधरण्यामल्पजीवितः ॥४३॥ तंदृष्ट्वापतितंभूमौक्षतजार्द्रंजटायुषम् ॥ अभ्यधावतवैदेहीस्वबंधुमिवदुःखिता ॥ ४४ ॥ तंनीलजीमूत
निकाशकल्पंसपांडुरोरस्कमुदारवीर्यम् ॥ ददर्शलंकाधिपतिःपृथिव्यांजटायुषंशांतमिवाग्निदावम् ॥४५॥ ततस्तुतंपत्ररथंमहीतलेनिपातितंरा
वणवेगमर्दितम् ॥ पुनश्चसंगृह्यशशिप्रभाननारुरोदसीताजनकात्मजातदा ॥४६॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम० वा० आ० अर० एकपंचाशःसर्गः ॥५१॥
सातुताराधिपमुखीरावणेननिरीक्ष्यतम् ॥ गृध्रराजंविनिहतंविललापसुदुःखिता ॥१॥ निमित्तंलक्षणंस्वप्नंशकुनिस्वरदर्शनम् ॥ अवश्यंसुखदुः
खेषुनराणांपरिदृश्यते ॥२॥ ननूनंरामजानासिमहद्व्यसनमात्मनः ॥ धावंतिनूनंकाकुत्स्थमदर्थंमृगपक्षिणः ॥३॥ अयंहिकृपयाराममांत्रातुमिह
संगतः ॥ शेतेविनिहतोभूमौममाभाग्याद्विहंगमः ॥४॥ त्राहिमामद्यकाकुत्स्थलक्ष्मणेतिवरांगना ॥सुसंत्रस्तासमाक्रंदच्छृण्वतांतुयथांतिके ॥५॥
तांक्लिष्टमाल्याभरणांविलपंतीमनाथवत् ॥ अभ्यधावतवैदेहींरावणोराक्षसाधिपः ॥६॥ तांलतामिववेष्टंतीमालिंगंतींमहाद्रुमान् ॥ मुंचमुंचेतिब
हुशःप्रापतांराक्षसाधिपः ॥७॥ क्रोशंतींरामरामेतिरामेणरहितांवने ॥ जीवितांतायकेशेषुजग्राहांतकसंनिभः ॥ ८ ॥ प्रधर्षितायांवैदेह्यांबभूवस
चराचरम् ॥जगत्सर्वममर्यादंतमसांधेनसंवृतम् ॥९॥ नवातिमारुतस्तत्रनिष्प्रभोऽभूद्दिवाकरः ॥दृष्ट्वासीतांपरामृष्टांदेवोदिव्येनचक्षुषा ॥१०॥

क्षणम् ॥ २ ॥ किंततस्तत्राह ननूनमिति मदर्थंमदपहारसूचनप्रयोजनमुद्दिश्यमृगपक्षिणोशुभसूचनमार्गेणधावंति त्वंतुतैःसूचितमपिस्वस्यमहद्व्यसनंनजानासि नूनंजनथाश्चेन्नो
पेक्षेथाइतितात्पर्यमितिलोकाभिनयेनरामोपालंभः ॥ ३ ॥ ४ ॥ यथांतिकेनिकटस्थितानां शृण्वतांश्रवणंभवेत्तथासमाक्रंदत् नतूच्चैः शीघ्रंरामागमनं माभूदितितात्पर्येण ॥ ५ ॥
क्लिष्टानि परिमृदितानि माल्याभरणानियस्यास्ताम् ॥ ६ ॥ वेष्टंतींलतामिव वृक्षानालिंगंतीं मामुंचमुंचेति बहुशोवृक्षान् वदंतीमितिशेषः मोचयमोचयेत्यर्थोवा प्रापइतस्ततोधा
वंतीं समीपगतआसीत् ॥ ७ ॥ जीवितांताय अनेन परस्त्रीकेशस्पर्शोयस्यकस्यापि जीवितापहारीतिबोधितम् ॥ ८ ॥ अमर्यादं त्यक्तस्वस्वप्रकृतिकं जलमुष्णमग्निः शीत
इत्येवमादि अंधेनतमसावाह्येनाभ्यंतरेणच ॥ ९ ॥ मर्यादात्यागमेवाह नवातीति देवोब्रह्मापि ब्रह्मलोकस्थएवदिव्येनचक्षुषासीतांपरामृष्टांरक्षसाकेशेषुगृहीतांदृष्ट्वा ॥ १० ॥

श्रीमान्निस्तुलसकलैश्वर्यवान्पितामहःकृतंयदर्थमवतीर्णोदेवानांतत्कार्यंकृतंसिद्धमित्यब्रवीत् ॥ ११ ॥ प्रहर्षव्यथयोर्हेतुमाह दृष्ट्वेति तत्कालंनाटितदैन्यायाहरणंदृष्ट्वातन्मा
यामोहितत्वाद्व्यथिताः यदृच्छयाआयासंविनैवसपरिवारस्यरावणस्यनाशंप्राप्तंबुद्ध्वाहृष्टाइत्यर्थः भागसंधिरत्र ॥ १२ ॥ १३ ॥ तप्ताभरणवर्णांगीतितप्तकांचनाभरणसदृशवर्णयुक्तां
गीसौदामनीविद्युदिति सुदाम्नोबहुरत्नादिमत्त्वात्तद्भवाविद्युदतिप्रकाशमानाभवतितद्वत्सीतेत्यर्थः ॥ १४ ॥ अग्निनादीप्तोगिरिरिवेत्यनेनासन्नभस्मतासूचिता असंगायाअपिचि
च्छक्तेस्तस्यारावणविनाशसान्निध्यद्योतनायकविःरावणेनतस्याआसत्तिंवर्णयति ॥ १५ ॥ पद्मपत्राणिरावणमभ्यकीर्यंत रावणांगेपतितान्यभूवन्नित्यर्थः ॥१६॥ आतपेइत्यनेन

कृतंकार्यमितिश्रीमान्व्याजहारपितामहः ॥ प्रहृष्टाव्यथिताश्चासन्सर्वेतेपरमर्षयः ॥ ११ ॥ दृष्ट्वासीतांपरामृष्टांदंडकारण्यवासिनः ॥ राव
णस्यविनाशंचप्राप्तंबुद्ध्वायदृच्छया ॥ १२ ॥ सतुतांरामरामेतिरुदतींलक्ष्मणेतिच ॥ जगामादायचाकाशंरावणोराक्षसेश्वरः ॥ १३ ॥ तप्ता
भरणवर्णांगीपीतकौशेयवासिनी ॥ रराजराजपुत्रीतुविद्युत्सौदामनीयथा ॥ १४ ॥ उद्धूतेनचवस्त्रेणतस्याःपीतेनरावणः ॥ अधिकंपरिबभ्रा
जगिरिर्दीप्तइवाग्निना ॥ १५ ॥ तस्याःपरमकल्याण्यास्ताम्राणिसुरभीणिच ॥ पद्मपत्राणिवैदेह्याअभ्यकीर्यंतरावणम् ॥ १६ ॥ तस्याःकौ
शेयमुद्धूतमाकाशेकनकप्रभम् ॥ बभौचादित्यरागेणताम्रमभ्रमिवातपे ॥ १७ ॥ तस्यास्तद्विमलंवक्त्रमाकाशेरावणांकगम् ॥ नरराजविना
रामंविनालमिवपंकजम् ॥ १८ ॥ बभूवजलदंनीलंभित्त्वाचंद्रइवोदितः ॥ सुललाटंसुकेशांतंपद्मगर्भाभमव्रणम् ॥ १९ ॥ शुक्लैःसुविमलैर्दं
तैःप्रभावद्भिरलंकृतम् ॥ तस्याःसुनयनंवक्त्रमाकाशेरावणांकगम् ॥ २० ॥ रुदितंव्यपमृष्टास्रंचंद्रवत्प्रियदर्शनम् ॥ सुनासंचारुताम्रोष्ठमा
काशेहाटकप्रभम् ॥ २१ ॥ राक्षसेंद्रसमाधूतंतस्यास्तद्वदनंशुभम् ॥ शुशुभेनविनारामंदिवाचंद्रइवोदितः ॥ २२ ॥ साहेमवर्णानीलांगंमै
थिलीराक्षसाधिपम् ॥ शुशुभेकांचनीकांचीनीलंगजमिवाश्रिता ॥ २३ ॥ सापद्मपीताहेमाभारावणंजनकात्मजा ॥ विद्युद्घनमिवाविश्यशुशु
भेतप्तभूषणा ॥ २४ ॥ तस्याभूषणघोषेणवैदेह्याराक्षसेश्वरः ॥ बभूवविमलोनीलःसघोषइवतोयदः ॥२५॥ उत्तमांगच्युतातस्याःपुष्पवृष्टिः
समंततः ॥ सीतायाह्रियमाणायाःपपातधरणीतले ॥ २६ ॥ ईषत्तपइत्यर्थकेनसंध्याकालंलक्षयति तत्रकालेआदित्यरागेणतत्किरणेनयुक्तमभ्रमि
वतत्करयुतंवासोबभौ ॥ १७ ॥ विनालमिवपंकजंशोकशुष्कत्वात् ॥१८॥ नीलंजलदंभित्त्वातन्मध्येउदितश्चंद्रइवबभौ तत्कांतिधूसरोहिसततंउदेति वक्त्रंविशिनष्टि सुलला
टमिति पद्मगर्भवदाभायस्यतत् ॥१९॥ रावणांकगंनबभावितिशेषः ॥२०॥ रुदितंरोदनवत् अर्शआद्यच् अतएवापमृष्टास्रंअपमार्जिताश्रुकम् ॥२१॥ दिवोदितचंद्रवदपगत
शोभम् ॥२२॥ शुशुभेशोभयातिस्म नीलंगजमाश्रिताकांचनीकांचीव ॥२३॥ पद्मपीतापद्मकेसरवत्पीतदेहा तप्तकांचनभूषणा ॥ २४ ॥ अभूत्सचपलोनीलइतिपाठेचपला
विद्युत्तयासहितोघोषवान्मेघइवाभूदित्यर्थः ॥२५॥ उत्तमांगेति मातस्त्वयासंपादितोस्मन्मनोरथइतिहर्षाद्देवैः क्रियमाणापुष्पवृष्टिरतदुत्तमांगाच्च्युतातत्कालेभूमौपपातेतिकतकः

वस्तुतोरावणसन्निधौदेवानांतथावीर्यासंभवात् उत्तमांगेधृतपुष्पाणांतद्वेगेनततश्च्युत्योत्तमांगच्युतेत्युक्तम् अतएवाग्रेभूमौपुष्पयुतंमार्गंदृष्ट्वारामोवक्ष्यति अभिजानामिपुष्पाणि
तानीमानीहलक्ष्मण अपिनद्धानिवैदेह्यामयादत्तानिकाननेइति ॥ २६ ॥ रावणगमनवेगजनितवायुनासमाधूतापिपुनर्दशग्रीवमेवाभ्यवर्ततअभितोऽवर्तिष्ट अनवरतंजायमान
त्वात् ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ तरुप्रवालरक्तवर्णा रक्तकिसलयवर्णेत्यर्थः क्रोधातिशयादेवंवर्णोस्याः कक्ष्यागजाच्छादिनी ॥ ३० ॥ तांसीतामित्यन्वयः अत्रप्रकरणेवारंवारं

सातुरावणवेगेनपुष्पवृष्टिःसमंततः ॥ समाधूतादशग्रीवंपुनरेवाभ्यवर्तत ॥ २७ ॥ अभ्यवर्ततपुष्पाणांधारावैश्रवणानुजम् ॥ नक्षत्रमा
लाविमलामेरुंनगमिवोत्तमम् ॥ २८ ॥ चरणान्नूपुरंभ्रष्टंवैदेह्यारत्नभूषितम् ॥ विद्युन्मंडलसंकाशंपपातधरणीतले ॥ २९ ॥ तरुप्रवा
लरक्तासानीलांगंराक्षसेश्वरम् ॥ प्रशोभयतवैदेहीगजंकक्ष्येवकांचनी ॥ ३० ॥ तांमहोल्कामिवाकाशेदीप्यमानांस्वतेजसा ॥ जहारा
काशमाविश्यसीतांवैश्रवणानुजः ॥ ३१ ॥ तस्यास्तान्यग्निवर्णानिभूषणानिमहीतले ॥ सघोषाण्यवशीर्यंतक्षीणास्ताराइवांबरात् ॥
॥ ३२ ॥ तस्याःस्तनांतराद्भ्रष्टोहारस्ताराधिपद्युतिः ॥ वैदेह्यानिपतन्भातिगंगेवगगनच्युता ॥ ३३ ॥ उत्पातवाताभिरतानानाद्विजग
णायुताः ॥ माभैरितिविधूताग्राव्याजह्रुरिवपादपाः ॥ ३४ ॥ नलिन्योध्वस्तकमलास्त्रस्तमीनजलेचराः ॥ सखीमिवगतोत्साहांशोचंती
वस्ममैथिलीम् ॥ ३५ ॥ समंतादभिसंपत्यसिंहव्याघ्रमृगद्विजाः ॥ अन्वधावंस्तदारोषात्सीताच्छायानुगामिनः ॥ ३६ ॥ जल
प्रपातास्रमुखाःशृंगैरुच्छ्रितबाहुभिः ॥ सीतायांह्रियमाणायांविक्रोशंतीवपर्वताः ॥ ३७ ॥ ह्रियमाणांतुवैदेहींदृष्ट्वादीनोदिवाकरः ॥
प्रविध्वस्तप्रभःश्रीमानासीत्पांडुरमंडलः ॥ ३८ ॥ नास्तिधर्मःकुतःसत्यंनार्जवंनानृशंसता ॥ यत्ररामस्यवैदेहींसीतांहरतिरावणः ॥३९॥
इतिभूतानिसर्वाणिगणशःपर्यदेवयन् ॥ वित्रस्तकादीनमुखारुरुदुर्मृगपोतकाः ॥ ४० ॥ उद्वीक्ष्योद्वीक्ष्यनयनैर्भयादिवविलक्षणैः ॥ सु
प्रवेपितगात्राश्चबभूवुर्वनदेवताः ॥ ४१ ॥ विक्रोशंतींदृढंसीतांदृष्ट्वादुःखंतथागताम् ॥ तांतुलक्ष्मणरामेतिक्रोशंतींमधुरस्वराम् ॥ ४२ ॥

वैश्रवणानुजत्वोक्त्याईदृशक्रियायाअत्यनौचित्यप्रदर्शनेनशीघ्रफलदत्वंसूचयति ॥ ३१ ॥ क्षीणाःक्षीणपुण्यास्तारास्ताराररूपावस्थिताः पुण्यकृतइत्यर्थः ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ उ
त्पातवातःऊर्ध्ववातः द्विजगणैःपक्षिगणैर्युक्ताःव्याजह्रुरिव उत्प्रेक्षालंकारः ॥३४॥ त्रस्तामीनप्रभृतिजलेचरायासांताःसखीमिवमैथिलींगतोत्साहां गतोच्छ्वासाइतिपाठेरावणत्रा
सात्शुष्कजलतयागतप्राणाइत्यर्थः ॥३५॥ रोषाद्रावणविषयात् ॥३६॥ जलप्रपातरूपाण्यस्राणिमुखेयेषांते ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ आर्जवमजैह्म्यं अनृशंसतादया यत्रयस्मादित्यर्थः
॥ ३९॥ गणशःसंघशः वित्रस्तकाः स्वार्थेकः मृगपोतकाःमृगबालकाः ॥ ४० ॥ विलक्षणैर्विगतलक्षणैर्विगतशोभैरितियावत् ॥ ४१ ॥ विक्रोशंतीत्यर्धपूर्वान्वयि ॥ ४२ ॥

धरणीतलमवेक्षमाणांरामलक्ष्मणागमनकांक्षया वस्तुतस्तदनुगमनाकांक्षयेतितत्त्वं विप्रमृष्टोविलुलितोविशेषकस्तिलकोयस्यास्ताम् ॥ ४३ ॥ भयभारपीडितासेवविवर्णवक्त्रे
त्यर्थः ॥ ४४ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेद्विपंचाशःसर्गः ॥ ५२ ॥ ॥ छ ॥ ॥ अथसतियाक्रिय
माणपारुष्यएवतांहरतिस्मेत्याह खमिति वर्तिनीत्यसुप्यपिणिनिरार्षः ॥१॥ रोषरोदनाभ्यांहेतुभ्यांताम्राक्षी ॥२॥ विरहितांरामलक्ष्मणाभ्यामितिशेषः अनेनकर्मणाचौर्येण ॥३॥

अवेक्षमाणांबहुशोवैदेहींधरणीतलम् ॥ सतामाकुलकेशांतांविप्रमृष्टविशेषकाम् ॥ जहारात्मविनाशायदशग्रीवोमनस्विनीम् ॥ ४३ ॥ त
तस्तुसाचारुदतीशुचिस्मिताविनाकृताबंधुजनेनमैथिली ॥ अपश्यतीराघवलक्ष्मणावुभौविवर्णवक्त्राभयभारपीडिता ॥ ४४ ॥ ॥ इत्यार्षे
श्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेद्विपंचाशःसर्गः ॥ ५२ ॥ ॥ छ ॥ ॥ खमुत्पतंतंतंदृष्ट्वामैथिलीजनकात्मजा ॥
दुःखितापरमोद्विग्नाभयेमहतिवर्तिनी ॥ १ ॥ रोषरोदनताम्राक्षीभीमाक्षंराक्षसाधिपम् ॥ रुदतीकरुणंसीताह्रियमणातमब्रवीत् ॥ २ ॥ न
व्यपत्रपसेनीचकर्मणानेनरावण ॥ज्ञात्वाविरहितांयोमांचोरयित्वापलायसे ॥३॥ त्वयैवनूनंदुष्टात्मन्भीरुणाहर्तुमिच्छता ॥ ममापवाहितोभर्ता
मृगरूपेणमायया ॥४॥ योहिमामुद्यतस्त्रातुंसोप्ययंविनिपातितः ॥ गृध्रराजःपुराणोऽसौश्वशुरस्यसखामम ॥५॥ परमंखलुतेवीर्यंदृश्यतेराक्ष
साधम ॥ विश्राव्यानामधेयंहियुद्धेनास्मिजितात्वया ॥६॥ ईदृशंगर्हितंकर्मकथंकृत्वानलज्जसे ॥ स्त्रियाश्चाहरणंनीचरहितेचपरस्यच ॥७॥ क
थयिष्यंतिलोकेषुपुरुषाःकर्मकुत्सितम् ॥ सुनृशंसमधर्मिष्ठंतवशौटीर्यमानिनः ॥ ८ ॥ धिक्तेशौर्यंचसत्त्वंचयत्त्वयाकथितंतदा ॥ कुलाक्रोशकरं
लोकेधिक्तेचारित्रमीदृशम् ॥९॥ किंशक्यंकर्तुमेवंहियज्जवेनैवधावसि ॥ मुहूर्तमपितिष्ठत्वंनजीवन्प्रतियास्यसि ॥ १० ॥ नहिचक्षुःपथंप्राप्यतयोः
पार्थिवपुत्रयोः ॥ससैन्योपिसमर्थस्त्वंमुहूर्तमपिजीवितुम् ॥११॥ नत्वंतयोःशरस्पर्शंसोढुंशक्तःकथंचन ॥ वनेप्रज्वलितस्येवस्पर्शमग्नेर्विहंगमः ॥
॥१२॥साधुकृत्वात्मनःपथ्यंसाधुमांमुंचरावण ॥ मत्प्रधर्षणसंक्रुद्धोभ्रात्रासहपतिर्मम ॥१३॥

॥ अपवाहितः अन्यत्रनायितः माययामृगरूपेणमारीचेनेति
शेषः ॥४॥ पुराणोवृद्धःअतएवास्यनिपातनंनतुत्वद्वीर्यहेतुकमितिभावः ॥५॥परमंखल्वितिव्यंग्योक्तिः ॥६॥ स्त्रियाहरणमेवगर्हितंराक्षसादिविवाहानांशास्त्रेगर्हितत्वात्तत्रापि परस्य
विवाहितायास्तत्रापिरहितेपतिरहितेकालेदेशेचेत्यातिनिंद्यंते कर्मेतिभावः ॥७॥ शौटीर्यमानिनःशूरमानिनःतादृशस्येदृशीलोकेनिंदामरणादप्यधिकेतिभावः ॥८॥सत्त्वंशरीरंबलंतदा
अपहरणपूर्वकालेकुलाक्रोशःकुलनिंदाचारित्रमाचारः ॥ ९ ॥ ह्रियतःएवंरूपेणत्वत्वाधावसिअतःकिंकर्तुंशक्यंमुहूर्तमपितिष्ठत्वंयदिशूरइतिशेषःअवस्थितौकिंस्यात्तदाहनेति
॥ १० ॥ तदेवोपपादयति नहीति ॥ ११ ॥ १२ ॥ साधुआत्मनःपथ्यंकृत्वाविचार्येत्यर्थःसाधुकुर्वात्मनइतिपाठांतरंसाधुमांमुंचशीघ्रंमांमुंचयावन्मेभर्तानायातीत्यर्थः ॥ १३ ॥

विनाशायविधास्यति यत्नमितिशेषः येनव्यवसायेनस्त्रीभोगव्यवसायेन ॥ १४ ॥ तन्नैरर्थक्यमेवाह नहीति ॥ १५ ॥ श्रेयस्तत्कालसुखावहंपथ्यंवापरिणामसुखावहंवा
नसमवेक्षसेनविचारयसि यथामर्त्योमृत्युकालेविपरीतानिसेवतेतथात्वमपीतिभावः ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ हिरण्मयवृक्षदर्शनंमृत्युचिह्नं वैतरण्यादियातनास्थानंपश्यसी
ति वर्तमानसामीप्येलट् ॥ १९ ॥ २० ॥ शाल्मलीयातनावृक्षः ॥ २१ ॥ धारितुंधर्तुं जीवितमितिशेषः ॥ २२ ॥ ममभर्तुःअपराधं कृत्वेतिशेषः भ्रातरंविना एकाकि

विधास्यतिविनाशायत्वंमांयदिनमुंचसि ॥ येनत्वंव्यवसायेनबलान्मांहर्तुमिच्छसि ॥ १४ ॥ व्यवसायस्तुतेनीचभविष्यतिनिरर्थकः ॥ न
ह्यहंतमपश्यंतीभर्तारंविबुधोपमम् ॥ १५ ॥ उत्सहेशत्रुवशगाप्राणान्धारयितुंचिरम् ॥ ननूनंचात्मनःश्रेयःपथ्यंवासमवेक्षसे ॥ १६ ॥
मृत्युकालेयथामर्त्योविपरीतानिसेवते ॥ मुमूर्षूणांतुसर्वेषांयत्पथ्यंतन्नरोचते ॥ १७ ॥ पश्यामीहहिकंठेत्वांकालपाशावपाशितम् ॥ यथाचा
स्मिन्भयस्थानेनबिभेषिनिशाचर ॥ १८॥ व्यक्तंहिरण्मयांस्त्वंहिसंपश्यसिमहीरुहान् ॥ नदींवैतरणींघोरांरुधिरौघविवाहिनीम् ॥ १९ ॥
खड्गपत्रवनंचैवभीमंपश्यसिरावण ॥ तप्तकांचनपुष्पांचवैदूर्यप्रवरच्छदाम् ॥ २० ॥ द्रक्ष्यसेशाल्मलींतीक्ष्णामायसैःकंटकैश्चिताम् ॥
नहित्वमीदृशंकृत्वातस्यालीकंमहात्मनः ॥ २१ ॥ धारितुंशक्ष्यसिचिरंविषंपीत्वेवनिर्घृण ॥ बद्धस्त्वंकालपाशेनदुर्निवारेणरावण ॥ २२॥ क्व
गतोलप्स्यसेशर्मममभर्तुर्महात्मनः ॥ निमेषांतरमात्रेणविनाभ्रातरमाहवे ॥ २३ ॥ राक्षसानिहतायेनसहस्राणिचतुर्दश ॥ कथंसराघवो
वीरःसर्वास्त्रकुशलोबली ॥ २४ ॥ नत्वांहन्याच्छरैस्तीक्ष्णैरिष्टभार्यापहारिणम् ॥ एतच्चान्यच्चपरुषंवैदेहीरावणांकगा ॥ भयशोकसमावि
ष्टाकरुणंविललापह ॥ २५ ॥ तदाभृशार्तांबहुचैवभाषिणींविलापपूर्वंकरुणंचभामिनीम् ॥ जहारपापस्तरुणींविचेष्टतींनृपात्मजामागतगा
त्रवेपथुः ॥ २६ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेत्रिपंचाशःसर्गः ॥ ५३ ॥ ॥ छ ॥ ॥ ह्रियमा
णातुवैदेहीकंचिन्नाथमपश्यती ॥ ददर्शगिरिशृंगस्थान्पंचवानरपुंगवान् ॥ १ ॥ तेषांमध्येविशालाक्षीकौशेयंकनकप्रभम् ॥ उत्तरीयंवरा
रोहाशुभान्याभरणानिच ॥ २ ॥ मुमोचयदिरामायशंसेयुरितिभामिनी ॥ वस्त्रमुत्सृज्यतन्मध्येनिक्षिप्तंसहभूषणम् ॥ ३ ॥

नेतियावत् ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ आगतगात्रवेपथुः भारातिशयात् ॥ २६ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणातिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअर
ण्यकांडेत्रिपंचाशःसर्गः ॥ ५३ ॥ ॥ छ ॥ ॥ अपश्यतीअपश्यंती ॥ १ ॥ २ ॥ यदिरामायशंसेयुरिति दैवगत्यादृष्टायरामायशंसे
युरितिप्रत्याशयेतिशेषः वस्तुतोयंयदिशब्दोवेदाःप्रमाणंयदिस्युरितिवत् वस्त्रमुत्तरीयमुत्सृज्यतन्मध्येवानरमध्येसहभूषणंभूषणसहितंकर्णोत्पलादिचनिक्षिप्तं तयेतिशेषः ॥ ३ ॥

तत्कर्मचतत्कर्मतुवस्त्रभूषणप्रक्षेपकर्मतु संभ्रमात्सभयहरणजनितचित्तक्षोभात् अतिभारेणशिरसामधोमुखतयाच ॥ ४ ॥ ५ ॥ सुसंहृष्टःमृत्योस्तत्त्वेनाज्ञानात् केचित्तु
लब्धरामहस्तान्मृत्युद्वारमितिसंहृष्टः विनाचोत्कटंपापंपुण्यक्षयाभावेननमृत्युःसन्निहितःस्यादितितमोगुणावृतःसन्मातर्यपिविरुद्धशब्दव्यवहारंकृतवानितिवदंति तेषामेतत्स
र्गांतेवक्ष्यमाणंबभूवमोहान्मुदितइत्यसंगतंस्यात् तथाआत्मानंबुद्धिवैक्लव्यात्कृतकृत्यममन्यतइत्युत्तरसर्गादिस्थंचासंगतंस्यात् ॥ ६ ॥ विहायसाआकाशमार्गेणक्षिप्रंसमती
यायेत्यन्वयः ॥ ७ ॥ तिमिर्मत्स्यविशेषः ॥ ८ ॥ संभ्रमाज्जगन्मात्रपहारदर्शनजक्षोभात्परिवृत्तोर्मिःस्वभावप्राप्तोर्मिप्रवृत्तिरहितः रुद्धाःरुद्धप्रचारामीनादयोयस्मिन् ॥ ९ ॥

संभ्रमात्तुदशग्रीवस्तत्कर्मचनबुद्धवान् ॥ पिंगाक्षस्तांविशालाक्षींनेत्रैरनिमिषैरिव ॥ ४ ॥ विक्रोशंतींतदासीतांददृशुर्वानरोत्तमाः ॥ सचपं
पामतिक्रम्यलंकामभिमुखःपुरीम् ॥ ५ ॥ जगाममैथिलींगृह्यरुदतींराक्षसेश्वरः ॥ तांजहारसुसंहृष्टोरावणोमृत्युमात्मनः ॥ ६ ॥ उ
त्संगेनैवभुजगींतीक्ष्णदंष्ट्रांमहाविषाम् ॥ वनानिसरितःशैलान्सरांसिचविहायसा ॥ ७ ॥ सक्षिप्रंसमतीयायशरश्चापादिवच्युतः ॥ तिमि
नक्रनिकेतंतुवरुणालयमक्षयम् ॥ ८ ॥ सरितांशरणंगत्वासमतीयायसागरम् ॥ संभ्रमात्परिवृत्तोर्मीरुद्धमीनमहोरगः ॥ ९ ॥ वैदेह्यांह्रिय
माणायांबभूववरुणालयः ॥ अंतरिक्षागतावाचःसमृजुश्चारणास्तथा ॥ १० ॥ एतदंतोदशग्रीवइतिसिद्धास्तदाब्रुवन् ॥ सतुसीतांविचेष्टं
तीमंकेनादायरावणः ॥ ११ ॥ प्रविवेशपुरींलंकांरूपिणींमृत्युमात्मनः ॥ सोऽभिगम्यपुरींलंकांसुविभक्तमहापथाम् ॥ १२ ॥ संरूढकक्ष्यां
बहुलांस्वमंतःपुरमाविशत् ॥ तत्रतामसितापांगींशोकमोहसमन्विताम् ॥ १३ ॥ निदधेरावणःसीतांमयोमायामिवासुरीम् ॥ अब्रवीच्चद
शग्रीवःपिशाचीर्घोरदर्शनाः ॥ १४ ॥ यथानैनांपुमान्स्त्रीवासीतांपश्यत्यसंमतः ॥ मुक्तामणिसुवर्णानिवस्त्राण्याभरणानिच ॥ १५ ॥ यद्यदि
च्छेत्तदेवास्यादेयंमच्छंदतोयथा ॥ याचवक्ष्यतिवैदेहींवचनंकिंचिदप्रियम् ॥ १६ ॥ अज्ञानाद्यदिवाज्ञानान्नतस्याजीवितंप्रियम् ॥ तथोक्त्वारा
क्षसीस्तास्तुराक्षसेंद्रःप्रतापवान् ॥ १७ ॥ निष्क्रम्यांतःपुरात्तस्मात्किंकृत्यमितिचिंतयन् ॥ ददर्शाष्टौमहावीर्यान्राक्षसान्पिशिताशनान् ॥ १८ ॥

॥ १० ॥ एतदंतःसीताहरणकर्मावसानः सिद्धाःसिद्धाश्च ॥ ११ ॥ रूपिणीमात्मनोमृत्युमित्यन्वयः ॥ १२ ॥ संरूढकक्ष्यांबहुजनाकीर्णद्वारां बहुलांविपुलां संरूढ
कक्ष्याबहुलमितिपाठेतादृशबहुतरद्वारवदित्यंतःपुरविशेषणं ॥ १३ ॥ मायामिवासुरीमित्यनेनमायारूपैवैषासीतायालंकामागतेतिध्वनितं मुख्यमातात्वग्निंप्रविष्टेतिपूर्वमेव
ध्वनितमतएवरावणस्यवहनीयैषाजाता मायात्वादेवरावणस्यतदज्ञानं पिशाचीःराक्षसीरित्यर्थइतितीर्थः ॥ १४ ॥ असंमतःअस्मदननुज्ञातःपुमांस्तथाभूतास्त्रीवानपश्यतित
थारक्षतेतिशेषः ॥ १५ ॥ मच्छंदतोमदाज्ञयायद्यद्वस्तुयदाइच्छेत्तदैवयथास्याइष्टंभवतितथैवतत्सर्वंदेयं मच्छंदतइत्यस्यमद्वशप्राप्तिसिद्ध्यर्थमित्यर्थइतिकतकः अस्याअ
प्रियंचनवाच्यमित्याह याचेति तस्याजीवितंनप्रियं तांमारयामीत्यर्थः ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥

वरदानेनपैतामहेनमोहितोरामशतादपिनमेभीरितिचिंतयानः मोहकृतैषाचिंता तान्बलवीर्यतःप्रशस्येत्यन्वयः ॥ १९ ॥ हतस्थानंरामेणेति शून्यंकृतमित्यर्थः पूर्वंखराल
यत्वंभूतंप्राप्तम् ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ धैर्यस्योपरिक्रोधः धैर्योपमर्दकःक्रोधइत्यर्थः ततःखरादिवधान्नतुभीत्यानापिवृथाक्रोधइत्यर्थः ॥ २३ ॥ निर्यातयितुंप्रत्युपका
रेणापनेतुम् ॥ २४ ॥ २५ ॥ प्रवृत्तिर्वार्ता उपनेतव्यामामप्रापणीया ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ महार्थंमहानर्थोऽभिधेयंयस्यतत् यतःयद्दिशिजनस्थानंतद्दिशीत्यर्थः अ

सतान्दृष्ट्वामहावीर्योवरदानेनमोहितः ॥ उवाचतानिदंवाक्यंप्रशस्यबलवीर्यतः ॥ १९ ॥ नानाप्रहरणाःक्षिप्रमितोगच्छतसत्वराः ॥ जन
स्थानंहतस्थानंभूतंपूर्वंखरालयम् ॥ २० ॥ तत्रास्यतांजनस्थानेशून्येनिहतराक्षसे ॥ पौरुषंबलमाश्रित्यत्रासमुत्सृज्यदूरतः ॥ २१ ॥ ब
हुसैन्यंमहावीर्यंजनस्थानेनिवेशितम् ॥ सदूषणखरंयुद्धेनिहतंरामसायकैः ॥ २२ ॥ ततःक्रोधोममापूर्वोधैर्यस्योपरिवर्धते ॥ वैरंचसुमह
ज्जातंरामंप्रतिसुदारुणम् ॥ २३ ॥ निर्यातयितुमिच्छामितच्चवैरंमहारिपोः ॥ नहिलप्स्याम्यहंनिद्रामहत्वासंयुगेरिपुम् ॥ २४ ॥ तंत्विदा
नीमहंहत्वाखरदूषणघातिनम् ॥ रामंशर्मोपलप्स्यामिधनंलब्ध्वेवनिर्धनः ॥ २५ ॥ जनस्थानेवसद्भिस्तुभवद्भीराममाश्रिता ॥ प्रवृत्तिरु
पनेतव्याकिंकरोतीतितत्त्वतः ॥ २६ ॥ अप्रमादाच्चगंतव्यंसर्वैरेवनिशाचरैः ॥ कर्तव्यश्चसदायत्नोराघवस्यवधंप्रति ॥ २७ ॥ युष्माकं
तुबलंज्ञातंबहुशोरणमूर्धनि ॥ अतश्चास्मिन्जनस्थानेमयायूयंनिवेशिताः ॥२८॥ ततःप्रियंवाक्यमुपेत्यराक्षसामहार्थमष्टावभिवाद्यरावण
म् ॥ विहायलंकांसहिताःप्रतस्थिरेयतोजनस्थानमलक्ष्यदर्शनाः ॥ २९ ॥ ततस्तुसीतामुपलभ्यरावणःसुसंप्रहृष्टःपरिगृह्यमैथिलीम् ॥प्र
सज्यरामेणचवैरमुत्तमंबभूवमोहान्मुदितःसरावणः ॥ ३० ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेचतुष्पंचाशः
सर्गः ॥ ५४ ॥ ॥ छ ॥ ॥ संदिश्यराक्षसान्घोरान्रावणोऽष्टौमहाबलान् ॥ आत्मानंबुद्धिवैक्लव्यात्कृतकृत्यममन्यत ॥ १ ॥
सचिंतयानोवैदेहींकामबाणैःप्रपीडितः ॥ प्रविवेशगृहंरम्यंसीतांद्रष्टुमभित्वरन् ॥ २ ॥ सप्रविश्यतुतद्वेश्मरावणोराक्षसाधिपः ॥ अपश्यद्रा
क्षसीमध्येसीतांदुःखपरायणाम् ॥ ३ ॥ अश्रुपूर्णमुखींदीनांशोकभारावपीडिताम् ॥ वायुवेगैरिवाक्रांतांमज्जंतींनावमर्णवे ॥ ४ ॥

लक्ष्यदर्शनाःअंतर्धानविषया ॥ २९ ॥ उपलभ्यप्राप्यस्पृष्ट्वाचपरिगृह्यस्वगृहेस्थापयित्वापरिग्रहत्वेनविभाव्यच प्रसज्यसंपाद्य मोहान्मुदितःखरहंतुर्वधोममसुकरःस्त्रीवियोगे
नातिखिन्नस्येतिहर्षितः ॥ ३० ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेचतुःपंचाशःसर्गः ॥ ५४ ॥ ॥ छ ॥
बुद्धिवैक्लव्याद्बुद्धिवैपरीत्यात् ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ शोकोवायुस्थाने अश्रुचार्णवजलस्थाने अनेनाश्रुवेगातिशयउक्तः ॥ ४ ॥

अधोगतमवनतंमुखंयस्याः ॥ ५ ॥ अनिच्छंतीमपितद्दर्शनंबलाद्दर्शयामासेत्यन्वयः ॥ ६ ॥ ७ ॥ दांतकैर्गजदंतकृतैः तपनीयंस्वर्णं स्तंभैर्युतमितिशेषः ॥ ८ ॥ तयासीतया
॥ ९ ॥ हेममयजालकैरावृताः ॥१०॥ सुधयामणिभिश्चविचित्राणि भूमिभागानीत्यार्षक्लीबत्वम् ॥११॥ दीर्घिकावाप्यः ॥१२॥ लोभितुंसामनिग्रहाभ्यांप्रलोभयितुम् ॥१३॥
दशेति द्वात्रिंशत्कोटिसंख्याः ॥ १४ ॥ तेषामपिएकस्यैकस्यैकमेकंसहस्रंममकार्येप्रयोजनेसाधकतयापुरःसरमस्तीतिशेषः ॥ १५ ॥ मेममयदिदमुक्तरूपंराज्यतंत्रंराजपरिकर

मृगयूथपरिभ्रष्टांमृगींश्वभिरिवावृताम् ॥ अधोगतमुखींसीतांतामभ्येत्यनिशाचरः ॥५॥ तांतुशोकवशाद्दीनामवशांराक्षसाधिपः ॥ सबलाद्दर्श
यामासगृहंदेवगृहोपमम् ॥६॥ हर्म्यप्रासादसंबाधंस्त्रीसहस्रनिषेवितम् ॥ नानापक्षिगणैर्जुष्टंनानारत्नसमन्वितम् ॥७॥ दांतकैस्तापनीयैश्चस्फा
टिकैराजतैस्तथा ॥ वज्रवैदूर्यचित्रैश्चस्तंभैर्दृष्टिमनोरमैः ॥ ८ ॥ दिव्यदुंदुभिनिर्घोषंतप्तकांचनभूषणम् ॥सोपानंकांचनंचित्रमारुरोहतया
सह ॥ ९ ॥ दांतकाराजताश्चैवगवाक्षाःप्रियदर्शनाः ॥ हेमजालावृताश्चासंस्तत्रप्रासादपंक्तयः ॥ १० ॥ सुधामणिविचित्राणिभूमिभागा
निसर्वशः ॥ दशग्रीवःस्वभवनेप्रादर्शयतमैथिलीम् ॥ ११ ॥ दीर्घिकाःपुष्करिण्यश्चनानापुष्पसमावृताः ॥ रावणोदर्शयामाससीतांशो
कपरायणाम् ॥ १२ ॥ दर्शयित्वातुवैदेहींकृत्स्नंतद्भवनोत्तमम् ॥ उवाचवाक्यंपापात्मासीतांलोभितुमिच्छया ॥ १३ ॥ दशराक्षसकोट्य
श्चद्वाविंशतिरथापराः ॥ वर्जयित्वाजनान्वृद्धान्बालांश्चरजनीचरान् ॥ १४ ॥ तेषांप्रभुरहंसीतेसर्वेषांभीमकर्मणाम् ॥ सहस्रमेकमेकस्यम
मकार्यपुरःसरम् ॥ १५ ॥ यदिदंराज्यतंत्रंमेत्वयिसर्वंप्रतिष्ठितम् ॥ जीवितंचविशालाक्षित्वंमेप्राणैर्गरीयसी ॥ १६ ॥ बह्वीनामुत्तमस्त्रीणां
ममयोऽसौपरिग्रहः ॥ तासांत्वमीश्वरीसीतेममभार्याभवप्रिये ॥ १७ ॥ साधुकिंतेन्यथाबुद्ध्यारोचयस्ववचोमम ॥ भजस्वमाभितप्तस्यप्र
सादंकर्तुमर्हसि ॥ १८ ॥ परिक्षिप्तासमुद्रेणलंकेयंशतयोजना ॥ नेयंधर्षयितुंशक्यासेंद्रैरपिसुरासुरैः ॥ १९ ॥ नदेवेषुनयक्षे
षुनगंधर्वेषुनर्षिषु ॥ अहंपश्यामिलोकेषुयोमेवीर्यसमोभवेत् ॥ २० ॥ राज्यभ्रष्टेनदीनेनतापसेनपदातिना ॥ किंकरिष्यसि
रामेणमानुषेणाल्पतेजसा ॥२१॥ भजस्वसीतेमामेवभर्ताहंसदृशस्तव ॥ यौवनंत्वध्रुवंभीरुरमस्वेहमयासह ॥ २२ ॥

स्तत्त्वयिप्रतिष्ठितम् त्वदधीनमित्यर्थः ॥ १६ ॥ बह्वीनामुत्तमस्त्रीणामंतःपुरसंचारिणीनाम् योममपरिग्रहःभार्या नित्यपुल्लिंगःपरिग्रहशब्दोभार्यावाची ममभार्यासतीतासांत्वमी
श्वरीस्वामिनीभव ॥ १७ ॥ साधुहितंममवचोरोचयस्वेत्यन्वयः अन्यथाबुद्ध्यातेतवकिं नकिमपिफलमित्यर्थः मामांभजस्व अभितप्तस्यकामाभितप्तस्य ॥ १८ ॥ शतयोज
ना भूमेरितिशेषः अशक्यधर्षणत्वेपूर्वार्धहेतुः एवंचरामस्यात्रागमनमसंभावितमितिभावः ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥

अस्यरामस्य ॥२३॥ यथावायुर्बद्धुमशक्योयथाचाग्निशिखाग्रहीतुमशक्यास्तथेहागंतुमशक्यमित्यर्थः ॥२४॥२५॥ मद्विधास्त्वत्प्रेष्याभविष्यंति मांचेदंगीकरिष्यसितदासेवकवत्त्व
दाज्ञावशोभविष्यामि तथाभूतेमयिराक्षसादेवाश्चमद्वशास्त्वद्वशाःसंपन्नाएव किंविशेषेणसर्वंचराचरंत्वत्प्रेष्यंभवतितदेत्यर्थः॥२६॥अभिषेकःश्रमनिवृत्तिद्वाराभोगायस्नानंतदुदकेन
क्लिन्नार्द्राश्रमापनयनात्तुष्टाचमांरमयस्व यत्पूर्वसंचितंकिंचिद्दुष्कृतमासीत्तद्वनवासेनतद्गतदुःखेनगतंक्षिणम् ॥२७॥इहलंकायांमदंगीकारादितिशेषः ॥२८॥२९॥३०॥३१॥३२॥
शोकेनअस्वस्थामिवचिंतयाहतप्रभामिवध्यायंतीमिवतामुवाचेत्यन्वयः॥३३॥तूष्णीमवस्थानाद्व्रीडयातूष्णींस्थितेतिमन्यमानआहअलमिति धर्मलोपःस्वभर्तृत्यागपरांगीकाररूप

दर्शनेमाकृथाबुद्धिंराघवस्यवरानने ॥ कास्यशक्तिरिहागंतुमपिसीतेमनोरथैः ॥ २३ ॥ नशक्योवायुराकाशेपाशैर्बद्धुंमहाजवः ॥ दीप्यमान
स्यवाप्यग्नेर्ग्रहीतुंविमलाःशिखाः ॥ २४ ॥ त्रयाणामपिलोकानांनतंपश्यामिशोभने ॥ विक्रमेणनयेद्यस्त्वांमद्बाहुपरिपालिताम् ॥ २५ ॥
लंकायाःसुमहद्राज्यमिदंत्वमनुपालय ॥ त्वत्प्रेष्यामद्विधाश्चैवदेवाश्चापिचराचरम् ॥ २६ ॥ अभिषेकजलक्लिन्नातुष्टाचरमयस्वच ॥ दुष्कृ
तंयत्पुराकर्मवनवासेनतद्गतम् ॥ २७ ॥ यच्चतेसुकृतंकर्मतस्येहफलमाप्नुहि ॥ इहसर्वाणिमाल्यानिदिव्यगंधानिमैथिलि ॥ २८॥ भूषणा
निचमुख्यानितानिसेवमयासह ॥ पुष्पकंनामसुश्रोणिभ्रातुर्वैश्रवणस्यमे ॥ २९ ॥ विमानंसूर्यसंकाशंतरसानिर्जितंरणे ॥ विशालंरमणी
यंचतद्विमानंमनोजवम् ॥ ३० ॥ तत्रसीतेमयासार्धंविहरस्वयथासुखम् ॥ वदनंपद्मसंकाशंविमलंचारुदर्शनम् ॥ ३१ ॥ शोकार्तंतुवरा
रोहेनभ्राजतिवरानने ॥ एवंवदतितस्मिन्सावस्त्रांतेनवरांगना ॥ ३२ ॥ पिधायेंदुनिभंसीतामंदमश्रूण्यवर्तयत् ॥ ध्यायंतींतामिवास्वस्थां
सीतांचिंताहतप्रभाम् ॥ ३३ ॥ उवाचवचनंवीरोरावणोरजनीचरः ॥ अलंव्रीडेनवैदेहिधर्मलोपकृतेनते ॥ ३४ ॥ आर्षोऽयंदेविनिष्पंदो
यस्त्वामभिभविष्यति ॥ एतौपादौमयास्निग्धौशिरोभिःपरिपीडितौ ॥ ३५ ॥ प्रसादंकुरुमेक्षिप्रंवश्योदासोऽहमस्मिते ॥ इमाःशून्यमया
वाचःशुष्यमाणेनभाषिताः ॥ ३६ ॥ नचापिरावणःकांचिन्मूर्ध्नास्त्रींप्रणमेतह ॥ एवमुक्त्वादशग्रीवोमैथिलींजनकात्मजाम् ॥ कृतांतवशमा
पन्नोममेयमितिमन्यते ॥ ३७ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेपंचपंचाशःसर्गः ॥ ५५ ॥

स्तत्कृतेनव्रीडेनलज्जयाऽलम् मास्त्वित्यर्थः॥३४॥ कुतस्तत्राह आर्षइति हेदेवित्वामभित्वामुद्दिश्यमयाक्रियमाणोनिष्पंदःस्नेहबंधःप्रार्थनारूपःयश्चाग्रेभविष्यतिसोयमार्षोऋषिदृष्ट
एवक्षत्रियाणामुचितत्वेनवेदोक्तएव बलात्कारेणराक्षसइतिविवाहेषुस्मृत्यागणनात् एवमुक्तिरपितमोगुणप्राधान्येनैव कन्यायाबलात्कारेणग्रहणस्यैवराक्षसविवाहपदार्थत्वादिति
बोध्यम् पुनःप्रसादयति एताविति ॥३५॥ इमादासोहमित्यंताःशुष्यमाणेनकामपीडितेनमयाभाषिताउक्तावाचःशून्यायथानभवंतितथाकुर्वितिशेषः ॥३६॥ एवंविधंप्रसादनंनक्वा
प्यभूदित्याह नचापीति मन्यतेऽमंस्त अत्ररसाभासः ॥ ३७ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेपंचपंचाशःसर्गः ॥५५॥

निर्भयास्त्रियोबलादुपभोगेमूर्धातेविपतिष्यतीत्यप्सरसोरावणंप्रतिशापंचित्तेविज्ञायनिर्भया बलात्कारेयोगवशाददृश्याऽस्पृश्याचभविष्यामीतिधियानिर्भयावा तृणमंतरतःकृत्वा
साक्षात्पापात्मकपरपुरुषसंभाषणजदोषपरिहारायेतिशेषः ॥ १ ॥ धर्मसेतुरिवेत्यत्रधर्मेतिपृथक्पदंलुप्तषष्ठीकम् धर्मस्याचलःसेतुरिवमर्यादाप्रतिष्ठापकःपरिज्ञातःप्रसिद्धः ॥२॥३॥
सकस्तत्राह यइति ॥ ४ ॥ शयिताशयनकर्ता मृतोभूरितिशेषः इडार्षः ॥ ५ ॥ प्रोक्तास्त्वया मत्पुरइतिशेषः ॥६ ॥ ७ ॥ तस्यरामस्यवैरंक्रोधमुत्पाद्यतत्सन्निधिंप्राप्तस्ततोजीवन्नमो

सातथोक्तातुवैदेहीनिर्भयाशोककर्शिता ॥ तृणमंतरतःकृत्वारावणंप्रत्यभाषत ॥ १ ॥ राजादशरथोनामधर्मसेतुरिवाचलः ॥ सत्यसंधःपरिज्ञातो
यस्यपुत्रःसराघवः ॥ २ ॥ रामोनामसधर्मात्मात्रिषुलोकेषुविश्रुतः ॥ दीर्घबाहुर्विशालाक्षोदैवतंसपतिर्मम ॥ ३ ॥ इक्ष्वाकूणांकुलेजातःसिंहस्कं
धोमहाद्युतिः ॥ लक्ष्मणेनसहभ्रात्रायस्तेप्राणान्वधिष्यति ॥ ४ ॥ प्रत्यक्षंयद्यहंतस्यत्वयावैधर्षिताबलात् ॥ शयितात्वंहतःसंख्येजनस्थानेय
थाखरः ॥ ५ ॥ यएतेराक्षसाःप्रोक्ताघोररूपामहाबलाः ॥ राघवेनिर्विषाःसर्वेसुपर्णेपन्नगायथा ॥ ६ ॥ तस्यज्याविप्रमुक्तास्तेशराःकांचन
भूषणाः ॥ शरीरंविधमिष्यंतिगंगाकूलमिवोर्मयः ॥ ७ ॥ असुरैर्वासुरैर्वात्वंयद्यवध्योसिरावण ॥ उत्पाद्यसुमहद्वैरंजीवंस्तस्यनमोक्ष्यसे ॥
॥ ८ ॥ सतेजीवितशेषस्यराघवोंतकरोबली ॥ पशोर्यूपगतस्येवजीवितंतवदुर्लभम् ॥ ९ ॥ यदिपश्येत्सरामस्त्वांरोषदीप्तेनचक्षुषा ॥
रक्षस्त्वमद्यनिर्दग्धोयथारुद्रेणमन्मथः ॥ १० ॥ यश्चंद्रंनभसोभूमौपातयेन्नाशयेतवा ॥ सागरंशोषयेद्वापिससीतांमोचयेदिह ॥ ११ ॥
गतासुस्त्वंगतश्रीकोगतसत्त्वोगतेंद्रियः ॥ लंकावैधव्यसंयुक्तात्वत्कृतेनभविष्यति ॥ १२ ॥ नतेपापमिदंकर्मसुखोदर्कंभविष्यति ॥ याहंनी
ताविनाभावंपतिपार्श्वात्त्वयाबलात् ॥ १३ ॥ सहिदेवरसंयुक्तोममभर्तामहाद्युतिः ॥ निर्भयोवीर्यमाश्रित्यशून्येवसतिदंडके ॥ १४ ॥
सतेवीर्यंबलंदर्पमुत्सेकंचयथाविधम् ॥ व्यपनेष्यतिगात्रेभ्यःशरवर्षेणसंयुगे ॥ १५ ॥ यदाविनाशोभूतानांदृश्यतेकालचोदितः ॥ तदा
कार्येप्रमाद्यंतिनराःकालवशंगताः ॥ १६ ॥ मांप्रधृष्यसतेकालःप्राप्तोऽयंराक्षसाधम ॥ आत्मनोराक्षसानांचवधायांतःपुरस्यच ॥ १७ ॥

क्ष्यसे तस्यमनुष्यत्वादितिभावः ॥ ८ ॥ तदेवाह अंतकरःनाशकरः ॥ ९ ॥ रक्षइतिरावणसंबोधनम् निर्दग्धोभवेरितिशेषः ॥१०॥ योरामःपातयेदित्यादि शक्यार्थेलिङ् यच्चतवशत
योजनसमुद्रमध्यगालंकाऽगम्येतिबुद्धिःसावृथैवेत्याह सागरंशोषयेद्वापि वाशब्दएवार्थे सइहस्थितांसीतांमोचयेदेवेत्यर्थः ॥११॥ त्वत्कृतेनत्वत्कृतापराधेन ॥१२॥ पतिपार्श्वाद्विना
भावंपतिपार्श्ववियोगम् ॥१३॥ देवरसंयुक्तोलक्ष्मणसंयुतःसखरादिहंता दैवतसंयुक्तइतिपाठेदैवानुकूल्यवानित्यर्थः ॥१४॥वीर्यंपराक्रमः बलंशारीरम् दर्पोमदः उत्सेकःअमर्याद
त्वम् ॥ १५ ॥ कार्येप्रमाद्यंति उचितेकार्येवैपरीत्यंप्राप्नुवंतीत्यर्थः ॥ १६ ॥ मांप्रधृष्य स्थितस्येतिशेषः सतेकालइति नाशकालइत्यर्थः स्वमरणेनवैधव्यमेवांतःपुरवधः ॥ १७ ॥

यज्ञमध्यस्थायज्ञशालामध्यस्थास्रुगादियज्ञोपकरणमंडितावेदिश्चंडालेनावमर्दितुंस्प्रष्टुंनशक्यातथात्वयाहमितियोजना ॥१८॥ १९ ॥ पद्मखंडानिपद्मसमूहाः तृणमध्यस्थंजलनील्यादितृणमध्यस्थंद्रक्ष्येतपश्येत् मद्गुकंजलवायसम् ॥२०॥ एवंनिर्भयोक्तौलोकानुसारेणपतिव्रतोचितंहेतुमाह इदमिति निःसंज्ञंस्वतोजडम् ॥ २१ ॥ अपक्रोशंसीताअसतीजातेतिनिंदाम् सुपरुषंसुतरांपरुषम् अनेनप्रबंधेनरजस्तमोयुतानामीश्वरालाभोदर्शितः ॥२२॥२३ ॥ भयसंदर्शनंभयोत्पादकम् द्वादशप्रतीक्षेइतिशेषःयत्तुपाद्मे दशमासात्परंसीतेयदि

नशक्यायज्ञमध्यस्थावेदिःस्रुग्भांडमंडिता ॥ द्विजातिमंत्रसंपूताचंडालेनावमर्दितुम् ॥१८॥ तथाहंधर्मनित्यस्यधर्मपत्नीदृढव्रता ॥ त्वयास्प्रष्टुं नशक्याहंराक्षसाधमपापिना ॥१९॥ क्रीडंतीराजहंसेनपद्मखंडेषुनित्यशः ॥ हंसीसातृणमध्यस्थंकथंद्रक्ष्येतमद्गुकम् ॥२०॥ इदंशरीरंनिःसंज्ञं बंधवाघातयस्ववा ॥ नेदंशरीरंरक्ष्यंमेजीवितंवापिराक्षस ॥ २१ ॥ नतुशक्यमपक्रोशंपृथिव्यांदातुमात्मनः ॥ एवमुक्त्वातुवैदेहीक्रोधात्सुपरुषंवचः ॥२२॥ रावणंजानकीतत्रपुनर्नोवाचकिंचन ॥ सीतायावचनंश्रुत्वापरुषंरोमहर्षणम् ॥ २३ ॥ प्रत्युवाचततःसीतांभयसंदर्शनंवचः ॥ शृणुमैथिलिमद्वाक्यंमासान्द्वादशभामिनि ॥२४॥ कालेनानेननाभ्येषियदिमांचारुहासिनि ॥ ततस्त्वांप्रातराशार्थंसूदाश्छेत्स्यंतिलेशशः ॥ २५ ॥ इत्युक्त्वापरुषंवाक्यंरावणःशत्रुरावणः ॥ राक्षसीश्चततःक्रुद्धइदंवचनमब्रवीत् ॥ २६ ॥ शीघ्रमेवहिराक्षस्योविरूपाघोरदर्शनाः ॥ दर्पमस्यापनेष्यंतुमांसशोणितभोजनाः ॥२७॥ वचनादेवतास्तस्यसुघोराघोरदर्शनाः ॥ कृतप्रांजलयोभूत्वामैथिलींपर्यवारयन् ॥ २८ ॥ सताःप्रोवाचराजा सौरावणोघोरदर्शनाः ॥ प्रचल्यचरणोत्कर्षैर्दारयन्निवमेदिनीम् ॥२९॥ अशोकवनिकामध्येमैथिलीनीयतामिति॥तत्रेयंरक्ष्यतांगूढंयुष्माभिःपरिवारिता ॥३०॥ तत्रैनांतर्जनैर्घोरैःपुनःसांत्वैश्चमैथिलीम् ॥ आनयध्वंवशंसर्वावन्यांगजवधूमिव ॥३१॥ इतिप्रतिसमादिष्टाराक्षस्योरावणेनताः ॥ अशोकवनिकांजग्मुर्मैथिलींपरिगृह्यतु ॥ ३२ ॥ सर्वकामफलैर्वृक्षैर्नानापुष्पफलैर्वृताम् ॥ सर्वकालमदैश्चापिद्विजैःसमुपसेविताम् ॥ ॥३३॥ सातुशोकपरीतांगीमैथिलीजनकात्मजा॥राक्षसीवशमापन्नाव्याघ्रीणांहरिणीयथा ॥३४॥शोकेनमहतात्रस्तामैथिलीजनकात्मजा॥ नशर्मलभतेभीरुःपाशबद्धामृगीयथा ॥३५॥

मांनभाजिष्यसि तदाहन्मीत्युक्तम् तत्तुपुनःसीतासविधगमनकालिकंवचइतिनविरोधः ॥२४॥नाभ्येषिस्वारस्येनेतिशेषः॥२५॥ शत्रून्रावयतिक्रोशयतिशत्रुरावणः ॥२६॥अपनेष्यंतुअपनयंतु ॥२७॥ कृतप्रांजलयोरावणंप्रतीतिशेषः ॥२८॥ चरणोत्कर्षैःपदोत्क्षेपैर्मेदिनींदारयन्निव प्रचल्यद्वित्राणिपदानिचालित्वा॥२९॥नीयतामितिप्रोवाचेत्यन्वयः परिवारिताक्षणमप्यवियुक्तारक्ष्यतामित्यर्थः॥३०॥३१॥३२॥सर्वेकामाःफलंतियेभ्यस्तादृशैर्वृक्षैःकल्पवृक्षैरित्यर्थःसर्वकालमदैःसर्वकालंमदयुतैर्द्विजैःपक्षिभिः॥३३॥३४॥शोकेनत्रस्तासेव इतरजनप्रतारणायनटवल्लोकरीत्यनुसरणमनयोर्लोकोयथावास्तवममन्यततथैवकविरपिवर्णयतितत्प्रतारणार्थैवेतिमंतव्यम् ॥३५॥

॥ ३६ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेषट्पंचाशःसर्गः ॥ ५६ ॥ ॥ छ ॥ ॥ प्रवेशितायामिति ॥ १ ॥ २ ॥
नविंदतेतत्रतुशर्ममैथिलीविरूपनेत्राभिरतीवतर्जिता ॥ पतिंस्मरंतीदयितंचदेवरंविचेतनाभूद्भयशोकपीडिता ॥ ३६ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रा
मायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेषट्पंचाशःसर्गः ॥ ५६ ॥ ॥ छ ॥ ॥ “ प्रवेशितायांसीतायांलंकांप्रतिपितामहः ॥
तदाप्रोवाचदेवेंद्रंपरितुष्टंशतक्रतुम् ॥ १ ॥ त्रैलोक्यस्यहितार्थायरक्षसामहितायच ॥ लंकांप्रवेशितासीतारावणेनदुरात्मना ॥ २॥ पतिव्र
तामहाभागानित्यंचैवसुखैधिता ॥ अपश्यंतीचभर्तारंपश्यंतीराक्षसीजनम् ॥ ३ ॥ राक्षसीभिःपरिवृताभर्तृदर्शनलालसा ॥ निविष्टाहिपुरी
लंकातीरेनदनदीपतेः ॥ ४ ॥ कथंज्ञास्यतितांरामस्तत्रस्थांतामनिंदिताम् ॥ दुःखंसंचिंतयंतीसाबहुशःपरिदुर्लभा ॥ ५ ॥ प्राणयात्राम
कुर्वाणाप्राणांस्त्यक्ष्यत्यसंशयम् ॥ सभूयःसंशयोजातःसीतायाःप्राणसंक्षये ॥ ६ ॥ सत्वंशीघ्रमितोगत्वासीतांपश्यशुभाननाम् ॥ प्रविश्य
नगरींलंकांप्रयच्छहविरुत्तमम् ॥ ७ ॥ एवमुक्तोथदेवेंद्रःपुरींरावणपालिताम् ॥ आगच्छन्निद्रयासार्धंभगवान्पाकशासनः ॥ ८ ॥ निद्रां
चोवाचगच्छत्वंराक्षसान्संप्रमोहय ॥ सातथोक्तामघवतादेवीपरमहर्षिता ॥ ९ ॥ देवकार्यार्थसिद्ध्यर्थंप्रामोहयतराक्षसान् ॥ एतस्मिन्नंतरे
देवःसहस्राक्षःशचीपतिः ॥ १० ॥ आससादवनस्थांतांवचनंचेदमब्रवीत् ॥ देवराजोस्मिभद्रंतेइहचास्मिशुचिस्मिते ॥ ११ ॥ अहंत्वां
कार्यसिद्ध्यर्थंराघवस्यमहात्मनः ॥ साहाय्यंकल्पयिष्यामिमाशुचोजनकात्मजे ॥ १२ ॥ मत्प्रसादात्समुद्रंसतरिष्यतिबलैःसह ॥ मयैवे
हचराक्षस्योमाययामोहिताःशुभे ॥ १३ ॥ तस्मादन्नमिदंसीतेहविष्यान्नमहंस्वयम् ॥ सत्वांसंगृह्यवैदेहिआगतःसहनिद्रया ॥ १४ ॥ ए
तदत्स्यसिमद्धस्तान्नत्वांबाधिष्यतेशुभे ॥ क्षुधातृषाचरंभोरुवर्षाणामयुतैरपि ॥१५॥ एवमुक्तातुदेवेंद्रमुवाचपरिशंकिता ॥ कथंजानामिदेवें
द्रंत्वामिहस्थंशचीपतिम् ॥ १६ ॥ देवलिंगानिदृष्टानिरामलक्ष्मणसन्निधौ ॥ तानिदर्शयदेवेंद्रयदित्वंदेवराट्स्वयम् ॥१७॥ सीतायावचनंश्रुत्वा
तथाचक्रेशचीपतिः॥पृथिवींनास्पृशत्पद्भ्यामनिमेषेक्षणानिच ॥१८॥अरजोंबरधारीचनम्लानकुसुमस्तथा॥ तंज्ञात्वालक्षणैःसीतावासवंपरिह
र्षिता ॥१९॥ उवाचवाक्यंरुदतीभगवद्राघवंप्रति ॥ सहभ्रात्रामहाबाहुर्दिष्ट्यामेश्रुतिमागतः ॥२०॥ यथामेश्वशुरोराजायथाचमिथिलाधिपः ॥
तथात्वामद्यपश्यामिसनाथोमेपतिस्त्वया ॥ २१ ॥ तवाज्ञयाचदेवेंद्रपयोभूतमिदंहविः ॥ अशिष्यामित्वयादत्तंरघूणांकुलवर्धनम् ॥ २२ ॥
॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥

॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेसर्गः ॥ ॥ छ ॥ ॥ अथकविराम
वृत्तांतमाह राक्षसमिति ॥ १ ॥ यदापथिनिवृत्तस्तदातस्यमैथिलींद्रष्टुकामस्यतांद्रष्टुंसंत्वरमाणस्यतस्यैवस्थितस्यपृष्ठतोगोमायुःशिवाननादेत्यन्वयः ॥ २ ॥ ३ ॥ यथाभाव्य
शुभंतथावाशतइत्यर्थः वैदेह्यावैदेह्यैराक्षसैर्भक्षणंविनातत्कर्तृकभक्षणाभावरूपंस्वस्तिस्यादित्यर्थः अपिःकामप्रवेदने ॥ ४ ॥ मारीचेनमामकंस्वरंविज्ञायमामकस्वरध्वनिंज्ञात्वा

इंद्रहस्ताद्गृहीत्वातत्पायससंसाशुचिस्मिता ॥ न्यवेदयतभर्त्रेसालक्ष्मणायचमैथिली ॥ २३ ॥ यदिजीवतिमेभर्तासहभ्रात्रामहाबलः ॥ इदम
स्तुतयोर्भक्त्यातदाश्नात्पायसंस्वयम् ॥ २४ ॥ इतीवतत्प्राश्यहविर्वराननाजहौक्षुधादुःखसमुद्भवंचतम् ॥ इंद्रात्प्रवृत्तिमुपलभ्यजानकीका
कुत्स्थयोःप्रीतमनाबभूव ॥ २५ ॥ सचापिशक्रस्त्रिदिवालयंतदाप्रीतोययौराघवकार्यसिद्धये ॥ आमंत्र्यसीतांसततोमहात्माजगामनिद्रास
हितःस्वमालयम् ॥ २६ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेसर्गः ॥” ॥ छ ॥ ॥ छ ॥
राक्षसंमृगरूपेणचरंतंकामरूपिणम् ॥ निहत्यरामोमारीचंतूर्णंपथिन्यवर्तत ॥ १ ॥ तस्यसंत्वरमाणस्यद्रष्टुकामस्यमैथिलीम् ॥ क्रूरस्वनो
थगोमायुर्विननादास्यपृष्ठतः ॥ २ ॥ सतस्यस्वरमाज्ञायदारुणंरोमहर्षणम् ॥ शंकयामासगोमायोःस्वरेणपरिशंकितः ॥३॥ अशुभंबतमन्ये
हंगोमायुर्वाशतेयथा ॥ स्वस्तिस्यादपिवैदेह्याराक्षसैर्भक्षणंविना ॥ ४ ॥ मारीचेनतुविज्ञायस्वरमालक्ष्यमामकम् ॥ विक्रुष्टंमृगरूपेणल
क्ष्मणःशृणुयाद्यदि ॥ ५ ॥ ससौमित्रिःस्वरंश्रुत्वातांचहित्वाथमैथिलीम् ॥ तयैवप्रहितःक्षिप्रंमत्सकाशमिहैष्यति ॥ ६ ॥ राक्षसैःसहितैर्नू
नंसीतायाईप्सितोवधः ॥ कांचनश्चमृगोभूत्वाव्यपनीयाश्रमात्तुमाम् ॥ ७ ॥ दूरंनीत्वाथमारीचोराक्षसोभूच्छराहतः ॥ हालक्ष्मणहतो
स्मीतियद्वाक्यंव्याजहारह ॥ ८ ॥ अपिस्वस्तिभवेद्द्वाभ्यांरहिताभ्यांमयावने ॥ जनस्थाननिमित्तंहिकृतवैरोस्मिराक्षसैः ॥९ ॥ निमित्ता
निचघोराणिदृश्यंतेऽद्यबहूनिच ॥ इत्येवंचिंतयन्रामःश्रुत्वागोमायुनिःस्वनम् ॥१०॥ निवर्तमानस्त्वरितोजगामाश्रममात्मवान् ॥ आत्म
नश्चापनयनंमृगरूपेणरक्षसा ॥ ११ ॥

आलक्ष्यमदपकारोपायमवधार्ययन्मृगरूपेणतेनाक्रुष्टंहासीतेलक्ष्मणेतिचतद्यदिलक्ष्मणः
शृणुयात्तदातंस्वरंश्रुत्वामदीयस्वरत्वेनज्ञात्वामैथिल्यैवप्रहितस्तांहित्वैष्यति ॥ ५ ॥ ६ ॥ सहितैरीप्सितःकर्तुमिष्टः नूनंनिश्चयेन तत्रैवानुकूलतर्कमाह कांचनइत्यादि यतःकां
चनमृगोभूत्वामांव्यपनीयाकृष्यदूरंनीत्वाराक्षसोऽभूत् नतुचर्मप्रयोजनमृगएवस्थितः इतिवाक्यंव्याजहारचयत्तस्मात्तस्यावधईप्सितइत्यन्वयः काव्यलिंगालंकारः ॥ ७ ॥
॥ ८ ॥ अथचिंतांनाटयति अपीति स्वस्त्यभवनेहेतुर्जनस्थानेति जनस्थानंस्थानविशेषः जनानांलोकानांराक्षसेभ्योभयनिवृत्त्याइहस्थाननिमित्तंचेत्यर्थः ॥ ९ ॥ हेत्वंतरमपि
निमित्तानीति ॥ १० ॥ मृगरूपेणात्मनोपनयनंदूरमाकर्षणंदृष्ट्वापरिशंकितोजनस्थानंखरादिवासभूतमाजगाम अनेनततोपिपरतोमारीचव्यसनेनगतइतिसूचितम् ॥ ११ ॥

दीनमानसम् दीनमानसत्वंनाटयति दीनंशरीरेणापिम्लानम् आसेदुःविपरीतार्थसूचकत्वेनप्रापुः ॥ १२ ॥ तदेवाह सव्यमप्रदक्षिणम् ॥ १३ ॥ अविदूरेसमपिसमीया
यसंगतोऽभूत् ॥ १४ ॥ समगुणकःसन्मिलित्वासरामोलक्ष्मणस्यभ्रातासीतांविहायागतंलक्ष्मणंदृष्ट्वा लक्ष्मणंषष्ठ्यर्थेद्वितीया लक्ष्मणस्यसव्यंकरंगृहीत्वाजगर्हे ॥ १५ ॥
॥ १६ ॥ गर्हणामाह उवाचेति मधुरोदर्कशब्दतोमाधुर्योत्तरंअर्थतःपरुषमिदंवक्ष्यमाणमार्तवदार्तार्हमुवाच यद्वा मधुरोदर्कतात्पर्यतोमधुरमापाततःपरुषम् तेकृतंत्वयाकृतम्

आजगामजनस्थानंराघवःपरिशंकितः ॥ तंदीनमानसंदीनमासेदुर्मृगपक्षिणः ॥१२॥ सव्यंकृत्वामहात्मानंघोरांश्चससृजुःस्वरान् ॥ तानि
दृष्ट्वानिमित्तानिमहाघोराणिराघवः ॥ १३ ॥ ततोलक्ष्मणमायांतंददर्शविगतप्रभम् ॥ ततोविदूरेरामेणसमीयायसलक्ष्मणः ॥ १४ ॥ विष
ण्णःसन्विषण्णेनदुःखितोदुःखभागिना ॥ सजगर्हेऽथतंभ्राताद्दृष्ट्वालक्ष्मणमागतम् ॥१५॥ विहायसीतांविजनेवनेराक्षससेविते ॥ गृहीत्वाच
करंसव्यंलक्ष्मणंरघुनंदनः ॥१६॥ उवाचमधुरोदर्कमिदंपरुषमार्तवत् ॥ अहोलक्ष्मणगर्ह्यंतेकृतंयत्त्वंविहायताम् ॥ १७ ॥ सीतामिहागतःसौ
म्यकच्चित्स्वस्तिभवेदिति ॥ नमेऽस्तिसंशयोवीरसर्वथाजनकात्मजा ॥१८॥ विनष्टाभक्षितावापिराक्षसैर्वनचारिभिः ॥ अशुभान्येवभूयिष्ठंयथा
प्रादुर्भवंतिमे ॥१९॥ अपिलक्ष्मणसीतायाःसामग्र्यंप्राप्नुयामहे ॥ जीवंत्याःपुरुषव्याघ्रसुतायाजनकस्यवै ॥ २० ॥ यथावैमृगसंघाश्चगोमायु
श्चैवभैरवम् ॥ वाशंतेशकुनाश्चापिप्रदीप्तामभितोदिशम् ॥ अपिस्वस्तिभवेत्तस्याराजपुत्र्यामहाबल ॥ २१ ॥ इदंहिरक्षोमृगसंनिकाशंप्रलो
भ्यमांदूरमनुप्रयातम् ॥ हतंकथंचिन्महताश्रमेणसराक्षसोभून्म्रियमाणएव ॥२२॥ मनश्चमेदीनमिहाप्रहृष्टंचक्षुश्चसव्यंकुरुतेविकारम् ॥ अ
संशयंलक्ष्मणनास्तिसीताहृतामृतावापथिपर्वतेवा ॥२३॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम॰वा॰आ॰अर॰सप्तपंचाशःसर्गः ॥५७॥ ॥ छ ॥ ॥ सदृ
ष्ट्वालक्ष्मणंदीनंशून्यंदशरथात्मजः ॥ पर्यपृच्छतधर्मात्मावैदेहीमागतंविना ॥ १ ॥ प्रस्थितंदंडकारण्यंयामामनुजगामह ॥ क्वसा
लक्ष्मणवैदेहीयांहित्वात्वमिहागतः ॥ २ ॥ राज्यभ्रष्टस्यदीनस्यदंडकान्परिधावतः ॥ क्वसादुःखसहायामेवैदेहीतनुमध्यमा ॥ ३ ॥

॥ १७ ॥ कच्चित्स्वस्तिभवेत्कल्याणंनसंभाव्यतइत्यर्थः ॥ १८ ॥ विनष्टाअपहृता यथाप्रादुर्भवंतिविनष्टेत्यादिनिश्चितम् ॥ १९ ॥ अथापि वाप्रश्ने सामग्र्यंक्षेमंअ
नपहरणरूपम् ॥ २० ॥ वाशंतेनदंति प्रदीप्तासूर्याधिष्ठिता ॥ २१ ॥ मृगसन्निकाशंमृगवत्प्रतिभासमानं म्रियमाणएवनततःपूर्वमित्यर्थः ॥ २२ ॥ सव्यंवामं वा
स्तवमर्थमाह पथिवर्ततेवाक्रियमाणावर्ततेवेत्यर्थः इदंवस्तुतत्त्वमुक्तम् ॥ २३ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेसप्तपं
चाशःसर्गः ॥ ५७ ॥ ॥ छ ॥ ॥ पुनस्तदेवविस्तरेणाह सइति शून्यंसंतोषादिहीनचित्तं वैदेहींविनागतंतांत्यक्त्वागतम् ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥

प्राणसहाया तांविनाऽसहायाःप्राणाःकथंस्थास्यंतीतिभावः ॥ ४ ॥ अमराणांपतित्वमिंद्रत्वम् ॥ ५ ॥ मेप्रव्राजनंचतुर्दशसमावनप्रव्राजनव्रतधारणंतुसीताजीवनेममजीवनान्न मिथ्याभविष्यति तदभावेमध्येएवममरणेतद्धानिरितिभावः ॥६॥ सीतानिमित्तंतद्विनाशनिमित्तंमयिमृतेत्वयिचैकाकिन्ययोध्यांगतेइत्यर्थः सकामापूर्णमनोरथा ॥ ७ ॥ सौम्ये नविनयेन ॥८॥ संवृत्तासहृत्तायदिवृत्तामृतेत्यर्थः ॥ ९ ॥ प्रहसिताप्रहासितमुखी ॥१०॥ प्रमत्तेऽनुचितकारिणि ॥११॥ १२ ॥ तवापिज्ञातमद्भुजवीर्यादिमतोपि ॥१३॥ मम

यांविनानोत्सहेवीरमुहूर्तमपिजीवितुम् ॥ क्वसाप्राणसहायामेसीतासुरसुतोपमा ॥ ४ ॥ पतित्वममराणांहिपृथिव्याश्चापिलक्ष्मण ॥ विनातांतपनीयाभांनेच्छेयंजनकात्मजाम् ॥५॥ कच्चिज्जीवतिवैदेहीप्राणैःप्रियतरामम ॥ कच्चित्प्रव्राजनंवीरनमेमिथ्याभविष्यति ॥ ६ ॥ सीतानिमित्तंसौमित्रेमृतेमयिगतेत्वयि ॥ कच्चित्सकामाकैकेयीसुखितासाभविष्यति ॥ ७ ॥ सपुत्रराज्यांसिद्धार्थांमृतपुत्रातपस्विनी ॥ उपस्थास्यतिकौसल्याकच्चित्सौम्येनकैकयीम् ॥ ८ ॥ यदिजीवतिवैदेहीगमिष्याम्याश्रमंपुनः ॥ संवृत्तायदिवृत्तासाप्राणांस्त्यक्ष्यामिलक्ष्मण ॥९॥ यदिमामाश्रमगतंवैदेहीनाभिभाषते ॥ पुरःप्रहसितासीताविनशिष्यामिलक्ष्मण ॥१०॥ ब्रूहिलक्ष्मणवैदेहीयदिजीवतिवानवा ॥ त्वयिप्रमत्तेरक्षोभिर्भक्षितावातपस्विनी ॥ ११ ॥ सुकुमारीचबालाचनित्यंचादुःखभागिनी ॥ मद्वियोगेनवैदेहीव्यक्तंशोचतिदुर्मनाः ॥१२॥ सर्वथारक्षसातेनजिह्मेनसुदुरात्मना ॥ वदतालक्ष्मणेत्युच्चैस्तवापिजनितंभयम् ॥ १३ ॥ श्रुतश्चमन्येवैदेह्यासस्वरःसदृशोमम ॥ त्रस्तयाप्रेषितस्त्वंचद्रष्टुंमांशीघ्रमागतः ॥ १४ ॥ सर्वथातुकृतंकष्टंसीतामुत्सृजतावने ॥ प्रतिकर्तुंनृशंसानांरक्षसांदत्तमंतरम् ॥ १५ ॥ दुःखिताःखरघातेनराक्षसाःपिशिताशनाः ॥ तैःसीतानिहताघोरैर्भविष्यतिनसंशयः ॥ १६ ॥ अहोऽस्मिव्यसनेमग्नःसर्वथारिपुनाशन ॥ किंत्विदानींकरिष्यामिशंकेप्राप्तव्यमीदृशम् ॥ १७ ॥ इतिसीतांवरारोहांचिंतयन्नेवराघवः ॥ आजगामजनस्थानंत्वरयासहलक्ष्मणः ॥ १८ ॥ विगर्हमाणोऽनुजमार्तरूपंक्षुधाश्रमेणैवपिपासयाच ॥ विनिःश्वसन्शुष्कमुखोविषण्णःप्रतिश्रयंप्राप्यसमीक्ष्यशून्यम् ॥ १९ ॥ स्वमाश्रमंसप्रविगाह्यवीरोविहारदेशाननुसृत्यकांश्चित् ॥ एतत्तदित्येवानवासभूमौप्रहृष्टरोमाव्यथितोबभूव ॥ २० ॥

सदृशःममस्वरेणसदृशः यस्मात्त्वमत्रागतस्तस्मात्सस्वरस्तयाश्रुतइतिशंके ॥१४॥ प्रतिकर्तुमत्कृतापकारस्यप्रत्युपकारंकर्तुं तदपेक्षाणांरक्षसामंतरमवकाशोदत्तः ॥१५॥१६॥ किंत्विदानींकरिष्यामीतिशंकेईदृशंदुःखंप्राप्तव्यमवश्यमनुभवितव्यमितिशंकेइतिधैर्यावलंबनं उत्प्रेक्षा ॥१७॥ जनस्थानंतद्वर्तिस्वाश्रमम् ॥ १८ ॥ विगर्हमाणइत्यादिवक्ष्यमाण सर्गार्थसंग्रहः श्रमेणबहुदूरधावनजेन श्रमाचैवेतिप्रायःपाठः प्रतिश्रयमाश्रमसमीपदेशंशून्यंसीतया ॥ १९ ॥ प्रतिश्रयंप्रेक्ष्यानंतरंस्वाश्रमंप्रविगाह्यतमपिशून्यंवीक्ष्यततः

सीतायाःकाश्चिद्विहारदेशाननुसृत्यतेषुतांविचित्यतानपिशून्यान्निरीक्ष्यएतक्रीडाविशेषस्थानंतत्रत्यक्रीडाविशेषंचस्मृत्वाहृष्टरोमाशोकेनव्यथितश्चबभूव ॥२०॥ ॥ इतिश्रीरामा०
वाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेअष्टपंचाशःसर्गः ॥ ५८ ॥ ॥ छ ॥ ॥ अथविस्तरेणमार्गमध्यकृतांकथामाह अथेऽति उपावृत्तंसीतावचनात्स्वसमीपंप्राप्तं अं
तरामध्येमार्गम् ॥ १ ॥ यदायस्मात्तवविश्वासात्सावनेमयास्वेनविरहिताकृताऽतस्तामपास्यकिमर्थंत्वमागतः ॥ २ ॥ महत्पापंसीताहरणादिरूपंशंकमानंयन्मेमनोव्यथितमा
सीन्मारीचवधकालेमच्छब्दसदृशशब्दस्यतेनकरणात्तन्मैथिलींत्यज्याभ्यागतंत्वांदृष्ट्वैवसत्यमितिजाने एकत्वेनसर्वस्यसंभावयितुंशक्यत्वादितिभावः ॥ ३ ॥ यस्यसत्यत्वसं

इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेअष्टपंचाशःसर्गः ॥ ५८ ॥ ॥ छ ॥ ॥ अथाश्रमादुपावृत्तमंतरारघु
नंदनः ॥ परिपप्रच्छसौमित्रिंरामोदुःखादिदंवचः ॥ १ ॥ तमुवाचकिमर्थंत्वमागतोऽपास्यमैथिलीम् ॥ यदासातवविश्वासाद्वनेविरहिताम
या ॥ २ ॥ दृष्ट्वैवाभ्यागतंत्वांमेमैथिलींत्यज्यलक्ष्मण ॥ शंकमानंमहत्पापंयत्सत्यंव्यथितंमनः ॥ ३ ॥ स्फुरतेनयनंसव्यंबाहुश्चहृदयंच
मे ॥ दृष्ट्वालक्ष्मणदूरेत्वांसीताविरहितंपथि ॥ ४ ॥ एवमुक्तस्तुसौमित्रिर्लक्ष्मणःशुभलक्षणः ॥ भूयोदुःखसमाविष्टोदुःखितंराममब्रवीत् ॥
॥ ५ ॥ नस्वयंकामकारेणतांत्यक्त्वाहमिहागतः ॥ प्रचोदितस्तयैवोग्रैस्त्वत्सकाशमिहागतः ॥६॥ आर्येणेवपराक्रुष्टंलक्ष्मणेतिसुविस्वरम् ॥
परित्राहीतियद्वाक्यंमैथिल्यास्तच्छ्रुतिंगतम् ॥ ७ ॥ सातमार्तस्वरंश्रुत्वातवस्नेहेनमैथिली ॥ गच्छगच्छेतिमामाशुरुदतीभयविक्लवा ॥८॥
प्रचोद्यमानेनमयागच्छेतिबहुशस्तया ॥ प्रत्युक्तामैथिलीवाक्यमिदंतत्प्रत्ययान्वितम् ॥ ९ ॥ नतत्पश्याम्यहंरक्षोयदस्यभयमावहेत् ॥
निर्वृताभवनास्त्येतत्केनाप्येतदुदाहृतम् ॥ १० ॥ विगर्हितंचनीचंचकथमार्योभिधास्यति ॥ त्राहीतिवचनंसीतेयस्त्रायेत्रिदशानपि ॥११॥
किन्निमित्तंतुकेनापिभ्रातुरालंब्यमेस्वरम् ॥ विस्वरंव्याहृतंवाक्यंलक्ष्मणत्राहिमामिति ॥ १२ ॥ राक्षसेनेरितंवाक्यंत्रासात्त्राहीतिशोभने ॥
नभवत्याव्यथाकार्याकुनारीजनसेविता ॥ १३ ॥ अलंविक्लवतांगंतुंस्वस्थाभवनिरुत्सुका ॥ नचास्तित्रिषुलोकेषुपुमान्योराघवंरणे ॥ १४ ॥

भावनायांशरीरनिमित्तानितत्कालानुभूयमानान्याह स्फुरतेइति स्फुरति सव्यंवामं बाहुरपिवामएव हृदयंचवामभागएव ॥ ४ ॥ पूर्वंसीतावचनाद्दुःखितःअकृत्यंकृत
मितिरामवचनाद्भूयोदुःखितः ॥ ५ ॥ कामकारेणस्वेच्छयाप्रचोदितः उग्रैर्दुःश्रवैर्वचोभिरितिशेषः ॥ ६ ॥ लक्ष्मणेऽतिसुतरांविस्वरंपरित्राहीतिचआर्येणेवत्वयैवयत्परिक्रुष्टंतन्मै
थिल्याःश्रुतिंगतम् ॥ ७ ॥ ८ ॥ तत्प्रत्ययान्वितंयस्याअपिप्रत्ययेनविश्वसनीयत्वेनान्वितंतत्त्वेनयोग्यमिदंवक्ष्यमाणंवाक्यंप्रत्युक्ताप्रतिवचनत्वेनोक्ता ॥ ९ ॥ किंतत्तत्राह
नेति एतत्कातरवचनं नास्यरामस्य केनापिरक्षसाऽन्येनवोदाहृतम् ॥ १० ॥ तद्वचनत्वाभावेहेतुः विगर्हितमिति क्षत्रियस्यनिंदितमतएवनीचंकुत्सितं योदेवानपित्रायेद्र
क्षणेऽपियःसमर्थःसकथमीदृग्वाक्यंब्रूयात् ॥ ११ ॥ किंनिमित्तंकुत्सितंकिंचिन्निमित्तमाश्रित्यकेनापिरक्षसेरितम् ॥ १२ ॥ १३ ॥ विक्लवतांगंतुमलंवैक्लव्यमालंब्याऽलं

मास्त्वित्यर्थः पुमान्विद्यमानइतिशेषःयःपराजयेदित्यपकर्षः ॥१४॥ जायमानइत्यनेन जनिष्यमाणइत्यर्थकेन भाविनोऽपिवारणंअतःसंयुगेइत्यस्यनपौनरुक्त्यम् ॥१५॥१६॥
भावोमयीत्यादिव्याख्यातप्रायं विनष्टेभ्रातरिमांप्राप्तुंअत्यर्थपापरूपएवभावस्तवहृदिमद्विषयेनिवेशितोदैवेनेतिशेषः नचमामवाप्स्यसेतन्नाशेममापिनाशात् ॥ १७ ॥ संकेता
त्पापरूपंसंकेतंकृत्वेत्यर्थः नाभिपद्यसेनाभ्यवपद्यसे क्रोशंतंक्रोशतस्तस्यत्राणायनगच्छसि ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ दुष्कृतमकृत्यंकृतमितिशेषः ॥ २१ ॥ त्वद्रक्षार्थमितिचेन्ने
त्याह जानन्नपीति अनेनमैथिल्याःक्रोधवाक्येनकिंभवानाश्रमान्निर्गतः ॥ २२ ॥ यन्मैथिलींत्यक्त्वाइहागतोऽसितेनतेनपरितुष्यामि यच्चक्रुद्धायाःस्त्रियाःपरुषंश्रुत्वात्वमिहागतोऽ

जातोवाजायमानोवासंयुगेयःपराजयेत् ॥ अजेयोराघवोयुद्धेदेवैःशक्रपुरोगमैः ॥१५॥ एवमुक्तातुवैदेहीपरिमोहितचेतना ॥ उवाचाऽश्रूणि
मुंचंतीदारुणंमामिदंवचः ॥ १६ ॥ भावोमयितवात्यर्थपापएवनिवेशितः ॥ विनष्टेभ्रातरिप्राप्तुंनचत्वंमामवाप्स्यसे ॥ १७॥ संकेताद्भरतेनत्वं
रामंसमनुगच्छसि ॥ क्रोशंतंहियथात्यर्थंनैनमभ्यवपद्यसे ॥ १८॥ रिपुःप्रच्छन्नचारीत्वंमदर्थमनुगच्छसि ॥ राघवस्यांतरंप्रेप्सुस्तथैनंनाभिप
द्यसे ॥१९॥ एवमुक्तस्तुवैदेह्यासंरब्धोरक्तलोचनः॥क्रोधात्प्रस्फुरमाणोष्ठआश्रमादभिनिर्गतः॥२०॥एवंब्रुवाणंसौमित्रिंरामःसंतापमोहितः॥
अब्रवीद्दुष्कृतंसौम्यतांविनात्वमिहागतः ॥२१॥ जानन्नपिसमर्थंमांरक्षसामपवारणे ॥ अनेनक्रोधवाक्येनमैथिल्यानिर्गतोभवान् ॥२२॥ नहि
तेपरितुष्यामित्यक्त्वायदासिमैथिलीम् ॥ क्रुद्धायाःपरुषंश्रुत्वास्त्रियायत्त्वमिहागतः ॥ २३ ॥ सर्वथात्वपनीतंतेसीतयायत्प्रचोदितः ॥ क्रोधस्यव
शमागम्यनाकरोःशासनंमम ॥२४॥ असौहिराक्षसःशेतेशरेणाभिहतोमया ॥ मृगरूपेणयेनाहमाश्रमादपवाहितः ॥ २५ ॥ विकृष्यचापंपरि
धायसायकंसलीलबाणेनचताडितोमया ॥ मार्गींतनुंत्यज्यचविक्लवस्वरोबभूवकेयूरधरःसराक्षसः ॥२६॥शराहतेनैवतदार्तयागिरास्वरंममा
लंब्यसुदूरसुश्रवम् ॥ उपाहृतंतद्वचनंसुदारुणंत्वमागतोयेनाविहायमैथिलीम् ॥२७॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअर
ण्यकांडेएकोनषष्टितमःसर्गः ॥५९॥ ॥ छ ॥ ॥ भृशमाव्रजमानस्यतस्याधोवामलोचनम् ॥ प्रास्फुरच्चास्खलद्रामोवेपथुश्चास्यजायते ॥१॥

सितेनतेनतुष्यामि क्रुद्धस्त्रीणांवाक्येमर्यादालेशस्याप्यभावादितिभावः ॥ २३ ॥ अपनीतमपनयोऽनीतिरितियावत् कृतेतिशेषः यत्तयाप्रचोदितःसन्क्रोधवशंप्राप्यममशासनं
नाकरोः ॥ २४ ॥ अधुनास्ववृत्तांतमाह असावितिबुद्धिस्थित्यैवंनिर्देशः अपवाहितःदूरमाकृष्टः ॥ २५ ॥ परिधायसंधाय सलीलबाणेननातिविकृष्यमुक्तेन मार्गींमृगसंबं
धिनीम् ॥ २६ ॥ सदूरेपिसंश्रवःसंश्रवणंयस्यतंस्वरंममतत्स्वरसदृशंआलंब्यतद्वचनमुपाहृतंउक्तम् ॥ २७ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीये
आदिकाव्येअरण्यकांडेएकोनषष्टितमःसर्गः ॥ ५९ ॥ ॥ छ ॥ ॥ आव्रजमानस्यआश्रममागच्छतः अधःप्रास्फुरत्स्वयमस्खलद्वेपथुःकंपश्चास्याजायत ॥ १ ॥

अपिक्षेममितितुव्याजहारेत्यन्वयः ॥२॥३॥ उद्भ्रमान्नितस्ततोव्रजन् विक्षिपन्हस्तादीन्‌क्षिपन्‌तत्रतत्रसीताभविष्यतीत्याशयाऽभिवीक्ष्य ॥४॥५॥ रुदंतमित्यादेराश्रमोविशेष्यः वर्णनीयमयीभावेनकवेरपिसन्निहितवैपरीत्यम् ॥६॥७॥ नष्टाअदर्शनंगता स्वयोगशक्त्यापुनरलभ्यदर्शनाजातेतितात्पर्यम् ॥८॥९॥ नदींगतेत्यादिसंतर्क्यतत्रतत्रयत्नान्मृगयमाणोपि नाससाद उन्मत्तइवेत्ययमिवशब्दोमृगयमाणःप्रधावन्बभ्रामेत्यादौसर्वत्रसंबध्यः एतत्सर्वंलोकव्यवहारनटनंभगवतश्चित्स्वरूपस्यलोकेसर्वतोभार्याप्रियतमेतिबोधयितुं अतएव मातापितृवियोगोनैतावच्छोककारणं तदुक्तंभागवते समनुजोजभवार्चितांघ्रिरलंघ्यवीर्यइत्यादिनाविशिष्टंराममुपक्रम्य रक्षोधमेनवृकवद्विपिनेऽसमक्षंवैदेहराजदुहितर्यपयापितायां भ्रात्रवनेकृपणवत्प्रिययावियुक्तःस्त्रीसंगिनांगतिमितिप्रथयंश्चचारेति नेदंयशोरघुपतेःसुरयाञ्चयात्तलीलातनोराधिकसाम्यविमुक्तधाम्नः रक्षोवधोजलधिबंधनमस्त्रपूगैर्यत्तस्यशत्रु

उपालक्ष्यनिमित्तानिसोशुभानिमुहुर्मुहुः ॥ अपिक्षेमंतुसीतायाइतिवैव्याजहारह ॥ २ ॥ त्वरमाणोजगामाथसीतादर्शनलालसः ॥ शून्यमावसथंदृष्ट्वाबभूवोद्विग्नमानसः ॥ ३ ॥ उद्भ्रमन्निववेगेनविक्षिपन्रघुनंदनः ॥ तत्रतत्रोटजस्थानमभिवीक्ष्यसमंततः ॥ ४ ॥ ददर्शपर्णशालांचसीतयारहितांतदा ॥ श्रियाविरहितांध्वस्तांहेमंतेपद्मिनीमिव ॥ ५ ॥ रुदंतमिववृक्षैश्चग्लानपुष्पमृगद्विजम् ॥ श्रियाविहीनंविध्वस्तंसंत्यक्तंवनदैवतैः ॥ ६ ॥ विप्रकीर्णाजिनकुशंविप्रविद्धबृसीकटम् ॥ दृष्ट्वाशून्योटजस्थानंविललापपुनःपुनः ॥ ७ ॥ हृतामृतावानष्टावाभक्षितावाभविष्यति ॥ निलीनाप्यथवाभीरुरथवावनमाश्रिता ॥ ८ ॥ गताविचेतुंपुष्पाणिफलान्यपिचवापुनः ॥ अथवापद्मिनींयाताजलार्थंवानदींगता ॥ ९ ॥ यत्नान्मृगयमाणस्तुनाससादवनेप्रियाम् ॥ शोकरक्तेक्षणःश्रीमानुन्मत्तइवलक्ष्यते ॥ १० ॥ वृक्षाद्वृक्षंप्रधावन्सगिरींश्चापिनदीनदम् ॥ बभ्रामविलपन्रामःशोकपंकार्णवप्लुतः ॥११॥ अस्तिकच्चित्त्वयादृष्टासाकदंबप्रियाप्रिया ॥ कदंबयदिजानीषेशंससीतांशुभाननाम् ॥१२॥ स्निग्धपल्लवसंकाशांपीतकौशेयवासिनीम् ॥ शंसस्वयदिसादृष्टाबिल्वबिल्वोपमस्तनी ॥१३॥ अथवार्जुनशंसत्वंप्रियांतामर्जुनप्रियाम् ॥ जनकस्यसुतातन्वीयदिजीवतिवानवा ॥१४॥ ककुभःककुभोरूंतांव्यक्तंजानातिमैथिलीम् ॥ लतापल्लवपुष्पाढ्योभातिह्येषवनस्पतिः ॥१५॥

हननेकपयःसहायाइतिच यद्यथासुग्रीवाद्याश्रयणवदिदमपिलीलैवेतिनतत्तस्यस्तुतिरितितदर्थः लीलाप्रयोजनंचतच्छ्रवणेनलोकोद्धारः एतन्नवमेएकादशाध्यायस्थेपद्येतथापंचमेपि मर्त्यावतारस्त्विहमर्त्यशिक्षणंरक्षोवधायैवनकेवलंविभोः कुतोन्यथास्याद्रमतःस्वआत्मन्सीताकृतानिव्यसनानीश्वरस्येति ॥ १० ॥ नदीनदंनदीसंबंधिनदं जातावेकवचनं नाराइतिलोकप्रसिद्धं नदाःपश्चिमप्रवाहाइतिकतकः पश्चिमप्रवाहायाअपिनर्मदायानदत्वव्यवहाराभावाच्चिंत्यंतत् ॥११॥ उन्मत्तइवेत्युक्तंविवृणोति अस्तिकच्चिदितिप्रश्ने कदंबप्रियत्वात्सर्वथात्वयादृष्टेत्यर्थः यदीति वेदायदिप्रमाणमितिवत् ॥ १२ ॥ स्निग्धपल्लवसंकाशांतद्वत्कोमलांगीम् ॥ १३ ॥ अर्जुनःकरवीरः करवीरःकरालश्चकरवीरीतथार्जुनइतिनिघंटुः ॥ १४ ॥ ककुभोमरुबकःककुभस्यबहिस्त्वचोपिश्लक्ष्णत्वात्तद्वत्श्लक्ष्णोरूम् तस्यज्ञातृत्वोपपादकंलतेत्यादि तत्संबंधंविनाकथमियतीसंपदस्येतिभावः ॥ १५ ॥

उपसमीपेगीतः क्रियमाणझंकारइत्यर्थः तथाद्रुमवरोह्यसिइतिस्तौति ततउत्तरमलब्ध्वान्यंप्रत्याह एषइतितत्प्रियत्वात्तज्ज्ञेयत्वसंभावना ॥ १६ ॥ त्वन्नामानंअशोकंकुर्वित्यर्थः
शोकापनुदत्वादेतत्करणयोग्यता ॥१७॥१८॥ निःशंकम् मरणादिकथनेपिशंकानकार्येतिभावः ॥१९॥२०॥ रामः पप्रच्छेतिशेषः ॥२१॥ उन्मत्तइवमानुषव्यवहारनटनवशा
त् वस्तुतोनोन्मत्तइत्यर्थः उन्मादस्यापिविरहेऔचित्याद्दशावस्थासुगणितत्वाच्च ॥२२॥ मृगीभिःसाहिताभवेदित्यादौसंभावनायांलिङ् संभावनाबीजंमृगविप्रेक्षणीत्वम् ॥२३॥

भ्रमरैरुपगीतश्चयथाद्रुमवरोह्यसि ॥ एषव्यक्तंविजानातितिलकस्तिलकप्रियाम् ॥ १६ ॥ अशोकशोकापनुदशोकोपहतचेतनम् ॥ त्वन्ना
मानंकुरुक्षिप्रंप्रियासंदर्शनेनमाम् ॥ १७ ॥ यदितालत्वयादृष्टापक्कतालोपमस्तनी ॥ कथयस्ववरारोहांकारुण्यंयदितेमयि ॥ १८ ॥ यदि
दृष्टात्वयाजंबोजांबूनदसमप्रभा ॥ प्रियांयदिविजानासिनिःशंकंकथयस्वमे ॥ १९ ॥ अहोत्वंकर्णिकाराद्यपुष्पितःशोभसेभृशम् ॥ कर्णिका
रप्रियांसाध्वींशंसदृष्टायदिप्रिया ॥२०॥ चूतनीपमहासालान्पनसान्कुररांस्तथा ॥ दाडिमानपितान्गत्वादृष्ट्वारामोमहायशाः ॥२१॥ बकुला
नथपुन्नागांश्चंदनान्केतकांस्तथा॥पृच्छन्रामोवनेभ्रांतउन्मत्तइवलक्ष्यते ॥२२॥ अथवामृगशावाक्षींमृगजानासिमैथिलीम् ॥ मृगविप्रेक्षणी
कांतामृगीभिःसहिताभवेत् ॥२३॥ गजसागजनासोरूर्यदिदृष्टात्वयाभवेत् ॥ तांमन्येविदितांतुभ्यमाख्याहिवरवारण ॥ २४ ॥ शार्दूलयदि
सादृष्टाप्रियाचंद्रनिभानना ॥ मैथिलीममविस्रब्धःकथयस्वनतेभयम् ॥२५॥ किंधावसिप्रियेनूनंदृष्टासिकमलेक्षणे ॥ वृक्षैराच्छाद्यचात्मानं
किंमांनप्रतिभाषसे ॥२६॥ तिष्ठतिष्ठवरारोहेनतेस्तिकरुणामयि ॥ नात्यर्थंहास्यशीलासिकिमर्थंमामुपेक्षसे ॥ २७॥ पीतकौशेयकेनासिसूचि
तावरवर्णिनि ॥धावंत्यपिमयादृष्टातिष्ठयद्यस्तिसौहृदम्॥ २८ ॥नैवसानूनमथवाहिंसिताचारुहासिनी॥ कृच्छ्रंप्राप्तंहिमांनूनंयथापेक्षितुमर्हति
॥ २९॥व्यक्तंसाभक्षिताबालाराक्षसैःपिशिताशनैः॥विभज्यांगानिसर्वाणिमयाविरहिताप्रिया ॥३०॥ नूनंतच्छुभदंतोष्ठंसुनासंशुभकुंडलम्॥
पूर्णचंद्रनिभंग्रस्तंमुखंनिष्प्रभतांगतम्॥ ३१ ॥ साहिचंदनवर्णाभाग्रीवाग्रैवेयकोचिता॥कोमलाविलपंत्यास्तुकांतायाभक्षिताशुभा ॥ ३२ ॥

गजस्यवेतूरुत्वसंभावनाबीजंगजनासोरुत्वम् यद्वोच्चत्वाद्दूरदर्शित्वम् ॥ २४ ॥ नतेभयम् त्वयाभक्षिताचेदपितथाकथनेऽपितवमत्तोनभयमित्यर्थः॥ २५ ॥ अतिविरहवशा
त्सर्वतस्तद्भ्रमावस्थांनाटयति किमिति ॥२६॥ नात्यर्थंहास्यशीलासिनात्यंतंपरिहासशीलासि किमर्थमिति इतःपरमदर्शनेर्मृतिर्मेप्रसक्तेतिभावः ॥२७॥ पीतवस्त्रेणसूचिताऽसिधावं
तीदृष्टासिचतस्मात्तिष्ठ ॥२८॥ पुनर्बोधावस्था नूनंसानैव यादृष्टा तर्हिसाकेत्यत्राह अथवाहिंसितारक्षोभिः तत्रहेतुः यथाएवंप्रकारेणकृच्छ्रंनूनंमांप्राप्तंसापेक्षितुमर्हति नापेक्षतेतस्मा
न्नैवसेत्यर्थः उपेक्षितुमितिपाठेकाकुः ॥२९॥ उक्तमेवस्पष्टयति व्यक्तमिति ॥३०॥ निष्प्रभतांगतम् रक्षोभिर्ग्रासादितिशेषः ॥ ३१ ॥ सर्वत्रोत्प्रेक्षा ग्रैवेयंग्रीवाभूषणम् ॥ ३२ ॥

विक्षिप्यमाणौइतस्ततःक्षिप्यमाणौ ॥ ३३ ॥ रक्षसांभक्षणायसाबालामयास्वविरहिताकृता बहुबांधवापियासार्थेनपरित्यक्ताहीनास्त्रीसेवभक्षितारक्षोभिरितिशेषः ॥३४॥ पश्यसे
पश्यसि हासीते इकारलोपआर्षः॥३५॥परिधावन्उद्भ्रमतेउत्पततिविभ्रमतेवात्यावत्॥३६॥ अपरिसंस्थितःक्वचिदपिस्थितिमलभमानोभ्रमति ॥ ३७ ॥ अनिष्ठिताशःअनिवृत्ता
शःमार्गणेअन्वेषणे पुनःपरमंपरिश्रमंचकार अर्वोवाएषआत्मनइतिश्रुतेस्तस्याःप्रियात्वम् एतत्सर्वंलोकव्यवहारनटनमित्युक्तमेवनत्वेतावताभगवतितमोरजसोःसंभावनेतिदिक

नूनंविक्षिप्यमाणौतौबाहूपल्लवकोमलौ ॥ भक्षितौवेपमानाग्रौसहस्ताभरणांगदौ ॥ ३३ ॥ मयाविरहिताबालारक्षसांभक्षणायवै ॥ सा
र्थेनैवपरित्यक्ताभक्षिताबहुबांधवा ॥ ३४ ॥ हालक्ष्मणमहाबाहोपश्यसेत्वंप्रियांक्वचित् ॥ हाप्रियेक्वगताभद्रेहासीतेतिपुनःपुनः ॥
॥ ३५ ॥ इत्येवंविलपन्रामःपरिधावन्वनाद्वनम् ॥ क्वचिदुद्भ्रमतेयोगात्क्वचिद्विभ्रमतेबलात् ॥ ३६ ॥ क्वचिन्मत्तइवाभातिकांतान्वेषण
तत्परः ॥ सवनानिनदीःशैलान्गिरिप्रस्रवणानिच ॥ काननानिचवेगेनभ्रमत्यपरिसंस्थितः ॥ ३७ ॥ तदासगत्वाविपुलंमहद्वनंपरी
त्यसर्वंत्वथमैथिलींप्रति ॥ अनिष्ठिताशःसचकारमार्गणेपुनःप्रियायाःपरमंपरिश्रमम् ॥ ३८ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकी
येआदिकाव्येअरण्यकांडेषष्ठितमःसर्गः॥ ६० ॥ ॥ ७॥ ॥ दृष्ट्वाश्रमपदंशून्यंरामोदशरथात्मजः ॥ रहितांपर्णशालांचप्रविद्धान्यासना
निच ॥ १ ॥ अदृष्ट्वातत्रवैदेहींसन्निरीक्ष्यचसर्वशः ॥ उवाचरामःप्राक्रुश्यप्रगृह्यरुचिरौभुजौ॥२॥ क्वनुलक्ष्मणवैदेहीकंवादेशमितोगता॥केनाहृ
तावासौमित्रेभक्षिताकेनवाप्रिया॥३॥वृक्षेणावार्ययदिमांसीतेहसितुमिच्छसि॥अलंतेहसितेनाद्यमांभजस्वसुदुःखितम्॥४॥यैःपरिक्रीडसेसी
तेविश्वस्तैर्मृगपोतकैः॥एतेहीनास्त्वयासौम्येध्यायंत्यस्राविलेक्षणाः॥५॥सीतयारहितोऽहंवैनहिजीवामिलक्ष्मण॥ वृतंशोकेनमहतासीताहरण
जेनमाम्॥६॥परलोकेमहाराजोनूनंद्रक्ष्यतिमेपिता॥कथंप्रतिज्ञांसंश्रुत्यमयात्वमभियोजितः॥७॥अपूरयित्वातंकालंमत्सकाशमिहागतः॥काम
वृत्तमनार्यंवामृषावादिनमेवच ॥८॥ धिक्त्वामितिपरेलोकेव्यक्तंवक्ष्यतिमेपिता॥विवशंशोकसंतप्तंदीनंभग्नमनोरथम् ॥९॥ मामिहोत्सृज्यकरु
णंकीर्तिर्नरमिवानृजुम्॥क्वगच्छसिवरारोहेमामोत्सृजसुमध्यमे॥१०॥ ॥ ३८ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्य
कांडेषष्ठितमःसर्गः ॥ ६० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ प्रविद्धानिइतस्ततःप्रक्षिप्तानि ॥ १ ॥ प्राक्रुश्यहाइतिशब्दंकृत्वाबाहूप्रगृह्यउत्क्षिप्य ॥ २ ॥ तदेववचनम् क्वेति ॥३ ॥
वृक्षेणेत्यादिपुनःप्रलापः आवार्यआच्छाद्य ॥ ४ ॥ विश्वस्तैश्चिरकालसहवासेनविश्वासंप्राप्तैः ध्यायंतित्वामितिशेषः ॥ ५ ॥ ६ ॥ मरणेऽपिपरलोकेममाधिकारएवप्राप्नोतीत्या
ह कथमिति संश्रुत्यप्रतिज्ञाय अभियोजितःनियुक्तः॥७॥८॥पुनःसीतामुद्दिश्यप्रलपति विवशमिति॥९॥अनृजुंछलशीलंमामुत्सृज्यक्वगच्छसि दृष्टैवाहृ मांमाउत्सृजत्यज ॥ १० ॥

॥ ११ ॥ सीतामनासादयमानमप्राप्नुवानंरामंलक्ष्मणउवाचेत्यन्वयः ॥ १२ ॥ १३ ॥ विषादंमाकुर्वितिशेषः कुरुयत्नमन्वेषणइतिशेषः ॥ १४ ॥ प्रियःकाननसंचारोयस्या
सा वनोन्मत्तावनस्यपुष्पितत्वदर्शनादुन्मत्ताहर्षवती ॥ १५ ॥ वंजुलोवेतसः संभावनायांलिङ् सर्वत्रवित्रासयितुकामाअस्मान् ॥ १६ ॥ जिज्ञासमानाआवयोरन्वेषणसा

त्वयाविरहितश्चाहंत्यक्ष्येजीवितमात्मनः ॥ इतीवविलपन्रामःसीतादर्शनलालसः ॥ ११ ॥ नददर्शसुदुःखार्तोराघवोजनकात्मजाम् ॥
अनासादयमानंतंसीतांशोकपरायणम् ॥ पंकमासाद्यविपुलंसीदंतमिवकुंजरम् ॥ लक्ष्मणोराममत्यर्थमुवाचहितकाम्यया ॥ १३ ॥ मावि
षादंमहाबुद्धेकुरुयत्नंमयासह ॥ इदंगिरिवरंवीरबहुकंदरशोभितम् ॥ १४ ॥ प्रियकाननसंचारावनोन्मत्ताचमैथिली ॥ सावनंवाप्रविष्टा
स्यान्नलिनींवासुपुष्पिताम् ॥ १५ ॥ सरितंवापिसंप्राप्तामीनवंजुलसेविताम् ॥ वित्रासयितुकामावालीनास्यात्काननेक्वचित् ॥ १६ ॥ जिज्ञास
मानावैदेहीत्वांमांचपुरुषर्षभ ॥ तस्याह्यन्वेषणेश्रीमन्क्षिप्रमेवयतावहे ॥ १७ ॥ वनंसर्वंविचिनुवोयत्रसाजनकात्मजा ॥ मन्यसेयदिकाकु
त्स्थमास्मशोकेमनःकृथाः ॥ १८ ॥ एवमुक्तःससौहार्दाल्लक्ष्मणेनसमाहितः ॥ सहसौमित्रिणारामोविचेतुमुपचक्रमे ॥ १९ ॥ तौवनानिगि
रींश्चैवसरितश्चसरांसिच ॥ निखिलेनविचिन्वंतौसीतांदशरथात्मजौ ॥ २० ॥ तस्यशैलस्यसानूनिशिलाश्चशिखराणिच ॥ निखिलेनविचि
न्वंतौनैवतामभिजग्मतुः ॥ २१ ॥ विचित्यसर्वतःशैलंरामोलक्ष्मणमब्रवीत् ॥ नेहपश्यामिसौमित्रेवैदेहींपर्वतेशुभाम् ॥ २२ ॥ ततोदुःखाभि
संतप्तोलक्ष्मणोवाक्यमब्रवीत् ॥ विचरन्दंडकारण्यंभ्रातरंदीप्ततेजसम् ॥ २३ ॥ प्राप्स्यसेत्वंमहाप्राज्ञमैथिलींजनकात्मजाम् ॥ यथाविष्णुर्म
हाबाहुर्बलिंबद्ध्वामहीमिमाम् ॥ २४ ॥ एवमुक्तस्तुवीरेणलक्ष्मणेनसराघवः ॥ उवाचदीनयावाचादुःखाभिहतचेतनः ॥ २५ ॥ वनंसुविचि
तंसर्वंपद्मिन्यःफुल्लपंकजाः ॥ गिरिश्चायंमहाप्राज्ञबहुकंदरनिर्झरः ॥ नहिपश्यामिवैदेहींप्राणेभ्योऽपिगरीयसीम् ॥ २६ ॥ एवंसविलपन्रामः
सीताहरणकर्शितः ॥ दीनःशोकसमाविष्टोमुहूर्तंविह्वलोभवत् ॥ २७ ॥ सविह्वलितसर्वांगोगतबुद्धिर्विचेतनः ॥ विषसादातुरोदीनोनिःश्वस्या
शीतमायतम् ॥ २८ ॥ बहुशःसतुनिःश्वस्यरामोराजीवलोचनः ॥ हाप्रियेतिविचुक्रोशबहुशोबाष्पगद्गदः ॥ २९ ॥

मर्थ्यम् यतावहेयत्नंकुर्वः ॥ १७ ॥ यत्रसाअस्तीतिशेषः ॥ १८ ॥ विचेतुमन्वेष्टुम् ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ नेहपश्यामिवैदेहीमित्युक्तेपिपुनर्विलापपरिहारायल
क्ष्मणोऽवददित्याह ततइति दंडकारण्यंविचरंस्त्वंसीतांप्राप्स्यसि ॥ २३ ॥ तत्रदृष्टांतोयथाविष्णुरिति ॥ २४ ॥ २५ ॥ अस्तुलक्ष्मणैवंकृतंकरणेनकिमित्याहरामःवनमिति ॥
॥ २६ ॥ विह्वलःपरवशः ॥ २७ ॥ गतबुद्धिर्ज्ञानशून्यइव विचेतनःचेष्टारहितइव अशीतंउष्णम् आयतंदीर्घम् ॥ २८ ॥ हाप्रियेइतीतिइकारलोपआर्षः ॥ २९ ॥

प्रश्रितोविनयोपेतः प्रश्रितांजलिर्बद्धांजलिः ॥३०॥३१॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेएकषष्ठितमःसर्गः ॥६१॥ छ ॥
एवंप्रियावियोगोदुःसहइतिबोधयन्पुनःशोचति सीतामिति शोकोपहतचेतनःशोकेनसीतावियोगजेनोपहतज्ञानइव ॥ १ ॥ अपश्यन्नपिभ्रमावस्थत्वात्पश्यन्निवविलापाश्रयत्वेन
दुर्वचंगद्गदकंठत्वात् ॥ २ ॥ तेस्वस्यसीतायाः ॥ ३ ॥ कदलीस्कंधेतिपाठेऽपिस्कंधःकांडम् निगूहितुंशक्तानासि आत्मानमितिशेषः ॥४ ॥ ततोवनांतरंगच्छतीतिभ्रमन्नाह कर्णि

तंसांत्वयामासततोलक्ष्मणःप्रियबांधवम् ॥ बहुप्रकारंशोकार्तःप्रश्रितःप्रश्रितांजलिः ॥ ३० ॥ अनादृत्यतुतद्वाक्यंलक्ष्मणोष्ठपुटच्युतम् ॥
अपश्यंस्तांप्रियांसीतांप्राक्रोशत्सपुनःपुनः ॥ ३१ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअर०एकषष्ठितमःसर्गः ॥ ६१ ॥
सीतामपश्यन्धर्मात्माशोकोपहतचेतनः ॥ विललापमहाबाहूरामःकमललोचनः ॥ १ ॥ पश्यन्निवचतांसीतामपश्यन्मन्मथार्दितः ॥ उवा
चराघवोवाक्यंविलापाश्रयदुर्वचम् ॥ २ ॥ त्वमशोकस्यशाखाभिःपुष्पप्रियतराप्रिये ॥ आवृणोषिशरीरंतेममशोकविवर्धनी ॥ ३ ॥ कद
लीकांडसदृशौकदल्यासंवृतावुभौ ॥ ऊरूपश्यामितेदेविनासिशक्तानिगूहितुम् ॥ ४ ॥ कर्णिकारवनंभद्रेहसंतीदेविसेवसे ॥ अलंतेपरिहा
सेनममबाधावहेनवै ॥ ५ ॥ विशेषेणाश्रमस्थानेहासोयंनप्रशस्यते ॥ अवगच्छामितेशीलंपरिहासप्रियंप्रिये ॥ ६ ॥ आगच्छत्वंविशाला
क्षिशून्योयमुटजस्तव ॥ सुव्यक्तंराक्षसैःसीताभक्षितावाहृतापिवा ॥ ७ ॥ नहिसाविलपंतंमामुपसंप्रैतिलक्ष्मण ॥ एतानिमृगयूथानिसाश्रु
नेत्राणिलक्ष्मण ॥ ८ ॥ शंसंतीवहिमेदेवींभक्षितांरजनीचरैः ॥ हाममार्येक्वयातासिहासाध्विवरवर्णिनि ॥ ९ ॥ हासकामाद्यकैकेयीदेविमे
द्यभविष्यति ॥ सीतयासहनिर्यातोविनासीतामुपागतः ॥ १० ॥ कथंनामप्रवेक्ष्यामिशून्यमंतःपुरंमम ॥ निर्वीर्यइतिलोकोमांनिर्दयश्चेति
वक्ष्यति ॥ ११ ॥ कातरत्वंप्रकाशंहिसीतापनयनेनमे ॥ निवृत्तवनवासश्चजनकंमिथिलाधिपम् ॥ १२ ॥ कुशलंपरिपृच्छंतंकथंशक्ष्येनिरी
क्षितुम् ॥ विदेहराजोनूनंमांदृष्ट्वाविरहितंतया ॥ १३ ॥ सुताविनाशसंतप्तोमोहस्यवशमेष्यति ॥ "तातएवकृतार्थःसतत्रैववसतादिति" ॥
अथवानगमिष्यामिपुरींभरतपालिताम् ॥ १४ ॥ स्वर्गोपिहितयाहीनःशून्यएवमतोमम ॥ तन्मामुत्सृज्यहिवनेगच्छायोध्यापुरींशुभाम् ॥ १५ ॥

कारेति ॥ ५ ॥ ६ ॥ पुनर्भ्रमनिवृत्त्याह सुव्यक्तमिति ॥ ७ ॥ उपसंप्रैतिहासरसेनोपेक्षतइत्यर्थः ॥ ८ ॥ भक्षितांशंसंतीव तत्रबीजंसाश्रुनेत्राणीति ॥ ९ ॥ विनासीतामुपागतइतिसका
माभविष्यतित्वयाभक्षितयेतिशेषः ॥ १० ॥ ११ ॥ कातरत्वमशूरत्वम् सीतापनयनेनसीतानाशेन ॥ १२ ॥ तयासीतया विरहितंहीनम् ॥ १३ ॥ तातएवकृतार्थःसतत्रैवव
सतादितीत्यर्धमाधिकंकतकपाठे तातोदशरथएवकृतार्थः वसतादितिलोट्व्यत्ययेन यतस्तत्रैवस्वर्गेएवषसति नतुजीवंतीकौसल्येत्यर्थः पक्षांतरमादत्ते अथवेति ॥ १४ ॥ १५ ॥

॥१६॥१७॥१८॥१९॥ भयविकलमुखःभयेनविवर्णमुखः ॥२०॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवा०आ०अर० द्विषष्ठितमःसर्गः ॥६२॥ ॥छ॥ ॥ शोकइष्टवि
योगजोद्वृत्तिविशेषः तज्जन्यंचित्तवैकल्यंमोहः ॥ १ ॥ शोकवशेनाभिपन्नंपीडितम् विपुलेतिरामइतिपाठेऽतिशयितेशोकेइत्यर्थः व्यसनानुरूपंलोकस्यदुःखप्रसंगेउचितम् ॥२॥
शोकमनुप्रवृत्तःशोकःशोकानुशोकःसः परंपरायाःतृतीयार्थेषष्ठी परंपरयाऽविच्छेदेनहियतोमांहृदयंतदधिष्ठानमात्मानंमनश्चभिंदन्नेतिप्राप्नोति ॥ ३ ॥ उक्तमेवविस्तरेणाह पूर्वं

नत्वहंतांविनासीतांजीवेयंहिकथंचन ॥ गाढमाश्लिष्यभरतोवाच्योमद्वचनात्त्वया ॥१६॥ अनुज्ञातोऽसिरामेणपालयेतिवसुंधराम् ॥ अंबाचम
मकैकेयीसुमित्राचत्वयाविभो ॥१७॥ कौसल्याचयथान्यायमभिवाद्याममाज्ञया ॥ रक्षणीयाप्रयत्नेनभवतासूक्तचारिणा ॥ १८ ॥ सीतायाश्चवि
नाशोऽयंममचामित्रसूदन ॥ विस्तरेणजनन्यामेविनिवेद्यस्त्वयाभवेत् ॥१९॥ इतिविलपतिराघवेतुदीनेवनमुपगम्यतयाविनासुकेश्या ॥ भय
विकलमुखस्तुलक्ष्मणोऽपिव्यथितमनाभृशमातुरोबभूव ॥ २० ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवा०आ०अर०द्विषष्ठितमःसर्गः ॥ ६२ ॥ छ ॥
सराजपुत्रःप्रिययाविहीनःशोकेनमोहेनचपीड्यमानः ॥ विषादयन्भ्रातरमार्तरूपोभूयोविषादंप्रविवेशतीव्रम् ॥ १ ॥ सलक्ष्मणंशोकवशा
भिपन्नंशोकेनिमग्नोविपुलेतुरामः ॥ उवाचवाक्यंव्यसनानुरूपमुष्णंविनिःश्वस्यरुदन्सशोकम् ॥ २ ॥ नमद्विधोदुष्कृतकर्मकारीमन्येद्वितीयो
योऽस्तिवसुंधरायाम् ॥ शोकानुशोकोहिपरंपरायामामेतिभिंदन्हृदयंमनश्च ॥ ३ ॥ पूर्वंमयानूनमभीप्सितानिपापानिकर्माण्यसकृत्कृता
नि ॥ तत्रायमद्यापतितोविपाकोदुःखेनदुःखंयदहंविशामि ॥४॥ राज्यप्रणाशःस्वजनैर्वियोगःपितुर्विनाशोजननीवियोगः ॥ सर्वाणिमेलक्ष्म
णशोकवेगमापूरयंतिप्रविचिंतितानि ॥ ५ ॥ सर्वंतुदुःखंममलक्ष्मणेदंशांतंशरीरेवनमेत्यक्लेशम् ॥ सीतावियोगात्पुनरभ्युदीर्णंकाष्ठैरि
वाग्निःसहसोपदीप्तः ॥ ६ ॥ सानूनमार्याममराक्षसेनह्यभ्याहृताखंसमुपेत्यभीरुः ॥ अप्यस्वरंसुस्वरविप्रलापाभयेनविक्रंदितवत्य
भीक्ष्णम् ॥ ७ ॥ तौलोहितस्यप्रियदर्शनस्यसदोचितावुत्तमचंदनस्य ॥ वृत्तौस्तनौशोणितपंकदिग्धौनूनंप्रियायाममनाभिपातः ॥ ८ ॥

मिति अभीप्सितानिचिकीर्षाविषयत्वंप्राप्तानि तत्रतेषांमध्येकेषांचिद्विपाकःफलपरिपाकोऽयमद्यापतितः प्राप्तदुःखेनदुःखम् दुःखपरंपरामित्यर्थः ॥४॥ तामेवाह राज्येति
एतानिप्रविचिंतितानिशोकवेगमिदानींतनमापूरयंति ॥ ५ ॥ वनमेत्यप्राप्यशरीरेक्लेशमनुभूयापिसीतासन्निधानात्सर्वंशांतम् अद्यसीतावियोगात्पुनरुदीर्णंवृद्धिंप्राप्तम् प्रिया
वियोगएवदुःसहइतिभावः ॥ ६ ॥ साराक्षसेननूनमभ्याहृता तदाखमाकाशंसमुपेत्यप्राप्यअस्वरंविस्वरंविक्रंदितवतीअपिसंभाव्यतएवमित्यन्वयः ॥७॥ लोहितस्यचं
दनस्यहरिचंदनस्य लोहितंहरिचंदनमितिकोशात् शोणितपंकदिग्धौ भक्षणायराक्षसैर्विशसनादितिभावः ममनाभिपातःएवमपिममशरीरस्याभिपातोनजायतइत्यर्थः ॥ ८ ॥

॥ ९ ॥हारपाशोहाररूपामालातस्याउचितांतांउचितोंतःप्रांतभागोयस्यास्तांतांकंबुतुल्याम् ग्रीवामित्यर्थः परिपीतवंतीतिपाठेरुधिरमितिशेषः भविष्यंतिजातानीतिवाशून्येविजने
॥१०॥११॥उपोपविष्टासमीपावस्थिता निःशब्दंस्मितम् ईषत्सशब्दोहासः॥१२॥ममप्रियायानित्यकालंप्रियेत्यन्वयः अत्रगोदावर्यामियंचिंताअसंगतेत्याह नैकाकिनीति ॥१३॥ए
वमग्रेपिगच्छति पंकजानिआनेतुमितिशेषः॥१४॥अतिबिभेतिअत्यंतंभीताभवति॥१५॥लोककृताकृतज्ञेत्यादिनाताद्दशसूक्ष्मज्ञानवतस्तज्ज्ञानंसर्वथास्तीतिभावः॥१६॥यत्तेनित्यं

तच्छ्लक्ष्णसुव्यक्तमृदुप्रलापंतस्यामुखंकुंचितकेशभारम् ॥ रक्षोवशंनूनमुपागतायानभ्राजतेराहुमुखेयथेंदुः ॥९॥ तांहारपाशस्यसदोचितां
तांग्रीवांप्रियायाममसुव्रतायाः ॥ रक्षांसिनूनंपरिपीतवंतिशून्येहिभित्त्वारुधिराशनानि ॥ १० ॥ मयाविहीनाविजनेवनेसारक्षोभिरावृत्यविकृ
ष्यमाणा ॥ नूनंविनादंकुररीवदीनासामुक्तवत्यायतकांतनेत्रा ॥११॥ अस्मिन्मयासार्धमुदारशीलाशिलातलेपूर्वमुपोपविष्टा ॥ कांतस्मिताल
क्ष्मणजातहासात्वामाहसीताबहुवाक्यजातम् ॥ १२ ॥ गोदावरीयंसरितांवरिष्ठाप्रियाप्रियायाममनित्यकालम् ॥ अप्यत्रगच्छेदितिचिंतया
मिनैकाकिनीयातिहिसाकदाचित् ॥ १३ ॥ पद्माननापद्मपलाशनेत्रापद्मानिवानेतुमभिप्रयाता ॥ तदप्ययुक्तंनहिसाकदाचिन्मयाविनाग
च्छतिपंकजानि ॥ १४ ॥ कामंत्विदंपुष्पितवृक्षषंडंनानाविधैःपक्षिगणैरुपेतम् ॥ वनंप्रयातानुतदप्ययुक्तमेकाकिनीसातिबिभेतिभीरुः ॥
॥ १५ ॥ आदित्यभोलोककृताकृतज्ञलोकस्यसत्यानृतकर्मसाक्षिन् ॥ ममप्रियासाक्वगताहृतावाशंसस्वमेशोकहतस्यसर्वम् ॥१६॥ लोके
षुसर्वेषुननास्तिकिंचिद्यत्तेननित्यंविदितंभवेत्तत्॥शंसस्ववायोकुलपालिनींतांमृताहृतावापथिवर्ततेवा॥१७॥इतीवतंशोकविधेयदेहंरामंविसंज्ञं
विलपंतमेव ॥ उवाचसौमित्रिरदीनसत्त्वोन्याय्येस्थितःकालयुतंचवाक्यम् ॥ १८ ॥ शोकंविसृज्याद्यधृतिंभजस्वसोत्साहताचास्तुविमार्ग
णेस्याः ॥ उत्साहवंतोहिनरानलोकेसीदंतिकर्मस्वतिदुष्करेषु ॥ १९ ॥ इतीवसौमित्रिमुदग्रपौरुषंब्रुवंतमार्तोरघुवंशसत्तमः ॥ नचिंतयामा
सधृतिंविमुक्तवान्पुनश्चदुःखंमहदप्युपागमत् ॥ २० ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेत्रिषष्ठितमःसर्गः ॥
॥ ६३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ सदीनोदीनयावाचालक्ष्मणंवाक्यमब्रवीत् ॥ शीघ्रंलक्ष्मणजानीहिगत्वागोदावरींनदीम् ॥ १ ॥

विदितंनभवेत्तद्वस्तुसर्वेषुलोकेषुनैवास्ति अतःसापितवविदितैवेतितांशंसस्वेत्यन्वयः कुलपालिनीमित्यनेनतस्यामहत्त्वात्तज्ज्ञानंममनेतिवक्तुमशक्यमितिसूचितम्॥१७॥इतीवा
तीवशब्दौपर्यायौ शोकविधेयदेहंतमिव कालयुतंकालोचितम्॥१८॥१९॥नचिंतयामासलक्ष्मणोक्तंयुक्तमितिनविचारयामासकिंतुधैर्यंत्यक्तवानेवातएवपुनर्दुःखंप्रापत्॥२०॥ ॥इ
तिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवा० आ० अ० कां० त्रिषष्ठितमःसर्गः॥ ६३ ॥॥ ७ ॥ एवंशोककरणंचारद्वाराश्रवणेनरावणस्यमनुष्यत्वबुद्धिदार्ढ्यपूर्वकंस्ववध्यत्वसं

पादनायेतिबोध्यम् तदुक्तंब्रह्मांडपुराणे स्त्रीपुंमलानुषंगात्मादेहोनास्यविजायते किंतुनिर्दोषचैतन्यंसुखनित्यांस्वकांतनुम् प्रकाशयतिसैवेयंजानिर्विष्णोर्नचापरा तथाप्यसुरमोहार्थं
परेषांचक्वचित्क्वचित् दुःखाज्ञानश्रमापदींश्चदर्शयेच्छुद्धसद्गुणः कव्रणादिकचाज्ञानंस्वतंत्राचिंत्यसद्गुणे मोक्षाभावायतेषांतुदर्शयत्तानजोहरिः कृष्णोह्यत्यक्तदेहोऽपित्यक्तदेहस्य
देहवत् लोकानांदर्शयामासस्वरूपसदृशाकृतिमिति एतेनरावणस्येश्वरत्वबुद्धिप्रतिबंधेनमोक्षाभावोऽपिशोकफलमित्युक्तम् एवंरावणद्वारासीताहरणमपितत्पुण्यातिशयनाशेन
वध्यतासंपादनाय तथाचकेदारखंडेउक्ताख्यायिका महतातपसालब्धबलोरावणस्तदधिकतपोबलंविनाजेतुमशक्योदेवाश्चस्वयंतदधिकंतपःकर्तुमक्षमाअतस्तेषांकार्यमत्यंतानु

अपिगोदावरींसीतापद्मान्यानयितुंगता ॥ एवमुक्तस्तुरामेणलक्ष्मणःपुनरेवहि ॥ २ ॥ नदींगोदावरींरम्यांजगामलघुविक्रमः ॥ तांलक्ष्म
णस्तीर्थवतींविचित्वाराममब्रवीत् ॥ ४ ॥ नैनांपश्यामितीर्थेषुक्रोशतोनशृणोतिमे ॥ कंनुसादेशमापन्नावैदेहीक्लेशनाशिनी ॥ ४ ॥ नहितं
वेद्मिवैरामयत्रसातनुमध्यमा ॥ लक्ष्मणस्यवचःश्रुत्वादीनःसंतापमोहितः ॥ ५ ॥ रामःसमभिचक्रामस्वयंगोदावरींनदीम् ॥ सतामुप
स्थितोरामःक्वसीतेत्येवमब्रवीत् ॥ ६ ॥ भूतानिराक्षसेंद्रेणवधार्हेणहृतामपि ॥ नतांशशंसूरामायतथागोदावरीनदी ॥ ७ ॥ ततःप्रचोदि
ताभूतैःशंसचास्मैप्रियामिति ॥ नचसाह्यवदत्सीतांपृष्टारामेणशोचता ॥ ८ ॥ रावणस्यचतद्रूपंकर्मापिचदुरात्मनः ॥ ध्यात्वाभयात्तुवैदेहीं
सानदीनशशंसह ॥ ९ ॥ निराशस्तुतयानद्यासीतायादर्शनेकृतः ॥ उवाचरामःसौमित्रिंसीतादर्शनकर्षितः ॥ १० ॥ एषागोदावरीसौ
म्यकिंचिन्नप्रतिभाषते ॥ किंतुलक्ष्मणवक्ष्यामिसमेत्यजनकंवचः ॥ ११ ॥ मातरंचैववैदेह्याविनातामहमप्रियम् ॥ यामेराज्यविहीनस्यव
नेवन्येनजीवतः ॥ १२ ॥ सर्वंव्यपानयच्छोकंवैदेहीक्वनुसागता ॥ ज्ञातिवर्गविहीनस्यवैदेहीमप्यपश्यतः ॥ १३ ॥ मन्येदीर्घाभविष्यंति
रात्रयोममजाग्रतः ॥ मंदाकिनींजनस्थानमिमंप्रस्रवणंगिरिम् ॥ १४ ॥ सर्वाण्यनुचरिष्यामियदिसीताहिलभ्यते ॥ एतेमहामृगावीरामा
मीक्षंतेपुनःपुनः ॥ १५ ॥ वक्तुकामाइवहिमेइंगितान्युपलक्षये ॥ तांस्तुदृष्ट्वानरव्याघ्रोराघवःप्रत्युवाचह ॥ १६ ॥

चितसीतानुरागमोहानुवृत्तिसंपादनेनरावणस्यतपोवीर्यभ्रंशंसंपाद्यकर्तव्यमितिलक्ष्म्यासहविचार्यतदर्थंविष्णुःसीतयाब्रह्मविद्यया सहावतीर्णइति ॥ १॥२॥ लघुविक्रमःअविलंबित
पादन्यासः तीर्थवतींअवतारवतींपुण्योदकवतींच॥३॥नशृणोति मे वाक्यमितिशेषः क्लेशनाशिनी सातिदर्शनइतिभावः॥४॥तंदेशम्॥५॥तांगोदावरीम् ॥६॥भूतानिउक्तरूपेणपृच्छ्य
मानानिराक्षसेंद्रेणहृतांज्ञात्वापिरक्षोभयाद्रामायनशशंसुः तथागोदावरीचनशशंसेत्यर्थः॥७॥तथाभूतैरस्मैसीतांशंसेतिप्रचोदितापिगोदावरीपृष्टापिनावदत्॥८॥तत्रहेतुः रावणस्येति
॥९॥नद्यासीतामशंसंत्यारामःसीतादर्शनेनिराशःकृतः इयंगोदावरीदिव्यदेवतानब्रूतेअतस्तद्दर्शनंदुर्लभमितिनिराशोभूत् ॥ १० ॥ तदेवाह एषेति ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ मंदा
किनीकाचिन्नदी प्रस्रवणस्तदाख्योगिरिः ॥१४॥ सर्वाण्यनुचरिष्यामिअनुचरवत्सेविष्यामि ॥ १५ ॥ एषामिंगितानितथोपलक्षयेयथावक्तुकामाइवेमेइत्यर्थः ॥ १६ ॥

निरीक्षन्मृगचेष्टाज्ञानायसूक्ष्मदृष्टिंकुर्वन् एवमुक्ताःएवंपृष्टाः ॥१७॥ नभःस्थलंदर्शयंतःउन्मुखतयाकाशावलोकनेंगितेनेत्यर्थः क्रियमाणासीतायांदिशमभ्यपद्यत ॥ १८॥ तेनमार्गे
णादिङ्मार्गेणगच्छंतोधावंतोनराधिपंरामंनिरीक्षंते एवमिंगितंलक्ष्मणोपश्यदित्याह येनेति येनहेतुनामार्गमाकाशमार्गंपुनर्भूमौगमनायभूमिंचनिरीक्षंते ॥ १९ ॥ पुनश्चमार्गंदर्शयितु
मिच्छंतोलक्ष्मणेनोपलक्षितास्तेषामिंगितंलक्ष्मणोलक्षयामासेत्यर्थः आकाशमार्गेणगत्वादक्षिणदिशिदूरेस्थापितासीतादक्षिणादिशिगच्छतेत्येवंतादिंगितम् तेषांचवचनसर्वस्वभू

क्वसीतेतितिनिरीक्षन्वैबाष्पसंरुद्धयागिरा ॥ एवमुक्तानरेंद्रेणतेमृगाःसहसोत्थिताः॥१७॥ दक्षिणाभिमुखाःसर्वेदर्शयंतोनभःस्थलम् ॥मैथिलीह्रि
यमाणासादिशंयामभ्यपद्यत ॥१८॥ तेनमार्गेणगच्छंतोनिरीक्षंतेनराधिपम् ॥ येनमार्गंचभूमिंचनिरीक्षंतेस्मतेमृगाः ॥१९॥ पुनर्नदंतोगच्छं
तिलक्ष्मणेनोपलक्षिताः ॥ तेषांवचनसर्वस्वंलक्षयामासचेंगितम् ॥ २० ॥ उवाचलक्ष्मणोधीमान्ज्येष्ठंभ्रातरमार्तवत् ॥ क्वसीतेतित्वयापृष्टाय
दिमेसहसोत्थिताः ॥२१॥ दर्शयंतिक्षितिंचैवदक्षिणांचदिशंमृगाः ॥ साधुगच्छावहेदेवदिशमेतांचनैर्ऋतीम् ॥२२॥ यदितस्यागमःकश्चिदार्या
वासाथलक्ष्यते ॥ बाढमित्येवकाकुत्स्थःप्रस्थितोदक्षिणांदिशम् ॥२३॥ लक्ष्मणानुगतःश्रीमान्वीक्षमाणोवसुंधराम् ॥ एवंसंभाषमाणौतावन्यो
न्यंभ्रातरावुभौ ॥२४॥ वसुंधरायांपतितपुष्पमार्गमपश्यताम् ॥ पुष्पवृष्टिंनिपतितांदृष्ट्वारामोमहीतले ॥२५॥ उवाचलक्ष्मणंवीरोदुःखितोदुः
खितंवचः ॥ अभिजानामिपुष्पाणितानीमानीहलक्ष्मण ॥ २६ ॥ अपिनद्धानिवैदेह्यामयादत्तानिकानने ॥ मन्येसूर्यश्चवायुश्चमेदिनीचय
शस्विनी ॥ २७ ॥ अभिरक्षंतिपुष्पाणिप्रकुर्वंतोममप्रियम् ॥ एवमुक्त्वामहाबाहुर्लक्ष्मणंपुरुषर्षभम् ॥ २८ ॥ उवाचरामोधर्मात्मागिरिं
प्रस्रवणाकुलम् ॥ कच्चित्क्षितिभृतांनाथदृष्टासर्वांगसुंदरी ॥ २९ ॥ रामारम्येवनोद्देशेमयाविरहितात्वया ॥ क्रुद्धोब्रवीद्गिरिंतत्रसिंहःक्षुद्र
मृगंयथा ॥ ३० ॥ तांहेमवर्णांहेमांगींसीतांदर्शयपर्वत ॥ यावत्सानूनिसर्वाणिनतेविध्वंसयाम्यहम् ॥ ३१ ॥ एवमुक्तस्तुरामेणपर्वतो
मैथिलींप्रति ॥ दर्शयन्निवतांसीतांनादर्शयतराघवे ॥ ३२ ॥ ततोदाशरथीरामउवाचचशिलोच्चयम् ॥ ममबाणाग्निनिर्दग्धोभस्मीभूतो
भविष्यसि ॥ ३३ ॥ तंस्वयंलक्षयामास ॥२०॥ ततोज्ञात्वाभ्रातरमप्युवाचेत्यर्थः आर्तवत्आर्तार्हम् ॥ २१ ॥ २२ ॥ तस्यागमःतस्याआगमइत्यर्थः आर्षोदी

र्घः ज्ञापकंवस्तुदृश्यतेत्यर्थः ॥ २३ ॥ २४ ॥ पतितपुष्पमार्गंपतितपुष्पयुतंमार्गम् ॥ २५ ॥ अभिजानामिप्रत्यभिजानामि ॥२६॥ अपिनद्धानिकेशपाशेबद्धानि अम्लानत्वे
न रविरपनयनेनवायुर्धारणेनवसुंधरामत्प्रियंसीताज्ञापनरूपंप्रकुर्वंतोरक्षंतीतिमन्ये ॥ २७ ॥ २८ ॥ मयाविरहिताकच्चिद्रम्येवनोद्देशेसर्वांगसुंदरीदृष्टा ॥ २९ ॥ क्रुद्धस्तदाधिष्ठा
तृदेवतोद्देशेनक्रोधः ॥ ३० ॥ हेमांगीमित्यनेनलावण्यमुक्तम् ॥ ३१ ॥ दर्शयन्निवक्ष्यमाणलिंगद्वारा नादर्शयद्वाग्राहित्येनसाक्षादितिशेषः राघवेतद्विषये ॥ ३२ ॥ ३३ ॥

॥ ३ ४ ॥ दिधक्षन्निवनतुवास्तवीदिधक्षेतिभावः ॥३ ५॥ निष्क्रांतंप्रवृत्तविक्षेपम् महदत्यायतविस्तृतम् ॥ ३ ६ ॥ अनुसृप्तायाअनुगम्यमानायाः जटायुयुद्धसमयेसीतायारावणेनभूमौविसृज्यपुनर्ग्रहणादेवमुक्तिः परिक्रांतंपरिवृतम् एतत्सर्वंसमीक्ष्यभ्रातरंशशंसेत्यन्वयः ॥३ ७॥३ ८॥ कनकबिंदवः भूषणावयवीभूतस्वर्णशकलानि भूषणानामितिपूर्वान्वयि ॥ ३ ९ ॥ तप्तबिंदुनिकाशैस्तपनीयबिंदुसदृशैःक्षतजबिंदुभिःरुधिरबिंदुभिः॥४ ०॥ मन्येइति सीतायावाइमेरुधिरबिंदवःसीतानिमित्तंसुंदोपसुंदवद्युद्ध्यमानयोरक्षसोर्वेतिविकल्पालंकारःश्लोक

असेव्यःसर्वतश्चैवनिस्तृणद्रुमपल्लवः ॥ इमांवासरितंचाद्यशोषयिष्यामिलक्ष्मण ॥ ३४ ॥ यदिनाख्यातिमेसीतामद्यचंद्रनिभाननाम् ॥ एवं प्ररुषितोरामोदिधक्षन्निवचक्षुषा ॥३५॥ ददर्शभूमौनिष्क्रांतंराक्षसस्यपदंमहत् ॥त्रस्तायारामकांक्षिण्याःप्रधावंत्याइतस्ततः ॥३६॥ राक्षसेनानुसृप्तायावैदेह्याश्चपदानितु ॥ ससमीक्ष्यपरिक्रांतंसीतायाराक्षसस्यच ॥३७॥ भग्नंधनुश्चतूणीचविकीर्णंबहुधारथम् ॥ संभ्रांतहृदयोरामःशशंसभ्रातरंप्रियम् ॥३८॥ पश्यलक्ष्मणवैदेह्याकीर्णाःकनकबिंदवः ॥ भूषणानांहिसौमित्रेमाल्यानिविविधानिच ॥ ३९ ॥ तप्तबिंदुनिकाशैश्चचित्रैःक्षतजबिंदुभिः ॥ आवृतंपश्यसौमित्रेसर्वतोधरणीतलम् ॥४०॥ मन्येलक्ष्मणवैदेहीराक्षसैःकामरूपिभिः ॥ भित्त्वाभित्त्वाविभक्तावाभक्षितावाभविष्यति ॥४१॥ तस्यानिमित्तंसीतायाद्वयोर्विवदमानयोः ॥ बभूवयुद्धंसौमित्रेघोरंराक्षसयोरिह ॥४२॥ मुक्तामणिचितंचेदंरमणीयंविभूषितम् ॥ धरण्यांपतितंसौम्यकस्यभग्नंमहद्धनुः ॥४३॥ राक्षसानामिदंवत्ससुराणामथवापिवा ॥ तरुणादित्यसंकाशंवैदूर्यगुलिकाचितम् ॥ ४४॥ विशीर्णंपतितंभूमौकवचंकस्यकांचनम् ॥ छत्रंशतशलाकंचदिव्यमाल्योपशोभितम् ॥ ४५ ॥ भग्नदंडमिदंसौम्यभूमौकस्यनिपातितम् ॥ कांचनोरच्छदाश्चेमेपिशाचवदनाःखराः ॥४६॥ भीमरूपामहाकायाःकस्यवानिहतारणे ॥ दीप्तपावकसंकाशोद्युतिमान्समरध्वजः ॥ ४७॥ अपविद्धश्चभग्नश्चकस्यसांग्रामिकोरथः ॥ रथाक्षमात्राविशिखास्तपनीयविभूषणाः ॥४८॥ कस्येमेनिहताबाणाःप्रकीर्णाघोरदर्शनाः ॥ शरावरौशरैःपूर्णौविध्वस्तौपश्यलक्ष्मण ॥ ४९ ॥ प्रतोदाभीषुहस्तोऽयंकस्यवासारथिर्हतः ॥ पदवीपुरुषस्यैषाव्यक्तंकस्यापिरक्षसः ॥५०॥ वैरंशतगुणंपश्यममतैर्जीवितांतकम् ॥ सुघोरहृदयैःसौम्यराक्षसैःकामरूपिभिः ॥ ५१ ॥

द्वयेनोक्तः ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ वैदूर्यगुलिकाचितंवैदूर्यमण्यलंकृतम् ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ कांचनोरच्छदाःकांचनमयतनुत्राणाः ॥४६॥ समरेस्वामिप्रकाशकोध्वजोयत्रससमरध्वज इतिरथविशेषणम् तादृशोरथःअपविद्धः परिवृत्यपातितोभग्नश्चेत्युत्तरेणान्वयः केचित्तुध्वजोपविद्धःध्वस्तःरथोभग्नइत्यन्वयमाहुः ॥ ४७ ॥ रथाक्षमात्राःचतुःशतांगुलदीर्घाःविशिखाःफलभागाइत्यर्थः ॥ ४८ ॥ निहताःपरेणयोधेन शरावरौतूणीरौ ॥४९॥ प्रतोदःतोत्रम् अभीषवःप्रग्रहाः कस्यापिराक्षसपुरुषस्यैषापदवीपदसंचारमार्गः ॥ ५० ॥ अतोममतैराक्षसैःसह एतन्निमित्तजंवैरंपूर्ववैरा

च्छतगुणंसत्त्वेषांजीवितांतकंजीवितस्यांतकंअंतरूपंसंपन्नंपश्य ॥५१॥ एवंरक्षोभिःसीताविपत्तिंनिश्चित्यधर्मंनिंदति नेति यतःसीतांधर्मोनत्रायते एवंचभक्षितायांहृतायांवावैदेह्यां केहिलोकेममप्रियंकर्तुंशक्ताःनकेऽपि धर्मासाध्येतेषामकिंचित्करत्वादितिभावः ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ अथपौरुषमेवावलंबितुंतच्छेषतयाकांचिल्लोकस्थितिमाह कर्तारमिति सर्वलोकस्योत्पत्तिस्थितिसंहारकर्तारमपिश्रुत्यादिप्रसिद्धंशूरंत्रिपुरसंहारादिविषयकात्यंतशौर्यवंतंमहेश्वरमपिकरुणवेदिनंकरुणंयथातथावेदितुंशीलमस्यतम् दयादृष्ट्यातूष्णींस्थितमज्ञानात्तद्वैभवाज्ञानादवमन्येरन्किमयंकुपितोऽपिकरिष्यतीतिनगणयंतीत्यर्थः ॥ ५४ ॥ यदेवमतोमृदुमिति लोकहितेप्राणिसौख्यसंपादनेयुक्तंयुक्तचित्तम् अतएवमृदुस्वभावम्

हृतामृतावावैदेहीभक्षितावातपस्विनी ॥ नधर्मस्त्रायतेसीतांह्रियमाणांमहावने ॥ ५२ ॥ भक्षितायांहिवैदेह्यांहृतायामपिलक्ष्मण ॥ केहिलोकेप्रियंकर्तुंशक्ताःसौम्यममेश्वराः ॥ ५३ ॥ कर्तारमपिलोकानांशूरंकरुणवेदिनम् ॥ अज्ञानादवमन्येरन्सर्वभूतानिलक्ष्मण ॥ ५४ ॥ मृदुंलोकहितेयुक्तंदांतंकरुणवेदिनम् ॥ निर्वीर्यइतिमन्यंतेनूनंमांत्रिदशेश्वराः ॥ ५५ ॥ मांप्राप्यहिगुणोदोषःसंवृत्तःपश्यलक्ष्मण ॥ अद्यैवसर्वभूतानांरक्षसामभवायच ॥ ५६ ॥ संहृत्यैवशशिज्योत्स्नांमहान्सूर्यइवोदितः ॥ संहृत्यैवगुणान्सर्वान्ममतेजःप्रकाशते ॥ ५७ ॥ नैवयक्षानगंधर्वानपिशाचानराक्षसाः ॥ किंनरावामनुष्यावासुखंप्राप्स्यंतिलक्ष्मण ॥ ५८ ॥ ममास्त्रबाणसंपूर्णमाकाशंपश्यलक्ष्मण ॥ असंपातंकरिष्यामिह्यद्यत्रैलोक्यचारिणाम् ॥ ५९ ॥ सन्निरुद्धग्रहगणमावारितनिशाकरम् ॥ विप्रनष्टानलमरुद्भास्करद्युतिसंवृतम् ॥ ६० ॥ विनिर्मथितशैलाग्रंशुष्यमाणजलाशयम् ॥ ध्वस्तद्रुमलतागुल्मंविप्रणाशितसागरम् ॥ ६१॥ त्रैलोक्यंतुकरिष्यामिसंयुक्तंकालकर्मणा ॥ नतेकुशलिनींसीतांप्रदास्यंतिममेश्वराः ॥ ६२ ॥ अस्मिन्मुहूर्तेसौमित्रेममद्रक्ष्यंतिविक्रमम् ॥ नाकाशमुत्पतिष्यंतिसर्वभूतानिलक्ष्मण ॥ ॥ ६३ ॥ समाकुलममर्यादंजगत्पश्याद्यलक्ष्मण ॥ आकर्णपूर्णैरिषुभिर्जीवलोकदुरावरैः ॥ ६४ ॥ करिष्येमैथिलीहेतोरपिशाचमराक्षसम् ॥ ममरोषप्रयुक्तानांविशिखानांबलंसुराः ॥ ६५ ॥

दांतंनानाप्रकारेणदुर्विषयप्रवृत्तिरहितेंद्रियवर्गम् मांत्रिदशेश्वराइंद्रादयोनिर्वीर्यमन्यंतेयतः सीतात्राणंनकृतवंतइत्यर्थः ॥५५॥ तस्मात्पौरुषमेवावलंबनीयमित्याह मामिति गुणोऽपिमार्दवादिर्माप्राप्यदोषोऽनिष्टसाधनंवृत्तइतिहेतोरेतंत्यक्त्वापौरुषमवलंबे पश्यअद्यममतेजएवप्रकाशते सर्वभूतानामभवायनाशाय शशिज्योत्स्नांसंहृत्यैवप्रलयकालोदितोमहासूर्यइव शशिज्योत्स्नातुल्यान्मामकान्गुणान्संहृत्यैवरविवत्तेजोमदीयंप्रकाशतेपश्येत्यन्वयः ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ तदेवप्रपंचयति नैवेति ॥ ५८ ॥ पश्य अचिरादेवेतिशेषः त्रैलोक्यचारिणामसंपातंबाणावरणाक्रियाराहित्यंयथाभवतितथाकरिष्यामि ॥ ५९ ॥ सन्निरुद्धप्रचारोग्रहगणोयत्रतत्त्रैलोक्यम् विप्रनष्टाअनलादिद्युतयोयत्रतच्चतत्संवृतंतमसासंवृतमित्यर्थः ॥ ६० ॥ ६१ ॥ कालकर्मणाकालसाध्यंकर्मनाशस्तेनकालधर्मणेतिपाठेऽपितद्रूपेणकालधर्मेणेत्यर्थः तत्पुरुषेऽनिजार्षः ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ अमर्यादंत्यक्तस्वस्वप्रकृत्यवस्थानम् जीवलोकेनदुरावरैःदुर्निवारैः दुरावरशब्दःखलंतः ॥ ६४ ॥ ६५ ॥

देवादयोनभविष्यंति प्रत्येकंसर्वैनशिष्यंतीत्यर्थः ॥६६॥ ६७ ॥ ६८ ॥ तथारूपांयथापूर्वस्वभावाम् अत्रनदास्यंतीतिपौनरुक्त्यंक्रोधातिशयान्नदोषाय ॥ ६९॥७०॥७१॥७२॥ निष्पी
ड्यदृढमुष्टिबंधेनगृहीत्वा ॥७३॥७४॥यथाजरादयोऽनिवार्यास्तथाहमस्मात्कर्मणःकेनापिवारयितुमशक्यः विधिर्दैवम् विधिर्विधानेदैवेऽपिइतिकोशः॥७५॥ पुरेवेति अत्रपुरेत्यावर्तेत
पुरेवपूर्वरूपसदृशरूपवर्तीपुरानदिशंतिनदास्यंतीत्यर्थः परिवर्तयामिनाशयामि नन्वेवंविधःक्रोधःकथमस्यकिमर्थंचेतिचेच्छृणु मनुष्यदेहधारणेनतद्व्यवहारनटनमेवैतत् किंच ईदृ
शदुःखकालेअस्यक्रोधाभावेरावणोमनुष्यबुद्धिंकुर्यात् तथाचतद्वधोशक्यःस्यादित्येतदर्थंचसःमृत्युंमरणधर्मेणयोजयामिइत्यादिवचोऽपिरावणवचोवदेव आरोपितक्रोधमूलकत्वात्

द्रक्ष्यंत्यद्यविमुक्तानाममर्षाद्दूरगामिनाम् ॥ नैवदेवानदैतेयानपिशाचानराक्षसाः ॥६६॥ भविष्यंतिममक्रोधात्त्रैलोक्येऽपिप्रणाशिते ॥ देवदान
वयक्षाणांलोकायेरक्षसामपि ॥६७॥ बहुधानिपतिष्यंतिबाणौघैःशकलीकृताः ॥ निर्मर्यादानिमान्लोकान्करिष्याम्यद्यसायकैः ॥ ६८॥ हृतांमृ
तांवासौमित्रेनदास्यंतिममेश्वराः ॥ तथारूपांहिवैदेहींनदास्यंतियदिप्रियाम् ॥ ६९ ॥ नाशयामिजगत्सर्वंत्रैलोक्यंसचराचरम् ॥ यावद्दर्शनम
स्यावैतापयामिचसायकैः ॥७०॥ इत्युक्त्वाक्रोधताम्राक्षःस्फुरमाणोष्ठसंपुटः ॥ वल्कलाजिनमाबद्ध्यजटाभारमबंधयत् ॥७१ ॥ तस्यक्रुद्धस्यराम
स्यतथाभूतस्यधीमतः ॥ त्रिपुरंजघ्नुषःपूर्वंरुद्रस्येवबभौतनुः ॥७२ ॥ लक्ष्मणादथचादायरामोनिष्पीड्यकार्मुकम् ॥ शरमादायसंदीप्तंघोरमा
शीविषोपमम् ॥७३॥ संदधेधनुषिश्रीमान्रामःपरपुरंजयः ॥ युगांताग्निरिवक्रुद्धइदंवचनमब्रवीत् ॥७४॥ यथाजरायथामृत्युर्यथाकालोयथावि
धिः ॥ नित्यंनप्रतिहन्यंतेसर्वभूतेषुलक्ष्मण ॥ तथाहंक्रोधसंयुक्तोननिवार्योस्म्यसंशयम् ॥ ७५ ॥ पुरेवमेचारुदतीमनिंदितांदिशंतिसीतांयदि
नाद्यमैथिलीम् ॥ सदेवगंधर्वमनुष्यपन्नगंजगत्सशैलंपरिवर्तयाम्यहम् ॥७६॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०अर०चतुःषष्टितमःसर्गः ॥६४॥
तप्यमानंतदारामंसीताहरणकर्शितम् ॥ लोकानामभवेयुक्तंसांवर्तकमिवानलम् ॥ १ ॥ वीक्षमाणंधनुःसज्यंनिःश्वसंतंपुनःपुनः ॥ द
ग्धुकामंजगत्सर्वंयुगांतेचयथाहरम् ॥ २ ॥ अदृष्टपूर्वंसंक्रुद्धंदृष्ट्वारामंसलक्ष्मणः ॥ अब्रवीत्प्रांजलिर्वाक्यंमुखेनपरिशुष्यता ॥ ३ ॥

अतएवशरैर्विधमिष्यामीत्युक्तिः लक्ष्मणस्तुतत्त्वज्ञोऽपितद्वदेवातत्त्वज्ञइवतन्मायामोहितोवाप्रलयकालिकरौद्रशक्त्यावेशंसंभाव्यानुनयतिस्म किंचास्यक्रोधस्यारोपितत्वाभावेअद्य
सीतायाअलाभेसर्वजगत्परिवर्तनंप्रतिज्ञायकथंलक्ष्मणप्रार्थनयापितामन्यथयेत् अन्यथाकैकेय्यग्रेकृतांवनवासप्रतिज्ञांकथंकौसल्यावचसानत्यक्तवांस्तस्मात्सायथार्थाइयंतुआरो
पितेत्येवसारम् अनेनव्यवहारेणक्रोधादिकालेकृतायाअयुक्तायाअपिप्रतिज्ञायाअपालनेअत्यंतदोषाभावइत्यपिसूचितम् ॥ ७६ ॥ ॥ इतिश्रीम०वाल्मीकीयेआदिकाव्येअर०
चतुःषष्टितमःसर्गः ॥६४॥ ॥छ॥ ॥ अभवेनाशे युक्तमुद्युक्तम् सांवर्तकंप्रलयकालिकम् ॥ १ ॥ हरंकालाग्निरुद्रम् ॥ २ ॥ अदृष्टपूर्वंपूर्वमेवंकदाप्यदृष्टसंहार

शक्त्यावेशंसंक्रुद्धंरामंदृष्ट्वाराममब्रवीदितिरामपदद्वयसंबंधः मुखपरिशोषोलोकविनाशभयेन ॥३॥ प्रकृतिंसर्वभूतहितत्वरूपाम् ॥४॥ एतच्च उक्तचतुष्टयंच अनुत्तमंयशश्चत्वयिनिय
तमित्यर्थः ॥५॥ एकस्यापराधइतिकथंज्ञायतेतत्राह नन्विति ननुजानाम्येकएवापराद्धइतिकुतस्तत्राह कस्यचिदेवनकेषांचिदित्यर्थः सायुधपरिकरोभग्नइत्यन्वयः ॥६॥ सकेनभग्नः
केनहेतुनेत्येतत्तुनजानामीतिशेषः खुरनेमिक्षतत्वादि विशिष्टोऽयंदेशोनिर्वृत्तसंग्रामोदृश्यतेइतिशेषः एवंभूतैर्हेतुभिरयंविमर्दःसंग्रामएकस्यरथिकस्यकेनचित्सहनतुद्वयोरधिकयोरि
तिशेषः ॥ ७ ॥ ८ ॥ तदेवाह नहीति वृत्तंभुविकृताचिह्नम् अतएकस्यकृतेलोकनाशोनयुक्तः ॥ ९ ॥ युक्तदंडायथापराधदंडाः मृदवोऽकठिनाः ॥ १० ॥ किंच यदित्वद्दा

पुराभूत्वामृदुर्दांतःसर्वभूतहितेरतः ॥ नक्रोधवशमापन्नःप्रकृतिंहातुमर्हसि ॥ ४ ॥ चंद्रेलक्ष्मीःप्रभासूर्येगतिर्वायौभुविक्षमा ॥ एतच्चनियतं
नित्यंत्वयिचानुत्तमंयशः ॥ ५ ॥ एकस्यनापराधेनलोकान्हंतुंत्वमर्हसि ॥ ननुजानामिकस्यायंभग्नःसांग्रामिकोरथः ॥ ६ ॥ केनवाकस्यवाहे
तोःसंयुगःसपरिच्छदः ॥ खुरनेमिक्षतश्चायंसिक्तोरुधिराबिंदुभिः ॥७॥ देशोनिर्वृत्तसंग्रामःसुघोरःपार्थिवात्मज ॥ एकस्यतुविमर्दोऽयंनद्वयो
र्वदतांवर ॥८॥ नहिवृत्तंहिपश्यामिबलस्यमहतःपदम् ॥ नैकस्यतुकृतेलोकान्विनाशयितुमर्हसि ॥ ९ ॥ युक्तदंडाहिमृदवःप्रशांतावसुधाधि
पाः ॥ सदात्वंसर्वभूतानांशरण्यःपरमागतिः ॥ १० ॥ कोनुदारप्रणाशंतेसाधुमन्येतराघव ॥ सरितःसागराःशैलादेवगंधर्वदानवाः ॥ ११ ॥
नालंतेविप्रियंकर्तुंदीक्षितस्येवसाधवः ॥ येनराजन्हृतासीतातमन्वेषितुमर्हसि ॥ १२ ॥ मद्द्वितीयोधनुष्पाणिःसहायैःपरमर्षिभिः ॥ समुद्रंवा
विचेष्यामःपर्वतांश्चवनानिच ॥ १३ ॥ गुहाश्चविविधाघोराःपद्मिन्योविविधास्तथा ॥ देवगंधर्वलोकांश्चविचेष्यामःसमाहिताः ॥ १४ ॥ याव
न्नाधिगमिष्यामस्तवभार्यापहारिणम् ॥ नचेत्साम्नाप्रदास्यंतिपत्नींतेत्रिदशेश्वराः ॥ कोशलेंद्रततःपश्चात्प्राप्तकालंकरिष्यसि ॥ १५ ॥ शीले
नसाम्नाविनयेनसीतांनयेननप्राप्स्यसिचेन्नरेंद्र ॥ ततःसमुत्सादयहेमपुंखैर्महेंद्रवज्रप्रतिमैःशरौघैः ॥ १६ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०
अरण्यकांडेपंचषष्टितमःसर्गः ॥ ६५ ॥ ॥ छ ॥ ॥ तंतथाशोकसंतप्तंविलपंतमनाथवत् ॥ मोहेनमहतायुक्तंपरिद्यूनमचेतसम् ॥ १ ॥

रप्रणाशोलोककर्तृकोलोकानुमतोवास्यात्तद्युक्तंतन्नाशनंनैवमस्तीत्याह कोन्विति ॥ ११ ॥ सरिदादयस्तेविप्रियंकर्तुंनालंनसमर्थाःनस्पृहावंतोवा दीक्षितस्ययजमानस्यसाधवो
ज्ञानसंपन्नाऋत्विगादयोयथाविप्रियंशापादिदातुंव्यंगंवाकर्मकर्तुमसमर्थास्तद्वत् ॥१२॥ मद्द्वितीयःअहंद्वितीयः सहायोयस्यसः समुद्रादिस्थाश्रमेषुविचयनार्थंपरमर्षिभिःसहायैरि
त्युक्तम् ॥ १३ ॥ १४ ॥ यदिअस्मद्विचयनेनाशक्यातत्प्राप्तिःस्यात् ततःपरंदेवाःसर्वज्ञायदितेपत्नींपत्नीवार्तांनदास्यंति ततःपश्चात्प्राप्तकालंचतुर्थोपायंदंडंतेषुकरिष्यसि ॥१५॥
शीलंसुचरित्रं सामसाधुवादः विनयःप्रश्रयः नयोनीतिः ॥ १६ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेपंचषष्टितमः
सर्गः ॥ ६५ ॥ ॥ छ ॥ ॥ एवंक्रोधमुपशमय्यसहजप्रकृतिप्राप्तयेबोधयतिलक्ष्मणोरामं तमिति परिद्यूनंक्षीणंअचेतसंअस्वस्थचित्तमिव ॥ १ ॥

मुहूर्तादिवमुहूर्तादेव ॥२॥ बोधनप्रकारोमहतेत्यादि तपसापुत्रकामनयाकृतेनव्रतादिनाकर्मणाऋष्यशृंगानयनपूर्वकमहायागेन ॥ ३ ॥ भरतस्यमुखादितिशेषः यथायथावच्छ्रुतम्
॥ ४ ॥ इतरःकइति यद्यदाचरतिश्रेष्ठस्तत्तदेवेतरोजनइत्युक्तेः मर्त्यावतारस्त्विहमर्त्यशिक्षणमितिभागवतोक्तरीत्यालोकशिक्षणार्थमपित्वदवतारादितिभावः ॥ ५ ॥ आश्वसिहीति
नहवैशरीरस्यसतःप्रियाप्रिययोरपहतिरस्तीतिश्रुतेः ॥६॥ तदेवविवृणोति लोकेति एषऔपाधिकदुःखसंबंधोलोकस्यशरीरिणःस्वभावएव तदेवाह ययातिरिति अनयोऽनयमूलंदुःखं
तच्चस्वर्गाद्भ्रंशरूपं समस्पृशदित्यनेनअचिरस्थितिकस्पर्शमात्रार्थकेनपुनरविलंबेनैवदौहित्रप्रयुक्तसुखोत्तरकालिकदुःखनिवृत्तिरप्यस्यसूचिता ॥ ७ ॥ योमहर्षिःयःपुनर्नःपितुःपुरो

ततःसौमित्रिराश्वास्यमुहूर्तादिवलक्ष्मणः ॥ रामंसंबोधयामासचरणौचाभिपीडयन् ॥ २ ॥ महतातपसाचापिमहताचापिकर्मणा ॥ राज्ञाद
शरथेनासील्लब्धोमृतमिवामरैः ॥३॥ तवचैवगुणैर्बद्धस्त्वद्वियोगान्महीपतिः ॥ राजादेवत्वमापन्नोभरतस्ययथाश्रुतम् ॥४॥ यदिदुःखमिदंप्राप्तं
काकुत्स्थनसहिष्यसे ॥ प्राकृतश्चाल्पसत्त्वश्चइतरःकःसहिष्यति ॥५॥ आश्वसिहिनरश्रेष्ठप्राणिनःकस्यनापदः ॥ संस्पृशंत्यग्निवद्राजन्क्षणे
नव्यपयांतिच ॥६॥ लोकस्वभावएवैषययातिर्नहुषात्मजः ॥ गतःशक्रेणसालोक्यमनयस्तंसमस्पृशत् ॥७॥ महर्षिर्योवसिष्ठस्तुयःपितुर्नःपु
रोहितः ॥ अह्नापुत्रशतंजज्ञेतथैवास्यपुनर्हतम् ॥८॥ याचेयंजगतोमातासर्वलोकनमस्कृता ॥ अस्याश्चचलनंभूमेर्दृश्यतेकोशलेश्वर ॥ ९ ॥
यौधर्मौजगतोनेत्रौयत्रसर्वंप्रतिष्ठितम् ॥आदित्यचंद्रौग्रहणमभ्युपेतौमहाबलौ ॥१०॥ सुमहांत्यपिभूतानिदेवाश्चपुरुषर्षभ ॥नदैवस्यप्रमुंचंति
सर्वभूतानिदेहिनः ॥११॥ शक्रादिष्वपिदेवेषुवर्तमानौनयानयौ ॥ श्रूयेतेनरशार्दूलनत्वंव्यथितुमर्हसि ॥१२॥ मृतायामपिवैदेह्यांनष्टायामपि
राघव ॥ शोचितुंनार्हसेवीरयथान्यःप्राकृतस्तथा ॥ १३ ॥ त्वद्विधानहिशोचंतिसततंसर्वदर्शनाः ॥ सुमहत्स्वपिकृच्छ्रेषुरामानिर्विण्णदर्श
नाः ॥ १४ ॥ तत्त्वतोहिनरश्रेष्ठबुद्ध्यासमनुचिंतय ॥ बुद्ध्यायुक्तामहाप्राज्ञाविजानंतिशुभाशुभे ॥ १५ ॥ अदृष्टगुणदोषाणामध्रुवाणांतुक
र्मणाम् ॥ नांतरेणक्रियांतेषांफलमिष्टंचवर्तते ॥ १६ ॥ हितस्तस्यपुत्रशतंजज्ञे अह्नाएकाह्नाचपुनर्विश्वामित्रेणहतं पूर्वसुखोत्तरकालिक

दुःखानंतरंसुखंव्यंग्यतयोक्त्वात्रसुखानंतरंदुःखमुक्तं एवंचमहतामप्यवश्यंजायमानेईदृशेसुखेदुःखेचनहर्षशोकौभवादृशस्योचिताविति भावः ॥ ८ ॥ चलनंभूकंपजंदुःखमित्यर्थः
॥ ९ ॥ यौधर्मौपरावरधर्मप्रवर्तकौ नेत्रौजगतःसंसारचक्रस्यकालपरिच्छेदद्वाराप्रवर्तकौ अवएवयत्रसर्वंप्रतिष्ठितं तौचग्रहणंराहुग्रासदुःखंप्राप्तौ॥१०॥ दैवस्यकर्मणोवशंनप्रमुंचं
तीत्यर्थः किंपुनर्वक्तव्यंदेहिनःसर्वभूतानिदेहवंतिसर्वभूतानिनमुंचंतीति पुंस्त्वमार्षम् ॥११॥ नयानयौतन्मूलसुखदुःखे ॥१२॥१३॥ अनिर्विण्णदर्शनाविषादरहितदर्शनाःविषाद
राहित्येनकृत्याकृत्यतत्त्वज्ञानवंतः ॥१४॥ तत्त्वतःसमनुचिंतय युक्तायुक्तंकृत्याकृत्यंचेतिशेषः शुभाशुभेकर्तव्याकर्तव्येयुक्तायुक्ते बुद्धियुक्ताःजानंति तस्मात्त्वंबुद्ध्याविचिंतयेति
शेषः ॥१५॥ एवंदुःखमूलंप्राचीनंकर्मबुद्ध्वादुःखंसोढव्यमेवेत्याह अदृष्टेति शास्त्रैकसमधिगम्यतयाप्रत्यक्षेणादृष्टगुणदोषाणांधर्मत्वाधर्मत्वेगुणदोषौ आपाततोधर्मवद्भासमानानाम

धर्मत्वाद्वैपरीत्याच्च अध्रुवाणांफलनाश्यानां अनेनफलावश्यंभावःसूचितःतादृशानांकर्मणांनिष्पत्तिःक्रियांतत्तत्पुरुषव्यापारमंतरेणनभवतिस्वव्यापारेणकृतानांतेषामिष्टंफलंसुखंचा
दनिष्टंचफलंवर्ततेप्रवर्ततएवनतुनप्रवर्ततइति अतःसोढव्यमेवेतिभावः॥१६॥इयंचबुद्धिस्त्वद्दत्तैवमेऽतस्तवोपदेशेकिंसामर्थ्यमितिनवाच्यमित्याह मामिति अकारणेक्रोधवशमापन्न
मितिशेषः बहुशोक्तवानितिसंधिरार्षः अनुशिष्याच्छिक्षितुंशक्तःस्याद्बृहस्पतिरपि अन्यस्यकागणनेत्यर्थः॥१७॥देवैरपिदुरन्वयाअन्वेतुमनुगंतुमशक्या त्वज्ज्ञानपरिच्छेदोदेवानाम

मामेवंहिपुरावीरत्वमेवबहुशोक्तवान् ॥ अनुशिष्याद्धिकोनुत्वामपिसाक्षाद्बृहस्पतिः ॥ १७ ॥ बुद्धिश्चतेमहाप्राज्ञदेवैरपिदुरन्वया ॥ शोकेनाभि
प्रसुप्तंतेज्ञानंसंबोधयाम्यहम् ॥१८॥ दिव्यंचमानुषंचैवमात्मनश्चपराक्रमम् ॥ इक्ष्वाकुवृषभावेक्ष्ययतस्वद्विषतांवधे ॥ १९ ॥ किंतेसर्वविना
शेनकृतेनपुरुषर्षभ ॥ तमेवतुरिपुंपापंविज्ञायोद्धर्तुमर्हसि ॥२०॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेषट्षष्टितमः
सर्गः ॥६६॥ ॥ ६७ ॥ ॥पूर्वजोऽप्युक्तवाक्यस्तुलक्ष्मणेनसुभाषितम् ॥ सारग्राहीमहासारंप्रतिजग्राहराघवः ॥ १ ॥ सनिगृह्यमहाबाहुःप्र
वृद्धंरोषमात्मनः ॥ अवष्टभ्यधनुश्चित्रंरामोलक्ष्मणमब्रवीत् ॥२॥ किंकरिष्यावहेवत्सक्ववागच्छावलक्ष्मण ॥ केनोपायेनपश्यावःसीतामिहवि
चिंतय ॥३॥ तंतथापरितापार्तंलक्ष्मणोवाक्यमब्रवीत् ॥इदमेवजनस्थानंत्वमन्वेषितुमर्हसि ॥४॥ राक्षसैर्बहुभिःकीर्णंनानाद्रुमलतायुतम् ॥ संती
हगिरिदुर्गाणिनिर्दराःकंदराणिच ॥५॥ गुहाश्चविविधाघोरानानामृगगणाकुलाः ॥ आवासाःकिन्नराणांचगंधर्वभवनानिच ॥ ६ ॥ तानियुक्तो
मयासार्धंसमन्वेषितुमर्हसि ॥ त्वद्विधाबुद्धिसंपन्नामहात्मानोनरर्षभाः ॥७॥ आपत्सुनप्रकंपंतेवायुवेगैरिवाचलाः ॥ इत्युक्तस्तद्वनंसर्वंविचचा
रसलक्ष्मणः ॥ ८ ॥ क्रुद्धोरामःशरंघोरंसंधायधनुषिक्षुरम् ॥ ततःपर्वतकूटाभंमहाभागंद्विजोत्तमम् ॥ ९ ॥ ददर्शपतितंभूमौक्षतजार्द्रंजटायु
षम् ॥ तंदृष्ट्वागिरिशृंगाभंरामोलक्ष्मणमब्रवीत् ॥१०॥ अनेनसीतावैदेहीभक्षितानात्रसंशयः ॥ गृध्ररूपमिदंव्यक्तंरक्षोभ्रमतिकाननम्॥
॥११॥भक्षयित्वाविशालाक्षीमास्तेसीतांयथासुखम् ॥ एनंवधिष्येदीप्ताग्रैःशरैर्घोरैरजिह्मगैः ॥१२॥ प्यशक्यइतिभावः अनेनेश्वरतासूचिता तथापि

शोकेनांतर्हितमिवतेज्ञानंसंबोधयामिबोधयामीव ॥ १८ ॥ दिव्यंदेवोचितं मानुषंमनुष्योचितं एवमुभयविधपराक्रमाश्रयत्वमात्मनोऽवेक्ष्य तत्राद्यःपरशुरामविषयःअंत्योरक्षोविषयः
एवंचदेवोचितपराक्रमस्यायंनावसरइतिभावः ॥ १९ ॥ कृतेनअनुष्ठितेन ॥ २० ॥ ॥ इतिश्रीरा० श्री० रा० ति० वा० आ० अरण्यकांडेषट्षष्टितमःसर्गः ॥ ६६ ॥
पूर्वजोऽपिरामःलक्ष्मणेनसुभाषितंयथाभवतितथोक्तवाक्यस्तद्वाक्यस्यमहासारंसयुक्तिकत्वात्सारांशम् ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ इहजनस्थाने गिरिगतानिदुर्गाणि गंतुमशक्य
देशाःसंतीत्यर्थः निर्दराविदीर्णपाषाणाः ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ क्षुरंतद्वन्निशितंशरमित्यर्थः तंसंधायविचचारेत्यन्वयः ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥

॥ १३ ॥ सफेनंफेनसहितं दीनदीनयाअतिशयितदीनयादीनसदृशावा ॥ १४ ॥ ओषधीमिवसंजीवनौषधीमिव अन्वेषसे ॥ १५ ॥ ॥ १६ ॥ अहंसीतामभ्यवपन्नःसी
तापरित्राणमुद्दिश्याभिगतः मयारावणश्चरणेविध्वंसितरथच्छत्रोधरणीतलेपातितश्चकृतः ॥ १७ ॥ ॥ १८ ॥ १९ ॥ ॥ २० ॥ तस्यस्वरूपंविज्ञाय सीतासक्तांसीतासंबद्धांक
थांचश्रुत्वा ॥ २१ ॥ द्विगुणीकृततापार्तः सीतावियोगजोजटायुवधजस्तापश्चेतितापस्यद्वैगुण्यंतेनार्तोबभूवेतिशेषः ॥ २२ ॥ एकमसहायं एकस्मिन्नूर्ध्वतालक्षणेअयने

इत्युक्त्वाऽभ्यपतद्द्रष्टुंसंधायधनुषिक्षुरम् ॥ क्रुद्धोरामःसमुद्रांतांचालयन्निवमेदिनीम्॥१३॥ तंदीनदीनयावाचासफेनंरुधिरंवनम् ॥अभ्यभाषत
पक्षीसरामंदशरथात्मजम् ॥१४॥ यामोषधीमिवायुष्मन्नन्वेषसिमहावने ॥ सादेवीममचप्राणारावणेनोभयंहतम् ॥१५॥ त्वयाविरहितादेवील
क्ष्मणेनचराघव ॥ ह्रियमाणामयादृष्टारावणेनबलीयसा ॥१६॥ सीतामभ्यवपन्नोऽहंरावणश्चरणेप्रभो॥ विध्वंसितरथच्छत्रःपतितोधरणीतले
॥ १७॥ एतदस्यधनुर्भग्नमेतेचास्यशरास्तथा ॥ अयमस्यरणेरामभग्नःसांग्रामिकोरथः ॥ १८॥ अयंतुसारथिस्तस्यमत्पक्षनिहतोभुवि ॥ परि
श्रांतस्यमेपक्षौछित्त्वाखड्गेनरावणः ॥१९॥ सीतामादायवैदेहीमुत्पपातविहायसम् ॥ रक्षसानिहतंपूर्वंमांनहंतुंत्वमर्हसि ॥ २० ॥ रामस्तस्यतु
विज्ञायसीतासक्तांप्रियांकथाम् ॥ गृध्रराजंपरिष्वज्यपरित्यज्यमहद्धनुः ॥२१॥ निपपातावशोभूमौरुरोदसहलक्ष्मणः ॥ द्विगुणीकृततापार्तोरा
मोधीरतरोऽपिसन् ॥२२॥ एकमेकायनेकृच्छ्रेनिःस्वसंतंमुहुर्मुहुः॥समीक्ष्यदुःखितोरामःसौमित्रिमिदमब्रवीत्॥२३॥राज्यंभ्रष्टंवनेवासःसीता
नष्टामृतोद्विजः ॥ ईदृशीयंममालक्ष्मीर्दहेदपिहिपावकम् ॥२४॥ संपूर्णमपिचेदद्यप्रतरेयंमहोदधिम् ॥ सोपिनूनंममालक्ष्म्याविशुष्येत्सरितां
पतिः ॥२५॥ नास्त्यभाग्यतरोलोकेमत्तोऽस्मिन्सचराचरे ॥ येनेयंमहतीप्राप्तामयाव्यसनवागुरा ॥ २६ ॥ अयंपितुर्वयस्योमेगृध्रराजोमहाब
लः ॥ शेतेविनिहतोभूमौममभाग्यविपर्ययात् ॥२७॥ इत्येवमुक्त्वाबहुशोराघवःसहलक्ष्मणः॥ जटायुषंचपस्पर्शपितृस्नेहंनिदर्शयन् ॥२८॥ नि
कृत्तपक्षंरुधिरावसिक्तंतंगृध्रराजंपरिगृह्यराघवः ॥ क्वमैथिलीप्राणसमागतेतिविमुच्यवाचंनिपपातभूमौ ॥ २९ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवा
ल्मीकीयेआ०अरकां०सप्तषष्टितमःसर्गः ॥६७॥ श्वासमार्गेऽतएवकृच्छ्रेमुहुर्मुहुर्निःश्वसंतमितिकतकसंमतपाठेऽर्थः एकमेकायनेदुर्गेनिःश्वसंतंकथंचनेतिपा

ठेदुर्गेलताकंटकसंकीर्णेएकायनेएकमार्गेपतित्वाकथंचननिःश्वसंतंमृतप्रायमित्यर्थइतितीर्थः ॥ २३ ॥ ममालक्ष्मीर्मेदुष्कर्मसंबद्धाअलक्ष्मीःपावकंसर्वदाहकमपिदहेत्किमुतमच्छ्र
यमित्यर्थः॥३४॥एतद्दुःखपरितापशांतयेसंपूर्णमहोदधिमपिप्रतरेयंतदासोपिसरितांपतिर्नूनंनिश्चयेनममालक्ष्म्याविशुष्येत्॥ २५ ॥ येनाभाग्येन वागुरामृगादिबंधनजालम् ॥२६॥
पितुर्वयस्यःसखा ॥ २७ ॥ पितृस्नेहंपितरीवस्नेहं ॥ २८ ॥ २९ ॥ ॥ इतिश्रीरा० रा० श्रीरा० ति० वाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेसप्तषष्टितमःसर्गः ॥ ६७ ॥

रौद्रेणरक्षसा अनेनरक्षसांतमःप्राधान्यमेवेतिसूचितं मित्रसंपन्नंमित्रत्वेनसंपन्नंसर्वजनेषुमैत्र्यायुक्तम् ॥ १ ॥ २ ॥ तथाअतिखिन्नप्राणइवस्वरहीनोविह्वलेक्षणश्च ॥ ३ ॥ व्या
हरितुंव्याहर्तुम् वधंवधप्रकारम् ॥ ४ ॥ यमपराधंदृष्ट्वातुप्रियासीताहृतासोऽपराधस्तस्यमया।किंकृतःअपितुन अतःकिंनिमित्तइति किंनिमित्तंत्वद्दियस्यसःरावणःआर्यांजहार ॥ ५ ॥
॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ किंकर्मेत्यस्योत्तरंमायामिति वातेनदुर्दिनेनचसंकुलाम् ॥ ९ ॥ १० ॥ अन्यप्रश्नोत्तरासामर्थ्यंध्वनयन्प्राणोपरोधमाह उपेति उशीरेणनलदेनकृतामूर्धजाः

रामःप्रेक्ष्यतुतंगृध्रंभुविरौद्रेणपातितम् ॥ सौमित्रिंमित्रसंपन्नमिदंवचनमब्रवीत् ॥ १ ॥ ममायंनूनमर्थेषुयतमानोविहंगमः ॥ राक्षसेनह
तःसंख्येप्राणांस्त्यजतिमत्कृते ॥ २ ॥ अतिखिन्नःशरीरेऽस्मिन्प्राणोलक्ष्मणविद्यते ॥ तथास्वरविहीनोऽयंविक्लवंसमुदीक्षते ॥ ३ ॥ जटायो
यदिशक्नोषिवाक्यंव्याहरितुंपुनः॥सीतामाख्याहिभद्रंतेवधमाख्याहिचात्मनः ॥४॥ किंनिमित्तोजहारार्यांरावणस्तस्यकिंमया ॥ अपराधंतुयंदृ
ष्ट्वारावणेनहृताप्रिया ॥ ५ ॥ कथंतच्चंद्रसंकाशंमुखमासीन्मनोहरम् ॥ सीतयाकानिचोक्तानितस्मिन्कालेद्विजोत्तम ॥६॥ कथंवीर्यःकथंरूपःकिं
कर्मासचराक्षसः ॥ क्वचास्यभवनंतातब्रूहिमेपरिपृच्छतः ॥७॥ तमुद्वीक्ष्यसधर्मात्माविलपंतमनाथवत् ॥ वाचाविक्लवयाराममिदंवचनमब्रवीत्
॥८॥ साहृताराक्षसेंद्रेणरावणेनदुरात्मना ॥ मायामास्थायविपुलांवातदुर्दिनसंकुलाम् ॥ ९ ॥ परिक्लांतस्यमेतातपक्षौछित्त्वानिशाचरः ॥ सीता
मादायवैदेहींप्रयातोदक्षिणामुखः ॥१०॥ उपरुध्यंतिमेप्राणादृष्टिर्भ्रमतिराघव ॥ पश्यामिवृक्षान्सौवर्णानुशीरकृतमूर्धजान् ॥ ११ ॥ येनयातिमु
हूर्तेनसीतामादायरावणः ॥ विप्रनष्टंधनंक्षिप्रंतत्स्वामीप्रतिपद्यते ॥१२॥ विंदोनाममुहूर्तोऽसौनचकाकुत्स्थसोऽबुधत् ॥ झषवद्बडिशंगृह्यक्षिप्रमे
वविनश्यति ॥ १३ ॥ नचत्वयाव्यथाकार्याजनकस्यसुतांप्रति ॥ वैदेह्यारंस्यसेक्षिप्रंहत्वातंरणमूर्धनि ॥ १४ ॥ असंमूढस्यगृध्रस्यरामंप्रत्यनु
भाषतः ॥ आस्यात्सुस्रावरुधिरंम्रियमाणस्यसामिषम् ॥१५॥ पुत्रोविश्रवसःसाक्षाद्भ्रातावैश्रवणस्यच ॥ इत्युक्त्वादुर्लभान्प्राणान्मुमोचपत
गेश्वरः ॥ १६ ॥ ब्रूहिब्रूहीतिरामस्यब्रुवाणस्यकृतांजलेः ॥ त्यक्त्वाशरीरंगृध्रस्यप्राणाजग्मुर्विहायसम् ॥ १७ ॥ सनिक्षिप्यशिरोभूमौप्रसार्य
चरणौतथा ॥ विक्षिप्यचशरीरंस्वंपपातधरणीतले ॥ १८ ॥ केशायेषांतान्सौवर्णान्वृक्षान्पश्यामि तादृशसौवर्णवृक्षदर्शनंमरणचिह्नम् ॥ ११ ॥ ज्योति

षज्ञानबलादाह येनेति ॥१२॥ कोऽसौमुहूर्तस्तत्राह विंदइति लाभार्थाद्विदेर्निष्पन्नोऽसावित्याहुः सचरावणोनिजकर्माननुकूलंतंनावबुधत् बुधिरवगमनेइत्यस्यलुङिरूपं नकेव
लंमुहूर्तमहिम्नाइष्टप्राप्तिरेवापितुशत्रुनाशोऽपीत्याह झषेति बडिशगृहीत्वाझषइवक्षिप्रमेवविनश्यति वर्तमाननिर्देशेनातिसान्निध्यंविनाशस्यदर्शयति ॥ १३ ॥ अतोनचेति
॥ १४ ॥ असंमूढस्यमृतिकालेप्यभ्रांतस्य रामंप्रत्यनुभाषतःउत्तरंभाषमाणस्य ॥ १५ ॥ इत्युक्त्वाएतावन्मात्रमुक्त्वा तद्वीर्यतद्भवनादिकथनात्पूर्वमितिशेषः॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥

॥ १९ ॥ अस्मिन्दंडकारण्येबहूनिवर्षाणिसुखंवसतानेनपक्षिणेहैवदंडकारण्येविशीर्णदेहविशरणंप्राप्तम् ॥ २० ॥ अनेकवार्षिकइत्यस्यैवविवरणंचिरकालसमुत्थितइति ॥ २१ ॥ मे
उपकारीत्यन्वयःसीतामभ्यवपन्नःसीतांमोचयितुंप्रवृत्तः ॥ २२ ॥ २३ ॥सर्वत्रसर्वजातिषु ॥२४ ॥ तथाआगतमितिच्छेदः प्राप्तमित्यर्थः मन्निमित्तंयोगृध्रविनाशस्तज्जंदुःखंयथा
मांप्राप्तम् सीताहरणजदुःखाद्गृध्रविनाशजंदुःखमधिकमितिभावः तस्याःपुनःप्राप्तिसंभावनासत्त्वादस्यतदभावाच्चेतितात्पर्यम् ॥ २५॥ २६ ॥ दिधक्ष्यामिदग्धुमिच्छामिसद्गतिसि
द्ध्येश्यनार्षः ॥२७॥ २८ ॥ अपरावर्तिनाम् संग्रामेइतिशेषः गम्यतइतिगतिर्लोकः यज्ञशीलानांलोकान्क्रमेणप्राप्यमदनुज्ञातःसन्ननुत्तमान्येभ्यःपरेउत्तमानसंतितान्लोकान्व्र

तंगृध्रंप्रेक्ष्यताम्राक्षंगतासुमचलोपमम् ॥ रामःसुबहुभिर्दुःखैर्दीनःसौमित्रिमब्रवीत् ॥१९॥ बहूनिरक्षसांवासेवर्षाणिवसतासुखम् ॥ अनेनदं
डकारण्येविशीर्णमिहपक्षिणा ॥ २० ॥ अनेकवार्षिकोयस्तुचिरकालसमुत्थितः ॥ सोऽयमद्यहतःशेतेकालोहिदुरतिक्रमः ॥२१॥ पश्यलक्ष्मण
गृध्रोऽयमुपकारीहतश्चमे ॥ सीतामभ्यवपन्नोहिरावणेनबलीयसा ॥ २२ ॥ गृध्रराज्यंपरित्यज्यपितृपैतामहंमहत् ॥ ममहेतोरयंप्राणान्मुमो
चपतगेश्वरः ॥ २३ ॥ सर्वत्रखलुदृश्यंतेसाधवोधर्मचारिणः ॥ शूराःशरण्याःसौमित्रेतिर्यग्योनिगतेष्वपि ॥ २४ ॥ सीताहरणजंदुःखंनमे
सौम्यतथागतम् ॥ यथाविनाशोगृध्रस्यमत्कृतेचपरंतप ॥ २५ ॥ राजादशरथःश्रीमान्यथाममहायशाः ॥ पूजनीयश्चमान्यश्चतथायंपतगे
श्वरः ॥ २६ ॥ सौमित्रेहरकाष्ठानिनिर्मथिष्यामिपावकम् ॥ गृध्रराजंदिधक्ष्यामिमत्कृतेनिधनंगतम् ॥ २७ ॥ नाथंपतगलोकस्यचितिमारो
पयाम्यहम् ॥ इमंधक्ष्यामिसौमित्रेहतंरौद्रेणरक्षसा ॥ २८ ॥ यागतिर्यज्ञशीलानामाहिताग्नेश्चयागतिः ॥ अपरावर्तिनांयाचयाचभूमि
प्रदायिनाम् ॥ २९ ॥ मयात्वंसमनुज्ञातोगच्छलोकाननुत्तमान् ॥ गृध्रराजमहासत्त्वसंस्कृतश्चमयाव्रज ॥ ३० ॥ एवमुक्त्वाचितांदीप्ता
मारोप्यपतगेश्वरम् ॥ ददाहरामोधर्मात्मास्वबंधुमिवदुःखितः ॥ ३१ ॥ रामोऽपिसहसौमित्रिर्वनंयात्वासवीर्यवान् ॥ स्थूलान्हत्वामहारो
हीननुतस्तारतंद्विजम् ॥३२॥ रोहिमांसानिचोद्धृत्यपेशीकृत्वामहायशाः ॥शकुनायददौरामोरम्येहरितशाद्वले ॥३३॥ यत्तत्प्रेतस्यमर्त्यस्यकथ
यंतिद्विजातयः ॥तत्स्वर्गगमनंक्षिप्रंतस्यरामोजजापह ॥३४॥ ह्मणोलोकान्क्रममुक्तिदान्गच्छ अनेनसंकल्पमात्रात्कर्मानधिकृततिरश्चःसाधनहीनस्यापितल्लो
कदानेनभगवान्रामःस्वस्वरूपांशेमाययावृतज्ञानइतिप्रलपतांमुखंध्वस्तम् शोकादितुनटनमित्युक्तमेवासकृत् तदुक्तम् संस्कारमकरोत्तस्यरामोब्रह्मविधानतः स्वपदंचददौतस्मै
सोऽपिरामप्रसादतःहरेःसामान्यरूपेणप्रययौपरमंपदमितिजटायुषंप्रक्रम्यपाद्मे एतेनतिरश्चामपिस्नेहादिनादाहादियुक्तमितिध्वनितम् सारूप्यमुक्तिलाभश्चोक्तः मयामद्रूपेणसामा
न्यहरिरूपेण ॥२९॥३०॥३१॥ सप्रसिद्धमहिमारामःमहारोहीन्महामृगान् रोहिशब्दइकारांतोऽपिमृगवाची तान्हत्वापिंडदानार्थंमांसमादायागत्यानुअनंतरंतंद्विजंपक्षिणमुद्दिश्य
पिंडदानार्थंशाद्वलंतृणंतस्तार ॥३२॥ तत्रतन्मांसान्युत्कृत्यपेशीकृत्वापेशीकृत्यपिंडंकृत्वाशकुनायददौ ॥३३॥ यत्तन्मंत्रजातंप्रेतस्यमर्त्यस्यस्वर्गादिगमनमुद्दिश्यब्राह्मणाःकथयंति

तत्स्वर्गगमनंतद्गमनसाधनंतत्तस्याक्षिप्रंस्वर्गगमनायरामोजजाप ॥३४॥३५॥उक्तस्यसर्वस्यास्यस्नानपूर्वकत्वंदर्शयितुंपुनराह शास्त्रेति तत्रपाठक्रमादर्थक्रमस्यबलवत्त्वात्पूर्वंस्नानंत
तउदकदानंततःपिंडदानमितिक्रमोबोध्यः ॥३६॥ पुण्यांपुण्यैकलभ्याम् अतएवसुखांसुखैकस्वभावाम् ॥ ३७ ॥ पक्षिसत्तमेतद्विषये पितरीवेत्यर्थः स्थिरांबुद्धिंतस्मिन्पितृवद्बुद्धिं
निधायसीताधिगमेसीताप्राप्तिसूचकेनिमित्तेमनःप्रवेश्यतादृशंनिमित्तंदृष्ट्वावनंजग्मतुः ॥ ३८ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्य

ततोगोदावरींगत्वानदींनरवरात्मजौ ॥ उदकंचक्रतुस्तस्मैगृध्रराजायतावुभौ ॥ ३५ ॥ शास्त्रदृष्टेनविधिनाजलंगृध्रायराघवौ ॥ स्नात्वातौ
गृध्रराजायउदकंचक्रतुस्तदा ॥३६॥ सगृध्रराजःकृतवान्यशस्करंसुदुष्करंकर्मरणेनिपातितः ॥ महर्षिकल्पेनचसंस्कृतस्तदाजगामपुण्यांगति
मात्मनःशुभाम् ॥३७॥ कृतोदकौतावपिपक्षिसत्तमेस्थिरांचबुद्धिंप्रणिधायजग्मतुः ॥ प्रवेश्यसीताधिगमेततोमनोवनंसुरेंद्राविवविष्णुवासवौ
॥ ३८॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०अर०अष्टषष्टितमःसर्गः ॥ ६८ ॥ ॥ छ॥ ॥ कृत्वैवमुदकंतस्मैप्रस्थितौराघवौतदा ॥ अवेक्षंतौवने
सीतांजग्मतुःपश्चिमांदिशम् ॥ १ ॥ तांदिशंदक्षिणांगत्वाशरचापासिधारिणौ ॥ अविप्रहतमैक्ष्वाकौपंथानंप्रतिपेदतुः ॥ २ ॥ गुल्मैर्वृक्षैश्च
बहुभिर्लताभिश्चप्रवेष्टितम् ॥ आवृतंसर्वतोदुर्गंगहनंघोरदर्शनम् ॥ ३ ॥ व्यतिक्रम्यतुवेगेनगृहीत्वादक्षिणांदिशम् ॥ सुभीमंतन्महारण्यंव्य
तियातौमहाबलौ ॥४॥ ततःपरंजनस्थानात्त्रिक्रोशंगम्यराघवौ ॥ क्रौंचारण्यंविविशतुर्गहनंतौमहौजसौ ॥ ५ ॥ नानामेघघनप्रख्यंप्रहृष्टमि
वसर्वतः ॥ नानावर्णैःशुभैःपुष्पैर्मृगपक्षिगणैर्युतम् ॥६॥ दिदृक्षमाणौवैदेहींतद्वनंतौविचिन्वतुः ॥ तत्रतत्रावतिष्ठंतौसीताहरणदुःखितौ ॥७॥
ततःपूर्वेणतौगत्वात्रिक्रोशंभ्रातरौतदा ॥ क्रौंचारण्यमतिक्रम्यमतंगाश्रममंतरे ॥ ८ ॥ दृष्ट्वातुतद्वनंघोरंबहुभीममृगद्विजम् ॥ नानावृक्षसमा
कीर्णंसर्वंगहनपादपम् ॥ ९ ॥ ददृशातेगिरौतत्रदरींदशरथात्मजौ ॥ पातालसमगंभीरांतमसानित्यसंवृताम् ॥१०॥ आसाद्यचनरव्याघ्रौद
र्यास्तस्याविदूरतः ॥ ददर्शतुर्महारूपांराक्षसींविकृताननाम् ॥ ११ ॥ कांडेअष्टषष्टितमःसर्गः ॥ ३८ ॥ ॥ छ ॥ ॥ पश्चिमामित्यत्रोक्तेरुत्तरश्लो

केदक्षिणामित्युक्तेर्नैर्ऋतींजग्मतुरितिलभ्यते ॥१॥ अविप्रहतंजनाक्षुण्णम् ॥२॥गुल्मादिभिःप्रवेष्टितंअतएवसर्वतआवृतंअतएवदुर्गंदुष्प्रवेशंगहनंवनरूपंपंथानंप्रतिपेदतुरित्यन्वयः
॥३॥ वेगेनातिक्रम्यचलित्वातन्महारण्यंव्यतियातौव्यतिक्रम्यगतौ ॥ ४ ॥ गम्यगत्वा गहनंदुष्प्रवेशम् क्रौंचारण्यंक्रौंचारण्याख्यंगहनंवनमितिवा ॥५॥ अनेकमेघानांघनःसमू
हस्तत्प्रख्यंतद्वत्श्यामम् सर्वतःप्रहृष्टमिव पुष्पविकासादिनातद्गतजंतुहर्षेणवातस्यप्रहृष्टत्वव्यपदेशः ॥ ६॥७॥ कौंचारण्यमतिक्रम्यतद्वनात्पूर्वेणत्रिक्रोशंगत्वाअंतरेमध्येमार्गेमतंगा
श्रमंददृशतुःअथघोरत्वादिविशेषणंतद्वनंमतंगाश्रमवनंदृष्ट्वाततउच्यमानविशेषणांतत्रगिरौदरींददृशाते ॥ ८॥ ९ ॥ १० ॥ तस्याविदूरइतिसंधिरार्षः तद्दरीसमीपेइत्यर्थः ॥ ११ ॥

बीभत्सांजुगुप्सिताम् परुषत्वचंकर्कशत्वचम् करालींतुंगशरीराम् करालोभीषणेतुंगे ॥१२॥ विकटामतिस्थूलाकारांतत्रतत्रास्थानेऽपि निम्नोन्नतांवा ॥१३॥ भ्रातूरामस्याग्रतोव्रजं
तम् एहिरंस्यावहेत्युक्त्वेत्यत्रइकारलोपआर्षः समालंभतगृहीतवती ॥ १४ ॥ उपगुह्यालिंग्य अयोमुखीत्यन्वर्थनाम अहंतेतवलाभोनिध्यादिवल्लाभरूपास्मित्वंचमेप्रियोभर्तासि
॥१५॥ आयुश्चिरंचिरमायुः ॥१६॥ कर्णनासस्तनमितिसमाहारद्वंद्वः ॥ १७॥ कर्णनासेइतिसप्तमी ॥ १८ ॥ तस्यांगतायांपश्चाद्व्रजंतौगहनंदुष्प्रवेशंवनंआसेदतुःप्रापतुः ॥ १९ ॥

भयदामल्पसत्त्वानांबीभत्सांरौद्रदर्शनाम् ॥ लंबोदरींतीक्ष्णदंष्ट्रांकरालींपरुषत्वचम् ॥ १२ ॥ भक्षयंतींमृगान्भीमान्विकटांमुक्तमूर्धजाम् ॥
अवैक्षतांतुतौतत्रभ्रातरौरामलक्ष्मणौ ॥ १३ ॥ सासमासाद्यतौवीरौव्रजंतंभ्रातुरग्रतः ॥ एहिरंस्यावहेत्युक्त्वासमालंभतलक्ष्मणम् ॥१४॥
उवाचचैनंवचनंसौमित्रिमुपगुह्यच ॥ अहंत्वयोमुखीनामलाभस्तेत्वमसिप्रियः ॥ १५ ॥ नाथपर्वतदुर्गेषुनदीनांपुलिनेषुच ॥ आयुश्चि
रमिदंवीरत्वंमयासहरंस्यसे ॥ १६ ॥ एवमुक्तस्तुकुपितःखड्गमुद्धृत्यलक्ष्मणः ॥ कर्णनासस्तनंतस्यानिचकर्तारिसूदनः ॥ १७ ॥ कर्णना
सेनिकृत्तेतुविस्वरंविननादसा ॥ यथागतंप्रदुद्रावराक्षसीघोरदर्शना ॥ १८॥ तस्यांगतायांगहनंव्रजंतौवनमोजसा ॥ आसेदतुरमित्रघ्नौभ्रा
तरौरामलक्ष्मणौ ॥१९॥ लक्ष्मणस्तुमहातेजाःसत्यवाञ्छीलवाञ्छुचिः ॥ अब्रवीत्प्रांजलिर्वाक्यंभ्रातरंदीप्ततेजसम् ॥२०॥ स्पंदतेमेदृढंबाहु
रुद्विग्नमिवमेमनः ॥ प्रायशश्चाप्यनिष्टानिनिमित्तान्युपलक्षये ॥ २१ ॥ तस्मात्सज्जीभवार्यत्वंकुरुष्ववचनंमम ॥ ममैवहिनिमित्तानिसद्यःशं
संतिसंभ्रमम् ॥२२॥ एषवंचुलकोनामपक्षीपरमदारुणः ॥ आवयोर्विजयंयुद्धेशंसन्निवविनर्दति ॥२३॥ तयोरन्वेषतोरेवंसर्वंतद्वनमोजसा ॥
संजज्ञेविपुलःशब्दःप्रभंजन्निवतद्वनम् ॥२४॥ संवेष्टितमिवात्यर्थंगहनंमातरिश्वना ॥ वनस्यतस्यशब्दोऽभूद्वनमापूरयन्निव ॥२५॥ तंशब्दं
कांक्षमाणस्तुरामःखड्गीसहानुजः ॥ ददर्शसुमहाकायंराक्षसंविपुलोरसम् ॥ २६ ॥ आसेदतुश्चतद्रक्षस्तावुभौप्रमुखेस्थितम् ॥ विवृद्धमशि
रोग्रीवंकबंधमुदरेमुखम् ॥ २७ ॥ रोमभिर्निशितैस्तीक्ष्णैर्महागिरिमिवोच्छ्रितम् ॥ नीलमेघनिभंरौद्रंमेघस्तनितनिःस्वनम् ॥ २८ ॥

॥ २० ॥ बाहुर्वामः अनिष्टानितत्सूचकानि ॥२१॥ सज्जीभवयत्तोभव संभ्रमंभयम् ॥२२॥ ततःकंचिच्छकुनमप्याह एषइति वंचुलकःकंठवालः वंजुलकइत्यपिपाठांतरम्
अनेनयुद्धमवश्यंभाविजयश्चेत्युभयंसूचितं ॥२३॥ अन्वेषतोःसीतामितिशेषः ओजसासामर्थ्येन ॥२४॥ तद्गहनंवनमत्यंतंमातरिश्वनासंवेष्टितंव्याप्तमिवजातम् ततस्तस्यवनस्य
मध्येशब्दोऽभवत् ॥२५॥ तंशब्दंकांक्षमाणःतदुत्पत्तिनिमित्तंकांक्षमाणः ॥ २६॥ आसेदतुर्ददृशतुः विवृद्धंविवृद्धाकारम् अशिरोग्रीवंअदृश्यमानशिरोग्रीवम् अतएवकबंधंअन्वर्थ
तन्नामकम् उदरेमुखम् अमूर्धमस्तकादित्यलुक् ॥ २७ ॥ निशितैरित्यस्यविवरणंतीक्ष्णैरिति उपलक्षितमितिशेषः रोमभिर्निबिडैस्तीक्ष्णैरितिक्वचित्पाठः ॥ २८ ॥

उच्यमानविशेषणेनललाटस्थेनैकेननयनेनोरःप्रदेशांतर्गतशिरस्त्वात्उरसिउरःप्रदेशेंतरुपलभ्यमानेननयनेनोपलक्षितंमुखंलेलिहानम् महापक्ष्मणेत्यार्षम् ॥२९॥३०॥ विकुर्वाणं
विक्षिपंतम् ॥ ३१ ॥ आकर्षतंइष्टान्मृगानाभिमुख्येनकर्षंतम् अनिष्टान्मृगान्मुंचंतम् ॥ ३२ ॥ प्रपन्नयोःपंथानामितिशेषः आवृत्यस्थितंतंज्ञात्वातद्भुजवेष्टनंसमतिक्रम्यदूरेस्थि
तौतंक्रोशमात्रंददर्शतुः ॥ ३३ ॥ भुजाभ्यांजंतून्संवृणोतीतिभुजसंवृत्तम् संस्थानाद्देहस्थित्याअशिरस्कत्वलक्षणकबंधवत्स्थितम् ॥३४॥ सहितौ नैकमपिमुक्त्वेत्यर्थः ॥३५॥

अग्निज्वालानिकाशेनललाटस्थेनदीप्यता ॥ महापक्ष्मेणपिंगेनविपुलेनायतेनच ॥२९॥ एकेनोरसिघोरेणनयनेनसुदर्शिना ॥ महादंष्ट्रोपप
न्नंतंलेलिहानंमहामुखम् ॥३०॥ भक्षयंतंमहाघोरानृक्षसिंहमृगद्विजान् ॥ घोरौभुजौविकुर्वाणमुभौयोजनमायतौ ॥ ३१ ॥ कराभ्यांविविधान्गृ
ह्यऋक्षान्पक्षिगणान्मृगान् ॥ आकर्षंतंविकर्षंतमनेकान्मृगयूथपान् ॥ ३२ ॥ स्थितमावृत्यपंथानंतयोर्भ्रात्रोःप्रपन्नयोः ॥ अथतंसमतिक्रम्यक्रो
शमात्रंददर्शतुः ॥ ३३ ॥ महांतंदारुणंभीमंकबंधंभुजसंवृतम् ॥ कबंधमिवसंस्थानादतिघोरप्रदर्शनम् ॥ ३४ ॥ समहाबाहुरत्यर्थंप्रसार्यविपु
लौभुजौ ॥ जग्राहसहितौवेपराघवौपीडयन्बलात् ॥ ३५ ॥ खड्गिनौदृढधन्वानौतिग्मतेजौमहाभुजौ ॥ भ्रातरौविवशंप्राप्तौकृष्यमाणौमहाब
लौ ॥ ३६ ॥ तत्रधैर्याच्चशूरस्तुराघवोनैवविव्यथे ॥ बाल्यादनाश्रयाच्चैवलक्ष्मणस्त्वभिविव्यथे ॥ ३७ ॥ उवाचचविषण्णःसन्राघवंराघ
वानुजः ॥ पश्यमांविवशंवीरराक्षसस्यवशंगतम् ॥ ३८॥ मयैकेनतुनिर्युक्तःपरिमुच्यस्वराघव ॥ मांहिभूतबलिंदत्त्वापलायस्वयथासुखम् ॥
॥३९॥ अधिगंतासिवैदेहीमचिरेणेतिमेमतिः ॥ प्रतिलभ्यचकाकुत्स्थपितृपैतामहींमहीम् ॥४०॥ तत्रमांराममराज्यस्थःस्मर्तुमर्हसिसर्वदा ॥
लक्ष्मणेनैवमुक्तस्तुरामःसौमित्रिमब्रवीत् ॥ ४१ ॥ मास्मत्रासंवृथावीरनहित्वादृग्विषीदति ॥ एतस्मिन्नंतरेक्रूरोभ्रातरौरामलक्ष्मणौ ॥४२॥
तावुवाचमहाबाहुःकबंधोदानवोत्तमः ॥ कौयुवांवृषभस्कंधौमहाखड्गधनुर्धरौ ॥ ४३ ॥ घोरंदेशमिमंप्राप्तौदैवेनममचाक्षुषौ ॥ वदतं
कार्यमिहवांकिमर्थंचागतौयुवाम् ॥ ४४ ॥ इमंदेशमनुप्राप्तौक्षुधार्तस्येहतिष्ठतः ॥ सबाणचापखड्गौचतीक्ष्णशृंगाविवर्षभौ ॥ ४५ ॥

तिग्मतेजौतीक्ष्णतेजसौ तादृशवेषधराविल्यर्थः विवशंप्राप्तौबलात्कर्षणंप्राप्तौ ॥ ३६ ॥ तत्रतस्यामवस्थायाम् अनाश्रयात्धैर्यस्येतिशेषः धैर्यानालंबनादित्यर्थः तत्रहेतुर्बाल्यंबाल
बुद्धित्वंशुद्धसत्त्वाप्रधानत्वम् अनाश्रयत्वादितिपाठेआश्रयभूतस्यरामस्यापिकबंधभुजावृतत्वादितिभावः ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ निर्युक्तःनियोजितरक्षोबलिःसंस्त्वंकिंचित्स्ववशमात्मानं
परिमुच्यस्व पलायनेनेतिशेषः तस्यैवविवरणमुत्तरार्धंमांहीति भूतबलिंमहाभूताकाररक्षसेबलिमित्यर्थः ॥ ३९ ॥ अधिगंताप्राप्ता ॥ ४० ॥ ४१ ॥ एतस्मिन्नंतरेइति ल
क्ष्मणविषादनिवृत्तिफलकरामाश्वासनसमयेइतिशेषः ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ दैवेनदैवगत्याममचाक्षुषौचक्षुर्गोचरौ ॥ ४४ ॥ एवंकार्यादिकंपृष्ट्वातदुपेक्ष्यस्वप्रयोजनंसंपन्नमित्याह

इमंदेशमिति इहतिष्ठतःक्षुधार्तस्यममभाग्यादिमंदेशमनुप्राप्तौ ॥ ४५ ॥ ततःकिंतत्राह दुर्लभमिति ॥ ४६ ॥ मुखेनपरिशुष्यतोपलक्षितंलक्ष्मणमुवाच हेसत्यविक्रमकृच्छ्रात्कष्टात्कष्टतरंराज्यभ्रंशवनवासप्रियापहारादिप्राप्यस्थितयोरावयोस्तांप्रियामप्राप्यैवजीवितांतायेदंव्यसनंप्राप्तम् यदेवमतःसर्वेष्वपिभूतेषुकालस्यवीर्यंसुमहत् अनर्गलप्रचारमस्तीतिशेषः ॥ ४७॥४८॥ कुतोयतस्त्वांचेति महाबलपराक्रमावपिव्यसनैर्दुःखैर्मोहितौकालःकरोतीतिपश्य उक्तार्थस्यैवप्रपंचोनहीति नातीतिपाठांतरम् ॥ ४९ ॥ ५० ॥ उदग्रविक्रमः उत्कटपराक्रमोरामःसौमित्रिमवेक्ष्य दीनमितिशेषः स्वांमतिमात्मनात्मवैभवेनस्थिरामकरोत् ईषदपिविषादंनप्राप्तवानित्यर्थः अत्रलक्ष्मणस्यापिलोकव्यवहारनाट्यमेवेत्यन्ये

मांतूर्णमनुसंप्राप्तौदुर्लभंजीवितंहिवाम् ॥ तस्यतद्वचनंश्रुत्वाकबंधस्यदुरात्मनः ॥ ४६ ॥ उवाचलक्ष्मणंरामोमुखेनपरिशुष्यता ॥ कृच्छ्रात्कृच्छ्रतरंप्राप्यदारुणंसत्यविक्रम ॥ ४७ ॥ व्यसनंजीवितांतायप्राप्तमप्राप्यतांप्रियाम् ॥ कालस्यसुमहद्वीर्यंसर्वभूतेषुलक्ष्मण ॥ ४८ ॥ त्वांचमांचनरव्याघ्रव्यसनैःपश्यमोहितौ ॥ नहिभारोऽस्तिदैवस्यसर्वभूतेषुलक्ष्मण ॥४९॥ शूराश्चबलवंतश्चकृतास्त्राश्चरणाजिरे ॥ कालाभिपन्नाःसीदंतियथावालुकसेतवः ॥ ५० ॥ इतिब्रुवाणोदृढसत्यविक्रमोमहायशादाशरथिःप्रतापवान् ॥ अवेक्ष्यसौमित्रिमुदग्रविक्रमःस्थिरांतदास्वांमतिमात्मनाकरोत् ॥ ५१ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०अर०एकोनसप्ततितमःसर्गः ॥ ६९ ॥ ॥ ७० ॥ ॥ तौतुतत्रस्थितौदृष्ट्वाभ्रातरौरामलक्ष्मणौ ॥ बाहुपाशपरिक्षिप्तौकबंधोवाक्यमब्रवीत् ॥ १ ॥ तिष्ठतःकिंनुमांदृष्ट्वाक्षुधार्तंक्षत्रियर्षभौ ॥ आहारार्थंतुसंदिष्टौदैवेनहतचेतनौ ॥ २ ॥ तच्छ्रुत्वालक्ष्मणोवाक्यंप्राप्तकालंहितंतदा ॥ उवाचार्तिंसमापन्नोविक्रमेकृतनिश्चयः ॥ ३ ॥ त्वांचमांचपुरातूर्णमादत्तेराक्षसाधमः ॥ तस्मादसिभ्यामस्याशुबाहूछिंदावहेगुरू ॥४॥ भीषणोऽयंमहाकायोराक्षसोभुजविक्रमः ॥ लोकंह्यतिजितंकृत्वाह्यवांहंतुमिहेच्छति ॥ ५ ॥ निश्चेष्टानांवधोराजन्कुत्सितोजगतीपतेः ॥ क्रतुमध्योपनीतानांपशूनामिवराघव ॥ ६ ॥ एतत्संजल्पितंश्रुत्वातयोःक्रुद्धस्तुराक्षसः ॥ विदार्यास्यंततोरौद्रंतौभक्षयितुमारभत् ॥ ७ ॥

॥ ५१ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेएकोनसप्ततितमःसर्गः ॥ ६९ ॥ ॥ ७० ॥ ॥ बाहुपाशपरिक्षिप्तौबाहुभ्यांपाशाकारेणपरितोव्याप्तौ ॥ १ ॥ क्षुधार्तंमांदृष्ट्वाभीतौनुकिंतिष्ठतम् यतोमेआहारार्थंसंदिष्टावतोनजीवनसंभावनेत्यर्थः ॥ २ ॥ ३ ॥ पुराआदत्ते आदास्यतीत्यर्थः ॥ ४ ॥ भुजमात्रेणविक्रमोयस्य नत्वायुधेनेत्यर्थः अतिजितंसर्वथापराजितम् ॥ ५ ॥ अस्यबाहुच्छेदएवयुक्तोनतुप्राणवियोजनमित्याह निश्चेष्टानामिति शस्त्रादिभिर्विक्रमहीनानाम् जगतीपतेःक्षत्रियस्य क्रतुमध्यंप्राप्तानांपशूनांवधइव सयथास्वर्गफलदोऽपिशास्त्रविहितोऽपिकुत्सितः सांख्यपातंजलाद्युक्तरीत्याअधर्मजनकत्वात् लोकदृष्ट्याचकुत्सितः एतेनतद्वधस्यापीषत्पापफलदतासूचिता केचित्तुक्रतुमध्यापनीतानामितिपाठंश्रद्धाजाड्येनकल्पयित्वाक्रतुमध्यादन्यत्रनीतानांवधोयथाकुत्सितइतिव्याचक्षते ॥ ६ ॥ तयोरेतत्संजल्पितंश्रुत्वेतिसंबंधः भक्षयितुमारभत् हस्ताभ्यामाकृष्टवानित्यर्थः ॥ ७ ॥

सुसंहृष्टौकदलीकांडच्छेदेनेवतच्छेदेनहस्तसुखलाभात् ॥ ८ ॥ दक्षिणःसमर्थःदक्षिणपार्श्वस्थोवा ॥ ९ ॥ गांभूमिं ॥१०॥ कौयुवामितिपप्रच्छ पूर्वमप्राप्तोत्तरत्वात्पुनःप्रश्नः
॥ ११ ॥ १२॥ इक्ष्वाकुदायादःदशरथपुत्रः ॥१३॥१४ ॥ यामिच्छंतौयामन्वेषयंतौ ॥१५॥ विचेष्टसेचेष्टमानस्तिष्ठसीत्यर्थः ॥१६॥ प्रीतःशापमोक्षकालप्रत्यभिज्ञानात् तदिंद्रवच
नंवक्ष्यमाणम् ॥१७॥ बाह्वोर्बंधनंययोरंसदेशयोस्तौबाहुबंधनावंसदेशौ ॥ १८ ॥ यथाऽविनयात्यादृशाविनयात्प्राप्तंतच्छृण्वित्यन्वयः ॥ १९ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामे

ततस्तौदेशकालज्ञौखड्गाभ्यामेवराघवौ ॥ अच्छिंदंतांसुसंहृष्टौबाहूतस्यांसदेशयोः ॥८॥ दक्षिणोदक्षिणंबाहुमसक्तमसिनाततः ॥चिच्छेदरामो
वेगेनसव्यंवीरस्तुलक्ष्मणः ॥९॥ सपपातमहाबाहुश्छिन्नबाहुर्महास्वनः ॥ खंचगांचदिशश्चैवनादयन्जलदोयथा ॥१०॥ सनिकृत्तौभुजौदृष्ट्वा
शोणितौघपरिप्लुतः॥दीनःपप्रच्छतौवीरौकौयुवामितिदानवः ॥११॥ इतितस्यब्रुवाणस्यलक्ष्मणःशुभलक्षणः॥ शशंसतस्यकाकुत्स्थंकबंधस्य
महाबलः ॥१२॥ अयमिक्ष्वाकुदायादोरामोनामजनैःश्रुतः॥तस्यैवावरजंविद्धिभ्रातरंमांचलक्ष्मणम् ॥१३॥मात्राप्रतिहतेराज्येरामःप्रव्राजितो
वनम्॥मयासहचरत्येषभार्ययाचमहद्वनम् ॥१४॥ अस्यदेवप्रभावस्यवसतोविजनेवने॥ रक्षसापहृताभार्यायामिच्छंताविहागतौ ॥१५॥ त्वंतु
कोवाकिमर्थंवाकबंधसदृशोवने॥ आस्येनोरसिदीप्तेनभग्नजंघोविचेष्टसे ॥१६ ॥ एवमुक्तःकबंधस्तुलक्ष्मणेनोत्तरंवचः॥ उवाचवचनंप्रीतस्त
दिंद्रवचनंस्मरन् ॥१७॥ स्वागतंवांनरव्याघ्रौदिष्ट्यापश्यामिवामहम् ॥ दिष्ट्याचेमौनिकृत्तौमेयुवाभ्यांबाहुबंधनौ ॥१८॥ विरूपंयच्चमेरूपंप्राप्तं
ह्यविनयाद्यथा ॥ तन्मेशृणुनरव्याघ्रतत्त्वतःशंसतस्तव ॥ १९ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेसप्ततितमः
सर्गः ॥ ७० ॥ ॥छ॥ ॥ पुराराममहाबाहोमहाबलपराक्रमम् ॥ रूपमासीन्ममाचिंत्यंत्रिषुलोकेषुविश्रुतम् ॥१॥ यथासूर्यस्यसोमस्य
शक्रस्यचयथावपुः ॥ सोऽहंरूपमिदंकृत्वालोकवित्रासनंमहत् ॥२॥ ऋषीन्वनगतान्रामत्रासयामिततस्ततः ॥ ततःस्थूलशिरानाममहर्षिः
कोपितोमया ॥३॥ सचिन्वन्विविधंवन्यंरूपेणानेनधर्षितः॥ तेनाहमुक्तःप्रेक्ष्यैवंघोरशापाभिधायिना ॥ ४ ॥ एतदेवंनृशंसंतेरूपमस्तुविगर्हि
तम् ॥ समयायाचितःक्रुद्धःशापस्यांतोभवेदिति ॥ अभिशापकृतस्येतितेनेदंभाषितंवचः ॥ यदाछित्त्वाभुजौरामस्त्वांदहेद्विजनेवने ॥ ६ ॥

श्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेसप्ततितमःसर्गः ॥ ७० ॥ ॥ छ ॥ ॥ अचिंत्यंअचिंत्यवैभवम् ॥ १ ॥ तदेवाह यथेति इदंरूपंर
क्षोरूपंवैभवेनकृत्वा ॥ २ ॥ ऋषींस्त्रासयामीत्यन्वयः ॥ ३ ॥ एवमुक्तः ॥ ४ ॥ एवंशब्दार्थएतदेवेति एतदेवरूपंनृशंसंक्रूरंविगर्हितंचास्त्वित्यवदत् ॥ ५ ॥ अभिशापकृत
स्यमत्कर्तृकत्वत्प्रधर्षणेत्वयाकृतस्यास्यशापस्यांतोभवात्वितियाचितः तेनैवंयाचितेन तद्वचआह यदेति तदास्त्वंविपुलमुत्तमांश्रियाविराजितंरूपंप्राप्स्यसइतितेनभाषितमितिसंबंधः

एवंवृत्तंमांदनोःपुत्रंविद्धीत्यन्वयः श्रियाविराजितंपुत्रंदनुंत्वंविद्धिलक्ष्मणेतिपाठांतरम् तदा।श्रियाः श्रीनाम्नोदानवस्यपुत्रंदनुनामानमित्यर्थः॥६॥७॥ननुकुत्सितरूपत्वेशापेऽपिकथंक
बंधरूपताप्राप्तिस्तत्राह इंद्रेति तच्छापबीजमाह अहमिति ऋषिशापतोघोररूपप्राप्त्यनंतरमुग्रेणतपसापितामहमतोषयम् स्वकुठारार्तींद्रादिभयेनेतिशेषः॥८॥विभ्रमोगर्वःतमेवाह
दीर्घमिति॥९॥शतपर्वणाशतधारेण ॥ १० ॥ सक्थिनीनाम्यधोभागोपलक्षणम् शरीरेशरीरमध्यस्थेउदरभागे एवंभूतेनोर्ध्वाधरव्यवहाररहितेनमयामरणंयाच्यमानोऽपितन्नाकरोत्

तदात्वंप्राप्स्यसेरूपंस्वमेवविपुलंशुभम् ॥ श्रियाविराजितंपुत्रंदनोस्त्वंविद्धिलक्ष्मण ॥७॥ इंद्रशापादिदंरूपंप्राप्तमेवंरणाजिरे ॥ अहंहितपसो
ग्रेणपितामहमतोषयम् ॥८॥ दीर्घमायुःसमेप्रादात्ततोमांविभ्रमोऽस्पृशत् ॥ दीर्घमायुर्मयाप्राप्तंकिंमांशक्रःकरिष्यति॥९॥इत्येवंबुद्धिमास्थाय
रणेशक्रमधर्षयम् ॥ तस्यबाहुप्रमुक्तेनवज्रेणशतपर्वणा ॥१०॥ सक्थिनीचशिरश्चैवशरीरेसंप्रवेशितम् ॥ समयायाच्यमानःसन्नानयद्यमसा
दनम् ॥११॥ पितामहवचःसत्यंतदस्त्वितिममाब्रवीत् ॥अनाहारःकथंशक्तोभग्नसक्थिशिरोमुखः ॥१२॥ वज्रिणाभिहतःकालंसुदीर्घमपिजी
वितुम् ॥ सएवमुक्तःशक्रोमेबाहूयोजनमायतौ ॥१३॥ तदाचास्यंचमेकुक्षौतीक्ष्णदंष्ट्रमकल्पयत् ॥ सोऽहंभुजाभ्यांदीर्घाभ्यांसंक्षिप्यास्मिन्व
नेचरान् ॥१४॥ सिंहद्वीपिमृगव्याघ्रान्भक्षयामिसमंततः ॥ सतुमामब्रवीदिंद्रोयदारामःसलक्ष्मणः ॥१५॥ छेत्स्यतेसमरेबाहूतदास्वर्गंगमि
ष्यसि ॥ अनेनवपुषातातवनेऽस्मिन्राजसत्तम ॥१६॥ यद्यत्पश्यामिसर्वस्यग्रहणंसाधुरोचये ॥अवश्यंग्रहणंरामोमन्येऽहंसमुपैष्यति॥१७॥
इमांबुद्धिंपुरस्कृत्यदेहन्यासकृतश्रमः ॥ सत्वंरामोऽसिभद्रंतेनाहमन्येनराघव ॥१८॥ शक्योहंतुंयथातत्त्वमेवमुक्तंमहर्षिणा ॥ अहंहिमतिसा
चिव्यंकरिष्यामिनरर्षभ ॥ १९ ॥ मित्रंचैवोपदेक्ष्यामियुवाभ्यांसंस्कृतोग्निना ॥ एवमुक्तस्तुधर्मात्मादनुनातेनराघवः ॥ २० ॥
इदंजगादवचनंलक्ष्मणस्यचपश्यतः ॥ रावणेनहृताभार्यासीताममयशस्विनी ॥ २१ ॥ निष्क्रांतस्यजनस्थानात्सहभ्रात्रायथासु
खम् ॥ नाममात्रंतुजानामिनरूपंतस्यरक्षसः॥२२॥ ॥११॥ किमितिनाकरोत्तत्राह पितामहेति तद्वचोदीर्घायुर्दानरूपम्॥१२॥ वज्रिणात्वयाभिहतो

जीवितुंकथंशक्तइत्यन्वयःएवमुक्तः अनाहारस्याक्रियस्यकथंजीवनमित्युक्तः ॥१३॥ वनेचरान्वनेसंचारवतः॥१४॥ १५ ॥ १६ ॥ सर्वस्यग्रहणंसाधुरोचये नकिंचिदप्यभक्ष्यबुद्ध्या
त्यजामीत्यर्थः ऋषेरिंद्रस्यचवाक्यविश्वासादवश्यंरामोममहस्तेग्रहणमेष्यतीतिमन्येमन्यमानस्तिष्ठामि ॥ १७ ॥ ममदेहन्यासेदेहत्यागेकृतश्रमःकृतयत्नोराममममहस्तेग्रहणमेष्य
तीतीमांबुद्धिंपुरस्कृत्यसर्वस्यग्रहणंसाधुरोचये अयमेवरामोभवेदितिबुद्ध्या।किमपिनत्यजामीत्याशयः॥ १८ ॥ सर्वथादाहोत्तरंतवबुद्धिंमित्रंचोपदेक्ष्यामि ॥ १९ ॥ दनुनादनुनाम्ना
॥ २० ॥ वन्हिसंस्कारंकरिष्यामिममसाहाय्यंकुर्वित्याशयेनाह इदमिति ॥ २१ ॥ यथासुखंद्रुतेत्यन्वयःनामनात्रं आप्तस्यजटायोर्वाक्यादितिभावः ॥ २२ ॥

॥ २ ३॥ उपकारेणपरोपकारेणवर्ततामस्माकंसदृशमुचितंकारुण्यंसीताहर्तृदेशादिकथनरूपमुपकारंकर्तुमर्हसि दाहविषयेत्वयाचिंतानकार्याइत्याह काष्ठानीति ॥२ ४॥ कल्पितेइहै
वकृते येनकर्त्रा यत्रदेशे ॥२ ५॥ कल्याणंतत्त्वाख्यानरूपं दाहएवमेदिव्यज्ञानसाधनंतत्कुरु ततःपरंसर्ववक्ष्यामीत्याह एवामिति ॥२ ६॥ कुशलोवक्तावक्तृताचातुर्यवान् वक्तारंप्रशस्त

निवासंवाप्रभावंवावयंतस्यनविद्महे ॥ शोकार्तानामनाथानामेवंविपरिधावताम् ॥ २३ ॥ कारुण्यंसदृशंकर्तुमुपकारेणवर्तताम् ॥ का
ष्ठान्यानीयभग्नानिकालेशुष्काणिकुंजरैः ॥ २४ ॥ धक्ष्यामस्त्वांवयंवीरश्वभ्रेमहतिकल्पिते ॥ सत्वंसीतांसमाचक्ष्वयेनवायत्रवाहृता ॥२५ ॥
कुरुकल्याणमत्यर्थंयदिजानासितत्त्वतः ॥ एवमुक्तस्तुरामेणवाक्यंदनुरनुत्तमम् ॥ २६ ॥ प्रोवाचकुशलोवक्तावक्तारमपिराघवम् ॥
दिव्यमस्तिनमेज्ञानंनाभिजानामिमैथिलीम् ॥ २७ ॥ यस्तांवक्ष्यतितंवक्ष्येदग्धःस्वंरूपमास्थितः ॥ योभिजानातितद्रक्षस्तद्वक्ष्येरामत
त्परम् ॥ २८ ॥ अदग्धस्यहिविज्ञातुंशक्तिरस्तिनमेप्रभो ॥ राक्षसंतुमहावीर्यंसीतायेनहृतातव ॥ २९ ॥ विज्ञानंहिमहद्भ्रष्टंशापदोषेणरा
घव ॥ स्वकृतेनमयाप्राप्तंरूपंलोकविगर्हितम् ॥ ३९ ॥ किंतुयावन्नयात्यस्तंसविताश्रांतवाहनः ॥ तावन्मामवटेक्षिप्त्वादहरामयथाविधि
॥ ३१ ॥ दग्धस्त्वयाहमवटेन्यायेनरघुनंदन ॥ वक्ष्यामितंमहावीरयस्तंवेत्स्यतिराक्षसम् ॥ ३२॥ तेनसख्यंचकर्तव्यंन्याय्यवृत्तेनराघव ॥
कल्पयिष्यतितेवीरसाहाय्यंलघुविक्रम ॥ ३३ ॥ नहितस्यास्त्यविज्ञातंत्रिषुलोकेषुराघव ॥ सर्वान्परिवृतोलोकान्पुरावैकारणांतरे ॥ ३४ ॥
इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०अरण्यकांडेएकसप्ततितमःसर्गः ॥ ७१ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ एवमुक्तौतुतौवीरौकबंधेननरेश्वरौ ॥ गिरिप्रदरमासा
द्यपावकंविससर्जतुः ॥ १ ॥ लक्ष्मणस्तुमहोल्काभिर्ज्वलिताभिःसमंततः ॥ चितामादीपयामाससाप्रजज्वालसर्वतः ॥ २ ॥ तच्छरीरंकबं
धस्यघृतपिंडोपमंमहत् ॥ मेदसापच्यमानस्यमंदंदहतपावकः ॥ ३ ॥ सविधूयचितामाशुविधूमोऽग्निरिवोत्थितः ॥ अरजेवाससीबिभ्रन्मा
ल्यंदिव्यंमहाबलः ॥ ४ ॥ ततश्चितायावेगेनभास्वरोविरजांबरः ॥ उत्पपाताशुसंहृष्टःसर्वप्रत्यंगभूषणः ॥ ५ ॥ विमानेभास्वरेतिष्ठन्हंसयु
क्तेयशस्करे ॥ प्रभयाचमहातेजादिशोदशविराजयन् ॥ ६ ॥

वक्तारम् ॥ २७ ॥ यस्तांसखेतिशेषः तत्परंदाहात्परम् ॥२ ८॥२ ९॥ विज्ञानमतींद्रियविषयं
स्वकृतेनानुचितकर्मणा ॥३ ०॥३ १॥३ २॥ तेनयोराक्षसंज्ञास्यतितेन न्याय्यवृत्तेननीतिमच्चरित्रेण ॥३ ३॥ कारणांतरेकस्मिंश्चिन्निमित्तेन जातेसतीत्यर्थः॥३ ४॥ ॥इतिश्रीरा॰श्री॰
रा॰वा॰आ॰अर॰एकसप्ततितमःसर्गः ॥ ७१ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ प्रदरंगर्तमासाद्यकबंधंप्रापय्यसर्वतःकाष्ठानिदत्त्वातत्राग्निंददतुः ॥ १॥२ ॥ मेदसा पूर्णस्येतिशेषः मेदःपूर्णत्वा
न्मंददाहः दहतअदहत् ॥ ३ ॥ अरजेनिर्मले ॥ ४ ॥ चितायाउत्पपात भास्वरःकांतिमान् सर्वेषुप्रत्यंगेषुकरचरणादिषुभूषणानियस्य ॥ ५ ॥ हंसयुक्तेरामकृतसंस्कारप्रभावेण

पूर्वतपःप्रभावेणचैवंभूतंविमानंप्राप्तः ॥ ६ ॥ तत्त्वेनपरमार्थतउच्यमानमितिशेषः ॥ ७ ॥ अथप्रतिज्ञातमुपायमाह रामषडिति षड्युक्तयःसंधिविग्रहयानासनद्वैधीभावसमाश्र
याख्यालोकेसंति याभिर्युक्तिभिःसर्वंवस्तुजातंराज्ञाविमृश्यतेविमृश्यप्राप्यते तत्रदशांतेनदुर्दशापरिपाककालेनयःपरिमृष्टःसदशाभागेनदशाभागंदुर्दशापरिपाकावस्थांप्राप्तेनसे
व्यतेइतिनीतिः तस्मात्त्वयांत्यउपायःसमाश्रयःकार्यइत्यर्थः परिभ्रष्टइतिपाठेदशांतेनदुर्दशापरिपाककालेनार्थाद्भ्रंशितइत्यर्थः ॥८॥ नन्वहंदशाभागंप्राप्तइतिकथंत्वयानिर्णीतंतत्रा
ह दशाभागगतइति यतस्त्वंसलक्ष्मणएवहीनोराज्यादिनेत्यर्थः यत्कृतेयद्दशाभागनिमित्तंत्वयादारप्रधर्षणंप्राप्तंतेनत्वंज्ञायसेदुर्दशाभोगकालंप्राप्तइति ॥ ९ ॥ यदेवमतस्त्वयाससु

सोंतरिक्षगतोवाक्यंकबंधोराममब्रवीत् ॥ शृणुराघवतत्त्वेनयथासीतामवाप्स्यसि ॥ ७ ॥ रामषड्युक्तयोलोकेयाभिःसर्वंविमृश्यते ॥ परि
मृष्टोदशांतेनदशाभागेनसेव्यते ॥ ८ ॥ दशाभागगतोहीनस्त्वंहिरामसलक्ष्मणः ॥ यत्कृतेव्यसनंप्राप्तंत्वयादारप्रधर्षणम् ॥९॥ तदवश्यं
त्वयाकार्यःससुहृत्सुहृदांवर ॥ अकृत्वानहितेसिद्धिमहंपश्यामिचिंतयन् ॥ १० ॥ श्रूयतांरामवक्ष्यामिसुग्रीवोनामवानरः ॥ भ्रात्रानिरस्तः
क्रुद्धेनवालिनाशक्रसूनुना ॥ ११ ॥ ऋष्यमूकेगिरिवरेपंपापर्यंतशोभिते ॥ निवसत्यात्मवान्वीरश्चतुर्भिःसहवानरैः ॥ १२ ॥ वानरेंद्रोमहा
वीर्यस्तेजोवानमितप्रभः ॥ सत्यसंधोविनीतश्चधृतिमान्मतिमान्महान् ॥ १३ ॥ दक्षःप्रगल्भोद्युतिमान्महाबलपराक्रमः ॥ भ्रात्राविवासितो
वीरराज्यहेतोर्महात्मना ॥ १४ ॥ सतेसहायोमित्रंचसीतायाःपरिमार्गणे ॥ भविष्यतिहितेराममाचशोकेमनःकृथाः ॥१५॥ भवितव्यंहित
च्चापिनतच्छक्यमिहान्यथा ॥ कर्तुमिक्ष्वाकुशार्दूलकालोहिदुरतिक्रमः ॥ १६ ॥ गच्छशीघ्रमितोवीरसुग्रीवंतंमहाबलम् ॥ वयस्यंतंकुरु
क्षिप्रमितोगत्वाद्यराघव ॥ १७ ॥ अद्रोहायसमागम्यदीप्यमानेविभावसौ ॥ नचतेसोऽवमंतव्यःसुग्रीवोवानराधिपः ॥ १८ ॥ कृतज्ञःकाम
रूपीचसहायार्थीचवीर्यवान् ॥ शक्तौह्यद्ययुवांकर्तुंकार्यंयस्यचिकीर्षितम् ॥ १९ ॥ कृतार्थोवाऽकृतार्थोवातवकृत्यंकरिष्यति ॥ सऋक्षरज
सःपुत्रःपंपामटतिशंकितः ॥ २० ॥ त्वद्दशाभागंप्राप्तःसुहृत्कार्यः तत्करणावश्यकत्वेहेतुमाह अकृत्वेति ॥१०॥ तादृशःसुहृत्कइत्यतआह श्रूयतामिति ॥ ११ ॥
पंपापर्यंतेनपंपाप्रदेशेनशोभिते चतुर्भिःमंत्रिभिरितिशेषः ॥ १२ ॥ तेजोवान्प्रतापी अमितप्रभःअपरिच्छिन्नकांतिः ॥१३॥ द्युतिमान् तद्गुणानांवास्तवत्वबोधनायोक्तस्यापिक
स्यचित्पुनःकथनम् ॥ १४ ॥ हेरामतेभविष्यति हिर्निश्चये ॥ १५ ॥ यद्भावितव्यंराज्यभ्रंशदारापहारादिदुःखंतदन्यथाकर्तुंकेनापिनशक्यमिति अतःशोकेनमनोमाकृथाइतिशे
षः तेइत्यादीनांपुनरुक्तिस्तुरामदुःखेनतस्यापिदुःखितचित्तत्वान्नदोषाय ॥ १६ ॥ तंगच्छतंवयस्यंकुर्वित्यन्वयः ॥ १७ ॥ परस्परंद्रोहपरिहारायाग्निसाक्षिकंसख्यंकार्यमित्याह
अद्रोहायेति ॥ १८ ॥ तस्यतिर्यक्त्वात्तदवमतिःकुतोनकार्येत्यत्रहेतुमाह कृतज्ञइति ननुसकिमर्थंमयासहमैत्रींकुर्यादतआह सहायार्थीति नन्वावाभ्यामशक्ताभ्यांकस्तस्यसहा
यार्थइत्यतआह शक्तौहीति तस्यचिकीर्षितंकार्यंकर्तुंयुवांशक्तावित्यन्वयः ॥ १९ ॥ ननुतस्यतिरश्चोऽस्मत्साहाय्येकाशक्तिस्तत्राह कृतार्थइति सकृतार्थःत्वयाकृतप्रयोजनःकरि

ष्यमाणप्रयोजनोऽपितवकार्यंसीतान्वेषणादिरूपंसकरिष्यत्येवतथासामर्थ्यैप्रयोजकंतस्यकुलीनत्वमाह सऋक्षेति पुत्रःक्षेत्रजइत्यर्थः॥२०॥तदेवाह भास्करस्यौरसइति कृतकिल्बि
षःकृतवैरोऽतएववालिनःशंकितोऽटति तमग्निसंनिधावायुधंसंनिधायसंस्थाप्यतेनसत्येनचतंकपिंवयस्यंकुरुहियतःसरक्षसांस्थानानिसर्वाणिजानाति ॥२१॥२२॥ २३ ॥ २४ ॥ अ
धिगमिष्यतिज्ञास्यति ॥ २५ ॥ रावणालयेशोचंतीमितिसंबंधःअनेनज्ञायतेसर्वदिक्षुरावणालयाःसंति तत्रकिंदिक्स्थरावणालयेइतिज्ञातुंसर्वदिग्विचयनम् ॥२६॥ अनिंदितांनिर्म

भास्करस्यौरसःपुत्रोवालिनाकृतकिल्बिषः ॥ संनिधायायुधंक्षिप्रमृष्यमूकालयंकपिम् ॥ २१ ॥ कुरुराघवसत्येनवयस्यंवनचारिणम् ॥ स
हिस्थानानिकार्त्स्न्येनसर्वाणिकपिकुंजरः ॥ २२ ॥ नरमांसाशिनांलोकेनैपुण्यादधिगच्छति ॥ नतस्याविदितंलोकेकिंचिदस्तिहिराघव ॥
॥२३॥ यावत्सूर्यःप्रतपतिसहस्रांशुःपरंतप ॥ सनदीर्विपुलान्शैलान्गिरिदुर्गाणिकंदरान् ॥ २४ ॥ अन्विष्यवानरैःसार्धंपत्नींतेधिगमिष्य
ति ॥ वानरांश्चमहाकायान्प्रेषयिष्यतिराघव ॥ २५ ॥ दिशोविचेतुंतांसीतांत्वद्वियोगेनशोचतीम् ॥ अन्वेष्यतिवरारोहांमैथिलींरावणालये
॥ २६ ॥ समेरुशृंगाग्रगतामनिंदितांप्रविश्यपातालतलेपिवाश्रिताम् ॥ प्लवंगमानामृषभस्तवप्रियांनिहत्यरक्षांसिपुनःप्रदास्यति ॥ २७॥
इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०अ०द्विसप्ततितमःसर्गः ॥७२॥ ॥ छ॥ दर्शयित्वातुरामायसीतायाःपरिमार्गणे ॥ वाक्यमन्वर्थमर्थज्ञःकबंधःपुनर
ब्रवीत् ॥ १ ॥ एषरामशिवःपंथायत्रैतेपुष्पिताद्रुमाः ॥ प्रतीचींदिशमाश्रित्यप्रकाशंतेमनोरमाः ॥२॥ जंबूप्रियालपनसान्यग्रोधप्लक्षतिंदुकाः
अश्वत्थाःकर्णिकाराश्चचूताश्चान्येचपादपाः ॥ ३ ॥ धन्वनानागवृक्षाश्चतिलकानक्तमालकाः ॥ नीलाशोकाःकदंबाश्चकरवीराश्चपुष्पिताः ॥
॥४॥ अग्निमुख्याअशोकाश्चसुरक्ताःपारिभद्रकाः ॥तानारुह्याथवाभूमौपातयित्वाचतान्बलात् ॥५॥ फलान्यमृतकल्पानिभक्षयित्वागमिष्यथ॥
तदतिक्रम्यकाकुत्स्थवनंपुष्पितपादपम् ॥६॥ नंदनप्रतिमंत्वन्यत्कुरवस्तूत्तराइव ॥ सर्वकालफलायत्रपादपामधुरस्रवाः ॥७॥ सर्वेचऋतवस्त
त्रवनेचैत्ररथेयथा॥फलभारनतास्तत्रमहाविटपधारिणः॥८॥ शोभंतेसर्वतस्तत्रमेघपर्वतसंनिभाः॥ तानारुह्याथवाभूमौपातयित्वाथवासुखम्॥
फलान्यमृतकल्पानिलक्ष्मणस्तेप्रदास्यति॥ चंक्रमंतौवरान्शैलान्शैलाच्छैलंवनाद्वनम् ॥१०॥ लां अनेनसीताशुद्धत्वंज्ञापितम् ॥२७॥ इतिश्रीरामा
भिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेद्विसप्ततितमःसर्गः ॥ ७२ ॥ ॥छ॥ परिमार्गणेउपायंदर्शयित्वापुनर्वाक्यमब्रवीत् ॥ १ ॥ यत्रप्रकाशंते
तत्रगंतुमेषशिवःअदुष्टःपंथाः ॥ २ ॥ एतेकेतत्राह जंबुइत्यादि ॥ ३ ॥ धन्वनाधवाः नागवृक्षोनागकेसरः ॥ ४ ॥ अग्निमुख्योऽरुष्करःरक्तारक्तचंदनाः पारिभद्रकोमंदारः
बलात्तान्वृक्षान्भूमौपातयित्वाशाखांधृत्वाभूमिपर्यंतंसंनाम्य ॥ ५ ॥ ६ ॥ अन्यद्गमिष्यथेतिशेषः उत्तरकुरुवच्च ॥ ७ ॥ विटपाःशाखाः ॥८॥९॥ चंक्रमंतौचंक्रम्यमाणौ ॥ १० ॥

तीर्थमवतारमार्गः अविभ्रंशांशैवलासंबंधेनपादभ्रंशाहेतुम् ॥११॥ संजातवालूकामितिदीर्घआर्षः प्लवामंडूकाः ॥१२॥ वधस्याकोविदाःवधमजानानाः॥१३॥द्विजान्पक्षिणःरोहि
तामत्स्यविशेषाः चक्रतुंडानलमीनाश्चतएव ॥ १४ ॥ अयस्तप्तान्शूलाग्रेपक्वान् अकृशाअनेकेचकंटकायेषांविद्यंतेतान् ॥ १५ ॥ पुष्पसंचयेपद्मादिपुष्पसमूहेवर्तमानम् ॥ १६॥अ
तएवपद्मगंधिः अक्लिष्टंमलादिकश्मलहीनम् ॥ १७ ॥पुष्करपर्णेनपद्मपर्णेनउद्धृत्यमत्स्यान्खादतस्तेजलंपाययिष्यतीतिसंबंधःगिरिगुहासुशय्यासनंयेषांतान्॥१८॥१९॥पीतान्ज

ततःपुष्करिणींवीरौपंपांनामगमिष्यथ ॥ अशर्करामविभ्रंशांसमतीर्थामशैवलाम् ॥ ११ ॥ रामसंजातवालूकांकमलोत्पलशोभिताम् ॥ त
त्रहंसाःप्लवाःक्रौंचाःकुरराश्चैवराघव ॥१२॥ वल्गुस्वराणिकूजंतिपंपासलिलगोचराः ॥ नोद्विजंतेनरान्दृष्ट्वावधस्याकोविदाःपुरा ॥ १३ ॥ घृत
पिंडोपमान्स्थूलांस्तान्द्विजान्भक्षयिष्यथ ॥ रोहितांश्चक्रतुंडांश्चनलमीनांश्चराघव ॥१४॥ पंपायामिषुभिर्मत्स्यांस्तत्ररामवरान्हतान् ॥ नि
स्त्वक्पक्षानयस्तप्तानकृशानेककंटकान् ॥ १५ ॥ तवभक्त्यासमायुक्तोलक्ष्मणःसंप्रदास्यति ॥ भृशंतान्खादतोमत्स्यान्पंपायाःपुष्पसंचये
॥ १६॥ पद्मगंधिशिवंवारिसुखशीतमनामयम् ॥ उद्धृत्यसतदाक्लिष्टंरूप्यस्फटिकसंनिभम् ॥१७॥ अथपुष्करपर्णेनलक्ष्मणःपाययिष्यति ॥
स्थूलान्गिरिगुहाशय्यान्वानरान्वनचारिणः ॥ १८॥ सायाह्नेविचरन्रामदर्शयिष्यतिलक्ष्मणः ॥ अपांलोभादुपावृत्तान्वृषभानिवनर्दतः ॥
॥ १९ ॥ स्थूलान्पीतांश्चपंपायांद्रक्ष्यसित्वंनरोत्तम ॥ सायाह्नेविचरन्रामविटपीमाल्यधारिणः ॥ २० ॥ शिवोदकंचपंपायांदृष्ट्वाशोकंवि
हास्यसि ॥ सुमनोभिश्चितास्तत्रतिलकानक्तमालकाः ॥२१॥ उत्पलानिचफुल्लानिपंकजानिचराघव ॥ नतानिकश्चिन्माल्यानितत्रारोप
यितानरः ॥ २२ ॥ नचवैग्लानतांयांतिनचशीर्यंतिराघव ॥ मतंगशिष्यास्तत्रासन्नृषयःसुसमाहिताः ॥ २३ ॥ तेषांभाराभितप्तानांवन्य
माहरतांगुरोः ॥ येप्रपेतुर्महींतूर्णंशरीरात्स्वेदबिंदवः ॥ २४ ॥ तानिमाल्यानिजातानिमुनीनांतपसातदा ॥ स्वेदबिंदुसमुत्थानिनविन
श्यंतिराघव ॥२५॥ तेषांगतानामद्यापिदृश्यतेपारचारिणी ॥ श्रमणीशबरीनामकाकुत्स्थचिरजीविनी ॥२६॥ त्वांतुधर्मेस्थितानित्यंसर्वभू
तनमस्कृतम् ॥ दृष्ट्वादेवोपमंरामस्वर्गलोकंगमिष्यति ॥२७॥ लपानंकृतवतःविटपीविटापिनःआर्षमेकत्वंप्रथमांतत्वम् माल्यधारिणःपुष्पवतःतान्दृष्ट्वाशीतोद

कंचदृष्ट्वाशोकंहास्यसि ॥२०॥ अन्यान्यपिशोकहंतॄणिदर्शनीयान्याह सुमनोभिरिति ॥ २१ ॥ आरोपयिताग्रहीत्वाधारयिता महावनत्वान्मनुष्यसंचाराभावेनेत्यर्थः ॥ २२ ॥ अ
म्लानाशीर्णत्वेहेतुर्मतंगेत्यादि॥२३॥ भारेणतप्तानांगुर्वर्थेआह्रियमाणवन्यभारेणश्रांतानाम् ॥ २४ ॥ तानिमाल्यानीतिविधेयापेक्षंक्लीबत्वम् ॥ २५ ॥ शबरीनामशबरीत्याख्या
श्रमणीतापसी ॥ २६ ॥ त्वांदृष्ट्वास्वर्गलोकंगमिष्यति पूर्वार्जिततपसस्त्वद्दर्शनस्यचमहात्म्यात्स्वर्गलोकोऽत्रब्रह्मलोकइतिवदंति देवलोकमितिपाठेऽपिसएवार्थः ॥ २७ ॥

तदाश्रमस्थानंशबरीवासरूपंमतंगाश्रमस्थानम् गुह्यंआश्रमेषुगुह्यम् ॥ २८ ॥ नागागजास्तत्रतदाश्रमेतस्मिन्मतंगाश्रमेइत्यर्थः यद्यपितत्रविविधानागाःसंतितथापिमतंगस्यविधानात्प्रभावात्तदेकदेशमतंगाश्रमेनसंचारइत्यर्थः ॥२९॥ अतस्तच्चवनंमतंगवनमित्येवविश्रुतम् देवारण्यंनंदनादितत्सदृशम् ॥ ३० ॥ पंपायाःपंपातीरवर्तिमतंगाश्रमादित्यर्थः ॥ ३१ ॥ सुदुःखारोहणोऽत्युच्चत्वात् हेत्वंतरमप्याह शिशुभिर्नागैःसर्पैरभिरक्षितः उदारोदाताब्रह्मणापूर्वकालेसृष्टिकालेनिर्मितःविद्यौदार्यतपःप्राधान्येननिर्मितः ॥ ३२ ॥ औ

ततस्तद्रामपंपायास्तीरमाश्रित्यपश्चिमम् ॥ आश्रमस्थानमतुलंगुह्यंकाकुत्स्थपश्यसि ॥२८॥ नतत्राक्रमितुंनागाःशक्नुवंतितदाश्रमे ॥ ऋषेस्तस्यमतंगस्यविधानात्तच्चकाननम् ॥२९॥ मतंगवनमित्येवविश्रुतंरघुनंदन ॥ तस्मिन्नंदनसंकाशेदेवारण्योपमेवने ॥३०॥ नानाविहगसंकीर्णेरंस्यसेरामनिर्वृतः ॥ ऋष्यमूकस्तुपंपायाःपुरस्तात्पुष्पितद्रुमः ॥३१॥ सुदुःखारोहणश्चैवशिशुनागाभिरक्षितः ॥ उदारोब्रह्मणाचैवपूर्वकालेभिनिर्मितः ॥३२॥ शयानःपुरुषोरामतस्यशैलस्यमूर्धनि ॥ यःस्वप्नेलभतेवित्तंतत्प्रबुद्धोधिगच्छति ॥३३॥ यस्त्वेनंविषमाचारःपापकर्माधिरोहति ॥ तत्रैवप्रहरंत्येनंसुप्तमादायराक्षसाः ॥३४॥ ततोपिशिशुनागानामाक्रंदःश्रूयतेमहान् ॥ क्रीडतांरामपंपायांमतंगाश्रमवासिनाम् ॥ ॥३५॥ सक्तारुधिरधाराभिःसंहत्यपरमद्विपाः ॥ प्रचरंतिपृथक्कीर्णामेघवर्णास्तरस्विनः ॥ ३६ ॥ तेतत्रपीत्वापानीयंविमलंचारुशोभनम् ॥ अत्यंतसुखसंस्पर्शंसर्वगंधसमन्वितम् ॥३७॥ निवृत्ताःसंविगाहंतेवनानिवनगोचराः ॥ ऋक्षांश्चद्वीपिनश्चैवनीलकोमलकप्रभान् ॥३८॥ रुरूनपेतानजयान्दृष्ट्वाशोकंप्रहास्यसि ॥ रामतस्यतुशैलस्यमहतीशोभतेगुहा ॥३९॥ शिलापिधानाकाकुत्स्थदुःखंचास्याःप्रवेशनम् ॥ तस्यागुहायाःप्राग्द्वारेमहान्शीतोदकोह्रदः ॥४०॥ बहुमूलफलोरम्योनानानगसमाकुलः ॥ तस्यांवसतिधर्मात्मासुग्रीवःसहवानरैः ॥४१॥ कदाचिच्छिखरेतस्यपर्वतस्यापितिष्ठति ॥ कबंधस्त्वनुशास्यैवंतावुभौरामलक्ष्मणौ ॥ ४२ ॥ स्रग्वीभास्करवर्णाभःखेऽव्यरोचतवीर्यवान् ॥ तंतुखस्थंमहाभागंतावुभौरामलक्ष्मणौ ॥ ४३ ॥ प्रस्थितौत्वंव्रजस्वेतिवाक्यमूचतुरंतिके ॥ गम्यतांकार्यसिद्ध्यर्थमितितावब्रवीत्सच ॥ ४४ ॥

दार्यमेवदर्शयति शयानइति ॥ ३३ ॥ अन्यमप्यतिशयमाह यइति तत्रैवपर्वतमूर्ध्न्येव ॥ ३४ ॥ शिशुनागानांबालगजानाम् ॥ ३५ ॥ रुधिरधाराभिःईषद्रक्तमदधाराभिः सक्ताःसंबद्धाःसंहत्यसंभूयसंचरंतिपृथक्कीर्णाश्चरंति ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ नीलमणिवत्कोमलकांतीन् ॥ ३८ ॥ अपेतान्मनुष्यंदृष्ट्वाऽपलायितान् अजयान्प्राणिजयहीनान् अनेनाक्रूरता अथासाधारणंचिह्नमाह रामेति ॥ ३९ ॥ शिलापिधानेतिगुहानामेतितीर्थः विशेषणमित्यन्ये ॥ ४० ॥ तस्यांगुहायाम् ॥ ४१ ॥ कदाचित्पर्वतस्यशिखरेऽपितिष्ठति अपिधानश्च ॥४२॥४३॥ प्रस्थितौआवांसुग्रीवसमीपंप्रस्थितौ त्वंव्रजस्व पुण्यलोकमितिशेषः अंतिकेसमीपेवर्तमानंदेवभूतंतावूचतुः सताभ्यांकृतानुमतिकःकबंधः ॥४४॥

॥ ४५ ॥ उक्तार्थोपसंहारः सतदिति निदर्शयन्मार्गादिकमितिशेषः किंचिद्दूरंगत्वापुनःराममवेक्ष्यसख्यंकुरुष्वेत्युवाच ॥ ४६ ॥ ॥ इतिश्रीरा॰ वाल्मीकीयेआदिकाव्ये
अरण्यकांडेत्रिसप्ततितमःसर्गः ॥७३ ॥ ॥ ७४ ॥ ॥ यःकबंधेनकथितस्तंमार्गंगृहीत्वापंपामुद्दिश्यप्रतीचींदिशमातस्थतुःप्रतस्थतुः ॥१॥ आचितानेकान्विद्यमानाननेकान्
माधुर्येणक्षौद्रंमधुतत्तुल्यपुष्पफलान् ॥ २ ॥ उपतस्थतुःप्रापतुः ॥ ३ ॥ ४ ॥ तंशबर्याश्रमम् ॥ ५ ॥ सिद्धासिद्धयोगा ॥ ६ ॥ विघ्नास्तपोविघ्नाःकामादयःकोपोनियतः

सुग्रीवौतावनुज्ञाप्यकबंधःप्रस्थितस्तदा ॥४५॥ सतत्कबंधःप्रतिपद्यरूपंवृतःश्रियाभास्वरसर्वदेहः ॥ निदर्शयन्राममवेक्ष्यखस्थःसख्यंकु
रुष्वेतितदाभ्युवाच ॥४६॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम॰वा॰आ॰अर॰त्रिसप्ततितमःसर्गः ॥ ७३ ॥ ॥ ७४ ॥ ॥ तौकबंधेनतंमार्गंपंपायादर्शितंवने ॥
आतस्थतुर्दिशंगृह्यप्रतीचींनृवरात्मजौ ॥१॥ तौशैलेष्वाचितानेकान्क्षौद्रपुष्पफलद्रुमान् ॥ वीक्षंतौजग्मतुर्द्रष्टुंसुग्रीवंरामलक्ष्मणौ ॥२॥ कृत्वातु
शैलपृष्ठेतुतौवासंरघुनंदनौ ॥ पंपायाःपश्चिमंतीरंराघवावुपतस्थतुः ॥३॥ तौपुष्करिण्याःपंपायास्तीरमासाद्यपश्चिमम् ॥ अपश्यतांततस्तत्र
शबर्यारम्यमाश्रमम् ॥४॥ तौतमाश्रममासाद्यद्रुमैर्बहुभिरावृतम् ॥ सुरम्यमभिवीक्षंतौशबरीमभ्युपेयतुः ॥५॥ तौदृष्ट्वातुतदासिद्धासमुत्थाय
कृतांजलिः ॥ पादौजग्राहरामस्यलक्ष्मणस्यचधीमतः ॥ ६ ॥ पाद्यमाचमनीयंचसर्वंप्रादाद्यथाविधि ॥ तामुवाचततोरामःश्रमणींधर्मसंस्थिता
म् ॥७॥ कच्चित्तेनिर्जिताविघ्नाःकच्चित्तेवर्धतेतपः ॥ कच्चित्तेनियतःकोपआहारश्चतपोधने ॥८॥ कच्चित्तेनियमाःप्राप्ताःकच्चित्तेमनसःसुखम् ॥
कच्चित्तेगुरुशुश्रूषासफलाचारुभाषिणि ॥ ९ ॥ रामेणतापसीपृष्टासासिद्धासिद्धसंमता ॥ शशंसशबरीवृद्धारामायप्रत्यवस्थिता ॥ १० ॥
अद्यप्राप्तातपःसिद्धिस्तवसंदर्शनान्मया ॥ अद्यमेसफलंजन्मगुरवश्चसुपूजिताः ॥ ११ ॥ अद्यमेसफलंतप्तंस्वर्गश्चैवभविष्यति ॥ त्वयि
देववरेरामपूजितेपुरुषर्षभ ॥ १२ ॥ तवाहंचक्षुषासौम्यपूतासौम्येनमानद ॥ गमिष्याम्यक्षयान्लोकांस्त्वत्प्रसादादरिंदम ॥ १३ ॥ चि
त्रकूटंत्वयिप्राप्तेविमानैरतुलप्रभैः ॥ इतस्तेदिवमारूढायानहंपर्यचारिषम् ॥ १४ ॥ तैश्चाहमुक्ताधर्मज्ञैर्महाभागैर्महर्षिभिः ॥ आगमिष्य
तितरामःसुपुण्यमिममाश्रमम् ॥ १५ ॥ सतेप्रतिग्रहीतव्यःसौमित्रिसहितोऽतिथिः ॥ तंचदृष्ट्वावरांल्लोकानक्षयांस्त्वंगमिष्यसि ॥ १६ ॥

निगृहीतः आहारश्चनियतइत्यनुकर्षः ॥ ८ ॥ ९ ॥ प्रत्यवस्थिताअभिमुखंस्थिता ॥ १० ॥ अद्यप्राप्ता तपःसिद्धिरित्यादिः शबर्याउपचारवत्परमार्थदशावादः ॥ ११ ॥
स्वर्गोब्रह्मलोकः देववरेसर्वांतरात्मनि ॥१२॥ अक्षयान्लोकान्अपुनरावृत्तिकान्ब्रह्मलोकान् ॥१३॥ चित्रकूटमिति तदासक्तिवैभवमात्रादित्यर्थः इतःअस्मदाश्रमात् ॥१४॥
आगमिष्यति अनुग्रहायेतिशेषः॥ १५ ॥ तेत्वयातंदृष्ट्वाअस्मत्सेवाफलभूतंतद्दर्शनंप्राप्य अक्षयान्लोकान्ब्रह्मलोकम् अवयवाभिप्रायेणगुणाभिप्रायेणवाबहुवचनम् ॥ १६ ॥

एवमुक्ताहंयततोतोमयात्वदर्थंवन्यंसम्यक्परीक्ष्यमाधुर्ययुतंसंचितमित्यर्थः तदुक्तंपाद्मेशबरींप्रस्तुत्य प्रत्युद्गम्यप्रणम्याथनिवेश्यकुशविष्टरे पादप्रक्षालनंकृत्वातत्तोयंपापनाशनम् शिरसा
धार्यपीत्वाचवन्यैःपुष्पैरथार्चयत् फलानिचसुपक्वानिमूलानिमधुराणिच स्वयमास्वाद्यमाधुर्यंपरीक्ष्यपरिभक्ष्यच पश्चान्निवेदयामासराघवाभ्यांदृढव्रता फलान्यास्वाद्यकाकुत्स्थस्त
स्यैमुक्तिपरांददाविति ॥ १७ ॥ १८ ॥ विज्ञानेआगतानागतज्ञाने अबहिष्कृतांतादृशज्ञानवतीमित्यर्थइतितीर्थः विज्ञानेब्रह्मविद्यायांमैत्रेय्यादिवदबहिष्कृताम् तत्राप्यधिकारिणीमि
त्यर्थइतिकतकः विशिष्टंज्ञानंयेषांतेषांसंबंधोयस्यास्तत्संबोधनंहेविज्ञानेइतिसंबोध्यतां।नित्यमबहिष्कृतांभोजनादिव्यवहारादितिशेषः तद्दत्तमाहारादिअंगीकृत्येतिचशेषइत्यन्येकि
माहतदाह दनोरिति तेमहात्मनांत्वदाचार्याणाम् दनोःसकाशाच्छ्रुतंप्रत्यक्षंकर्तुमिच्छामीतिशेषःसंद्रष्टुंयदिमन्यसेसंदर्शयितुंयोग्यंयदिमन्यसेइत्यर्थः॥ १९॥ २०॥ मेघोवर्षुकोयोघन

एवमुक्तामहाभागैस्तदाहंपुरुषर्षभ ॥ मयातुसंचितंवन्यंविविधंपुरुषर्षभ ॥१७॥ तवार्थेपुरुषव्याघ्रपंपायास्तीरसंभवम् ॥ एवमुक्तःसधर्मात्मा
शबर्याशबरीमिदम् ॥१८॥ राघवःप्राहविज्ञानेतांनित्यमबहिष्कृताम् ॥ दनोःसकाशात्तत्त्वेनप्रभावंतेमहात्मनाम् ॥ १९ ॥ श्रुतंप्रत्यक्षमिच्छा
मिसंद्रष्टुंयदिमन्यसे ॥ एतत्तुवचनंश्रुत्वारामवक्त्रविनिःसृतम् ॥२०॥ शबरीदर्शयामासतावुभौतद्वनंमहत् ॥पश्यमेघघनप्रख्यंमृगपक्षिसमाकु
लम् ॥२१॥ मतंगवनमित्येवविश्रुतंरघुनंदन ॥ इहतेभावितात्मानोगुरवोमेमहाद्युते ॥ जुहवांचक्रिरेनीडंमंत्रवन्मंत्रपूजितम् ॥२२॥ इयंप्रत्य
क्स्थलीवेदीयत्रतेमेसुसत्कृताः ॥ पुष्पोपहारंकुर्वंतिश्रमादुद्वेपिभिःकरैः ॥२३॥ तेषांतपःप्रभावेणपश्याद्यापिरघूत्तम ॥ द्योतयंतीदिशःसर्वाःश्रि
यावेद्यतुलप्रभा ॥२४॥ अशक्नुवद्भिस्तैर्गंतुमुपवासश्रमालसैः॥चिंतितेनागतान्पश्यसमेतान्सप्तसागरान्॥२५॥कृताभिषेकैस्तैर्न्यस्तावल्कलाः
पादपेष्विह ॥ अद्यापिनविशुष्यंतिप्रदेशेरघुनंदन ॥२६॥ देवकार्याणिकुर्वद्भिर्यानीमानिकृतानिवै ॥ पुष्पैःकुवलयैःसार्धंम्लानत्वंनतुयांतिवै ॥
॥२७॥ कृत्स्नंवनमिदंदृष्टंश्रोतव्यंचश्रुतंत्वया ॥ तदिच्छाम्यभ्यनुज्ञातात्यक्ष्याम्येतत्कलेवरम् ॥२८॥ स्तद्वन्नीलम् मिहसेचनेबाहुलकात्घत्वम् ॥ २१ ॥

मतंगवनंतत्तपोमहिम्नाविश्रुतंप्रसिद्धम् तेप्रसिद्धाः मंत्रपूजितंमंत्रस्यगायत्र्याजपेनपूजितमतिशुद्धम् नीडंदेहपंजरम् तीर्थमितिपाठेऽपिसएवार्थः मंत्रवत् तद्धोममंत्रवत् जुहवांचक्रि
रेहुतवंतः यद्वातीर्थमध्वरंजुहवांचक्रिरेहुतवंतः यद्वा तीर्थमध्वरंजुहवांचक्रिरेकृतवंतइत्यर्थः॥ २२ ॥ प्रत्यक्स्थलीतन्नाम्नीवेदी यत्रयस्यांसुसत्कृताअत्यंतंपूज्यामेमत्संबंधिनस्तेगु
रवःश्रमादुद्वेपिभिःकंपवद्भिर्वृद्धतरत्वात्करैःपुष्पोपहारंदेवताभ्यःकुर्वंति ॥ २३ ॥ तेषांमदाचार्याणांप्रभावेणेयंवेदिस्तत्पूजाकालइवाद्यापिसर्वादिशोद्योतयंतीअतुलप्रभादृश्यतेप
श्य॥२४॥ आश्चर्यांतरंदर्शयति अशक्नुवद्भिरिति सागरादितीर्थंगंतुमशक्नुवद्भिरित्यर्थः तत्रहेतुरुपवासश्रमालसैः कृच्छ्रादिशास्त्रीयोपवासैर्जनितेनश्रमेणालसैः ईदृशैस्तैश्चिंतितेन
तेषांध्यानेनतदभिषेकतीर्थेआगतान्सप्तसागरान्समेतान्पश्य ॥ २५ ॥ आश्चर्यांतरमाह कृताभिषेकैरितिनविशुष्यंतितीर्थवैभवात्तत्तपोवैभवाच्चेतिभावः ॥ २६ ॥ आश्चर्यांतर
माह देवेति कृतानिदत्तानिअतिमृदुकुवलयसहितानिपुष्पाणिनाद्यापिम्लानत्वंयांति तत्तपःप्रभावादितिशेषः ॥ २७ ॥ उपसंहरति कृत्स्नमिति दृष्टंत्वयामयादर्शितम्

श्रुतंत्वयामयाश्रावितम् अभ्यनुज्ञातात्वयेतिशेषः तत्तस्मात्एतत्कलेवरंत्यक्ष्यामीतिइच्छामि ॥२८॥ येषांमुनीनामयमाश्रमोयेषांचाहंपरिचारिणीतेषांभावितात्मनांसदानुसंहितपर
मात्मनांमुनीनांसमीपंगंतुमहमिच्छामिइतिचाब्रवीत् ॥२९॥श्रुतार्थमुद्दिश्येतिशेषः ॥३०॥ संशितव्रतांतीक्ष्णव्रताम् ॥३१॥ आत्मानंहुताशनेहुत्वा स्वाचार्योपदिष्टमार्गेणेत्यर्थः ॥

तेषामिच्छाम्यहंगंतुंसमीपंभावितात्मनाम्॥मुनीनामाश्रमोयेषामहंचपरिचारिणी॥२९॥धर्मिष्ठंतुवचःश्रुत्वाराघवःसहलक्ष्मणः॥प्रहर्षमतुलंले
भेआश्चर्यमितिचाब्रवीत् ॥ ३० ॥ तामुवाचततोरामःशबरींसंशितव्रताम् ॥ अर्चितोऽहंत्वयाभद्रेगच्छकामंयथासुखम् ॥३१॥ इत्येवमुक्ताजटि
लाचीरकृष्णाजिनांबरा ॥ अनुज्ञातातुरामेणहुत्वात्मानंहुताशने ॥३२॥ ज्वलत्पावकसंकाशास्वर्गमेवजगामह ॥ दिव्याभरणसंयुक्तादिव्य
माल्यानुलेपना ॥ ३३ ॥ दिव्यांबरधरातत्रबभूवप्रियदर्शना ॥ विराजयंतीतंदेशंविद्युत्सौदामनीयथा ॥ ३४ ॥ यत्रतेसुकृतात्मानोवि
हरंतिमहर्षयः ॥ तत्पुण्यंशबरीस्थानंजगामात्मसमाधिना ॥ ३५ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेच
तुःसप्ततितमःसर्गः ॥ ७४ ॥ ॥ ७५ ॥ ॥ दिवंतुतस्यांयातायांशबर्यांस्वेनतेजसा ॥ लक्ष्मणेनसहभ्रात्राचिंतयामासराघ
वः ॥ १ ॥ चिंतयित्वातुधर्मात्माप्रभावंतंमहात्मनाम् ॥ हितकारिणमेकाग्रंलक्ष्मणंराघवोऽब्रवीत् ॥ २ ॥ दृष्टोमयाश्रमःसौम्यबह्वाश्चर्यःकृतात्म
नाम् ॥ विश्वस्तमृगशार्दूलोनानाविहगसेवितः ॥ ३ ॥ सप्तानांचसमुद्राणांतेषांतीर्थेषुलक्ष्मण ॥ उपस्पृष्टंचविधिवत्पितरश्चापितर्पिताः ॥४॥
प्रनष्टमशुभंयन्नःकल्याणंसमुपस्थितम् ॥ तेनत्वेतत्प्रहृष्टंमेमनोलक्ष्मणसंप्रति ॥ ५ ॥ हृदयेमेनरव्याघ्रशुभमाविर्भविष्यति ॥ तदागच्छग
मिष्यावःपंपांतांप्रियदर्शनाम् ॥६॥ ऋष्यमूकोगिरिर्यत्रनातिदूरेप्रकाशते ॥ यस्मिन्वसतिधर्मात्मासुग्रीवोंशुमतःसुतः ॥ ७ ॥ नित्यंवालिभ
यात्रस्तश्चतुर्भिःसहवानरैः ॥ अहंत्वरेचतंद्रष्टुंसुग्रीवंवानरर्षभम् ॥ ८ ॥ तदधीनंहिमेकार्यंसीतायाःपरिमार्गणम् ॥ इतिब्रुवाणंतंवीरंसौ
मित्रिरिदमब्रवीत् ॥९॥ गच्छावस्त्वरितंतत्रममापित्वरतेमनः ॥ आश्रमात्तुततस्तस्मान्निष्क्रम्यसविशांपतिः ॥१०॥ आजगामततःपंपांल
क्ष्मणेनसहप्रभुः ॥ समीक्षमाणःपुष्पाढ्यंसर्वतोविपुलद्रुमम् ॥ ११ ॥ ॥३२॥ स्वर्गंब्रह्मलोकमेव ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ यत्रब्रह्मलोके तत्पुण्यस्थानम् शब

रीआत्मसमाधिनाजगाम ब्रह्मसमाधिनेत्यर्थः ॥ ३५ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेचतुःसप्ततितमःसर्गः ॥
॥ ७४ ॥ ॥ ७५ ॥ ॥ दिवंत्विति ॥ १ ॥ महात्मनांप्रभावंशबर्युक्तम् ॥ २ ॥ ३ ॥ तेषांमुनीनाम् सप्तानांसमुद्राणांतीर्थेषुलोकोपकारायतैःस्थापितेषु उपस्पृ
ष्टंस्नातम् ॥ ४ ॥ तेनकल्याणोपस्थानेन ॥ ५ ॥ शुभंमित्रलाभादि ॥ ६ ॥ अंशुमतःसूर्यस्य ॥ ७ ॥ त्वरेत्वरामि ॥ ८ ॥ ९ ॥ ममापित्वरतेपंपादर्शने ॥ १० ॥ ११ ॥

॥ ११ ॥ १३ ॥ पानीयवाहिनींपानार्हांतिमधुरसुशीतनिर्मलजलवाहिनीम् अनेनपंपानदीतिलभ्यते वाहिनीमित्यस्यधारिणीमित्यर्थोवा मतंगसरसमित्यकारांतः तच्चपंपाया
मेवप्रदेशभेदोगंगायांमणिकर्णिकेव ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ श्लक्ष्णाःमृदुस्पर्शाः ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ कुवलयोद्घाटैःकुवलयसमूहैः कुथागजास्तरणचित्रकंबलः

कोयष्टिभिश्चार्जुनकैःशतपत्रैश्चकीचकैः ॥ एतैश्चान्यैश्चबहुभिर्नादितंतद्वनंमहत् ॥ १२ ॥ सरामोविविधान्वृक्षान्सरांसिविविधानिच ॥
पश्यन्कामाभिसंतप्तोजगामपरमंह्रदम् ॥ १३ ॥ सतामासाद्यवैरामोदूरात्पानीयवाहिनीम् ॥ मतंगसरसंनामह्रदंसमवगाहत ॥ १४ ॥
तत्रजग्मतुरव्यग्रौराघवौहिसमाहितौ ॥ सतुशोकसमाविष्टोरामोदशरथात्मजः ॥ १५ ॥ विवेशनलिनींरम्यांपंकजैश्चसमावृताम् ॥
तिलकाशोकपुन्नागबकुलोद्दालकाशिनीम् ॥ १६ ॥ रम्योपवनसंबाधांरम्यसंपीडितोदकाम् ॥ स्फटिकोपमतोयांतांश्लक्ष्णवालुकसं
तताम् ॥ १७ ॥ मत्स्यकच्छपसंबाधांतीरस्थद्रुमशोभिताम् ॥ सखीभिरेवसंयुक्तांलताभिरनुवेष्टिताम् ॥ १८ ॥ किन्नरोरगगंधर्वय
क्षराक्षससेविताम् ॥ नानाद्रुमलताकीर्णांशीतवारिनिधिंशुभाम् ॥ १९ ॥ पद्मसौगंधिकैस्ताम्रांशुक्लांकुमुदमंडलैः ॥ नीलांकुवलयोद्घा
टैर्बहुवर्णांकुथामिव ॥ २० ॥ अरविंदोत्पलवतींपद्मसौगंधिकायुताम् ॥ पुष्पिताम्रवणोपेतांबर्हिणोद्घुष्टनादिताम् ॥ २१ ॥ सतांदृ
ष्ट्वाततःपंपांरामःसौमित्रिणासह ॥ विललापचतेजस्वीरामोदशरथात्मजः ॥ २२ ॥ तिलकैर्बीजपूरैश्चवटैःशुक्लद्रुमैस्तथा ॥ पुष्पितैः
करवीरैश्चपुन्नागैश्चसुपुष्पितैः ॥ २३ ॥ मालतीकुंदगुल्मैश्चभंडीरैर्निचुलैस्तथा ॥ अशोकैःसप्तपर्णैश्चकेतकैरतिमुक्तकैः ॥ २४ ॥
अन्यैश्चविविधैर्वृक्षैःप्रमदेवोपशोभिताम् ॥ अस्यास्तीरेतुपूर्वोक्तःपर्वतोधातुमंडितः ॥ २५ ॥ ऋष्यमूकइतिख्यातश्चित्रपुष्पितपादपः ॥
हरिर्ऋक्षरजोनाम्नःपुत्रस्तस्यमहात्मनः ॥ २६ ॥ अध्यास्तेतुमहावीर्यःसुग्रीवइतिविश्रुतः ॥ सुग्रीवमभिगच्छत्वंवानरेंद्रंनरर्षभ ॥ २७ ॥
इत्युवाचपुनर्वाक्यंलक्ष्मणंसत्यविक्रमः ॥ कथंमयाविनासीताशक्यंलक्ष्मणजीवितुम् ॥ २८ ॥ इत्येवमुक्त्वामदनाभिपीडितःसलक्ष्मणं
वाक्यमनन्यचेतनः ॥ विवेशपंपांनलिनीमनोरमांतमुत्तमंशोकमुदीरयाणः ॥ २९ ॥

॥ २० ॥ अरविंदपद्मयोरक्तश्वेतविषयत्वेनभेदः ॥ २१ ॥ विललाप सीतावियोगादितिशेषः ॥ २२ ॥ शुक्लद्रुमोलोध्रः ॥ २३ ॥ भंडीरोवटः विचुलोवंजुलः अतिमुक्तोमा
धवीलता ॥ २४ ॥ पूर्वोक्तःकवंधोक्तः ॥ २५ ॥ तस्यप्रसिद्धतरस्यऋक्षरजोनामकस्यपुत्रोहरिर्वानरः ॥ २६ ॥ २७ ॥ इत्युवाचअंतरांतरासीताशोकम्
॥ २८ ॥ उपसहरंति इतीति अनन्यचेतनःनास्त्यन्यत्रसीतायाःचेतनंचित्तंयस्यसः नलिनीभिर्मनोरमांपंपांमतंगसरसःप्रदेशवर्तिनींविवेश ॥ २९ ॥

शुभदर्शीशुभदर्शनंकाननंयस्यांतांपंपांददर्श सर्वतइतिशेषः विवेशाच मतंगसरसावच्छेदेनेतिबोध्यम् ॥ ३० ॥ विराधादिकबंधांतान्हत्वास्वपदमादिशत् विचरन्दंडका

क्रमेणगत्वाप्रविलोकयन्वनंददर्शपंपांशुभदर्शकाननाम् ॥ अनेकनानाविधपक्षिसंकुलांविवेशरामःसहलक्ष्मणेन ॥ ३० ॥ ॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेपंचसप्ततितमःसर्गः ॥ ७५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ अतःपरंकिष्किंधाकांडंभविष्यति तस्यायमाद्यःश्लोकः ॥ सतांपुष्करिणींगत्वापद्मोत्पलझषाकुलाम् ॥ रामःसौमित्रिसहितोविललापाकुलेंद्रियः ॥ १ ॥

रण्येभवारण्येसमेगतिः ॥ १ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअरण्यकांडेपंचसप्ततितमःसर्गः ॥ ७५ ॥ ॥ ७ ॥
ग्रंथसंख्या ५४५० मूल २३५० व्याख्या ३१०० ॥

॥ इति श्रीवाल्मीकिरामायणे अरण्यकांडं समाप्तम् ॥